IN HET NIEUWS

Flotilla
'Dit is niks vergeleken met hoe ze Palestijnen behandelen'

PAGINA 14

ECONOMIE

Waterstof
Van hype naar wanhoop, maar nu lijkt het tij weer te keren

PAGINA 18-21

OPINIE

Optimisme
We zagen het altijd al somber in. En gingen dan aan de slag

PAGINA 12-13

SPORT

Enhanced Games
De dopingspelen draaien om de supermens en om de fitnessmarkt

PAGINA 26-27

nrc

ZATERDAG **23 MEI**
ZONDAG **24 MEI 2026**
LUX ET LIBERTAS

FOTO KEES VAN DE VEEN

Om de Haagse obstakels heen werken

Bezorgde burgers
'Een azc hoort net zo bij Nederland als een school of buurthuis'

PAGINA 9

Burgemeesters
'Hou je rug recht' is de onderlinge boodschap, blijkt uit een rondgang

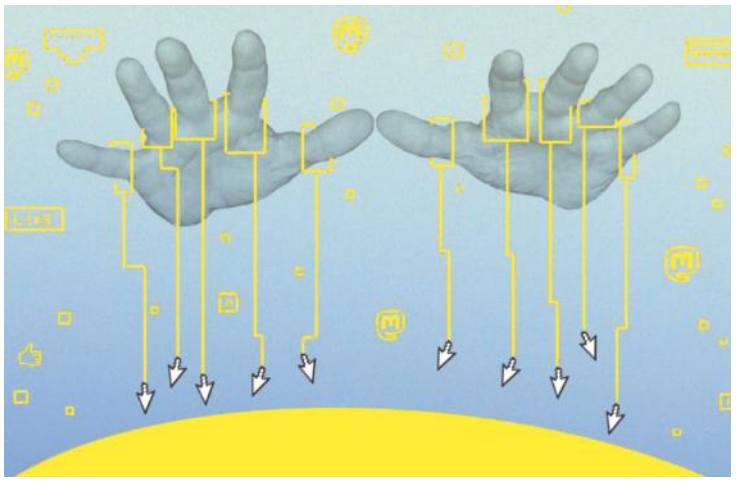
PAGINA 10-13

Predikant
Het kerkasiel in Kampen duurt al 547 dagen

PAGINA 22-23

WEEKEND

PAGINA 16-18

Alternatief online
Sociale media hebben hun beste tijd gehad, denken veel mensen. Zou je ze zelf kunnen vervangen?

WETENSCHAP

PAGINA 8-11

Daisy Fancourt
'Iedere dag een beetje creativiteit inbouwen'

WEEKEND

PAGINA 10-13

Emma Wortelboer
'Televisie is mijn *happy place*. Mijn comfort'

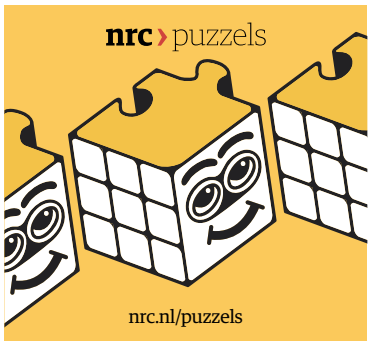
Advertenties

Let op: met beleggen loop je risico en maak je kosten. Je kunt je inleg (deels) verliezen. Onze fondsen zijn naar hun aard illiquide.

meewind
echt duurzaam beleggen

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY
Senior Legal Counsel
business oriented, strategic legal adviser
pag. 16
legalpeople.nl

STEDELIJK MUSEUM
STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM ZOEKT ALGEMEEN & ARTISTIEK DIRECTEUR
AMSTERDAM
STEDELIJK.NL/VACATURE

JAARGANG 56 no. 196 **PRIJS €5,70**
BELGIË € 6,70
Bezorginformatie nrc.nl/service
62126
8 710404 000545

IN EUROPA

De massa moet loyaal, fit en tevreden blijven

CAROLINE DE GRUYTER

In Denemarken hebben ze Gebedsdag afgeschaft, een protestantse feestdag die al sinds 1686 bestond, om meer geld aan defensie te kunnen uitgeven. Het VK heeft om dezelfde reden gesneden in - onder meer - zijn ontwikkelingsbudget. De Franse president waarschuwt geregeld dat er in deze „wrede wereld" sociale offers moeten worden gebracht. Nu veel Europese landen vanwege de groeiende oorlogsdreiging 3,5 procent van hun begroting aan hun verwaarloosde defensie gaan besteden, worden burgers onrustig. In Brussel wordt op 14 juni een betoging gehouden tegen de militarisering onder de veelzeggende titel 'Welfare not Warfare'.

Bestaat er een direct verband tussen stijgende defensieuitgaven en bezuinigingen in de zorg, uitkeringen en pensioenen, zoals veel burgers denken? Moeten Europese landen kiezen tussen '*guns or butter*'? Voordat de emoties ook over dit thema op hol slaan, is het misschien tijd voor een historische geruststelling. Naar dit onderwerp is veel onderzoek gedaan. En dat wijst vrijwel allemaal in dezelfde richting: het ging in het verleden nooit om guns or butter - maar eerder om guns *and* butter.

Bij oorlogsdreiging of in oorlogstijd heb je namelijk niet alleen wapens nodig maar ook steun van de bevolking die deze wapens moet bedienen. In democratieën is publieke steun onontbeerlijk. Zelfs in autocratische landen kun je die factor niet uitgummen, zoals blijkt uit de electorale problemen die president Trump ondervindt als gevolg van zijn roekeloze oorlog tegen Iran. Dáár investeren regeringen doorgaans in: publieke steun. Niet door in sociale uitgaven te snijden, maar door belastingen te verhogen. „Vrede aan het thuisfront bewaren," schreven Shahin Vallée en Joseph de Weck, twee van Europa's slimste denktankers, vorig jaar, „is minstens zo belangrijk als standhouden in de loopgraven."

Wie zich voor dit onderwerp interesseert (Vallée en De Weck noemen het „militair keynesianisme", waarbij overheden in oorlogstijd de economie overnemen en sturen), moet vooral hun studie lezen die in 2015 verscheen aan de universiteit van Cambridge: *Mass Warfare and the Welfare State - Causal Mechanisms and Effects*. Zij concluderen dat sociale uitgaven sinds eind negentiende eeuw bij oorlogsdreiging of oorlogvoering niet dalen, maar stijgen. In Amerika, Australië, Canada en Europa is oorlog zelfs „een cruciale factor om te verklaren wanneer sociale programma's ontstaan".

Zo moesten landen vlak voor de Eerste Wereldoorlog soldaten mobiliseren en trainen. Velen waren ongeletterd en ongezond - ziektes als tuberculose raasden nog rond. Meteen verbeterden diverse landen toen onderwijs en gezondheidszorg. Kinderarbeid werd aan banden gelegd omdat veel tieners zo'n slechte conditie hadden dat ze werden afgekeurd voor het front. Families van soldaten moesten worden gevoed. „Je kunt geen A1-imperium onderhouden met een C3-bevolking," zei premier Lloyd George in 1917 - en kondigde revolutionaire sociale hervormingen aan.

„Oorlog vormt staten en staten voeren oorlog," schreef de Amerikaanse socioloog en politicoloog Charles Tilly. Vroeger werden oorlogen gevoerd door beroepslegers, tegenwoordig raakt de

Steun van de bevolking is nodig om de wapens te bedienen

hele samenleving erbij betrokken. De 'massa' moet daarom loyaal, fit en tevreden worden gehouden. Zelfs nazi-Duitsland begreep dat, en probeerde de leefomstandigheden van de *Volksgemeinschaft* te verbeteren. Begin 1941 formuleerde de Amerikaanse president Roosevelt de fameuze 'Four Freedoms' (speech, want, worship and fear) die de weg plaveiden naar Amerikaanse oorlogsdeelname én naar de Atlantic Charter, die de verzorgingsstaat tot officieel oorlogsdoel van de geallieerden benoemde. Hoe werden de naoorlogse Europese verzorgingsstaten betaald? Regeringen leenden geld en belastten de rijken.

Niemand weet hoe dit mechanisme werkt in samenlevingen die al sociale zekerheid *hebben*. Maar ook nu hebben regeringen publieke steun nodig. Dus, voorspellen Vallée en De Weck, zullen Europese landen twee dingen doen. Een: geld besparen door samen geld te lenen om defensieuitgaven te bekostigen. En twee: bedrijven en vermogen extra belasten, twee categorieën die afgelopen jaren minder belasting zijn gaan betalen. Sociale uitgaven, denken zij, zullen op peil blijven: „Alleen het vooruitzicht van een betere, rechtvaardiger wereld houdt onze samenlevingen bijeen, en in staat om te vechten."

Caroline de Gruyter vervangt op deze plek Floor Rusman.

In het nieuws

NAVO

Europa moet zijn defensie verbouwen 'met de winkel open'

De VS willen zich meer richten op Azië. De Europese bondgenoten piekeren over een oplossing en vallen intussen nog steeds van de ene Trumpverbazing in de andere.

Michel Kerres

HELSINGBORG

„In de alliantie doen we alles in de geest van 'geen verrassingen'", zei NAVO-chef Mark Rutte vorige maand. Dat gold ook voor een verlaging van het Amerikaanse aandeel in de verdediging van Europa, die de regering-Trump vorig jaar heeft aangekondigd. Rutte: „Als de Amerikanen zich meer op Azië willen richten, dan doen we dat op een gecoördineerde manier."

Sindsdien vallen de Europese NAVO-bondgenoten van de ene verbazing in de andere.

President Trump laat zich bij verschuivingen van Amerikaanse militairen niet alleen leiden door geopolitieke overwegingen, maar ook door politieke voorkeuren en persoonlijke irritaties. Nadat de Duitse kanselier Friedrich Merz had gezegd dat de VS in Iran geen heldere exit-strategie hebben, kondigde Washington de terugtrekking van 5.000 militairen uit Duitsland aan en ging de stationering van Amerikaanse kruisraketten in Duitsland niet door.

Vorige week werd de vervanging van 4.000 Amerikaanse militairen, die op roulatiebasis in Polen waren, onverwachts geschrapt, maar binnen een week was dat plan weer van tafel. Donderdag kondigde Trump, via Truth Social, aan dat er 5.000 militairen extra naar Polen gestuurd worden. Hij verpakte het als geste aan zijn politieke vriend, de Poolse president Karol Nawrocki.

Op een vergadering van NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken in het Zweedse Helsingborg kon de Poolse minister Radoslaw Sikorski vrijdagochtend zijn vreugde over de Amerikaanse u-bocht nauwelijks op. „Eind goed al goed." Uit het aantal mensen dat hij bedankte werd duidelijk dat de Poolse diplomatie overuren had gemaakt.

Trumps minister Marco Rubio was klaarblijkelijk naar Europa gevlogen om de gemoederen enigszins te bedaren, zonder de druk helemaal van de ketel te halen. De terugtrekking van Amerikaanse militairen uit Europa is niet „als straf" bedoeld, zei hij. Al onderstreepte hij ook dat de president zeer teleurgesteld is in de houding van sommige bondgenoten als het gaat om de Amerikaanse aanval op Iran. Spanje liet Amerikaanse vliegtuigen op weg naar Iran geen gebruik maken van een basis. En veel bondgenoten houden zich stil als het gaat om een maritieme missie die een vrije doortocht in de straat van Hormuz moet garanderen. Rubio: „Daar moet over gesproken worden op het niveau van regeringsleiders." Begin juli ontmoeten de leiders elkaar op een NAVO-top in Ankara. De Europeanen weten dus dat als ze van die top een succes willen maken, Washington nog iets van ze verwacht.

Irritatie en onzekerheid

Tachtig jaar heeft de alliantie geleund op de militaire suprematie van grootmacht VS - maar die tijd loopt op zijn eind. De VS willen minder bijdragen, Europa moet het gat opvullen. Rutte deze week: „De NAVO moet af van de ongezonde afhankelijkheid van één bondgenoot."

In theorie kan de verwatering van het Amerikaanse aandeel in de alliantie een geleidelijke, weloverwogen operatie zijn, maar de plompverloren Amerikaanse mededelingen leidden de afgelopen weken vooral tot irritatie en onzekerheid.

Europa heeft geen idee van wat de VS precies van plan zijn in de NAVO. De hoofdlijnen zijn bekend. De VS wil meer armslag hebben in Azië en daarom mensen en materieel weghalen in Europa. Voor de NAVO-bondgenoten betekent dit dat Europa zo snel mogelijk de conventionele verdediging voor eigen rekening moet nemen. Vraag is hoeveel tijd de Europeanen daarvoor krijgen.

Want de opgave is immens. De VS nemen nu volgens een Amerikaanse berekening 39 procent van de lasten in de NAVO voor hun rekening. Zonder Amerikaanse inbreng vallen enorme gaten in de Europese verdediging. Ook vier jaar na de grootschalige inval van Rusland in Oekraïne mist Europa sleutelvaardigheden: inlichtingen vergaren, surveillance, precisiebombardementen op grote afstand, raketverdediging, logistiek en mobiliteit. Het zou 10 tot 12 jaar duren om die gaten te vullen. Daarnaast komt Europa militairen tekort. Europese legers zijn, stellen analisten keer op keer vast, niet in staat om langere tijd intensieve gevechten te voeren.

Mark Rutte praat tegen de Amerikaanse minister **Marco Rubio** tussen de NAVO-ministers van Buitenlandse Zaken in het Zweedse Helsingborg op 22 mei
FOTO JULIA DEMAREE NIKHINSON/ AP

Agressief Rusland

Intussen moet de winkel tijdens de verbouwing open blijven: met een agressief Rusland aan de oostflank zijn paraatheid en afschrikking elke dag van belang. De ministers vergaderden aan de kade van Helsingborg, met uitzicht op de smalle zeestraat tussen Zweden en Denemarken, waar, zei de Zweedse minister Maria Malmer Stenergard bijna dagelijks schepen van de Russische schaduwvloot passeren.

De grootste verbouwing van de NAVO in decennia is een opgave die ook in zonnige politieke tijden makkelijk leidt tot frictie tussen Europa en Washington. Ze moet nu ook nog eens vorm krijgen in een sfeer van onderling wantrouwen. Confrontaties met het Witte Huis van Donald Trump zijn zó frequent - Oekraïne, Groenland, Iran - dat Europa zich niet alleen afvraagt wat de VS precies van plan zijn, maar ook of het niet tijd wordt om na te denken over noodscenario's: een verdediging zonder de VS.

Een aantal Europese denktanks, waar onder het Nederlandse Clingendael, schetst in een deze week verschenen rapport welke opties Europa heeft. Het meest voor de hand ligt een snelle uitbreiding van Europese inbreng in de NAVO. Een model dat in het bondgenootschap NAVO 3.0 wordt genoemd. Meteen na WOII was de NAVO gericht op de confrontatie met de Sovjet-Unie, na de val van de Berlijnse Muur werd de NAVO actief buiten het verdragsgebied (zoals in Afghanistan). In zijn derde leven stelt de NAVO de verdediging van Europa weer centraal, met een hoofdrol voor Europa zelf.

In de praktijk betekent dat naast hogere defensie-uitgaven, waartoe de NAVO vorig jaar in Den Haag besloot, ook dat Europese militairen in de NAVO meer sleutelposities innemen - een verschuiving waarmee al een bescheiden begin werd gemaakt. De hoogste militaire leider, de *Supreme Allied Commander* zou ook in de toekomst een Amerikaan moeten zijn. Daarnaast, opperen de denktanks, zou de structuur van de regionale hoofdkwartieren aangepast moeten worden. Zo zou de verdediging van de oostflank niet langer geleid moeten worden vanuit het hoofdkwartier in Brunssum maar door een nieuw centrum in Polen. In Brunssum zouden dan operaties geleid moeten worden waaraan uitsluitend Europese bondgenoten deelnemen.

Kleine defensieverbanden

Om de Europese belangen beter te behartigen zouden de Europeanen ook de Eurogroep van de NAVO kunnen reanimeren. Tussen 1968 en 1993 werkten de Europeanen samen om de Europese bijdrage aan het bondgenootschap te vergroten. Op het hoofdkwartier, vertelt een hoge NAVO-diplomaat, wordt wel over zo'n groep gesproken, maar concreet is het nog niet. Sommige landen zijn bang dat een Eurogroep in Washington snel wordt gezien als een anti-Amerikaanse kongsi.

Trumps frontale aanvallen op de NAVO en zijn poging greep te krijgen op Groenland - desnoods kwaadschiks - hebben, schrijven de denktanks, het vertrouwen in de VS zover ondermijnd dat Europa gedwongen is om óók na te denken over defensiesamenwerking buiten de NAVO om. Het zou onverantwoord zijn dat niet te doen.

Kleine, regionale defensieverbanden zouden daartoe uitgebreid moeten worden. Zo werken tien Europese landen, waaronder Nederland, al samen in de *Joint Expeditionary Force* en hebben vijf noordelijke landen hun eigen *Nordic Defence Corporation*. De politieke leiding zou in handen kunnen komen van een nieuwe Europese Veiligheidsraad.

De derde optie is om de Europese Unie een grotere militaire rol te geven.

Op de NAVO-vergadering in Helsingborg hield men zich, zoals te verwachten was, verre van radicale Europese noodscenario's. Rutte onderstreepte nog eens dat een Amerikaanse oriëntatie op andere regio's, de verdediging van Europa niet in gevaar zal brengen. Europa kán ook meer doen, zei hij, omdat het meer geld vrijmaakt voor defensie. Vorig jaar waren de Europese defensie-uitgaven 20 procent hoger.

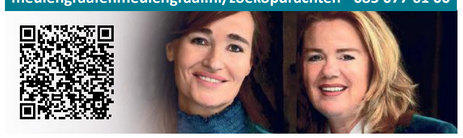
Het moet toch mogelijk zijn, zei Rutte, dat een welvarend continent met 600 miljoen inwoners zich verdedigt tegen een land met tussen 120 en 140 miljoen inwoners, zonder daarbij in overdreven afhankelijk te zijn van een land van 350 miljoen inwoners.

Advertenties

Maes & Lunau Executive Search zoekt een
Voorzitter College van Bestuur
voor Fontys Hogeschool
Informatie over deze functie kunt u vinden op *maeslunau.com/fontys*
ML executive search Maes & Lunau
Fontys › FOR SOCIETY

Meulengraaf & Meulengraaf - high end partner search
Karaktervolle ondernemer met warm fundament (63)
Een man die zijn eigen koers heeft gevolgd. Ondernemend. Internationaal georiënteerd. Charismatisch aanwezig, charmante uitstraling (1,85 m). Klassieke stijl zonder stijfheid en zelfverzekerd zonder nadrukkelijkheid. Heeft zichzelf vanuit een bescheiden Brabants nest ontwikkeld en is uitgegroeid tot een geslaagde ondernemer. Jarenlang eindverantwoordelijk binnen een internationaal speelveld en inmiddels actief als investeerder. Academisch gevormd. Wereld gezien en nog altijd nieuwsgierig: naar mensen, ideeën, cultuur en ontwikkeling. Beweegt zich moeiteloos tussen boardroom en berghut. Houdt van tempo, scherpte en kwaliteit. Bourgondisch, maar met mate. Van stijlvol restaurant tot eenvoudige bistro. Skiën, tennis en padel, wandelen in de bergen, af en toe golf, muziek en gesprekken die ergens over gaan. Geen behoefte aan blingbling, wel aan klasse en authenticiteit. Hij is energiek en uitgesproken doelgericht. Sociaal vaardig, eerlijk en loyaal. Woont in de groene grensregio van Zuid-Nederland en de Antwerpse Kempen. Gescheiden, volwassen kinderen. Zoekt een stijlvolle vrouw met natuurlijke uitstraling en intelligentie. Iemand die zich comfortabel beweegt in uiteenlopende gezelschappen. Warm in contact. Ontwikkeld, zonder pretentie. Gehecht aan waarden als integriteit en oprechtheid. Liefst met affiniteit voor het leven 'onder de rivieren' of in Vlaanderen; de gezelligheid en cultuur daarvan passen hem goed.
Reageer vertrouwelijk en kosteloos of tip iemand!
meulengraafenmeulengraaf.nl/zoekopdrachten - 085 077 61 00

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

CORRUPTIE

De openlijke corruptie van Trump leidt tot steeds meer ongemak in zijn partij

Via een 'schadefonds' voor overheidsslachtoffers kan Donald Trump loyaliteit voortaan belonen - met belastinggeld.

Emilie van Outeren
WASHINGTON

President Trump heeft een omstreden schikking getroffen met zijn eigen belastingdienst. FOTO KENT NISHIMURA/AFP

In de rechtszaak tussen de creatief boekhoudende miljardair en de corrupte president kon er maar één winnaar zijn: Donald Trump. Hij spande in januari als privépersoon een zaak aan tegen de Belastingdienst die onder zijn gezag valt. Toen de rechter het proces daarom dreigde te verwerpen, trof Trump een schikking met zichzelf waarvan de monden in Washington al de hele week openhangen.

In een verklaring meldde het ministerie van Justitie maandag dat een schadefonds van 1,776 miljard dollar (ruim anderhalf miljard euro) voor vermeende slachtoffers van 'politieke vervolging' in het leven geroepen wordt.

Gewelddadige Capitoolbestormers, criminele politici en aan Trump gelieerde conservatieve activisten kunnen daar een claim indienen die wordt beoordeeld door Trumps medestanders. Trump dwingt loyaliteit af en kan die nu ook belonen - met belastinggeld.

„De meest schaamteloze daad van presidentiële corruptie deze eeuw", zeiden politieagenten die bij de Capitoolbestorming gewond raakten. Zij en anderen vechten de schikking aan.

Terwijl Trump allerlei politieke vijanden laat vervolgen, blijft hij zichzelf als grootste overheidsslachtoffer zien. De president zou echter „geen geldelijke betaling of schadevergoeding van welke aard dan ook" krijgen, beweerde Justitie over de schikking. Hij ontving alleen excuses van de Belastingdienst omdat een medewerker zijn belastingaangiftes naar journalisten had gelekt. Daaruit bleek dat Trump decennialang nauwelijks inkomstenbelasting betaalde door zijn financiële situatie veel dramatischer te schetsen dan die was.

Maar een dag na de schikking werd in stilte een inlegvel online gezet. Trump bleek tóch een enorme financiële slag te slaan. De president, zijn bedrijf en zijn familieleden worden „voor eeuwig" van vervolging om of onderzoek naar hun belastingaangiftes „bevrijd, ontslagen, behoed en gevrijwaard". Journalisten becijferden dat dit Trump 100 miljoen dollar kan schelen. Zoveel was er gemoeid met een onderzoek naar zijn belastingontduiking dat nu dood lijkt. Eerder maakte het Hooggerechtshof hem al vrijwel immuun voor strafrechtelijke vervolging.

Democratische politici, ex-ambtenaren en juristen veroordeelden de schikking als „zoveelste truc om zijn eigen zakken te vullen". „Heeft er ooit presidentiële corruptie plaatsgevonden die zo flagrant en bedreigend was voor de constitutionele orde?", vroeg het hoofdredactioneel commentaar van *The New York Times* retorisch.

Ook Republikeinen vinden het ongemakkelijk. John Thune, fractieleider in de Senaat, is „geen groot fan". Volgens een senator uit Utah „stinkt het". Een Afgevaardigde uit Pennsylvania trekt zelfs op met Democraten in een poging de schikking te blokkeren.

Levenslang

Meer dan door beleid wordt de tweede termijn van Donald Trump gekenmerkt door belangenverstrengeling, cryptospeculatie, internationaal smeergeld, handel met voorkennis - en het afschaffen van toezicht daarop. Vorige week bleek dat Trump voor miljoenen aan aandelen kocht in vliegtuigbouwer Boeing en in chipmaker Nvidia voordat hij de bazen van die bedrijven meenam naar Beijing om zaken te doen tijdens zijn ontmoeting met Xi Jinping. Zoals hij ook in

> De president wordt van vervolging „bevrijd, ontslagen, gevrijwaard"

mediabedrijven investeerde, vlak voordat zijn regering hen toestemming gaf tot fusies.

Toch zijn de pot van 1,776 miljard (verwijzend naar het stichtingsjaar van de VS) en de eeuwige belastingvrijstelling van een andere orde dan Trumps gebruikelijke, transparante corruptie. Amerikaanse kiezers betalen de rekening, terwijl benzine en boodschappen duurder zijn dan ooit en de hypotheekrente weer stijgt.

Dat er nu overheidsgeld is voor een 'compenseer-de-Capitoolbestormers-fonds' is ook veel Republikeinen in het verkeerde keelgat geschoten. Zij kregen donderdag intern zo'n hoogoplopende ruzie dat stemmingen die hadden moeten plaatsvinden, over migratiemaatregelen, Trumps balzaal en de oorlog in Iran, tot nader order zijn opgeschort. Voor de partij die zo in Trumps greep zit, is dat een heuse daad van verzet.

Advertentie

8 daagse fly-drive van Pousada naar Pousada

Werelderfgoed Midden Portugal en Alentejo

Zomer- en najaarsspecial v.a. € 795,- p.p. Geldig t/m 30 mei 2026

Een bezoek aan Portugal betekent meer dan alleen een ontmoeting met zon en zee. Het binnenland, Centro, is indrukwekkend. Cultureel Unesco erfgoed in de steden wisselt zich af met kleine dorpjes, uitgestrekte bossen, olijfvelden en druivenranken. Proef tijdens deze 8-daagse rondreis de geschiedenis, de artistieke rijkdom en de volkstradities van Portugal.

U logeert stijlvol in Pousada's, meestal gevestigd in bijzondere paleizen, kastelen of kloosters en geniet van de regionale ontbijten en de Portugese keuken. Deze week bieden we u één van onze succesvolle pousadaspecials aan voor een heel bijzondere prijs. De reissom is inclusief vlucht, AVIS autohuur en 7 overnachtingen in de mooie pousada's. Na de mogelijkheid van een kennismaking met Lissabon is uw eerste overnachting in Queluz. U reist via Sintra richting het middeleeuwse Óbidos (chocolade en boeken). Via Tomar (Convent of Christ - UNESCO werelderfgoed) gaat u richting Alentejo. Overnachting in het voormalige klooster; de pousada van Crato. Op de route naar Vila Viçosa bezoekt u Estremoz. Vanuit de benedenstad loopt u naar boven om vanaf het ommuurde bovenstadje van het adembenemende uitzicht te genieten. Daarna bezoekt u Evora, een openluchtmuseum gelegen in de Alentejo. De laatste overnachting is in de kloosterburcht van Pamela.

"Wakker worden in een gerestaureerd paleis, kasteel of klooster..... culinair genieten, mooie wandelingen maken en cultuur snuiven in het authentieke binnenland"

INCLUSIEF: vlucht Lissabon v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen Pousada's.
GRATIS EXTRA'S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis (ook mogelijk voor 10, 12 of 15 dagen verblijf)

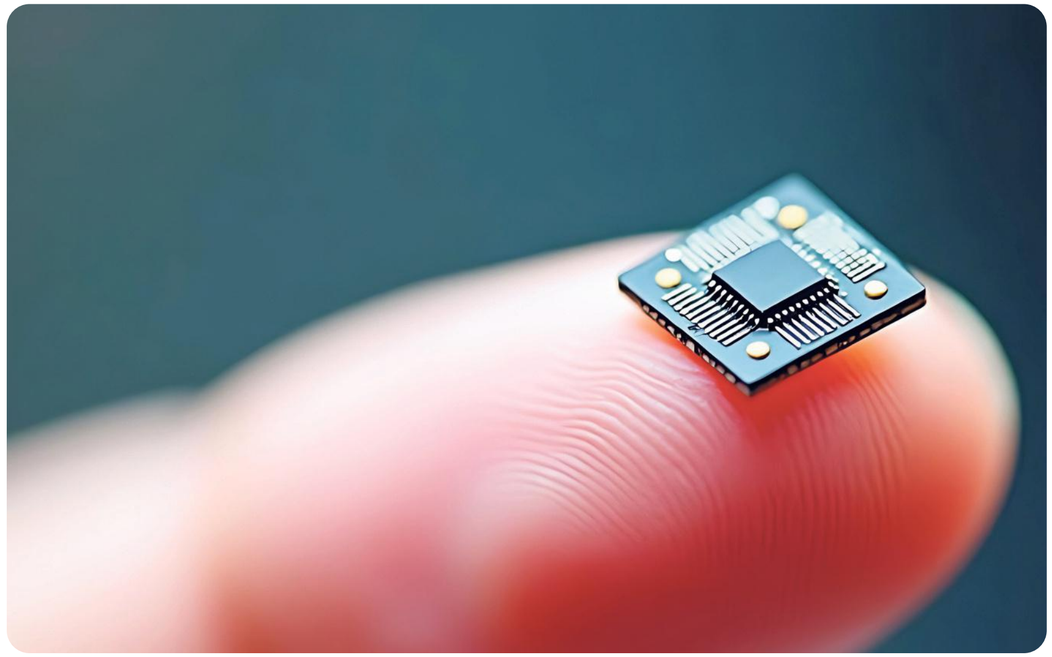
Trustpilot

visit Portugal

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

style in travel

Advertentie

OUR BANK THE BANK FOR THOSE WHO KNOW SOMETHING SMALL CAN MAKE A BIG CHANGE

We support the development of promising innovations. We do this by sharing technology sector insights, offering financing solutions and connecting partners across networks.

RABOBANK.COM /WHOLESALE

the cooperative Rabobank

INTERVIEW **DJOEN BESSELINK** ARTSEN ZONDER GRENZEN

‘Gaten in gezondheidszorg maken ebola-uitbraak moeilijker om aan te pakken’

Bezuinigingen op internationale noodhulp zetten de gezondheidszorg in Congo bij de ebola-uitbraak extra onder druk.

Tan Tunali
AMSTERDAM

Verslagenheid bij **een begrafenis in Mongbwalu**, in de provincie Ituri, waar de eerste vermoedelijke besmetting plaatsvond. FOTO MICHEL LUNANGA/GETTY IMAGES

Hulpverleners zetten zich schrap voor de uitdijende ebola-uitbraak in Oost-Congo, die inmiddels naar buurland Oeganda is overgeslagen. Het is een uitbraak van de Bundibugyo-variant, die via lichaamssappen als zweet, speeksel, bloed en sperma overdraagbaar is en waartegen geen goedgekeurd vaccin of medicatie bestaat. Zo’n 25 tot 50 procent van de patiënten overlijdt.

Afgelopen week noemde de Wereldgezondheidsorganisatie de epidemie, die waarschijnlijk op 24 april begon, een ‘internationale noodsituatie’. De organisatie vreest dat de uitbraak veel groter is dan de bijna zeshonderd vermoedelijke besmettingen en ruim 140 vermoedelijke sterfgevallen die nu bekend zijn.

Djoen Besselink, operationeel manager bij Artsen zonder Grenzen, was de afgelopen dagen in Congo. Toen hij zag waar het virus allemaal opdook, schrok hij. „Normaal kijk je het even aan, stuur je een team , en probeer je het in toom te houden. Maar dit was in één keer overal.”

Hoe komt het dat deze uitbraak zo laat gedetecteerd is?

„De meest voorkomende ebolavariant is de Zaïre-variant en daar werd op getest toen mensen symptomen kregen. Die testen waren negatief. Pas later gingen ze testen op de Bundibugyo-variant. En de besmettingen zijn vastgesteld in moeilijk begaanbaar gebied, waar gewapende groepen actief zijn. Hulpverleners kunnen er niet makkelijk rondreizen en mensen kunnen vaak niet snel naar een ziekenhuis komen.”

Wat betekent die vertraging?

„Bij een uitbraak willen we altijd een aantal zaken in gang zetten: zorg voor patiënten, maar ook achterhalen welke contacten ze hebben gehad, zodat je die kan isoleren, of behandelen. Je wil iedereen bewust maken van de ziekte en zorgen dat mensen veilig begraven worden. Daarnaast wil je nieuwe gevallen opsporen en de bestaande zorg ondersteunen. Als besmettingen al op veel plekken zijn, kan je heel moeilijk achterhalen met wie patiënten contact hebben gehad. Dan moet je niet één gemeenschap informeren, maar veertig dorpen.”

Weten mensen hoe ze moeten handelen bij een besmetting?

„Dit is de zeventiende ebola-uitbraak in Congo, dus je zou denken van wel. Maar er gebeuren toch dingen eigenlijk niet moeten. Op begrafenissen worden geliefden gewassen, terwijl lijken erg besmettelijk zijn. Rond uitvaarten bestaan rituelen die voor mensen nodig zijn om naar het hiernamaals te gaan. Dat dat niet meer kan is natuurlijk een hele moeilijke boodschap. De overheid en hulporganisaties hebben veel kennis opgebouwd na al die jaren, maar mensen weten misschien nog niet genoeg. Congo is gigantisch, de vorige uitbraak was duizenden kilometers verderop.”

Wat is de impact van de bezuinigingen op internationale hulp van de VS en andere westerse landen?

„Het hele zorgsysteem is afhankelijk van internationale hulp. En hulporganisaties en lokale klinieken zijn afhankelijk van elkaar. Wij krijgen geld van privédonoren en niet van overheden, dus we worden niet direct geraakt. Maar partijen om ons heen die bijvoorbeeld ondervoeding behandelden, zoals Unicef, zijn deels weggevallen. Als je ernstig ondervoed raakt, heb je kans dat je toch naar het ziekenhuis moet. Er vallen gaten in het zorgsysteem en daardoor wordt een uitbraak moeilijker aan te pakken.”

Wat zal bepalen of deze uitbraak snel ingedamd kan worden?

„Veel hangt af van hoe snel we beschermingsmateriaal, medicijnen en goed getrainde mensen die kant op kunnen krijgen, en van samenwerking met overheden. Zij moeten snel visa verstrekken en zorgen dat import van materialen niet bemoeilijkt wordt. Ook moeten we de regionale testcapaciteit versterken, want nu moeten monsters grotendeels naar Kinshasha worden gestuurd.”

Advertentie

MUZIEKREIZEN O.L.V. EEN MUZIEKSPECIALIST
Kleine groepen, uitstekende zitplaatsen bij opera’s en klassieke concerten, comfortabele hotels en uitgekiende programma’s

MUZIEKREIS STOCKHOLM
vertrek 6 augustus 2026
o.l.v. muziekhistoricus Arthur van Dijk

MUZIEKREIS MILAAN
vertrek 30 september 2026
o.l.v. musicoloog Jacqueline van Rooij

MUZIEKREIS RAVENNA: MOZART 1791
vertrek 12 november 2026
o.l.v. muziekhistoricus Arthur van Dijk

MUZIEKREIS ANTWERPEN EN BRUSSEL
vertrek 16 december 2026
o.l.v. musicoloog Huib Ramaer

Op labrysreizen.nl/muziek vindt u meer muziekreizen.

Labrys Reizen
labrysreizen.nl
024-3822110
info@labrysreizen.nl

Advertentie

GEBRUIK CODE **12XBESTE02** VOOR **30% KORTING** **mattsleeps.com**

TURKIJE

Rechter stuurt leider oppositie weg

Voormalig partijleider Kemal Kilicdaroglu zou opnieuw de leiding van de partij moeten overnemen. De beslissing verdeelt de Turkse oppositie.

Suzan Yücel

ANKARA

Özgur Özel, partijleider van de Turkse Republikeinse Volkspartij. FOTO AKIN CELIKTAS/ANP

Een rechtbank in Ankara heeft de verkiezing van Özgur Özel als partijleider van de Republikeinse Volkspartij (CHP), de grootste oppositiepartij van Turkije, ongeldig verklaard. Volgens de rechtbank waren er onregelmatigheden tijdens het partijcongres van november 2023, waar Özel voormalig partijleider Kemal Kilicdaroglu versloeg en tot voorzitter werd gekozen.

De uitspraak volgt op een juridische strijd die al langer speelt. Vorig jaar oordeelde een rechtbank nog dat de zaak ongegrond was. In hoger beroep werd dat oordeel echter teruggedraaid. Het hof stelde vervolgens dat er wel sprake was van onregelmatigheden en verklaarde het congres alsnog ongeldig. Volgens die uitspraak zou voormalig partijleider Kilicdaroglu de leiding van de partij weer moeten overnemen.

Met de uitspraak van de rechter komt de Turkse oppositie verder onder druk te staan en dreigt de verdeeldheid binnen de oppositie verder toe te nemen. De volgende presidentsverkiezingen staan gepland voor 2028. In verschillende recente peilingen staat de CHP voor op de AK-partij van de Turkse president Recep Tayyip Erdogan. En dat maakt de machtsstrijd binnen de grootste oppositiepartij politiek extra gevoelig. Onder leiding van Kilicdaroglu verloor de CHP meerdere verkiezingen van Erdogan, waaronder de presidentsverkiezingen van 2023. Na die nederlaag verloor Kilicdaroglu ook het leiderschap van de partij aan Özgür Özel, die sindsdien probeert de partij te vernieuwen en electorale steun uit te breiden.

Toevluchtsoord

„Ik hoop dat deze beslissing goed zal zijn voor Turkije en voor de CHP", zei Kilicdaroglu tegenover Turkse tv-zenders. "Vandaag is de dag om gekwetstheid opzij te zetten en met ernst, kalmte en omhelzingen weer op te staan", schreef hij later op X.

Een dag eerder had Kilicdaroglu een opmerkelijke videoboodschap op X gedeeld waarin hij stelde dat zijn partij nooit een toevluchtsoord mag worden voor onrechtmatigheid of corruptie. „Wanneer nodig weet de partij zich ook te zuiveren en aan zelfreflectie te doen", zei hij.

Zijn boodschap komt op een gevoelig moment voor de partij. Tegen de CHP lopen juridische onderzoeken en procedures, gericht op verschillende bestuurders en gemeentelijke functionarissen. De meest prominente daarvan is Ekrem Imamoglu, de burgemeester van Istanbul, en tevens presidentskandidaat voor de partij. Tegen Imamoglu lopen sinds vorig jaar meerdere rechtszaken, waarbij hij terechtstaat voor corruptie en spionage. Critici en mensenrechtenorganisaties stellen dat die procedures politiek gemotiveerd zijn en onderdeel van een bredere druk op de oppositie.

Een zwarte dag

De Turkse politicoloog Berk Esen schrijft op X over een zwarte dag in de geschiedenis van de republiek. „Via de rechtbanken probeert men het bestuur van de grootste oppositiepartij te veranderen op een manier die geen precedent kent in onze juridische traditie."

In een eerste reactie deelde Özgür Özel op X een video met opzwepende muziek, waarmee hij duidelijk maakte niet van plan te zijn zich zomaar gewonnen te geven. „Ik beloof jullie geen weg naar de macht door een rozentuin. Ik beloof jullie het verdragen van pijn, maar nooit overgave", schrijft hij in een begeleidende tekst. Özel lijkt vooralsnog op brede steun van zijn achterban te kunnen rekenen.

Volgens Esen ligt dat bij Kilicdaroglu anders. Hij ziet weinig draagvlak voor de voormalige partijleider onder de CHP-achterban en verwacht dat Kilicdaroglu daarom zal proberen de oplopende spanningen te dempen met oproepen tot verzoening. „Maar een partij waarvan de voorzitter wordt bepaald door rechtbanken die onder invloed staan van de macht, kan hooguit een gecontroleerde oppositiepartij zijn", schrijft hij. „Verzoening met Kilicdaroglu is een verzoening met het Erdogan-regime. Het betekent het witwassen van de onrechtmatigheden die plaatsvinden."

> Verzoening met Kilicdaroglu is een verzoening met het Erdogan-regime
>
> **Berk Esen** politicoloog

De uitspraken van Esen raken ook aan een al jaren slepend debat over de democratische erosie in Turkije, waarin steeds opnieuw de vraag opduikt in hoeverre de rechterlijke macht nog onafhankelijk opereert. Met de verkiezingen van 2028 in zicht krijgt die discussie nu een extra politieke lading.

Advertentie

Zomaar ergens.
Zo simpel is het.
kip

kipcaravans.nl

Demonstranten ter ondersteuning van asielzoekers in Utrecht.

REPORTAGE **ASIELOPVANG**

Een azc hoort net zo bij Nederland als een kerk, school of buurthuis'

Actiegroepencoalitie De Straat Op stak asielzoekers en azc-medewerkers een hart onder de riem: „Wij zijn met meer."

Tekst **Majda Ouhajji** Fotografie **Hedayatullah Amid**

UTRECHT

Mensen die gevlucht zijn en in Nederland asiel hebben aangevraagd, zijn mensen. Het is de hoogste tijd dat de medemenselijkheid terugkomt en vluchtelingen weer gewoon als burgers worden gezien, als mensen die een vreselijke situatie in hun eigen land zijn ontvlucht. Dit was de boodschap van meerdere sprekers donderdag tijdens een solidariteitsdemonstratie in Utrecht. Sahar Shirzad (36): „Stop met spreken over ons en praat mét ons. We spreken fucking Nederlands."

Shirzad noemt zichzelf een „succesvol product van verhard beleid". Opgegroeid in verschillende asielzoekerscentra is ze tegenwoordig werkzaam als jurist. Ze hield een vlammend betoog, waarin ze onder meer uithaalde naar Rob Jetten die volgens haar tijdens zijn gehele premierschap amper over vluchtelingen heeft gesproken. Waar is de morele ondergrens, vroeg ze zich af, doelend op de onrust van de afgelopen weken. „Een azc hoort net zo bij Nederland als een kerk, school of buurthuis."

De demonstratie was georganiseerd door De Straat Op, een samenwerkingsverband van onder meer Extinction Rebellion en de Dolle Mina's. De organisatie vond het tijd voor een ander geluid na het „extreemrechts geweld" van de afgelopen weken. In onder andere Loosdrecht liepen protesten tegen de komst van asielzoekers uit de hand. Relschoppers stichtten brand, richtten vernielingen aan en gooiden met zwaar vuurwerk.

In Utrecht gingen tegenstanders van dergelijke gewelddadige acties de straat op. Op het Domplein verzamelden zich enkele duizenden mensen die vervolgens naar het Jaarbeursplein bewogen in een lange stoet. Ze droegen bordjes met 'doe eens lief' of 'refugees welcome'. Ook waren er verschillende vlaggen te zien, de Palestijnse vlag, de transvlag en doeken van Extinction Rebellion. En er werd gescandeerd: „*Say it well, say it clear, refugees are welcome here*."

Veerkrachtige mensen

Pleun Usman (36) houdt een bord vast met de tekst 'de wereld is van iedereen'. „Ik vind het heel belangrijk om een tegengeluid te laten horen na alle rellen die bij azc's plaatsvonden. Afschuwelijk." Usman heeft op het Griekse eiland Lesbos met vluchtelingen gewerkt. Ze wijst naar een groep vrouwen die ook meelopen, die ze daarvan kent. „We dragen vluchtelingen een warm hart toe en vinden het belangrijk om ons uit te spreken. Voor mij is die ervaring levensveranderend geweest. Ik heb zo ontzettend veel mooie mensen ontmoet en ingezien hoe oneerlijk de wereld is. Maar ook hoe veerkrachtig mensen zijn. Dat zien we nu totaal niet. Wie deze mensen zijn, waarom ze op zoek zijn naar veiligheid. Het veranderd je hele wereldbeeld als je met ze in gesprek gaat."

De demonstratie geeft haar hoop, vertelt ze. „Als je binnen blijft en op social media scrollt, dan is het soms wat deprimerend. Op het moment dat ik naar een demonstratie ga, voel ik: wij zijn echt wel met meer. Ik krijg kippenvel als we met zijn allen hier staan."

Menselijkheid, dat was deze avond een rode draad bij veel aanwezigen. Ook journalist Zoë Papaikonomou had het erover op het podium, voor de mars van start ging. Media moeten wat haar betreft veel beter hun best doen om de verhalen van vluchtelingen te delen, in plaats van over ze te schrijven. „Gevluchte moeders, vaders, collega's, vrienden." Ze haalde uit naar de zogenaamde 'bezorgde burger'. „Hoe lang blijven jullie [de media] xenofobe, fascistische terroristen 'bezorgde burgers' noemen. Zij plegen extreemrechtse terreur." De bezorgde burgers, dat waren zij, de mensen die donderdag deelnamen aan de solidariteitsdemonstraite, zei Papaikonomou.

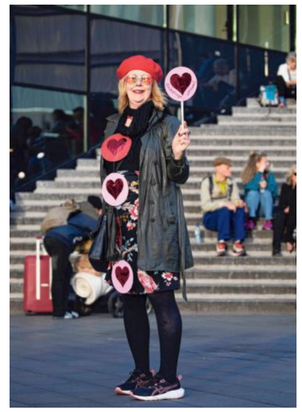
Tijmen Weijermars

Sahar Shirzad

Wim Klein Nagelvoort

Olga Leever

'Kwader dan vijftig jaar geleden'

In 1983 demonstreerde Wim Klein Nagelvoort (71) tegen de bom, tegen de stationering van kruisraketten in Nederland. „Ik ben nu kwader dan ik toen was", zegt hij. In september wordt hij voor het eerst grootvader. Hij loopt mee voor zijn kleinkind, en zijn eigen kinderen. „Zij zijn een belangrijke drive voor mij om mee te doen, ook door de vele onrechtvaardigheden die je nu weer ziet."

Hij loopt mee met de mars uit solidariteit voor „iedereen die hier een goed heenkomen zoekt en nu geconfronteerd wordt met mensen die brand stichten". Voor hen vindt hij het belangrijk dat er nu een tegengeluid is. „Dat is niet Nederland, wij zijn Nederland.."

Klein Nagelvoort is gelieerd aan Extinction Rebellion en loopt daarom wel vaker mee in demonstraties. „Ik zie ook mensen die ik van andere acties ken, maar ik zie ook veel diversiteit. Heel gewone mensen. Ik sprak net iemand die met zijn buurvrouw mee was, omdat zij demonstreren heel eng vindt. Iedereen wil solidariteit laten zien."

Veel linkse mensen bij elkaar

De 22-jarige Tijmen Weijermars loopt mee, met de krant *De Socialist* in zijn handen. „We moeten verzet opbouwen tegen de groeiende extreemrechtse aanwezigheid in het parlement, de media en op straat. Ik vind het heel zorgwekkend dat ze zich beter lijken te organiseren dan vroeger. Het is heel belangrijk om met zoveel verschillende linkse mensen bij elkaar te komen. En dat de urgentie steeds duidelijker wordt."

Premier Rob Jetten beweert volgens Weijermars solidair te zijn met Palestijnen en te staan voor queer rechten, maar Weijermars denkt daar anders over. „We prikken door zijn goedkope, progressieve retoriek heen. Hij steunt Israël en laat queer vluchtelingen in de steek."

Wat de 'asielcrisis' is gaan heten, leidt volgens Weijermars af van de urgente problemen waar mensen eigenlijk mee bezig moeten zijn. „En waar ze ons van af proberen te leiden door zondebokpolitiek." Hij wijst naar de genocide in Gaza en de klimaatcrisis. „Dat wordt alleen maar erger. Net als de groeiende economische ongelijkheid. Als je kijkt naar hoeveel mensen er op straat wonen op dit moment. Daarom is het belangrijk dat we ons niet uit elkaar laten spelen door racistische politiek. Maar dat we juist samen komen."

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

ASIEL

Den Haag zaait verwarring, burgemeesters ruimen puin

De uitvoering van de spreidingswet stagneert. Dat gemeenten de wet niet uitvoeren, is „onacceptabel", vinden negen burgemeesters. Geef niet toe, klinkt het eensgezind. Maar ook: de gemeenten zijn door Den Haag in de steek gelaten.

Door **Hans Steketee, Andreas Kouwenhoven**, **Tan Tunali** en **Iris Verhulsdonk**

Vanwege de grote drukte in het **aanmeldcentrum in Ter Apel** wordt niet iedereen toegelaten.
FOTO KEES VAN DE VEEN

Wat niet kan doorstromen, loopt over. Ter Apel, het overvolle aanmeldcentrum voor asielzoekers, houdt de deuren gesloten, omdat gemeenten netto te weinig asielzoekers onderbrengen. Dat is geen 'crisis', maar een wetmatigheid.

Uitvoering van de zogeheten spreidingswet, die asielzoekers sinds 2023 evenredig over het land moet verdelen, stagneert. Van de 342 gemeenten halen slechts 92 de doelstelling; in totaal moeten er ruim 40.000 plekken bij komen.

Het heeft mede te maken met demonstraties tegen de komst van azc's. Door inwoners en, steeds vaker, extreemrechtse jongeren die georganiseerd van elders komen en geweld gebruiken. De protesten – in Loosdrecht, IJsselstein, Apeldoorn, Den Bosch, Den Haag – worden openlijk gesteund door landelijke politici met een antivreemdelingenagenda of geloof in omvolking.

Burgemeesters zeggen eenstemmig dat het asiel en noodopvangsysteem niet levert, blijkt uit een rondgang door *NRC*. Acht burgemeesters en een locoburgemeester van diverse politieke pluimage, in kleinere en grotere gemeenten, geven lucht aan hun zorgen en vertellen wat wel en niet werkt.

Zij zien hoe sommige gemeenten probleemloos aan de spreidingswet voldoen. Andere hebben het moeilijker en zoeken creatieve oplossingen. Nog weer andere zwichten voor protesten en intimidatie, of lopen daarop vooruit.

Ester Weststeijn, IJsselstein, partijloos

Marco Out Assen, partijloos

Tom Horn Epe, CDA

Mariëlle Vavier, Den Haag, GroenLinks

Pieter Verhoeve, Gouda, SGP

Sander Schelberg, Hengelo, VVD

René Verhulst, Ede, CDA

Jeroen Joon, Harderwijk, VVD

Hans van der Pas, Maashorst, PvdA

De burgemeesters, eindverantwoordelijk voor de openbare orde, hebben begrip voor de druk waaronder hun collega's staan, maar dat die gemeenten „de wet niet uitvoeren" noemen ze „onacceptabel". „Hou je rug recht", klinkt het eensgezind.

Maar ze zijn het er óók over eens dat gemeenten collectief door Den Haag in de steek zijn gelaten. Ze zijn verplicht tot opvang, maar het ontbreekt hun aan middelen en politieke rugdekking.

Ze moeten noodopvang en tijdelijke plekken organiseren om gaten in het stelsel te dichten. Crisisbestuur en improvisatie vervangen normale, gedegen planning. Druk op huisvesting en integratie van statushouders neemt toe. Lokale weerstand daartegen en wantrouwen groeien, draagvlak en gezag nemen af. Intussen raken asielzoekers, niet zelden oorlogsvluchtelingen, bang en gefrustreerd. Ook omdat ze beperkt mogen participeren in de samenleving, de chronische „mismatch tussen talenten en tekorten op de arbeidsmarkt".

Het probleem zit dus „niet alleen in de instroom", maar vooral in een stelsel „waarbij alle effecten van falend kabinetsbeleid neerslaan in lokale omgevingen", zegt Ester Weststeijn, burgemeester van IJsselstein. „En dat is veel breder dan asiel alleen. Omdat men het woningtekort niet weet op te lossen, zitten veel statushouders [asielzoekers met een verblijfsvergunning] nog steeds bij de COA-opvang."

Dat Den Haag verwarring blijft zaaien, illustreert het aanhoudend gebrek aan landelijke regie. Zie recent de opmerking van VVD-fractieleider Ruben Brekelmans, dat „gemeenten zelf mogen beslissen of ze asielzoekers opnemen", en zo ja, hoeveel. „Er is ruimte in de spreidingswet om daar afspraken over te maken", zei hij tegenover de NOS. „Maar het is niet optioneel", zegt Marco Out, burgemeester van Assen. „Die wet is een gezamenlijke opdracht.

Den Haag als obstakel

„Niemand woont in het rijk, iedereen woont in een gemeente", zegt Sander Schelberg, burgemeester van Hengelo (VVD), „Dus wij zullen het moeten opknappen. Maar daar heb je steun [uit Den Haag] bij nodig, geen twijfelzaaierij."

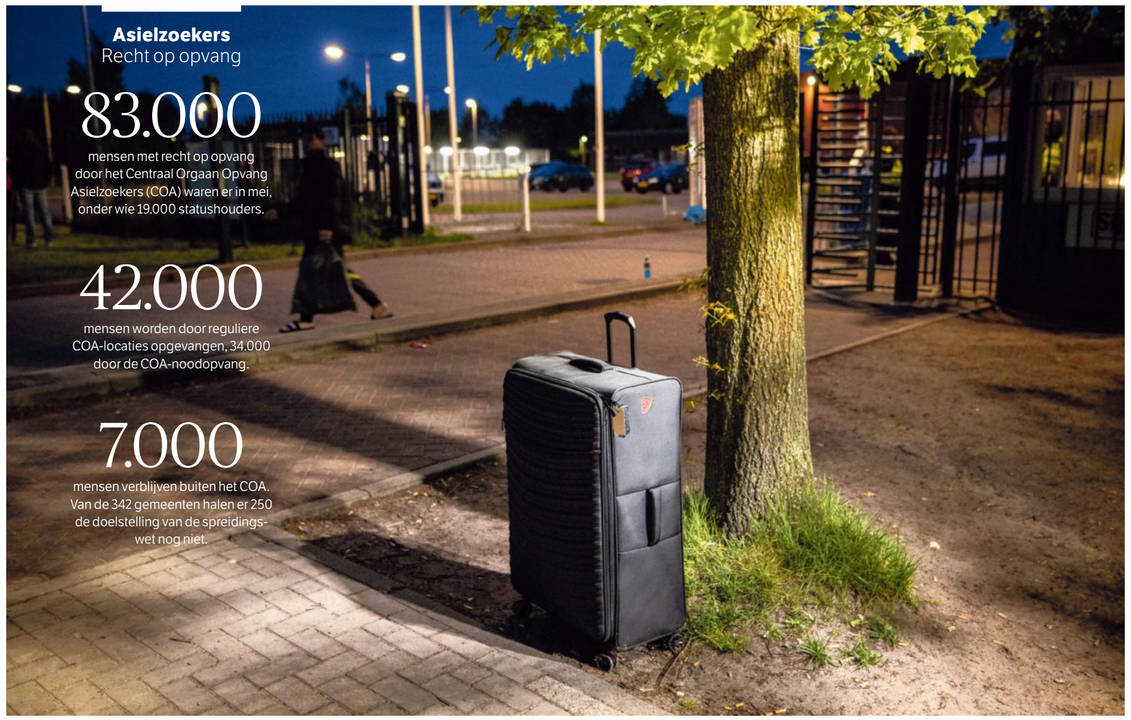
Het is „bijna usance", zegt Tom Horn, burgemeester van Epe (CDA), „dat mensen in Den Haag die zelf onderdeel van de wetgevende macht zijn zeggen dat we ons niet aan de wet hoeven te houden. Ik vind het spijtig dat [Brekelmans] zijn woorden niet heeft teruggenomen."

Brekelmans' woorden komen neer op „democratische ondermijning", zegt Jeroen Joon, burgemeester van Harderwijk (VVD). „Nu het van een partijgenoot komt, raakt het me nog meer. Als je als Kamerlid de wet wilt veranderen heb je er, zeker als je in de coalitie zit, alle gelegenheid toe. Maar tot die tijd voer je de wet uit. Daar moet geen haartje twijfel bij zitten."

Uitspraken als die van Brekelmans zijn „grote obstakels voor lokale bestuurders", zegt ook Mariëlle Vavier, locoburgemeester en wethouder asielzaken van Den Haag, fractievoorzitter van PRO. Tegelijkertijd onderstrepen ze een jarenlang „zwabberbeleid, dat er voor heeft gezorgd dat mensen in het land niet weten waar ze aan toe zijn".

Ze noemt het overhaast sluiten van opvanglocaties na de 'Syrië-crisis' van 2015 door toenmalig staatssecretaris Klaas Dijkhoff (Veiligheid en Justitie, VVD). Zijn partijgenoot Eric van der Burg, als staatssecretaris voor asiel indiener van de spreidingswet, noemde

LEES VERDER OP PAGINA 12

Het asielcomplex in Ter Apel. FOTO KEES VAN DE VEEN

VERVOLG VAN PAGINA 11

dat onverstandig, omdat er later inderhaast nieuwe opvang nodig bleek.

Vavier verwijst ook naar het flitsbezoek van PVV-leider Geert Wilders aan Kijkduin in november 2023, kort nadat zijn partij bij de Kamerverkiezingen de grootste was geworden. In een leeg hotel zouden daar tijdelijk asielzoekers worden ondergebracht. Wilders, die zich warm liep voor zijn 'azc nee-tournee', kwam de bewoners „een hart onder de riem steken", zei hij, omdat plaatsen als Kijkduin worden „overspoeld met asielzoekers".

Volgens locoburgemeester Vavier „gaan mensen dan meteen denken dat de spreidingswet van tafel is, dat asielzoekers het land niet meer inkomen en dat er helemaal geen asielopvang meer nodig is." Hoe het rijk omsprong met de gemeenten toen Marjolein Faber (PVV) minister van Asiel was, „was bij tijd en wijle hallucinant", zegt ze. „Er was geen dialoog. Zij wilde geen gemeenten bezoeken, niet zien hoe wij in staat zijn asielopvang te regelen. Het leek alsof er bewust op aangestuurd werd de opvang niet goed te organiseren."

Zij en anderen zijn blij met Bart van den Brink, de nieuwe minister van Asiel en Migratie (CDA), die „voor de spreidingswet staat". Komende week moeten achterblijvende gemeenten dat komen uitleggen, al is de vraag wat dat verder betekent. Het kabinet bood hun afgelopen week hulp in de vorm van 'vliegende teams', waarvan vermoedelijk vooral onderbemenste kleine gemeenten kunnen profiteren. En het onderstreepte maandag dat de spreidingswet „het uitgangspunt" blijft. „Uitsluiting begint met taal", zegt Pieter Verhoeve, burgemeester van Gouda (SGP). „Goede taal helpt, normeren moet."

Maar René Verhulst, burgemeester van Ede (CDA), mist in Den Haag voor- alsnog „de overtuiging dat het ze menens is met strengere asielwetgeving. Dán zouden ze echt werken aan het draagvlak voor opvang."

De Syrië-crisis (2015) en nu

Voor veel burgemeesters is '2015', toen het asielstelsel door ruim 18.000 Syrische vluchtelingen op de proef werd gesteld, nog steeds een ijkpunt.

„De komst van het azc is toen gewoon gepresenteerd aan bewoners, inclusief een ondertekend bestuursakkoord over de locatie", zegt Joon (Harderwijk). „We gingen wel in gesprek, maar het was een vaststaand besluit. Natuurlijk was er rumoer, maar veel minder dan nu. De laatste keer hebben we het anders aangepakt: we presenteerden een locatie en zijn toen gaan praten over invulling. Desondanks zie ik een verharding van de publieke opinie."

Out (partijloos, Assen) was toen in zijn huidige gemeente ook al burgemeester. Hij herinnert zich een grote bijeenkomst, die „ordentelijk" verliep. „Gemiddeld gezien was er een vrij groot draagvlak. Tien jaar later, toen verlenging aan de orde was, bleek dat nog steeds het geval." Wat helpt: pragmatisme. „In Drenthe is een puzzel gelegd. Als één gemeente niet kan leveren, probeer je ergens anders wat meer te doen."

René Verhulst, burgemeester van Ede (CDA), leerde zijn lessen in 2015 als burgemeester van Goes. Voor noodopvang stelde Goes de Zeelandhallen beschikbaar. „Omliggende bedrijven klaagden dat de uitgang op hun winkels uitkwam. Toen heb ik de uitgang naar de andere kant verlegd", zegt Verhulst. „Als de omgeving om maatregelen vraagt, moet je ze nemen. En snel. Dat geeft vertrouwen."

> Ik snap dat collega's zich achter de oren krabben voor ze zich wagen aan een azc
>
> **René Verhulst** burgemeester van Ede (CDA)

De temperatuur is nu wel anders, zegt hij. „Dat collega's zich achter de oren krabben voordat ze zich aan een azc wagen, snap ik wel."

Onvrede kanaliseren

Het Ede van Verhulst vangt al jaren geruisloos asielzoekers op, in twee vaste azc's. Het geheim? Blijven praten. In Oudewater, waar Pieter Verhoeve (Gouda) eerder burgemeester was, zag hij hoe de vlam in de pan sloeg en de noodopvang werd bekogeld. „Ik heb toen geleerd dat je geen inwonersavonden moet houden met burgers die koken van woede, maar dat je moet luisteren", zegt hij. In het klein: „in huiskamers, aan keukentafels. Vragen: waar zit je irritatie of frustratie? De publieke zaak is van ons allemaal en de bureaucratie is niet foutloos."

Omgekeerd verwacht Verhoeve ook iets van wie wordt opgevangen, zegt hij: „Je doet mee met de taal en laat je handjes wapperen. Probeer tenminste vrijwilligerswerk te doen. Er zijn overal vacatures. Niet de verzorgingsstaat gebruiken en daar niks voor terug doen."

Harderwijk heeft al tien jaar een azc naast een woonwijk, met ruim 800 bewoners waar volgens de spreidingswet 253 zou volstaan. „Het is geen probleem", zegt Joon. „Ja, er is wel eens wat en dan ervaren omwonenden overlast, maar in het uitgaansleven gebeurt meer."

Na tien jaar zou het azc er dichtgaan, maar dat is uitgesteld. Joon ging zelf met de buurt praten. „De meesten zitten er genuanceerd in", zegt hij. „Ze zeggen: het staat er al tien jaar, een extra jaar is niet zo'n probleem als de overlast beperkt blijft. Een aantal heeft echt de pest in. Ik vind het zelf ook erg. We hadden een afspraak dat het azc op 1 juni leeg zou zijn. Maar we zien ook wat er in het land gebeurt, de ontzettend grote druk. Het is onacceptabel en onmenselijk als vluchtelingen [door gebrek aan opvang elders] op straat moeten slapen."

Het college van Ester Weststeijn, die vorig jaar aantrad in IJsselstein, besloot onlangs om in een sportpark een noodopvang te openen tot december 2026. Bij protesten twee weken geleden werd de politie beschoten met vuurwerk. Tot nu toe had IJsselstein nog geen azc. „Juist omdat gemeenten zoals wij geen invulling gaven aan de spreidingswet, zit het COA met de handen in het haar."

Dat lag volgens haar minder aan politieke onwil dan aan het ontbreken van locaties. „Heel Nederland woekert met de ruimte. Maar als onze asielketen klopte, zouden we niet het gedoe hebben van tijdelijke opvang op campings, boten en evenemententerreinen."

Achteraf heeft ze te laat gecommuniceerd met bewoners, denkt ze. „Écht zonde en niet goed. In april namen we het besluit. Daarna liep het in Loosdrecht uit de hand en ontstond ook in IJsselstein onrust. Loosdrecht was de katalysator van de onvrede." En die gaat niet alleen over asiel. „Ze verknopen asiel met gebrek aan woningen, kinderen die niet het huis uit kunnen, en dure benzine. Het sluit aan bij een diep gevoelde onzekerheid, beschermen wat je hebt."

In de gemeente Den Haag, die 2.100 asielzoekers moet opvangen, liepen de gemoederen hoog op rond het besluit om dat in een voormalig ziekenhuis te doen. Collegevorming wordt een testcase, denkt Mariëlle Vavier. Richard de Mos, het gezicht van Hart voor Den Haag, heeft de raadsverkiezingen gewonnen met een uitgesproken anti-asielcampagne. „Ik ga ervan uit dat de volgende coalitie [vermoedelijk met De Mos] zich aan de wet houdt, al roept hij nu overal dat hij dat niet gaat doen."

Inspraak of voldongen feit?

Het roept de vraag op hoe hard een gemeentelijk besluit volgens de spreidingswet is. Is het een voldongen feit, slikken of stikken? Kan het door inspraak afgezwakt worden? Hoeveel manoeuvreerruimte hebben bestuurders eigenlijk?

Volgens Vavier werkt het Haagse college met een strikt en transparant proces. Gedegen onderzoek naar schaarse locaties, een voorgenomen besluit met een brief aan raad en buurt, en gesprekken in kleine 'tafels' met alle betrokkenen. Dat begint vaak met kritiek op de opvang, maar levert ook concrete klachten op over de wijk - verlichting, onveiligheid, routes - waar iets aan te doen is. Inspraak is nuttig, maar het is geen veto over de locatie of aantal asielzoekers, zegt ze. „Ingewikkeld om te horen, ook fijn om duidelijkheid te hebben."

Hans van der Pas (PvdA) is burgemeester van Maashorst, waar in oktober een nieuw azc opent. Hij is door alle hoepels gesprongen: overleg met andere gemeenten, in samenspraak met gemeenteraad en bewoners voorwaarden opgesteld, enquêtes, draagvlak- en locatieonderzoeken gehouden. „Maar dan komen er andere krachten los", zegt hij. „Mensen vinden alles prima, totdat ze horen dat het bij hen in de omgeving komt."

In Uden, een van de zes dorpskernen van Maashorst, liepen demonstraties uit de hand, vooral na een gerucht dat een 15-jarig meisje zou zijn verkracht door een asielzoeker. Justitieonderzoek leverde geen bewijs op.

Van der Pas denkt dat de onrust niet te voorkomen was geweest. „Het is sterk afhankelijk van de lokale context en van wat er landelijk speelt." Hij besloot de plannen door te zetten, ondanks protesten. Precies dat maakt ook dat burgers zeggen dat ze geen invloed hebben.

„Je staat er niet voor ons", kreeg Weststeijn (IJsselstein) te horen. „Waarmee ze bedoelen: je moet ons gelijk geven en de noodopvang buiten de deur houden. Maar je moet als college een bredere afweging maken dan enkel onze eigen inwoners."

Van der Pas hoort vaak hetzelfde: inspraak is zinloos, alles staat allang vast. Het verbaast hem. „Natuurlijk moet je luisteren naar zorgen, maar er zullen altijd inwoners zijn die het er niet mee eens zijn. Ook als er een nieuwe weg wordt aangelegd. Maar als we alleen naar het individueel belang en niet naar het algemeen belang kijken, zouden we tot weinig besluiten komen."

Hij maakt zich zorgen over gemeenten waar demonstranten hun zin lijken te krijgen. „Ze kijken hoever ze kunnen gaan, welk effect het op beleidsmakers heeft. Geweld maakt veel indruk en het is mij en gemeenteraadsleden ook niet in de koude kleren gaan zitten. Maar je moet niet zeggen: dan gaat het azc niet door. Dan loont het om je te misdragen en organiseren we ons eigen falen. Het OM heeft nu gezegd: we willen er echt werk van maken. Maar dat hadden ze veel en veel eerder moeten doen. Dit is al jaren aan de gang."

René Verhulst (Ede) erkent dat een college zelfstandig een overeenkomst mag sluiten met het COA. Maar daarmee zet je de gemeenteraad en bewoners buitenspel. Dat helpt niet voor het draagvlak; inspraak moet iets betekenen. „Een deel van de onvrede is weg te nemen door besluiten eerst voor te leggen aan de raad, met de mogelijkheid tot bijstelling van de plannen", zegt hij.

> Heb de moed om langs de deuren te gaan en het zelf aan de burger te vertellen
>
> **Jeroen Joon** burgemeester van Harderwijk (VVD)

Sander Schelberg (Hengelo) vraagt wijken niet om toestemming, maar medewerking. „We zeggen: mensen, er komt een azc en we gaan alles doen om het in goede banen te leiden. Zeg maar wat redelijk is en dat gaan we doen."

Zijn ruggenspraak met het COA is minimaal, zijn manoeuvreerruimte buiten het standaardmodel juist maximaal. Hengelo vangt 855 mensen op, inclusief Oekraïeners, maar deels buiten het COA om in een groot kantoorpand dat de gemeente zelf heeft aangekocht. Andere COA-locaties worden gesloten zodra het kantoorpand verbouwd is en dan vangt de gemeente alleen 'in eigen beheer' op.

„We beginnen meteen met inburgering: vanaf dag één taalcursussen en integratiecursussen doen op onze kosten", zegt Schelberg. „Werkgevers willen graag mensen in dienst nemen, maar niet als ze na drie maanden weer ergens anders worden opgevangen."

Wat ging goed, wat kan beter?

Aan hun collega's adviseren zij: blijf in gesprek. „Heb de moed om langs de deuren te gaan en het zelf te vertellen, wat het besluit ook is. Mensen waarderen het, ook tegenstanders", zegt Joon (Harderwijk). „En laten we alsjeblieft aan de asielzoekers zelf denken. Zij zijn óók mijn inwoners."

Ester Weststeijn (IJsselstein) steekt een hand in eigen boezem. „Toen we in maart het COA-verzoek kregen, zijn we als college eerst zelf gaan kijken hoe we er gehoor aan konden geven. Wijk bij Duurstede kreeg eenzelfde vraag, maar maakte die brief meteen openbaar en hield er een debat in de raad over. Het is een utopie dat je onrust kunt voorkomen, maar zo transparant had ik het achteraf ook willen doen."

Allen hopen vooral op „consistent beleid" uit Den Haag - bij asiel én andere terreinen zoals jeugdzorg of sociale zekerheid. Nu wordt een probleem bij te gemeenten neergelegd zonder de middelen die erbij horen. „In de 35 jaar dat ik betrokken ben bij het lokaal bestuur is de verhouding rijk-gemeente steeds verder op de proef gesteld. Maar in het huis van Thorbecke moet de trap niet alleen naar beneden komen, maar ook omhoog lopen", zegt Tom Horn (Epe).

„Medebewind, het uitvoeren van rijksbesluiten, wordt zo steeds moeilijker. Maar dat sommige gemeenten de spreidingswet naast zich neerleggen, dat kan gewoon niet. Een burgemeester is er ook om wat wettelijk is opgedragen uit te laten voeren. Die integriteit van bestuur moet gewaarborgd zijn."

Advertentie

Doneer op giro 7244

Help de verspreiding van ebola te stoppen

Er is dringend meer hulp nodig in de Democratische Republiek Congo en omliggende landen om de verspreiding van het dodelijke ebolavirus te stoppen. We vrezen dat er inmiddels duizenden mensen zijn besmet. Het is cruciaal om snel in te grijpen. Het Rode Kruis schaalt daarom de hulpverlening op. Er is grote behoefte aan essentiële middelen zoals beschermende handschoenen, chloor en lijkzakken. Alles om het virus, waarvoor nog geen vaccin bestaat, in te dammen. Help je mee met een donatie?

Doneer op giro 7244
NL19 INGB 0000 007244
of scan de QR-code.

De Italiaanse parlementariër Dario Carotenuto omhelst een familielid bij aankomst ín Rome, nadat Israël hem en de 421 andere opvarenden heeft vrijgelaten. BEELD AGTW/REUTERS TV

FLOTILLA

‘Dit is niks vergeleken bij de manier waarop ze Palestijnen behandelen’

Nadat ze waren vernederd door een Israëlische minister, zette Israël de 422 ontvoerde Flotilla-activisten op het vliegtuig. *NRC* sprak twee van hen.

Ine Roox en **Derk Walters**

ROME/AMSTERDAM

De 422 opvarenden van de Global Sumud Flotilla probeerden met een konvooi met hulpgoederen de Israëlische blokkade van Gaza te doorbreken. Israël haalde de actievoerders in internationale wateren van boord en zette ze het land uit. *NRC* sprak twee opvarenden: de Nederlandse student Jesse van Schaik en de Italiaanse politicus Dario Carotenuto. Zij vertelden over hun „traumatiserende” ervaringen tijdens de dagen in hechtenis.

STUDENT JESSE VAN SCHAIK

‘Ik blijf teruggaan tot de blokkade van Gaza doorbroken is’

Drieënhalve dag nadat de Israëliërs haar hadden meegenomen, hield Jesse van Schaik (21) weer de hand van haar geliefde vast. Terwijl Israël de ontvoerde activisten naar Turkije stuurde, reisde ook haar vriend die kant op. Op Istanbul Airport sloten ze elkaar in de armen.

Een dag eerder had de wereld kunnen zien hoe de Palestina-activisten in Israëlische hechtenis behandeld werden. Minister Itamar Ben-Gvir (Nationale Veiligheid) deelde een filmpje waarin hij triomfantelijk rondliep tussen de gebonden, knielende mensen. De beelden wekten wereldwijd verontwaardiging. Verschillende landen ontboden de Israëlische ambassadeur in hun land.

Geschiedenisstudent Van Schaik vertelt telefonisch wat haar overkomen is. Acht Israëlische militairen enterden de boot waarop ze meevoer, onderdeel van de Global Sumud Flotilla, een vloot met hulpgoederen voor Gaza. Ze werd onder schot gehouden en meegenomen naar een ander schip.

„Ik moest op mijn knieën zitten en kreeg tiewraps om mijn polsen. We werden met tweehonderd man in vier kleine containers gezet, waar zo weinig ruimte was dat we staand moesten slapen. Ook hielden ze de vloer expres nat.” Uiteindelijk hebben haar handen zestien uur op haar rug gebonden gezeten, zegt Van Schaik. „Ook omdat ik ‘*Free, free Palestine*’ riep, dat vonden ze niet leuk.”

Na twee dagen werden de activisten naar Israël overgebracht. Bij Van Schaik staan de afdrukken van de tiewraps nog in haar polsen, enkele medeactivisten kwamen er slechter van af. „Sommigen hadden gebroken ribben. Een vriend van me mist twee tanden. En een meisje had haar pols gebroken.” Van Schaik werd met 24 andere vrouwen in een cel gezet. „Ik denk steeds: dit is nog niks vergeleken bij de manier waarop ze Palestijnen behandelen. Op de muur van mijn cel stonden teksten in het Arabisch. Mijn celgenoot die Arabisch sprak, vertaalde het: ‘Als de wereld wist wat zich tussen deze muren afspeelt, dan zouden ze niet alleen tranen huilen, maar ook bloed.’”

Mocht Israël als doel hebben om de activisten af te schrikken, dan zal dat in Van Schaiks geval niet werken: „Ik blijf teruggaan totdat de Israëlische blokkade van Gaza doorbroken is.”

POLITICUS DARIO CAROTENUTO

‘Op dat moment denk je: misschien schieten ze ons wel in de rug’

Dario Carotenuto (48) zit namens de Vijfsterrenbeweging in de Italiaanse Tweede Kamer en zat op de op twee na laatste boot van de Flotilla toen die door het Israëlische leger in beslag werd genomen. Vanuit zijn woning in Napels vertelt hij in een Facebook-gesprek hoe hij en de andere deelnemers aan de Flotilla daarna fysiek werden mishandeld en vernederd.

„Eerst werden we naar een militair schip overgebracht, en daar begon meteen de mishandeling. We moesten knielen, werden geblinddoekt en met onze polsen aan buizen vastgemaakt. Zo werden we met hoge snelheid overgebracht naar een gevangenisschip.” Ze kregen allemaal een nummer, persoonlijke bezittingen moesten ze inleveren. „Ik zei dat ik een Italiaans parlementslid ben en had een diplomatiek paspoort op zak, maar ook dat pakten ze af. Ze trokken mijn jas van mijn lijf, een halsketting van mijn nek, enzovoort.”

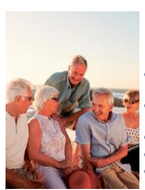
In een container op het Israëlische schip werd hij door drie mannen geschopt en geslagen. „Ik kreeg ook een vuist in mijn gezicht en zag even niets meer. Met anderen liep het veel minder goed af.”

Artsen en verpleegkundigen van de actievoerders onderzochten wie medische zorg nodig had. „Er waren dertig mensen met mogelijke breuken en vijf hadden hoofdletsel. Elf activisten getuigden dat ze in hun intieme delen waren aangeraakt.” Zelf sprak het Italiaanse parlementslid mensen die met een taser waren bewerkt. „Enkele activisten waren vooraf nat gemaakt.”

’s Nachts bracht hij door in een grote container, samen met tientallen anderen, opeengestapeld. „Het was koud, maar we kregen geen dekens. Af en toe kregen we water en een homp oneetbaar brood. Het was een gevangenisschip met verschillende bruggen, waarop gewapende bewakers stonden. Ze schoten met geluidsgranaten en richten hun machinegeweer op ons.

Uiteindelijk riepen ze mijn nummer af en dat van Alessandro Mantovani [journalist bij de Italiaanse krant *Il Fatto Quotidiano*]. Ik stond met mijn handen omhoog terwijl ik mijn oren probeerde te bedekken voor het lawaai van de geluidsgranaten.” Vervolgens moesten de twee Italianen zich omdraaien. „We stonden met de rug naar de soldaten, en voor ons zaten de activisten die naar ons staarden. Dan denk je: misschien schieten ze ons wel in de rug. Het waren de langste seconden van mijn leven.”

Advertentie

Geniet van onze groepsreizen in binnen- en buitenland!

- Voor oudere senioren; gelijkgestemd gezelschap
- Reisleiding met verpleegkundige achtergrond
- Hoge kwaliteit
- Gevarieerd programma
- Volledig ontzorgd
- Taxivervoer vanaf huis veelal inclusief
- Keuze uit 3 categorieën rustig • aangepast • vitaal

www.seniorvakantieplan.nl
info@seniorvakantieplan.nl
Tel: 035-693 30 17

SENIOR VAKANTIE PLAN - Verzorgde vakanties voor ouderen SENIOR

Advertentie

Het kan, goed vlees eten én de natuur herstellen

„Hoor je dat? Een grutto.” Voor Berend te Voortwis, oprichter van Grutto, is dat het bewijs dat een landschap leeft. Want waar de bodem gezond is, keert de grutto terug. En daarom koos hij juist die naam voor zijn onderneming. „Niet méér vlees, maar beter vlees.”

„Veel vlees is een anoniem product geworden”, begint Berend. „Snel geproduceerd, los van de boer en de vaak onbekende plek waar het precies vandaan komt. Wij willen die relatie juist terugbrengen.” Zelf geboren op een boerderij in Baambrugge, laat hij met Grutto zien dat het anders kan. Vlees van boeren die actief werken aan natuurherstel en die hun dieren geven wat ze nodig hebben: tijd, rust, gras en een leven dat past bij hun natuur. „En waarbij we respectvol omgaan met wat de natuur ons geeft door niets van het dier te verspillen.”

Goed vlees begint op het land

Die manier van boeren begint lang voordat het vlees op je bord ligt. Dat zie je terug in het landschap: wanneer boeren geen kunstmest gebruiken, wordt de bodem gezonder en ontstaat ruimte voor kruiden, insecten en vogels. Grazers, zoals koeien, zijn een belangrijke schakel in dit bodemherstel, mits ze ook echt kunnen rondtrekken en grasgevoerd worden. Zo ontstaat een circulair systeem dat de natuur herstelt in plaats van uitput. Berend: „Wij willen dus dat koeien grazen op het land, varkens rollen door de modder in de wei en kippen scharrelen in de frisse lucht. En elk dier de tijd krijgt om rustig te groeien. Want alleen als we met respect omgaan met dieren, kunnen we ook met respect genieten van wat we eten. “Dat is wat wij geloven.”

Natuurlijk vlees, van kop tot staart

Koeien hebben vier magen en zijn daardoor in staat om gras om te zetten in voedzame eiwitten. De mens profiteert daarvan via producten als vlees en melk. Bij Grutto wordt niets kunstmatig toegevoegd, zoals water of kleurstoffen. Zo blijft vlees een krachtige voedingsbron, rijk aan goede eiwitten en met een optimale balans van omega 3- en 6-vetten, die je normaal alleen in wild vindt. Door het vlees na de slacht de tijd te geven om drie weken te rijpen, krijgt het zijn optimale smaak en malsheid. Een proces dat in de reguliere vleesindustrie vanuit efficiëntie meestal wordt overgeslagen. Misschien nog belangrijker: bij Grutto wordt alles verwerkt van kop tot staart. „ Als je een dier het leven neemt, heb je ook de verantwoordelijkheid om elk deel op te eten”, meent Berend. „Niet alleen de bekende delen, maar het geheel. “Daarom maken wij bijvoorbeeld van de nek een basse côte, een barbecuestuk uit Frankrijk.”

Kies bewust

Voor wie een bewuste keuze wil maken, is er het Grutto Lidmaatschap. Daarmee werk je actief mee aan het herstel van landbouw terwijl je altijd goed vlees in huis hebt. „Met dit lidmaatschap zijn wij bovendien in staat om beter samen te werken met de boeren en het dier optimaal te benutten. En juist dat prijsvoordeel geven we terug aan de klant. We leveren het vlees diepgevroren bij je thuis wanneer en hoe vaak het jou uitkomt.”

Kies ook voor vlees zoals de natuur het bedoeld heeft

Probeer nu het Grutto Lidmaatschap met € 15 korting of kies voor een losse bestelling.

Scan de QR-code of ga naar **www.grutto.com** en gebruik de code: **NRC15**

GRUTTO

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

GESCHIEDSCHRIJVING
Onafhankelijke geschiedschrijving is in China alleen via VPN bereikbaar. Een online archief probeert jonge Chinezen – en buitenlanders – te bereiken die er meer over willen weten.

In China kom je alleen via VPN iets te weten over zestig jaar Culturele Revolutie

De **Chinese leider Mao Zedong** ontketende in 1966 de Culturele Revolutie.
FOTO SCIENCE PHOTO LIBRARY/ANP

Een demonstratie, eind jaren zestig, ter gelegenheid van **China's Nationale Feestdag** op 1 oktober. Op de banieren staat 'Lang leve de Grote Proletarische Culturele Revolutie!' FOTO BETTMANN ARCHIVE

Tabitha Speelman
BEIJING

Het is deze maand zestig jaar geleden dat in China de ontwrichtende Culturele Revolutie begon, toen leider Mao Zedong opriep tot opstand tegen „kapitalisten" en „contrarevolutionairen" binnen de Chinese communistische partij, waarmee hij vooral zijn politieke tegenstanders bedoelde.

Nadat Mao jongeren had gemobiliseerd om met geweld hun leraren en andere vertegenwoordigers van de „oude cultuur" te vervolgen, groeide de machtsstrijd uit tot een chaotische burgeroorlog waarin naar schatting meer dan 1,5 miljoen mensen omkwamen en nog veel meer levens werden verwoest door fysiek en psychologisch geweld. Deze periode eindigde tien jaar later met de dood van Mao in 1976.

In China wordt de gewelddadige periode dit jaar niet publiek herdacht. Hoewel de Communistische Partij de Culturele Revolutie ziet als een „catastrofe" en een „extreem bittere les", is vrij debat over dit deel van het verleden niet toegestaan. Mao's fouten worden erkend maar mogen zijn status als grondlegger van het huidige regime niet ondermijnen.

In het nieuwste nummer van het Chinese onafhankelijke geschiedenistijdschrift *Herinnering* wordt toch uitgebreid teruggeblikt op de Culturele Revolutie, zoals in vrijwel elke editie van het tweewekelijkse ondergrondse blad. In analyses en persoonlijke essays gaat het over de emotionele taal die gebruikt werd bij de persoonsverheerlijking van Mao, het herstel van de orde in de provincie Sichuan na jaren van anarchie, en de „dwangmatige zelfcensuur" van die tijd, toen je altijd op je hoede moest zijn voor het begaan van politieke fouten.

De meeste auteurs van *Herinnering*, dat in 2008 werd opgericht door de Chinese historici Wu Di en He Shu, bevinden zich in China, maar voor hun veiligheid wordt de ondergrondse publicatie in het buitenland samengesteld en vanuit daar als pdf rondgemaild. Het tijdschrift vermijdt het nog gevoeligere terrein van de huidige politiek.

Ondergrondse lectuur

Sinds een paar jaar is het volledige archief van het tijdschrift publiek beschikbaar, in de *China Unofficial Archives*, een website die een breed scala aan boeken, tijdschriften en films over de Chinese geschiedenis sinds 1949, het stichtingsjaar van de Volksrepubliek, online toegankelijk maakt.

„Zo'n plek bestond eigenlijk nog niet", vertelt schrijver en journalist Ian Johnson, die de website samen met een team van Chinese gelijkgestemden oprichtte nadat hij een boek schreef over mensen in China die ondanks de risico's aan onafhankelijke geschiedschrijving blijven doen. De Chinese medewerkers van de website werken anoniem.

Binnen China werd de website vrijwel onmiddellijk geblokkeerd en is die alleen toegankelijk via een VPN-verbinding. Maar de site, in het Chinees en het Engels, blijft een Chinees publiek vinden: 80 procent van de bezoekers kiest de Chinese versie van de site. Johnson beschrijft de primaire doelgroep als jonge Chinezen die meer willen weten over de traumatische recente geschiedenis van hun land, maar daar vanwege het gebrek aan onderwijs en publiek debat slechts „een vaag idee" van hebben.

Ook buitenlandse lezers zijn welkom om hun kennis over China te verdiepen. „In de Koude Oorlog kenden we allemaal Kundera en Solzjenitsyn, maar veel mensen in het Westen weten niet dat er ook in China allerlei *samizdat*-publicaties zijn, en hebben bestaan in de afgelopen 75 jaar", zegt Johnson, een verwijzing naar de clandestiene ondergrondse lectuur die onder het communisme in Oost-Europa en de Sovjet-Unie circuleerde.

De makers daarvan zijn niet uitsluitend typische politieke dissidenten. „Veel van deze mensen bevinden zich binnen het systeem. Ze werken op een universiteit of voor de staatsmedia, maar doen ook belangrijk onafhankelijk werk."

Verdwenen informatie

Op de themapagina over de Culturele Revolutie die het online archief aanmaakte vanwege het jubileum, staan meer dan honderd bronnen. Die vertellen de persoonlijke verhalen van vervolgde intellectuelen, maar gaan bijvoorbeeld ook over een enorme overstroming in de provincie Henan in 1975, waarbij honderdduizenden mensen omkwamen maar die vanwege het politieke klimaat werd verzwegen. Andere bronnen gaan over het geweld in Tibet en Binnen-Mongolië, waar de Culturele Revolutie vermengd raakte met de etnische spanningen tussen de lokale bevolking en de etnisch Chinese Han.

Het is erg belangrijk dat deze bronnen toegankelijk zijn, vindt de Chinese journalist en schrijver Jiang Xue, die veel onderzoek deed naar de periode. Ze migreerde vier jaar geleden van China naar de Verenigde Staten. „Het is belangrijk om op zoek te blijven naar de waarheid en te blijven proberen een eigen geschiedenis te schrijven, buiten de controle van het officiële narratief."

Jiang zag dat er het afgelopen decennium steeds meer informatie over de Culturele Revolutie van het Chinese internet is verdwenen. Rond het aantreden van president Xi Jinping in 2012 was er net wat meer publiek debat ontstaan. Zo maakten verschillende voormalige Rode Gardisten, Mao-gezinde militante jongeren, in het openbaar hun excuses. Ook de verhalen van mensen die verzet boden, zoals Lin Zhao, een jonge christelijke vrouw die vanuit de gevangenis lange politieke manifesten schreef over democratisering, werden bekender onder jongere generaties. Lin werd tijdens de Culturele Revolutie geëxecuteerd, waarna de autoriteiten langsgingen bij haar familie om die te laten betalen voor de gebruikte kogel.

In het afgelopen decennium nam de persvrijheid in China af, juist als het gaat over de recente geschiedenis van het land. President Xi Jinping ziet een „correct" beeld van de geschiedenis als cruciaal machtsmiddel voor de legitimiteit van de Partij. Xi, wiens familie zelf werd vervolgd tijdens de Culturele Revolutie, laat zich er zelden over uit maar lijkt zijn eigen ervaring met chaos te zien als een argument voor krachtige politieke controle.

Een deel van de bevolking heeft nostalgische gevoelens voor de Culturele Revolutie, toen de samenleving sociaal minder ongelijk zou zijn geweest en veel stedelijke jongeren na het geweld van de eerste jaren verplicht een periode op het platteland doorbrachten. „Dat soort geïdealiseerde ervaringen kunnen nog wel gedeeld worden, maar de kritische niet", zegt Jiang daarover.

> Een correct begrip van de Culturele Revolutie is niet alleen van onschatbare betekenis voor China, maar is zelfs relevant voor Amerika vandaag
>
> **Lin Yao** politiek filosoof

Ook nostalgie wordt snel politiek gevoelig. Eind vorig jaar ging een filmbespreking van een oude film over de Culturele Revolutie viraal op het Chinese videoplatform Bilibili. Jonge kijkers werden enthousiast van het idee van een sociale beweging die in opstand was gekomen tegen de privileges van de elite – een thema dat aanspreekt nu veel jongeren in China moeite hebben een baan te vinden in een samenleving met afzwakkende economische groei en een groeiende kloof tussen arm en rijk. Die video's werden verwijderd, nadat ze 37 miljoen keer waren bekeken.

Geïnternaliseerde angst

Nu er minder kritische literatuur in China wordt gepubliceerd, vindt het debat over de Culturele Revolutie meer buiten China plaats, onder delen van de diaspora. In de afgelopen tien jaar migreerden veel Chinese journalisten en intellectuelen naar het buitenland, met een nieuwe golf na de langdurige coronalockdowns in China.

Zij leggen een direct verband tussen de Culturele Revolutie en de Chinese politiek vandaag. In een themanummer van het blad *China Journal of Democracy* over het jubileum schrijven prominente Chinese intellectuelen over de continuïteit tussen China toen en nu, zoals de „geïnternaliseerde angst" die nog steeds een belangrijk onderdeel is van China's politieke landschap.

Ook naar de politiek van de Verenigde Staten, voor veel van hen een nieuw thuisland, kijken zij kritisch. President Trumps aanvallen op democratie en wetenschap doen sommigen denken aan de Culturele Revolutie. In een artikel benadrukt politiek filosoof Lin Yao dat het geweld van de Culturele Revolutie, hoewel het vaak wordt gezien als chaotische massapolitiek, in feite georkestreerd werd door China's politieke elite. „Een correct begrip van de Culturele Revolutie is niet alleen van onschatbare betekenis voor China, maar is zelfs relevant voor Amerika vandaag", concludeert hij.

Fragiele verbinding

De *China Unofficial Archives* hopen Chinese lezers binnen en buiten China met elkaar te verbinden. Jiang Xue ziet hoe dergelijke websites zorgen voor meer samenwerking en contact aan beide kanten van China's digitale muur.

Een dertiger in Beijing (zijn naam is bekend bij de redactie) kwam de *China Unofficial Archives* op X tegen, met behulp van een VPN-verbinding. Hij vindt het goed dat de website focust op historische bronnen, waardoor je een „heel directe" ontmoeting met de geschiedenis hebt. Volgens hem heeft China meer publiek debat nodig over de grote, collectieve gebeurtenissen die het land heeft meegemaakt, van de Culturele Revolutie tot de coronalockdowns. „Maar dat is mijn mening."

Die verbinding blijft fragiel. Toen recent een bekende VPN-verbinding in China opeens niet werkte, troffen sommige Chinese intellectuelen voorbereidingen voor een scenario waarin ze digitaal van de rest van de wereld afgesneden zouden worden. Politiek schrijver Wang Lixiong zette zijn nieuwe boek vervroegd online. „Zonder VPN verlies ik veel van mijn contact met de buitenwereld. Of die dag komt en wanneer, kan ik niet beoordelen. Maar de Culturele Revolutie [...] liet zien wat voor ernstige vormen onze isolatie kan aannemen, dus ik neem het risico serieus", schreef hij op platform X.

Advertentie

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Cboe Europe is a leading operator of pan-European cash equity trading services and the largest pan-European stock exchange by market share. With exchanges in the Netherlands and the UK, Cboe Europe delivers technology and products that contribute to efficient, transparent and reliable capital markets. The organisation is characterised by an entrepreneurial culture, international collaboration and room for initiative.
To strengthen the Legal team in Amsterdam, Cboe Europe is seeking a

Cboe

Senior Legal Counsel
business oriented, strategic legal adviser

You will be responsible for providing legal support to Cboe's European trading and data services. You will advise on complex matters within the relevant regulatory framework, contribute to the development of new products and services, and assist in the review of contracts. You will act as a versatile sparring partner to the business and management, and move effortlessly between different stakeholders and areas of law. In addition, you support governance and corporate law matters. You report to the Head of Legal, Cboe Europe.

Profile
- approximately 5–9 years of relevant work experience as inhouse counsel and/or lawyer
- solid knowledge of EU capital markets regulation (including MiFID/MiFIR/MAR)
- ability to approach a wide range of issues in an integrated manner
- proactive, structured and pragmatic working style, strong sense of stakeholder management
- excellent in English (Dutch a plus)

Proposition
- key role in a dynamic, international organisation at the heart of the financial markets
- broad and responsible role, involvement in and impact on innovation
- informal atmosphere, short lines of communication
- room for initiative, professional growth, development and internal mobility
- working in Amsterdam 4 days/week (flexible hours)

Response
You can respond to this vacancy through our website or contact Jasper den Ouden at 00.31(0)20-6125522 or jdenouden@legalpeople.nl.

Legal People is the leading executive search consultancy in the Netherlands for the mediation of experienced lawyers for permanent and temporary positions. This assignment has been granted to Legal People on the basis of exclusivity. Legal People is part of Governance People.

100% Success rate
30+ Years' experience
PACT Unique PACT measurement
vacancies

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

BLOKKADE

Iran blokkeert de Straat van Hormuz, maar de Amerikanen verhinderen op hun beurt dat de Iraniërs hun olie en gas over zee kunnen exporteren. Welke alternatieve routes zijn er, en hoelang kan Iran het daarmee uithouden?

De Straat van Hormuz.
FOTO GALLO IMAGES
VIA GETTY IMAGES

Dit zijn de Iraanse alternatieven voor de Straat van Hormuz

Derk Walters
AMSTERDAM

Hoelang houdt Iran het uit? Al anderhalve maand duurt de impasse in de Amerikaans-Israëlische oorlog tegen het land. Het vuren is gestaakt, maar Iran blokkeert nog steeds de Straat van Hormuz en de Amerikanen verhinderen op hun beurt dat Iran olie kan exporteren.

De Amerikanen hopen dat deze status quo uiteindelijk in het nadeel van Iran zal werken. Dat land, schreef president Donald Trump onlangs op zijn sociale medium Truth Social, kan maar beter snel akkoord gaan met de Amerikaanse eisen, „anders blijft er niets meer van ze over”. Door de westerse sancties en de verhindering van de export zou Iran niets meer aan olie kunnen verdienen, is de gedachte. Na een maand of drie à vier is dan simpelweg het geld op.

Maar door zijn geografische ligging heeft Iran tal van alternatieven voor de Straat van Hormuz. Daarbij helpt het dat het land verbonden is met mondiale grootmachten China, Rusland en India en regionale grootmachten Pakistan en Turkije, die zich geen van alle volledig aan het westerse sanctieregime houden.

Onderhandelen over tolheffing

Alle alternatieve routes samen leveren Iran nog niet hetzelfde handelsvolume op als over zee, maar stellen het land wel in staat om geld te verdienen. Daar komt bij dat Iran tol heft in de Straat van Hormuz. Vooral olietankers - die olie van Golfstaten via deze zee-engte naar de rest van de wereld transporten - moeten betalen: ruwweg 1 dollar (86 eurocent) per vat. Bij grote olietankers gaat het dan al gauw om 1,7 miljoen euro per schip. Iran zou dagelijks van zo'n tachtig schepen tol moeten innen om de vooroorlogse olie-inkomsten te compenseren.

Maar zo afhankelijk is Iran ook weer niet van olie. Het land probeert al jaren minder afhankelijk van de olie-export te worden, juist omdat die inkomsten vanwege sancties en oorlogen zo volatiel zijn. De olie-inkomsten, schrijft de denktank Emirates Policy Center, maken 4,4 procent van de Iraanse begroting uit - minder dan ooit.

Analist Michel Don Michaloliákos van Haagsch Instituut GeopolitiekNu denkt niettemin dat de Amerikanen in de kern gelijk hebben: Iran houdt het met de Amerikaanse tegenblokkade niet nog maanden uit. De alternatieve routes, zegt hij, stellen het land vooral in staat om levensmiddelen te importeren. „Maar voor de export van olie en gas is Iran erg van de Straat van Hormuz afhankelijk. Op een trein passen hooguit duizenden vaten, niet de miljoenen die de Iraniërs voor de tegenblokkade dagelijks exporteerden.”

Aan de andere kant, zegt de bestuurskundige, houden de VS en hun bondgenoten in de Golf het evenmin eindeloos vol. „Voor de Golf staan de fundamenten van de economie op het spel: de olie-export, toerisme en de financiële sector.” Landen als Koeweit, Bahrein en Qatar zijn grotendeels van de Straat van Hormuz afhankelijk, en hebben nog geen overeenkomst met Iran over doorvoer.

Oude karavaanroutes

Daar staat tegenover dat ook die landen nieuwe routes creëren: over land, door de Saoedische woestijn, naar de Rode Zee. *The Wall Street Journal* schrijft over een „gemechaniseerde heropleving” van oude karavaanroutes, via snelwegen, spoorwegen en havens. Met 3.500 vrachtwagens die tussen beide zeeën rijden kunnen de ergste tekorten aan kunstmest bijvoorbeeld gedempt worden.

De Emiraten beschikken over een haven voorbij de Straat van Hormuz: Khor Fakkan. Ook daar is de bedrijvigheid enorm toegenomen, van honderd naar zevenduizend vrachtwagens per dag en van tweeduizend naar vijftigduizend containers per week. De haven heeft in twee weken tijd zo'n negenhonderd mensen extra aangenomen - „alsof je in één nacht een heel orkest bij elkaar moet brengen om een symfonie van Mozart te spelen”, aldus de havenbaas in de Amerikaanse krant.

In de VS zelf voelen burgers de pijn aan de pomp: volgens nieuw onderzoek van de Brown-universiteit hebben de Amerikanen tijdens deze oorlog al 34,5 miljard euro extra aan brandstof betaald. Met het oog op de Congresverkiezingen in het najaar is er vooral Trump veel aan gelegen om een akkoord te sluiten met Iran.

Wie knippert eerst?

Een onberekenbare factor is de positie van Israël. Amerikaanse media meldden dat Trump en de Israëlische premier Netanyahu donderdagavond een verhit telefoongesprek gevoerd hebben. Terwijl Trump door wil gaan met diplomatieke onderhandelingen met Iran, wil Netanyahu overgaan tot nieuwe aanvallen op het land.

Iran en de VS kunnen altijd nog proberen om te onderhandelen. Maar de posities van de Amerikanen en de Iraniërs liggen vooralsnog te ver uit elkaar. Daarom zal het de komende maanden een wedstrijdje elkaar aanstaren worden: wie knippert het eerst?

Wat zijn de alternatieve transportroutes, en hoelang houdt Iran het daarmee nog vol?

ALTERNATIEVE ROUTE 1

Pakistan

Buurland Pakistan, tevens bemiddelaar tussen Iran en de Verenigde Staten, heeft zes grensovergangen met Iran geopend. Dit doet het vooral uit eigenbelang: duizenden containers die vastzitten in de haven van Karachi kunnen over land alsnog hun bestemming in Iran bereiken.

Ook over zee hoopt Iran zaken met de Pakistanen te doen. Het gaat om een handelsroute tussen de Zuid-Iraanse havenstad Chabahar en de Pakistaanse haven Gwadar. Beide havens liggen aan de Golf van Oman - voorbij de Straat van Hormuz.

Iran heeft een nieuwe spoorlijn aangelegd tussen Chabahar en Zahedan, een stad in de buurt van het drielandenpunt met Pakistan en Afghanistan. In theorie is deze route een *bypass* voor de Straat van Hormuz. Maar door de Amerikaanse tegenblokkade zijn er maar weinig schepen die van en naar Chabahar kunnen varen. De Iraniërs hopen dat schepen van en naar Pakistan, die dicht langs de kust varen, aan de Amerikaanse blokkade kunnen ontsnappen.

ALTERNATIEVE ROUTE 2

Centraal-Azië en China

In mei vorig jaar werd de goederenspoorlijn geopend tussen Teheran en Xi'an in Midden-China - traditioneel het eindpunt van de Zijderoute. De duizenden kilometer lange spoorlijn tussen beide landen loopt door Turkmenistan, Oezbekistan en Kazachstan. Hoewel de treinen veel minder containers kunnen vervoeren dan zeeschepen, gaat het vervoer wel aanmerkelijk sneller: vijftien dagen, tegenover de gebruikelijke dertig à veertig dagen over zee. Na de Amerikaans-Israëlische aanval op Iran is de frequentie opgevoerd: inmiddels gaat er niet slechts één trein per week, maar drie of vier.

Via Sarakhs, de belangrijkste grensovergang tussen Iran en Turkmenistan, komen ook over de weg veel goederen uit Centraal-Azië en China binnen.

ALTERNATIEVE ROUTE 3

Kaspische Zee

De Kaspische Zee is geen zee maar een meer, en wel het grootste meer ter wereld. Voor Iran is dit zoutmeer een uitkomst: aan de andere kant ligt Rusland, en de Amerikanen kunnen er met hun marine niet bij. Er loopt een handelsroute tussen de Iraanse haven Amirabad en de Turkmeense haven Türkmenbasy, waarvandaan goederen naar Oezbekistan doorgevoerd worden. Vanuit Bandar e- Anzali handelt Iran met de Russische havens Astrachan en Machatsjkala. En via de Kazachse haven Aqtau vinden goederen uit Centraal- en Oost-Azië hun weg naar Iran.

ALTERNATIEVE ROUTE 4

Azerbeidzjan en Turkije

In het noordwesten hoopt Iran ook via buurlanden Azerbeidzjan en Turkije te kunnen handelen. Maar met beide landen loopt Iran nog tegen problemen aan.

Voor de handel met Azerbeidzjan ontbreekt er een cruciaal stuk spoor tussen Rasht en de grensstad Astara. Zonder dit spoor kunnen goederen moeilijker hun weg vinden naar Azerbeidzjan en verderop naar Rusland.

Tussen Iran en Turkije loopt wel een goederenspoor, maar dit functioneert niet goed. Vorig jaar sloten beide landen een overeenkomst ter waarde van 1,4 miljard euro om een snelle treinverbinding te bouwen.

Advertentie

nrc ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

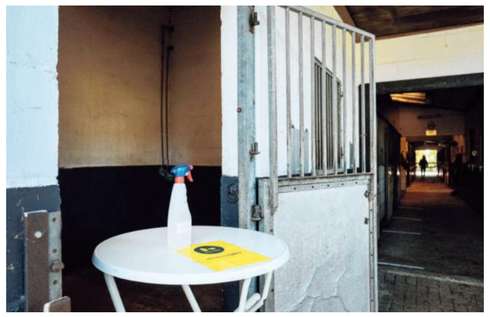

De commissie zegt nadrukkelijk te willen kijken naar de impact die **de ingrijpende en vrijheidsbeperkende maatregelen** hadden op de samenleving. FOTO'S OLIVIER MIDDENDORP, MERLIN DALEMAN, ANP

PARLEMENTAIRE ENQUÊTE

Dominante artsen en een razendsnel virus hielden het land in hun greep – en Den Haag in paniekstand

Hoe kwamen kabinetsbesluiten tijdens de coronapandemie tot stand? Naar welke experts luisterden bewindslieden en waarom? De parlementaire enquêtecommissie die volgende week met openbare verhoren begint, heeft genoeg uit te zoeken.

Stefan Vermeulen en **Jeroen Wester**
DEN HAAG

Een onzichtbare golf coronavirusdeeltjes vloog in februari en maart 2020 door de gangen van verpleeghuizen. Directies, personeel, bewoners en hun familieleden waren er niet op voorbereid. In een mum van tijd ontstond in Nederland een gigantisch tekort aan beschermingsmiddelen: mondkapjes, spatbrillen, schorten. Verpleeghuismedewerkers liepen onbeschermd rond: alle spullen díe er waren, werden aan de ziekenhuizen gegund. Een „stille ramp" in de verpleeghuizen was het gevolg, zo concludeerde de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) al in februari 2022 in een eerste analyse. Van de tienduizend doden tijdens de eerste coronagolf, stierf de helft in een verpleeghuis.

Verpleeghuisbewoners werden „onbedoeld het slachtoffer" van het feit dat de Nederlandse crisisaanpak „zich vooral op het voorkomen van overbelasting van de ziekenhuiszorg" richtte, concludeerde de OVV. Wat daarbij mogelijk een rol speelde: de verpleeghuissector zat tijdens de eerste fase van de coronapandemie nergens aan tafel, prominenten uit de ziekenhuiswereld wél.

Hoe kwam het kabinet tijdens de twee jaar durende coronacrisis tot besluiten? Waarom bleven de verpleeghuizen in die eerste fase verstoken van beschermingsmiddelen? Waarom gingen tot drie keer toe de scholen dicht om de virusverspreiding te beperken? De lockdowns, de avondklok, het coronatoegangsbewijs: door wie lieten de verantwoordelijke ministers zich adviseren, wat was de rol van de Tweede Kamer? Deze vragen staan centraal in de openbare verhoren van de parlementaire enquêtecommissie Corona, die na een moeizame aanloop op vrijdag 29 mei van start zullen gaan. Onder leiding van VVD-Kamerlid Daan de Kort zullen bijna vijftig betrokkenen onder ede gehoord worden over hun ervaringen tijdens de coronaperiode, grofweg van begin 2020 tot voorjaar 2022.

De commissie zegt nadrukkelijk te willen kijken naar de impact die de ingrijpende en vrijheidsbeperkende maatregelen hadden op de samenleving. Hierdoor blijven sommige onderwerpen waar eerder veel om te doen was buiten beschouwing, zoals de inkoop van mondkapjes bij toenmalig opiniemaker en CDA-prominent Sywert van Lienden. „Je moet keuzes maken en kunt niet alles onderzoeken, bovendien is die zaak nog onder de rechter", zegt een woordvoerder namens de onderzoekscommissie.

> Bestuurlijk Nederland verzoop in de vele gremia die leiding moesten geven aan deze crisis

Hoofdrolspelers als oud-premier Mark Rutte, toenmalig minister van Volksgezondheid Hugo de Jonge en oud-RIVM-directeur Jaap van Dissel zullen aan het woord komen, al is nog niet precies bekend wanneer. De Kamer besloot al in het najaar van 2021 dat er een parlementaire enquête zou komen.

Dit wordt niet het eerste onderzoek naar de vraag hoe Nederland door de coronapandemie werd geloodst. De Onderzoeksraad voor Veiligheid (OVV) produceerde onder leiding van oud-minister Jeroen Dijsselbloem drie rapporten. Ook de Algemene Rekenkamer en de Nationale Ombudsman spraken zich uit over (delen van) het coronabeleid. Zo concludeerde Nationale Ombudsman Reinier van Zutphen in juni 2022 dat door de verantwoordelijke bewindslieden „onvoldoende [werd] gekeken naar het effect van veel van de coronamaatregelen op het leven van kinderen en volwassenen". De bescherming van de volksgezondheid stond telkens voorop; voor andere grondrechten zoals onderwijs, gelijke behandeling en vrijheid van betoging had het kabinet volgens de Ombudsman te weinig oog.

Nederland leek op papier uitstekend voorbereid op een pandemie. De OVV somde in haar eerste onderzoeksrapport acht pagina's lang op welke instanties zich allemaal bezighielden met infectieziektes: van de GGD en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) tot de ziekenhuizen en veiligheidsregio's. In de praktijk bleek die hele structuur vol afkortingen niet opgewassen tegen het coronavirus: er was te weinig capaciteit om mensen te testen, in het hyperefficiënte zorgsysteem ontstond een tekort aan IC-bedden, zicht op de virusverspreiding was er nauwelijks. Ook de vaccinatiecampagne kwam traag en rommelig op gang.

Voorgekookte besluiten

Elke persconferentie hamerde premier Rutte erop: we moeten als politici en beleidsmakers naar de experts luisteren. Hun adviezen waren heilig. Maar de vraag drong zich al snel op: welke experts? In de praktijk kwamen de belangrijkste besluiten informeel tot stand; met name in het zondagse Catshuisoverleg. Dáár werd volgens de Onderzoeksraad besluitvorming over de coronamaatregelen „intensief voorbereid", waarna de voorgekookte besluiten alleen nog formeel genomen hoefden te worden. Daarna kwam ook het parlement pas aan bod.

In het Catshuis overlegden de meest betrokken ministers onder leiding van premier Rutte met experts, waarbij drie medici bij uitstek veel invloed op de besluitvorming hadden. RIVM-directeur Jaap van Dissel, tevens voorzitter van het bijeengeroepen epidemie-adviesorgaan Outbreak Management Team (OMT), was standaard aanwezig. Diederik Gommers, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Intensive Care, en Ernst Kuipers, bestuursvoorzitter van het Erasmus MC en voorzitter van het Landelijk Coördinatiecentrum Patiëntenspreiding, schoven regelmatig aan.

De OVV was uiterst kritisch op deze informele manier van werken: onder ambtenaren bestond „onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en de vraag wie het geheel coördineerde en aanstuurde", ook werden door deze werkwijze „ingebouwde controlemechanismen vermeden". Bij de vooraanstaande medici deed zich een vorm van rolvermenging voor: ze droegen soms economische argumenten uit om kabinetsingrepen te verdedigen en duidden in talkshows het beleid dat zij zelf adviseerden en hielpen uitvoeren.

De betrokken experts hadden ogenschijnlijk veel invloed: zo leek de late invoering van een mondkapjesplicht in publieke binnenruimten in december 2020 samen te hangen met de particuliere overtuiging van OMT-voorzitter Van Dissel, die vond dat „een mondkapje geen meerwaarde" had in de anderhalvemetersamenleving. In veel andere Europese landen waren mondkapjes al sinds het voorjaar van 2020 verplicht.

Het is de vraag hoe de enquêtecommissie straks naar zulke besluiten zal kijken, na het horen van alle betrokkenen. Een enquête in het Verenigd Koninkrijk leverde in 2024 zeer kritische conclusies op over „groepsdenken" onder verantwoordelijke bestuurders, waarbij door een kleine club mensen ingrijpende besluiten werden genomen zonder voldoende bij mogelijke alternatieven stil te staan.

Inperking vrijheden

Doordat ziekenhuizen al snel aan hun plafond zaten, zag het kabinet zich gedwongen zijn heil te zoeken in zeer ingrijpende maatregelen en werd een ongekend aantal vrijheden van burgers ingeperkt. Van een verbod om ouderen in het verpleeghuis te bezoeken tot een avondklok die inwoners verbood zich zonder goede reden buiten te wagen. Van een samenscholingsverbod en een verplicht coronatoegangsbewijs tot de lockdowns waarbij mensen nog maar heel beperkt familie of vrienden konden ontmoeten en scholen, winkels, kappers, cafés en restaurants gesloten moesten blijven.

We weten dat kinderen eigenlijk helemaal geen rol spelen bij deze ziekte, zei een woordvoerder van het RIVM begin maart 2020. „Ik denk niet dat het gaat gebeuren dat in Nederland alle scholen dichtgaan. Die kans acht ik vrijwel uitgesloten." Dat was ook de lijn van het kabinet. Totdat medisch specialisten en sommige schoolbestuurders twee weken later moord en brand schreeuwden. Ze deden een dringend beroep op het kabinet de scholen per direct te sluiten. Hun oproep had succes, want het kabinet gooide subiet alle scholen en kinderopvang dicht. De vraag is hoe het kabinet op dat moment naar welke experts luisterde. Het Outbreak Management Team had vlak ervoor geadviseerd de scholen juist wel open te houden. Hoe kwamen die adviezen tot stand?

In de cruciale eerste fase van de uitbraak was dit invloedrijke adviesorgaan sowieso een *black box*: wie er precies in het OMT zaten werd niet bekendgemaakt, de notulen waren geheim, de wetenschappelijke onderbouwing van de adviezen werd niet openbaar gemaakt. Alle betrokken wetenschappers moesten tekenen voor geheimhouding. Het parlement kreeg de onderliggende stukken van de adviezen in de eerste fase evenmin te zien.

> In de cruciale eerste fase was het Outbreak Management Team sowieso een *black box*

Het OMT adviseerde positief over de avondklok die eind januari 2021 voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog werd ingesteld, maar wees op grote onzekerheden over het nut ervan. Volgens de OVV bleven deze onzekerheden grotendeels buiten beeld toen het kabinet zijn plan uitventte. De avondklok kwam er nadat de Tweede Kamer hiermee had ingestemd. Die snoepte er een halfuurtje af: hij zou pas gelden vanaf 21.00 uur in plaats van 20.30 uur. De klok zou voor een periode van drie weken worden ingesteld; dat werden drie maanden na vijf tussentijdse verlengingen.

De inperking van vrijheden leidde in toenemende mate tot maatschappelijk verzet: in oktober 2020 riepen bijna drieduizend artsen en andere medici het kabinet op het beleid te versoepelen, omdat de coronamaatregelen meer schade zouden veroorzaken dan het virus zelf. Begin 2021 verenigde een groep economen zich onder de vlag van Herstel-NL om te pleiten voor een opener samenleving en afschaffing van maatregelen. De enquêtecommissie zal zich afvragen of er wel voldoende werd geluisterd naar andere experts dan virusbestrijders.

Coronapas

De grondrechten van Nederlandse burgers waren eveneens in het geding bij de invoering van het 'coronatoegangsbewijs' vanaf september 2021. Aanvankelijk hanteerde het kabinet een zogenoemd 3G-beleid: wie gevaccineerd, getest of recent genezen van corona was, mocht na het tonen van de CoronaCheck-app een café, stadion of bioscoop in. Mona Keijzer, toenmalig CDA-staatssecretaris van Economische Zaken, werd eind september door premier Rutte ontslagen nadat ze in *De Telegraaf* kritiek had geuit op de invoering van de coronapas.

Tijdens een persconferentie half november 2021 kondigden Rutte en De Jonge aan dat het beleid wegens oplopende besmettingen zou worden aangescherpt naar '2G': alleen wie gevaccineerd of recent genezen was, mocht nog bij drukke plekken naar binnen. Het betekende in de praktijk dat na een wetswijziging niet-gevaccineerde mensen geen café of museum meer binnen zouden kunnen, tenzij ze net corona hadden gehad.

Critici vreesden sociale uitsluiting en een tweedeling in de maatschappij. Stichting Privacy First sprak van „een massale schending van ieders recht op privacy" en waarschuwde: „Dit zet het sociale leven onder druk en kan leiden tot grootschalige ongelijkheid, stigmatisering, maatschappelijke segregatie en [..] spanningen." Het College voor de Rechten van de Mens vond de coronapas alleen voor gevaccineerden een buitenproportionele ingreep in de vrijheid van mensen.

De Begeleidingscommissie Digitale Ondersteuning had De Jonge al eerder geadviseerd de coronapas niet in te zetten voor „vaccinatiedrang", omdat dat weerstand in de samenleving zou kunnen opleveren. Het plan bleek inderdaad brandstof voor grote ongeregeldheden in Rotterdam in de avond van 22 november, waarbij burgers de politie bekogelden met stenen en vuurwerk en agenten gericht op burgers schoten. Er werden tientallen arrestaties verricht; de rellen werden wereldnieuws.

De enquêtecommissie zal zich afvragen hoe het wetsvoorstel rond 2G tot stand kwam. Het staat vast dat het idee uit de koker van het OMT kwam: dat wees het kabinet in september 2021 op de mogelijkheid om „een verzwaard coronatoegangsbewijs in te zetten in bepaalde situaties of settingen", bijvoorbeeld door niet-gevaccineerden buiten te houden.

Het ging volgens het OMT wel om een „complexe afweging waarbij ook vele andere maatschappelijke afwegingen meespelen." Het kabinet werkte het plan niettemin uit tot wetsvoorstel. Pas na druk uit de Tweede Kamer, waar geen meerderheid voor 2G bestond, besloot Ernst Kuipers - de voormalige ziekenhuisbestuurder die inmiddels minister was geworden - in februari 2022 het voorstel in te trekken. De pandemie was op dat moment al zo goed als voorbij.

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

INTERVIEW
—
Kasper Jager
—
PREDIKANT

‘We gooiden de kerkdeuren open, dit gaat over hoe je mens wil zijn’

Met een doorlopende dienst voorkomt kerkgemeente Open Hof in Kampen al anderhalf jaar dat het gezin Babayants wordt uitgezet naar Oezbekistan. Ondanks de vermoeidheid groeit de vastberadenheid, zegt predikant Kasper Jager. „Ik ben een activist van de zachte kracht”.

Tekst **Freyan Bosma** en **Majda Ouhajji**

Predikant Kasper Jager: „Als ik dit gezin in de ogen kijk, hebben we Christus onder ons.” FOTO MERLIJN DOOMERNIK

CV
Kasper Jager

Kasper Jager (Oude Pekela, 1959) werkte jarenlang met mensen met een verstandelijke beperking en met kwetsbare jongeren. Begin jaren 2000 schoolde hij zich aan de Rijksuniversiteit Groningen om tot theoloog. Daarna was Jager predikant in Swifterbant, Borger en bij de protestantse wijkgemeente Open Hof in Kampen. Vorige maand ging hij met pensioen.

Het gezin Babayants, van links naar rechts: Aram, Ariana, moeder Karina, Aleksa, vader Aleksandr, Amelia. FOTO DIEUWERTJE BRAVENBOER

Al 547 dagen duurt het kerkasiel in Kampen, dat is zo’n anderhalf jaar. De 22-jarige Aram, het oudste kind van het gezin Babayants, houdt dat precies bij. Met een doorlopende dienst probeert kerkgemeente Open Hof te voorkomen dat de familie na twaalf jaar in Nederland wordt uitgezet naar Oezbekistan, waar ze naar eigen zeggen niet veilig zijn. Een kerkdienst mag niet worden verstoord door een politie-inval.

Hoeveel dagen de viering nog duurt, weet niemand. Nu zitten Aram, zijn vader Aleksandr, moeder Karina en zusjes Ariana (15), Amelia (12) en Aleksa (4) nog in de kerk. Deze vrijdag ontving de kerkgemeente Open Hof, initiatiefnemer van het kerkasiel, de Over Hoop Prijs. De stichting Over Holland reikt deze prijs (25.000 euro en een trofee) jaarlijks uit aan een grensverleggend maatschappelijk of cultureel initiatief. „Wat begon als een daad van acute bescherming voor één gezin, is intussen uitgegroeid tot een moreel appèl op het hele land”, schrijft de jury.

Terwijl in de grote zaal de kerkdienst doorgaat, zit de familie in vertrekken achterin de kerk. Vanaf een rij witte stoeltjes luistert een handvol aanwezigen naar de voorganger, die de dienst leidt. Er wordt gezongen, met elkaar gesproken en uit de Bijbel gelezen. Om de twee uur wisselen voorgangers en de mensen in de zaal. Bij de entree presenteren vrijwilligers koekjes, dropjes en koffie of thee aan de bezoekers van de kerk.

Predikant Kasper Jager neemt een kop thee en vertelt wat ze met de geldprijs gaan doen. Jager kan zich voorstellen dat een deel gereserveerd wordt voor het gezin Babayants, voor als het kerkasiel stopt. „We kijken ook of we een theologische tafel [een groep van theologen die advies geeft] rondom het kerkasiel kunnen oprichten, en een website. Dat kost ook geld.”

Kasper Jager heeft zich „altijd betrokken gevoeld bij mensen die in de knel zaten.” Nadat hij en zijn vrouw getrouwd waren, Jager was 23, namen ze pleegkinderen in huis, en van 1989 tot 2000 hebben ze gewerkt in een een internaat in Hoenderloo, „voor jongens die uit een moeilijke opvoedsituatie komen”, vertelt hij. „Stuk voor stuk lieve jongens met een klein hartje, maar als je ze bij elkaar zet doen ze soms domme dingen. We hebben in die elf jaar in het internaat 33 jongeren bij ons gehad.” Toen ze er gingen werken, had het stel al twee kinderen en de jongste twee zijn in Hoenderloo geboren. „De jongens van het internaat stonden nog op dezelfde dag met dat kleine kind van ons in de armen. Ze stonden ook op het geboortekaartje. Nou, dan smelt je hoor.”

De manier waarop hij zijn predikantschap invult, zegt Jager, ”heeft te maken met betrokken zijn bij degenen die je het hardst nodig hebben. Ik kom God tegen in de ogen van iemand. Dat is hier met het gezin Babayants ook zo. Als ik dit gezin in de ogen kijk, hebben we Christus onder ons.”

U was ook betrokken bij het kerkasiel in de Bethelkerk in Den Haag, dat liep van eind 2018 tot begin 2019. Hoe kwam dat?

„In oktober 2018 kreeg ik een telefoontje. Of wij in Kampen kerkasiel konden verlenen. We hadden net een kerkenfusie van twee gemeenten achter de rug en ik was nog maar een jaar predikant, dus dat hebben we toen niet gedaan. Toen is dat kerkasiel naar Den Haag gegaan. Daar ben ik vaak geweest. Ik heb er een keer een nacht de dienst geleid.”

In 2024 kwam opnieuw de vraag of u een gezin in de kerk onderdak zou willen geven.

„Daar kan ik emotioneel van worden, als ik daaraan terugdenk. Toen ik dat telefoontje kreeg, dacht ik: is het alweer zo ver? Mijn hart zei: dit gaan we doen, maar ik kon het niet zelf beslissen. Ik heb eerst mijn collega-predikant bij Open Hof en vijf collega’s van andere kerken uit Kampen benaderd. Ik wist vanuit de Bethelkerk dat we steun nodig zouden hebben. Hoe ga je anders die viering vullen?

„Daarna heb ik aan het dagelijks bestuur van de kerk gevraagd: moeten we dit doen? Een diaken zei: ‘Als we het niet doen, kunnen we alles waarvoor we staan door de shredder halen’.”

> We hebben hier D66-jongeren gehad die elkaar huilend in de armen vielen. De VVD leunt achterover, het CDA zit te wippen en te schuiven

Er was ook kritiek. Is een kerkdienst wel bedoeld om te gebruiken om mensen op te vangen?

„Ik nodig critici uit: kom hier een dag meelopen. Er hangt hier een sfeer… in de kerk noemen we dat de Geest. Dit is toch hoe kerk zijn bedoeld is? Het kerkasiel is niet alleen iets van kerken, maar wordt ook door mensen met andere religies en ongelovigen gedragen, dit gaat over hoe je mens wilt zijn. We hebben de deuren opengegooid. Een heel orthodoxe viering loopt hier zo over in een mystieke viering of een viering met meditatieve dans. Het enige ritueel dat we hebben vastgelegd is de kaars, iedere voorganger geeft die door aan de volgende. De viering is het vuur dat ons brandende houdt.”

Wat brengt het jullie kerkgemeenschap?

„We hopen op een goede regeling voor de familie, maar zelfs als die er niet komt, is het voor deze gemeente een goede ervaring geweest. De leden zijn veel meer betrokken geraakt bij elkaar. Vrijwilligers ontdekken talenten die ze nooit durfden ontplooien, zoals dat ze ook zélf een gespreksgroep kunnen leiden. Soms vragen vrijwilligers me hoe we dit gevoel vast kunnen houden als het kerkasiel stopt. De kerk zal vast vaker open blijven, maar je moet niet de illusie hebben dat je dit vasthoudt. Na corona werd alles ook snel weer *business as usual*.”

Hoe lang houden jullie dit nog vol?

„We hadden nooit gedacht het anderhalf jaar vol te moeten houden. Ondanks de vermoeidheid groeit de vastberadenheid. Stoppen is nog nooit aan de orde geweest. De familie Babayants is ontzettend krachtig, maar zit er soms ook volledig doorheen. Ze hebben hun vrijheid ingeruild voor de veiligheid die de kerk ze biedt. Hier hebben ze een warme omgeving, en nog iets van hoop om aan hun leven te beginnen – nadat ze 12 jaar in asielzoekerscentra hebben doorgebracht.

„Van het PVV-kabinet verwachtte ik niks. Toen het kabinet met D66 aantrad dacht ik dat het snel zou gaan. We hebben hier D66-jongeren gehad die elkaar huilend in de armen vielen nadat Aram hun zijn verhaal had verteld. De VVD leunt achterover, maar het CDA zit te wippen en te schuiven. Het kerkasiel wordt met name door CDA’ers gedragen – we doen niets anders dan contact zoeken met Henri Bontenbal en het landelijke CDA-bestuur. Het moet nu gebeuren, op een volgend kabinet wachten is niet realistisch.”

Wat is het meest pessimistische scenario?

„Dat het gezin zegt…”, de stem van Kasper Jager trilt, hij kijkt even opzij, „we houden het niet meer vol. Dan houdt alles op. Dat zou betekenen dat het gezin compleet vermorzeld is door de staat, dat ze hier twaalf jaar zijn gehouden en dat de politiek blijft wegkijken. Het kan ook dat we tot de conclusie moeten komen dat ons kerkasiel er niet voor zorgt dat ze hier mogen blijven. Daar wil ik liever niet aan denken.”

Een vrijwilliger klopt op de deur. Iemand is haar roze bijbel kwijtgeraakt. Nee, Kasper Jager heeft ’m ook niet zien liggen. „Inmiddels hebben we een hele kast met vergeten bijbels”, zegt hij.

Had u verwacht zo met politiek bezig te zijn?

„Niet op deze manier. We moeten blij zijn dat we in een rechtstaat wonen, waarin zoiets als kerkasiel mogelijk is. Kerken moeten agenderen wat er fout gaat. Hopelijk leidt dat tot reflectie bij de politiek. Jezus had die profetische functie ook. De Raad van Kerken spreekt zich heel sterk uit dat populistisch-rechts niet samengaat met geloven. Ik vind het baanbrekend dat ze dat doen. Tegelijk zie je, bijvoorbeeld bij de asielwetten, op wat voor glijdende schaal we als samenleving zitten. We moeten politici aanspreken op hun geweten.”

Omschrijft u zichzelf als activist?

Jager denkt even na. „Als kerk zijn we zoekende, wij plakken onszelf niet zo snel aan de straatstenen vast. Misschien ben ik een activist van de zachte kracht. Ik maak me ontzettend zorgen over de toekomst. Straks komen er door klimaatverandering nog grotere vluchtelingenstromen op gang uit de landen die wij in het verleden hebben leeggeroofd. Ik heb wel eens gedacht me bij Extinction Rebellion aan te sluiten, maar ik focus me nu op het kerkasiel.”

In april ging u met pensioen. En nu?

„Als predikant van de Open Hof-gemeente ben ik gestopt, maar het kerkasiel blijf ik doen. Dat zit voortdurend in mijn hoofd. Zie ik dat er ’s nachts een gat is in het rooster van voorgangers en vrijwilligers, dan ga ik er direct achteraan of vul ik het zelf op. Nu wil ik vaker bij de familie Babayants binnenlopen, daar heb ik meer tijd voor. Twee gepensioneerde leerkrachten, een stel, geven de kinderen van het gezin Babayants wiskunde en Nederlands. ’s Nachts zijn ze vaak voorganger. Toen ik eens zei dat ze hier nog vaker zijn dan ik, zeiden ze: ‘Als jij straks met pensioen bent, kom jij vast ook nog vaker’.”

Over Hoop Prijs

Stichting Over Holland reikt sinds 2017 een geldbedrag van 25.000 euro en een trofee uit aan een persoon of organisatie die „iets wezenlijks overhoop haalde op het grensvlak van cultuur en maatschappij”. Eerdere winnaars van de prijs zijn klimaatproject De Regenmaker van Kees Klomp, Defne Çelik en Het Amsterdams Lyceum voor het toelaten van een blinde leerling, watermachine SunGlacier, studentenplatform Zetje In, tegen racisme en discriminatie in het onderwijs, koor de Bedside Singers Amsterdam en Sociëteit Sexyland.

Cultuur

RECENSIE **SERIE**

Ouderen tegen monsters en aftakeling

Met het goedkeuringsstempel van de gebroeders Duffer doet deze science-fiction-serie denken aan 'Stranger Things', maar dan met bejaarden.

Wilfred Takken

AMSTERDAM

Alfred Molina als Sam, **Denis O'Hare** als Wally in 'The Boroughs'. FOTO NETFLIX

Na de dood van zijn vrouw wordt de norse weduwnaar Sam door zijn dochter gedumpt in een luxe oord voor ouderen, middenin de woestijn van New Mexico. Hij is vastbesloten om woedend en onbenaderbaar te blijven, maar langzaam ontdooit hij en maakt nieuwe vrienden. Die vrienden blijkt hij hard nodig te hebben als één van hen wordt vermoord door een veelarmig monster.

Dat is het originele uitgangspunt van de scifi-serie *The Boroughs*. De gebroeders Matt en Ross Duffer, bekend van de grote Netflix-hit *Stranger Things*, staan op de aftiteling als producenten, wat hier vooral betekent dat ze hun zegen eraan hebben gegeven. Eerder waren zij op die manier producent van de horrorserie *Something Very Bad is Going to Happen*.

De stempel van goedkeuring van de Duffers wekt de verwachting dat we iets krijgen dat vergelijkbaar is met *Stranger Things* - inhoudelijk dan wel kwalitatief. Voor voornoemde horrorserie ging dat niet op, maar *The Boroughs* heeft wel wat weg van *Stranger Things*. Ook hier blijkt een slaperig stadje gebouwd op een horrorwereld. Alleen gaat dit keer niet een groep kinderen achter de monsters aan, maar een groep bejaarden.

Het tempo is hierop aangepast - het duurt eindeloos voordat de actie begint. Eerst nemen showrunners Jeffrey Addiss en Will Matthews ruim de tijd om de nieuw gevormde vriendengroep te schetsen, en hun omgang met verlies, dementie en aftakeling. Dat is even wennen, maar het werkt. Vooral omdat de ongelijke strijd tegen het verval een belangrijke bodem vormt tegen de uiteindelijke strijd tegen de monsters en de boeven. De boeven rennen voor de dood uit door te parasiteren. De helden leven op door vriendschap en avontuur.

New Mexico biedt de fotogenieke achtergrond, al zitten we vooral in het bejaardenstadje. De woestijnstaat is populair bij filmers. Thomas Edison filmde hier al *Indian School Day* (1889). Deze eeuw volgden onder meer *Breaking Bad*, *No Country for Old Men*, *Oppenheimer*, *Pluribus*. Naast de uitgestrekte schoonheid van het landschap zal dat te maken hebben met de gunstige financiële regelingen voor films en series.

Seksueel meetellen

De cast is uitstekend, vooral de Britse acteur Alfred Molina (*Prick Up Your Ears*, *Doctor Octopus*) als de stijfkoppige oud-ingenieur Sam. Geena Davis (*Thelma & Louise, Grey's Anatomy*) mag laten zien dat ouderen ook seksueel nog meetellen. De ouderen zien er trouwens opvallend vitaal uit. Zoals in *Stranger Things 5* volwassen acteurs voor kinderen moesten spelen, zo kiest *The Boroughs* voor vitale, rimpelloze acteurs van rond de zeventig voor wie dementie en euthanasie nog lang niet aan de orde zijn. Beetje vreemd voor een serie die draait om de jacht op de eeuwige jeugd.

Serie **Sci-fi**

'The Boroughs' Van: Jeffrey Addiss Will Matthews Met: Alfred Molina, Geena Davis, Clarke Peters. 8 afl. van 46 min.Te zien op Netflix.
●●●●○

Advertentie

NECROLOGIE **NOP MAAS (1949-2026)** LITERATUURHISTORICUS

De man die elke snipper van Gerard Reve wilde zien

Zijn driedelige biografie van Gerard Reve was zijn magnum opus. Het leverde hem wel doodsbedreigingen van Reves weduwnaar op.

Kester Freriks

AMSTERDAM

Nop Maas in 2011. FOTO AMAURY MILLER/ ANP

Het leek een onmogelijke opgave, de biografie schrijven van de zelfbenoemde 'Volksschrijver' Gerard Reve (1923-2006). Met zijn befaamde brievenboeken had Reve immers zelf zijn leven al uitputtend beschreven. Toch zette biograaf, tekstbezorger en verwoed boekenverzamelaar Nop Maas zich rond de eeuwwisseling aan een monumentale, uiteindelijk driedelige levensbeschrijving van Reve die nog altijd als maatstaf geldt voor literaire biografen.

Literatuurhistoricus Maas (Norbert Maria Hubert) werd op 1 december 1949 in Hoensbroek (Limburg) geboren als zoon van een bovengrondse mijnwerker. Al van jongs af aan was hij een lezer. Hij ging neerlandistiek studeren aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen waar hij in 1975 in dienst trad als wetenschappelijk medewerker. Zaterdag 16 mei is Maas op 76-jarige leeftijd overleden.

In 1988 promoveerde hij op het werk van romancier Marcellus Emants onder de titel *Marcellus Emants' opvattingen over kunst en leven in de periode 1869-1877.* Titel en inhoud van dit proefschrift verraden de belangstelling van Maas voor de band tussen het oeuvre van een auteur en zijn of haar leven, zonder te psychologiseren. Dat maakte hem tot een uitgelezen biograaf die zich liet leiden door een diepgaande kennis van biografische en letterkundige details.

De literaire nalatenschap van Maas is indrukwekkend. Samen met zijn partner Joep Jaspers bewoonde hij een huis in Haarlem dat getuigde van een ongebreidelde liefde voor bijzondere boeken en edities. Zijn specialisme werd de negentiende eeuw. Hij publiceerde, behalve over Emants, over auteurs als Multatuli, Carel Vosmaer, Conrad Busken Huet en de dichter J.H. Leopold. Hij speurde min of meer vergeten auteurs op, onder wie P.A.S. van Limburg Brouwer die in 1872 de historische 'Oosterse roman' *Akbar* publiceerde. Maas maakte deel uit van een Haarlems collectief van drukkers van bijzondere uitgaven dat de Hof van Jan heette. Maas noemde zijn eigen imprint de Korenmaat.

'Hoogst vererend', extreem lastig

Zijn belangstelling voor de negentiende eeuw uitte hij ook in het boek *Seks!... in de negentiende eeuw* (2006) waartoe hij werd geïnspireerd door Emants' roman *Een nagelaten bekentenis* (1894) over een jongeman die zijn leven lang „op zoek is naar de liefde zo- als hij die kent uit de wondere wereld van roman en opera". Het leidde tot een boekwerk waarin Victoriaanse losbandigheid en literatuurhistorische accuratesse een verrassende combinatie vormden.

> Maas had een ongebreidelde liefde voor bijzondere boeken en edities

Begin jaren tachtig kreeg Maas het verzoek van uitgeverij L.J. Veen, de uitgever van Gerard Reve, om diens brievenboeken te bezorgen. Hij beschouwde dat verzoek als 'hoogst vererend' maar het bleek in de loop der tijd ook een extreem lastig verzoek. Allereerst kreeg hij te maken met de auteur zelf en gaandeweg met diens partner en erfgenaam Joop Schafthuizen. Vóór alles wilde Maas de correspondentie van Reve zorgvuldig annoteren, maar hoe doe je dat als Reve eisen stelt, passages wil schrappen of zich anderszins met de uitgave bemoeit? Het eerste boek dat verscheen, was *Brieven aan Wim. B* uit 1983 en er zouden nog talloze edities volgen.

Door de enorme kennis van Maas van het leven van Reve was hij de aangewezen biograaf. Zo dacht aanvankelijk Schafthuizen, alias 'Matroos Vosch', er ook over. Maas ontving een geordend archief in vier koffers. In 2009 verscheen het eerste deel van de drie delen bij uitgeverij Van Oorschot. De biografie had als overkoepelende titel *Gerard Reve. Kroniek van een schuldig leven*. De afzonderlijke delen heetten *De vroege jaren (1923-1962)*, *De rampjaren (1962-1975)* en - in 2012 - *De late jaren (1975-2006)*. In totaal bijna 2300 bladzijden. In het voorwoord van het eerste deel gaf Maas een toelichting op aanduiding 'kroniek'. Het was zijn overtuiging dat zijn boek een „min of meer chronologisch en documentair karakter" moest hebben. Hij stelt: „De achterliggende gedachte daarbij is, dat een eerste grote biografie van Reve zoveel mogelijk gegevens moet vastleggen, die nu nog traceerbaar zijn." Het adjectief 'schuldig' verklaart de biograaf uit zijn visie dat Reve een 'sadomasochistisch aangelegde persoon' was.

Ingesproken doodsbedreigingen

Het eerste en tweede deel verschenen zonder problemen en Maas mocht vrijuit citeren uit het archief. Maar tijdens het werk aan deel drie, *De late jaren*, tekende Schafthuizen bezwaar. De weduwnaar spande een kort geding aan met als resultaat dat de rechter uitgave verbood. Dat werd in hoger beroep door het Amsterdamse Gerechtshof vernietigd, waarmee 'eindelijk de weg vrij [was] voor verschijning van dit afsluitende deel van de biografie', zoals uitgever en auteur voorafgaand aan het boek verklaarden. Het weerhield Schafthuizen er niet van om doodsbedreigingen achter te laten op Maas' antwoordapparaat.

Maas keerde zich met grote regelmaat, onder meer in zijn literaire blog getiteld *Aan de wereld!*, tegen Schafthuizen: „Waarom gebruikt Schafthuizen de aanduiding Erven Gerard Reve? Om zijn woorden meer gewicht te geven? Om zijn eigen besmette naam niet te hoeven gebruiken? Schafthuizen stelde zich, ook toen Reve nog leefde, al op als diens plaatsbekleder op aarde en blijkbaar wil hij daarmee doorgaan nu de wurmen zich over Reve zelf ontfermd hebben." Het gevolg van de gehele rechtsgang was wel dat de detaillering van het derde deel onovertroffen is en dat Maas zich genoodzaakt zag drie sterretjes te plaatsen als een bepaalde passage, onder meer over seksuele of financiële zaken, tot onmin zouden leiden.

Behalve de Reve-kronieken bezorgde Maas twee monumentale edities van de oorlogsdagboeken van dichteres Hanny Michaelis (1922-2007) die met Reve van 1948 tot 1959 was getrouwd. Zo voltooide Maas niet één maar twee levenswerken.

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Plasbidon

Deze zaterdag is het negenjarig jubileum van Het Poepincident. Ik had er al lang niet meer aan gedacht, maar Tom Dumoulin begon er zelf over in zijn theatershow waar ik onlangs was, en toen heb ik de beelden nog eens teruggekeken. 23 mei 2017, de koninginnenrit: plots smijt de man in de roze trui zijn fiets in het gras in de berm. Trui uit, helm af (onlogisch, op zich, een helm hoeft niet af tijdens het poepen), broek naar beneden.

De consternatie, ik voel 'm nog. Die arme Tom. Dumoulin verloor tijd, maar niet zoveel dat hij in de slottijdrit naar Milaan niet alsnog de Giro naar zich toe kon trekken, en nationale sportgeschiedenis kon schrijven. Daarmee werd Het Poepincident in plaats van een sportief drama godzijdank een verhaal dat vooral voor besmuikt gegrinnik zorgt.

Zoals alles wat met poep en pies te maken heeft. Hier in Nederland zijn wij verheugd om de goede prestaties van Thymen Arensman, maar in België zijn ze in de ban van De Plasbidon. Er schijnen renners te zijn die in bidons urineren tijdens de Giro die nu gereden wordt, omdat het langs de kant van de weg steeds vol mensen staat. En plassen waar publiek is mag niet, op straffe van een boete.

Slimme oplossing dus, je plasje in een bidon laten lopen. Maar wat het met die bidons is: die worden weggegooid, en dat mag dan weer alleen op plekken waar publiek staat, op straffe van een boete als je dat niet doet. Want als er publiek staat verdwijnen de dingen niet in de natuur maar worden ze opgeraapt als souvenirs, vooral door kinderen.

Ik ken er veel die een bidon mee naar school hebben bijvoorbeeld, met daarin hun drinken voor tussen de middag. Ooit eens gescoord bij een koers. Hoe leuk is dat. Als er dorstlesser in heeft gezeten is de afwasmachine gewillig. Voor een bidon vol urine geldt in principe hetzelfde, maar na oprapen ontdekken wat dat lauwwarme goedje nu eigenlijk is, of er na afwassen aan te gaan lurken, enfin, u snapt het wel.

Sanitair stoppen terwijl de koers in volle vaart is, is geen sinecure

Het Belgische Sporza heeft bidonplasgate inmiddels tot op de bodem uitgezocht. Sommige renners wilden niet zeggen wie het doet, anderen wezen meteen naar Victor Campenaerts, die zelf de vermoorde onschuld speelde. Toch wordt de Belg gezien als de 'uitvinder' van de plasbidon, las ik.

Lijkt me sterk, dacht ik meteen, en bij nader inzien noemden oudgedienden in het peloton meteen Peter Sagan als de eerste bidonplasser ooit. Maar natuurlijk waren er ook voor Sagan al renners die dat deden, dat kan niet anders. Als je iets kwijt moet en je hebt zo'n ding bij je, dan is dat een no-brainer toch.

In ploegleiderswagens althans wel. Sanitair stoppen terwijl de koers in volle vaart is, is geen sinecure, dus reken maar dat in de auto's regelmatig in bidons geürineerd wordt. Hoe vaak ik mechaniekers wel niet heb horen gniffelen dat de plasbidons goed apart gehouden moesten worden van de bidons die de renners vanuit de auto aangereikt krijgen is niet te tellen. Karavaanhumor, zullen we het maar noemen.

De organisatie van de Giro is in elk geval niet gediend van plasbidons. Ze zijn verboden, sinds deze week, „uit respect voor het imago van de wielersport". Is het enige dat overblijft: in de broek plassen. Dat kan gelukkig gewoon met de helm nog op.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

Sport

DOPING

Dopingspelen hebben als echte doel om *superhumans* te creëren

Zondag zijn in Las Vegas Strip de Enhanced Games. Sporters mogen doping gebruiken, de bedenkers zijn op zoek naar omzet op de fitnessmarkt.

Sam de Voogt en **Geertje Tuenter**
AMSTERDAM

Pal naast de gouden Trump Tower aan de Las Vegas Strip en tegenover de golfbaan van het fameuze Wynn Casino zijn deze week een zwembad van olympische afmetingen en een atletiekbaan verrezen, overkoepeld door een stalen constructie die is volgehangen met lichten, beeldschermen en camera's.

Het tijdelijke stadion is vanaf deze zondag het decor van de eerste Enhanced Games, het veelbesproken sportevenement waarbij doping is toegestaan. Veertig sporters gaan zwemmen, gewichtheffen en sprinten. In Las Vegas moet „demens 2.0" opstaan, stelt de Australische ondernemer Aron D'Souza, die de Enhanced Games bedacht.

„Gevaarlijk en onverantwoordelijk", noemt het mondiale antidopingagentschap WADA het toernooi dat ook wel de 'steroid olympics' wordt genoemd, al komt het wat betreft deelnemende sporters bij lange na niet in de buurt van de Olympische Spelen. „Immoreel", stelt het Internationaal Olympisch Comité. Sommige deelnemers, onder wie een aantal olympisch en oud-wereldkampioenen, zijn door hun internationale sportfederaties bij voorbaat geschorst.

Toch gaat het evenement zondag van start met een aantal onderdelen in het zwemmen (50 en 100 meter vrije slag, vlinderslag en schoolslag), de 100 meter sprint en gewichtheffen. Voor de winnaars ligt er 250.000 dollar (215.000 euro) klaar. Een wereldrecord, ook al wordt het niet officieel erkend, levert een miljoen dollar (860.000 euro) op.

De organisatie wil de grenzen van menselijke prestaties verleggen, *'superhumans'* creëren. De belofte is dat ook 'gewone' mensen sterker, fitter, mooier te kunnen worden - als ze daarvoor willen betalen. Wie zijn de mensen achter de Enhanced Games, en wat is hun doel?

Dertien jaar aan wereldtitels

Een paar dagen nadat Aron D'Souza het idee kreeg voor de Enhanced Games, eind 2022, zat hij aan tafel met techmiljardair Peter Thiel. De Australiër vertelt erover in een recent artikel in het Amerikaanse blad *Vanity Fair*. „*That's pretty cool*", reageerde Thiel volgens D'Souza op zijn idee voor een 'doping-Spelen'. Thiel stapte vroeg in, net als de Saoedische prins Khaled bin Alwaleed en tech- en cryptoinvesteerder Christian Angermayer, die medeoprichter van Enhanced Games werd. Later volgde ook Donald Trump Jr.

Volgens D'Souza is er veel mis met de huidige olympische sporten. Je kunt testen wat je wil, zegt hij, maar doping wordt toch wel gebruikt. Dus laten we het dan maar openlijk doen.

Hij verwijst ook graag naar het magere inkomen van de meeste olympische sporters. In de Verenigde Staten zou dat gemiddeld zo'n 30.000 dollar per jaar zijn, zei D'Souza in juni 2024 in de populaire podcast van de Amerikaan Joe Rogan. „En toen dacht ik: er is iets heel erg mis met het systeem."

'Gevaarlijk en onverantwoordelijk', noemt het mondiale antidopingagentschap WADA het toernooi

Vandaar de Enhanced Games, waar deelnemers royaal worden betaald en doping niet in het geniep maar onder medische begeleiding wordt gebruikt. Daar is niks mis mee, zei D'Souza in een interview met de BBC. „Volwassenen die vrijwillig en weloverwogen toestemmen, moeten met hun lichaam kunnen doen wat ze willen."

Hoe werkt dat in de praktijk? Volgens de organisatie worden er uitsluitend middelen gebruikt die weliswaar op de dopinglijst van WADA staan, maar die ook zijn goedgekeurd door de FDA, de Amerikaanse toezichthouder op medicijnen. Dat zijn bijvoorbeeld anabole steroïden (testosteron), hormoon- en metabole modulatoren (trimetazidine), peptides.

Om welke middelen het precies gaat, wil Enhanced niet zeggen, omdat er een klinisch onderzoek naar de effecten van de toegediende doping zou lopen. Artsen dienden de middelen toe in een hypermoderne faciliteit in Abu Dhabi, waar de sporters zich de afgelopen zestien weken voorbereidden op de Enhanced Games.

Kristian Gkolomeev (Griekenland), deelnemer aan de Enhanced Games, tijdens een wedstrijd in Qatar. FOTO ANP / EPA

De kritiek bleef. „Dat middelen onder medische begeleiding worden gebruikt, betekent niet dat het gebruik zonder risico is", schrijft de Nederlandse Dopingautoriteit desgevraagd. Over de (schadelijke) langetermijneffecten van veel dopingmiddelen is (te) weinig bekend, is de gangbare opvatting in de antidopinggemeenschap.

Dat olympische sporters weinig verdienen, wordt niet ontkend. Zo had de 31-jarige Britse zwemmer Ben Proud, die zilver won bij de Spelen van Parijs en nu uitkomt bij de Enhanced Games, het tegen de BBC over een „heel grote financiële prikkel". Volgens Proud zou hij voor het geld dat hij bij de Enhanced Games kan verdienen, dertien jaar aan wereldtitels bij elkaar moeten zwemmen.

In Nederland bracht de atletencommissie van sportkoepel NOC-NSF onlangs een onderzoek uit waaruit blijkt dat meer dan de helft van de topsporters in Nederland een financiële buffer van maximaal drie maanden heeft. „Er moet meer geld naar sporters", zegt ook Josine Koning, voorzitter van de atletencommissie van NOC-NSF. „Maar dit is niet de route ernaartoe. Ik had liever gezien dat alle miljoenen die met Enhanced Games gemoeid zijn in traditionele sport waren geïnvesteerd."

Voor het geld dat hij bij de Enhanced Games kan verdienen, zou Ben Proud dertien jaar aan wereldtitels bij elkaar moeten zwemmen

De Formule 1 van biotechnologie

Inmiddels opereert Enhanced Group, het bedrijf achter de Games, ook in de groeiende fitness- en antiverouderingsmarkt. Op de website van Enhanced Games prijst de organisatie 'protocollen' aan met hormonen, zoals testosteroninjecties of oestrogeengel. Of met peptides, zoals GHK-Cu, dat goed zou zijn voor de huidkwaliteit, en GLP-1, bekend van Ozempic. Er zijn ook supplementen met namen als 'Longer' en 'Stronger'.

Medeoprichter Angermayer doet zelf volop mee. Zijn persoonlijke regime bestaat onder meer uit testosteron, het steroïde hormoon DHEA, een peptide, een diabetesmedicijn dat „glucose filtert", en GLP-1, vertelt hij in *Vanity Fair*. Doel is om fit te blijven, er jonger uit te zien, maar ook om langer te leven. Veroudering is een ziekte, vindt D'Souza. Daarin staat hij niet alleen. De in Silicon Valley ontstane 'longevity'-beweging, het streven naar langer of zelfs eeuwig leven, is een groeiend onderdeel van de gigantische wellnessmarkt, volgens *The New York Times* jaarlijks goed voor 1.000 miljard dollar.

Timothy Caulfield, hoogleraar aan de universiteit van Alberta in Canada en gespecialiseerd in gezondheidsrecht, noemt het „wellness 2.0". Anders dan 'wellness 1.0' - yoga, spiritualiteit, geurkaarsen - heeft deze nieuwe vorm een wetenschappelijke inslag. Neem peptides (korte ketens aminozuren): wetenschappelijk gezien veelbelovend, maar het gebruik staat nog in de kinderschoenen en kan schadelijk zijn. Door die wetenschappelijke basis klinken dit soort producten betrouwbaar, zegt Caulfield, die ook lid is van de ethische commissie van de WADA. „*Science-ploitation*", vindt hij: misbruik van wetenschap.

Bij een groot antidopingcongres in Lausanne eind april, waar *NRC* bij aanwezig was, werd de vrees uitgesproken dat de gelikte filmpjes van Enhanced Games op sociale media aanslaan bij jonge mensen. De Dopingautoriteit constateert dat gebruik van prestatie bevorderende middelen steeds meer genormaliseerd wordt als 'lifestyle'. „Op social media zie je vooral de mooie resultaten, niets over de gezondheidsrisico's. Een kwetsbare groep, mensen zonder atletische ambitie die we 'cosmetische sporters' noemen, is hier gevoelig voor", schrijft een woordvoerder.

Het verwijt dat sporters als proefkonijnen en marketinginstrumenten worden gebruikt, noemt een woordvoerder van Enhanced desgevraagd „aanstootgevend en intellectueel lui". Maar in *Vanity Fair* zei directeur en medeoprichter Max Martin dat hij Enhanced Games het liefst ziet uitgroeien tot de Formule 1 van de biotechnologie. Een plek waar geëxperimenteerd wordt met nieuwe technologie en doping om (menselijke) grenzen te verleggen.

Een gevaarlijk streven, vindt Josine Koning. Ze wijst naar viervoudig F1-wereldkampioen Max Verstappen, die dit seizoen kansloos is voor een nieuwe wereldtitel vanwege een slechte auto. „Bij de Enhanced Games gaat het dan niet om een bolide waar iets mis mee is, maar om een mensenleven."

Miljoenen aan omzet

Dan is er nog de vraag: gaat het grote publiek dit omarmen? Medeoprichter Christian Angermayer denkt uiteraard van wel. „We willen de besten zien", zegt hij in de podcast van Joe Rogan.

Timothy Caulfield is het daar niet mee eens. „Ik denk niet dat het echt van de grond gaat komen." Hij haalt als voorbeeld de marathon aan. In 2019 dook de Keniaan Eliud Kipchoge als eerste mens onder de magische grens van 2 uur, mede dankzij tientallen gangmakers, waardoor zijn tijd niet als officieel record erkend werd. Leuk, zegt Caulfield, maar groot nieuws werd het pas toen de Keniaan Sabastian Sawe dit jaar een officiële tijd liep van 1.59,30 tijdens de marathon van Londen.

Ook onder sporters zijn de Enhanced Games geen issue, meent Josine Koning. „Dit gaat zo in tegen alles waar wij voor staan, dat er eigenlijk geen discussie over is." Dat neemt niet weg dat er zorgen zijn over de invloed van het evenement. „Het risico bestaat dat dopinggebruik verder wordt genormaliseerd", denkt de Dopingautoriteit. Koning: „Hiermee straal je uit: valsspelen is oké."

Ze zijn er bij de organisatie achter Enhanced Games niet rouwig om. Daar beschouwen ze het evenement nu al als een succes, schrijft de organisatie desgevraagd. „De sporters voelen zich gezond, de bouw van ons stadion is binnen budget gebleven, we hebben een grote streamingdeal gesloten en dankzij meerdere sponsoren halen we miljoenen aan omzet binnen. We kijken erg uit naar zondag."

De Engelse zwemmer **Benjamin Proud**: „heel grote financiële prikkel". FOTO GETTY IMAGES

Liverpool-coach Arne Slot vorige week vrijdag in het duel bij Aston Villa, dat met 4-2 werd verloren. FOTO ANDREW BOYERS / REUTERS

ANALYSE **PREMIER LEAGUE**

Hoe kon Arne Slot zo snel de grip verliezen op Liverpool FC?

Het laatste competitieduel, zondag op Anfield tegen Brentford, is een belangrijk moment voor de toekomst van coach Arne Slot bij Liverpool FC. Wat ging er mis na zijn bijna perfecte debuutseizoen?

Steven Verseput
AMSTERDAM

Het is nog maar een jaar geleden dat Arne Slot stond te dansen in een stampvolle, hippe strandtent op Ibiza. Tijdens een korte vakantie werd de coach van Liverpool FC bij zijn bezoek aan club O Beach Ibiza naar de dj-booth gehaald, waar negen vrouwen in witte zomerjurkjes op een verhoging stonden. Ze hielden grote oranje borden vast met letters die het woord '*Champions*' vormden. Op het kampioensnummer van Queen werd hij toegezongen.

„Dat had niet gehoeven", zei Slot een paar dagen later in een interview met Nederlandse media, waaronder *NRC*. Maar naar de mensen die dit voor hem geregeld hadden vond hij het „ongemakkelijk" om nee te zeggen en niet naar voren te komen. „Dus sta je daar een beetje semi [mee te doen]." Het filmpje van het tafereel ging viraal.

Het zei veel over zijn status in die dagen. Na het winnen van de Premier League in zijn eerste seizoen bij Liverpool, was zijn beeltenis op veel plekken te zien in de havenstad in het noordwesten van Engeland. Jürgen Klopp, zijn populaire voorganger die na negen jaar was vertrokken, leek even vergeten. Meer dan een miljoen mensen kwamen naar de parade voor het titelfeest. „Voor mij is het al bijzonder dat ik hier ben, met mijn carrière, laat staan dat ik dan ook nog goed presteer", zei Slot.

Zijn onaantastbare aura van die maanden is Slot (47) inmiddels al een tijdje kwijt. Evenals zijn krediet onder supporters. Zijn positie staat al maandenlang onder druk na een bijzonder slechte reeks afgelopen najaar, waarvan Liverpool nooit echt wist te herstellen.

Met in totaal twintig nederlagen dit seizoen in alle competities, waaronder verlies na strafschoppen in de Community Shield tegen Crystal Palace, is de kritiek met de week scherper geworden. Hoewel de clubleiding Slot volgens de Britse media nog altijd steunt, ziet een deel van de achterban hem inmiddels liever vertrekken.

> Ik heb het gevoel dat ik altijd kansen krijg tegen Liverpool
>
> **Ollie Watkins**
> spits Aston Villa

Het laatste competitieduel, zondag op Anfield tegen Brentford, is een belangrijk moment voor zijn toekomst bij de club. Champions League-kwalificatie, gezien als een vereiste, is weliswaar vrijwel zeker met de huidige vijfde plaats. Die komt alleen nog in gevaar bij een nederlaag zondag en een ruime zege van achtervolger Bournemouth op Nottingham Forest. Het is vooral het negatieve sentiment onder fans dat Slot in aanloop naar volgend seizoen zal moeten draaien. Een cruciaal aspect als coach van Liverpool, dat historisch altijd dicht bij de supporters staat.

Na een jaar waarin Slot geen overtuigend antwoord wist te vinden op de structurele tactische problemen is veel nodig om het geloof weer te laten groeien bij de achterban. „Als je de supporters eenmaal kwijt bent, is het heel moeilijk om ze terug te krijgen", zei voormalig Liverpool-aanvoerder Jamie Carragher half maart na een pover gelijkspel thuis tegen Tottenham Hotspur. Afkeurend boegeroep klonk - niet voor het laatst.

Hoe kon Slot na zijn bijna perfecte debuutseizoen zo snel de grip verliezen op Liverpool FC?

Identiteit

'*Our identity is intensity*', staat in kapitalen op een muur in de trainerskamer op het trainingscomplex iets ten noordoosten van Liverpool. Het is een citaat uit oktober 2019, van de Nederlandse trainer Pepijn Lijnders, destijds assistent onder Jürgen Klopp. Het illustreert waar het moderne Liverpool FC, sinds de komst van Klopp in 2015, voor staat: dynamisch, aanvallend 'heavy metal-voetbal' in hoog tempo met veel diepgang en agressieve pressing.

Na het aangekondigde vertrek van Klopp in 2024 zocht de clubleiding naar een coach die het profiel had voor deze dominante, energieke speelwijze. „Het moest iemand zijn die de kracht van de fanbase van Liverpool kon benutten, zoals Klopp dat zo effectief had gedaan", staat in het vorig jaar verschenen boek *Walk On - Inside Arne Slot's Liverpool* van James Pearce, journalist bij *The Athletic*, de sporttak van *The New York Times*.

Een belangrijke rol in dit selectieproces speelde een datamodel van wetenschapper William Spearman, opgeleid aan Harvard en hoofd van de researchafdeling bij Liverpool. Hij bouwde een algoritme waar de prestaties van trainers worden beoordeeld op basis van verschillende maatstaven. Zoals de invloed van een coach op de ontwikkeling van individuele spelers. Een andere graadmeter is het 'aantal punten boven verwachting' - bij AZ en Feyenoord presteerde Slot beter dan je op basis van de financiële mogelijkheden zou voorspellen.

In die data-analyses sprong hij er dan ook uit. „Met kop en schouders boven de rest", zegt een betrokkene in *Walk On*.

Met een aantal subtiele aanpassingen perfectioneerde Slot in zijn eerste jaar het bouwwerk van Klopp. Slot ontwikkelde een meer gecontroleerde speelwijze, door geduldiger te zijn in balbezit in combinatie met geraffineerd positiespel. Tegelijkertijd wist de ploeg nog altijd voor veel gevaar te zorgen door het snelle omschakelvoetbal van Klopp. Op dat onderdeel hoefden ze niet eens te trainen, zei Slot mei vorig jaar. „Als we de bal afpakken zijn we met een paar seconden bij de goal. Dat is gewoon een kwaliteit van die jongens."

Met die wapens won Liverpool tegen ieders verwachting met overmacht de landstitel. Maar in weinig lijkt de ploeg dit seizoen nog op die machine. Het lukt nauwelijks nog om tegenstanders hoog op het veld onder druk te zetten. Mede hierdoor vallen op het middenveld vaak grote gaten, waar ploegen makkelijk doorheen snijden.

De verdedigende organisatie, onder leiding van aanvoerder Virgil van Dijk, is problematisch. „Onsamenhangend", noemde Aston Villa-spits Ollie Watkins het na zijn twee goals in de 4-2 zege op Liverpool vorige week vrijdag. „Ik heb het gevoel dat ik altijd kansen krijg tegen hun."

Exemplarisch is dat Liverpool sinds 1995, toen de Premier League terugging naar twintig clubs, nog niet zoveel tegengoals kreeg als dit jaar: 52, met de laatste (38ste) speelronde nog te gaan.

Aanvallend is het razendsnelle transitievoetbal, befaamd onder Klopp, ver teruggevallen. Liverpool is langzaam geworden, analyseerde The Athletic in maart mede op basis van data. De selectie heeft, na veel veranderingen in de transferperiode vorige zomer, minder spelers die passen binnen een intensieve speelstijl. Tegelijk probeert Slot meer controle uit te oefenen. Waar de balans vorig seizoen „perfect" was, schrijft The Athletic, is die nu te veel „doorgeslagen naar een systematische opbouw".

Hierdoor is de dreiging uit snelle omschakelmomenten afgenomen. Buitenspelers Cody Gakpo en Mo Salah, vorig seizoen nog bepalend, hebben dit jaar nooit hun ritme gevonden. Waar Slot eerst het beste van twee werelden samenbracht, ontbreekt nu een duidelijke strategie en identiteit. „Er was geen strijd, geen drang, geen passie. En er waren geen spelpatronen, geen verbindingen tussen de spelers", zei clubicoon Steven Gerrard na de nederlaag bij Aston Villa tegen TNT Sports.

Interessant wordt of - en hoe - Slot zijn speelstijl ingrijpend gaat vernieuwen, zoals zijn voorbeeld Pep Guardiola recent bij Manchester City deed (door directer te spelen). Slots handelsmerk is dominant positiespel met agressieve pressing. Een geduldige opbouw en controle zijn daarbij altijd belangrijke onderdelen geweest, zoals in zijn tijd bij Feyenoord (2021-2024).

Toen middenvelder Mats Wieffer in 2024 tegen AS Roma bij een omschakeling koos voor een veilige terugspeelbal in plaats van een risicovolle pass vooruit, complimenteerde Slot hem. Want door die pass kwamen ze via een lange combinatie tot een kans. Dat er een kort fluitconcert klonk toen zijn ploeg via Wieffer even vertraagde, vond hij dan ook niet terecht.

En bij een achterstand in de slotfase wilde hij bij Feyenoord niet opportunistisch spelen door voorzetten in het strafschopgebied te slingeren - in de hoop dat een bal toevallig goed zou vallen. Hij bleef het altijd via uitgekiend positiespel proberen. De vraag is of die opvattingen nog houdbaar zijn in de huidige Premier League, waar de nadruk ligt op direct en fysiek voetbal.

„Het zou altijd een moeilijk seizoen worden", zei Van Dijk in het najaar, zonder dat hij Diogo Jota noemde. Onmiskenbaar heeft de tragische dood van de geliefde Portugese aanvaller vorige zomer invloed gehad op de spelersgroep. Langzaam raakte het drama naar de achtergrond - althans in de media, er is weinig naar buiten gekomen hoe de selectie het precies heeft proberen te verwerken.

> Er was geen strijd, geen drang, geen passie. En er waren geen spelpatronen
>
> **Steven Gerrard**
> clubicoon

Problemen topaankopen

Het verdriet over dat verlies past in een seizoen vol misère. Topaankopen Alexander Isak en Hugo Ekitike - beiden spits - raakten ernstig geblesseerd waardoor Liverpool de afgelopen weken zonder echte centrumaanvaller speelde: linksbuiten Gakpo vulde die positie in, maar is daar niet op zijn best.

De verwachtingen waren hoog na vorige zomer, Liverpool werd door velen gezien als de winnaar van de transferperiode. De club gaf zo'n 480 miljoen euro uit, behalve Isak en Ekitike kwamen Florian Wirtz, Milos Kerkez en Jeremie Frimpong. Met die aankopen werd door de clubleiding - technisch directeur Richard Hughes en topman Michael Edwards van de Amerikaanse eigenaar Fenway Sports Group - ingezet op technische spelers.

Dat lijkt nu een inschattingsfout te zijn geweest: het onderscheid in de Premier League wordt dit seizoen gemaakt door snelheid en fysieke power (met name bij standaardsituaties). Onderdelen waar Liverpool nu in tekortschiet. Ook hebben de aankopen - zoals Wirtz en Frimpong, beiden gekocht van Bayer Leverkusen - moeite om zich aan te passen aan het tempo van de Engelse competitie.

Onderschat is misschien het vertrek van de rappe vleugelaanvaller Luis Díaz, voor 75 miljoen euro verkocht aan Bayern München, waar hij een topseizoen draait. Ook heeft Liverpool geen goede opvolger kunnen vinden voor vice-aanvoerder Trent Alexander-Arnold, een uiterst creatieve rechtsback. Dat gekoppeld aan de zorgwekkende vorm van basisspelers als Salah, Gakpo, Alexis Mac Allister, Ibrahima Konaté - en in fases ook Van Dijk - leidde tot een uiterst wisselvallig seizoen.

Zelden domineerden ze een duel van begin tot eind. „Ze spelen voor momenten, niet voor wedstrijden", schreef *The Times* vorig weekend. Terugkerend probleem zijn tegengoals in de slotfase, als de druk oploopt. „De coach is verantwoordelijk voor de mentaliteit, die je in moeilijke tijden terug wil zien", zei Liverpool-watcher Pearce deze week in een podcast van The Athletic. „Dat is wat Slot echt schaadt: dat we dat niet zien."

Onlangs sprak Salah, die na negen seizoenen vertrekt, zijn zorgen uit over de (werk)cultuur in de kleedkamer. Spelers zouden niet altijd meer vroeg naar de club komen om extra in de gym te trainen. Online was er kritiek op middenvelder Dominik Szoboszlai: een dag na het verlies bij Aston Villa postte hij op Instagram foto's waarop hij vrolijk een hamburger at van sponsor McDonald's.

Conflict met Salah

„Ik ben iemand die voorkomt dat iets escaleert", zei Slot een jaar geleden in gesprek met NRC en enkele andere media. Het ging over zijn verstandhouding met Salah, met wie hij vaker sprak over zijn verdedigende taken. „Maar daar ging hij altijd in mee."

Dit seizoen escaleerde het wel. Vorig weekend plaatste de sterspeler een bericht op sociale media met impliciete kritiek op Slot, niet bij naam genoemd. Salah stelde dat Liverpool weer terug moet naar het „heavy metal" voetbal waar tegenstanders „bang" voor zijn. Over die „identiteit" valt „niet te onderhandelen", „iedereen die bij deze club komt, moet zich daaraan aanpassen". De timing: minder dan 24 uur na het verlies tegen Aston Villa, waardoor Slot verder onder druk kwam.

Het was niet de eerste keer dat zijn gezag ondermijnd werd. In december zei Salah, nadat hij drie keer als reserve was begonnen: „Het voelt alsof ik onder de bus word gegooid". Destijds werd hij een duel buiten de selectie gehouden, nu staat hij kort voor zijn afscheid bij Liverpool, zondag op Anfield. In een poll van Sky Sports kozen fans massaal de kant van de Egyptenaar (94 procent).

Onder supporters was de steun voor Slot al tanende. Twee weken geleden klonk onvrede na een moeizaam gelijkspel thuis tegen Chelsea. Fans verlieten voortijdig Anfield, wat deed denken aan de jaren vóór Klopp. De clubleiding houdt vertrouwen in Slot, meldde The Athletic donderdag op X. Maar het fundament voor volgend seizoen is dun.

Liverpool-aanvaller **Mohamed Salah met Slot** nadat Salah vanwege een blessure moet worden gewisseld in het duel met Crystal Palace, eind april. FOTO PETER BYRNE / AP

Slot in gesprek met middenvelder Ryan Gravenberch tijdens het uitduel tegen Manchester United, begin mei. FOTO CHRIS RADBURN / REUTERS

Advertentie

De leiders van morgen starten vandaag.

Met het Talent Development Program van YER haal je ambitieuze professionals in huis die klaar zijn om te leren, groeien en impact te maken.

Ontdek wat talent kan betekenen. Maak er werk van.

yer.nl

YER ambitions in motion

Commentaar

LIBERAAL MANIFEST

De VVD moet geen imitatie van uiterst rechts zijn, maar werken aan een eigen, liberaal verhaal

Na meer dan twintig jaar neemt de VVD volgende maand een nieuw Liberaal Manifest aan. Dat is de ideologische grondslag van de liberale partij, je leert hoe de VVD naar de mens, de wereld en naar zichzelf kijkt. Vergeleken met het vorige manifest, uit 2005, zijn de verschillen niet groot, hooguit zijn de uitgangspunten wat opgefrist. Dat is niet zo gek. Het liberalisme bestaat als politieke stroming sinds de negentiende eeuw en de wortels zitten in het achttiende-eeuwse verlichtingsdenken. Geen reden, lijkt het, om heel radicaal van koers te wijzigen.

Het is alleen moeilijk de letter van het Liberaal Manifest te combineren met de geest van de hedendaagse VVD. De tekst (formeel nog een concept) is een lofzang op het vrije individu, op ontplooiing en initiatief. Er staan zinnen in als: „De overheid moet luisteren naar de burgers en rekening houden met minderheden.” Of: „De democratische rechtsstaat biedt ons de beste waarborgen voor een vrije, gelukkige toekomst.” Of: „Instituties kunnen burgers beschermen tegen willekeur en onrechtvaardigheid.”

De VVD zou in het politieke bestel de partij kunnen zijn, of móéten zijn, die voor het belang van individuele vrijheid en de democratische rechtsorde opkomt. Maar de afgelopen jaren is de VVD in stijl, toon en gedrag diepgravend veranderd. Van een verantwoordelijke rechts-van-het-middenpartij heeft de partij, in ieder geval landelijk, een afslag naar het rechts-populisme genomen. Uit kennelijke angst voor het groeiende uiterst rechtse blok in de Tweede Kamer (PVV, FVD, JA21, BBB, Groep Markuszower) is de VVD deze vleugel gaan imiteren, in plaats van voor de eigen waarden of ideologie te staan.

Het gedrag van de VVD is des te schadelijker, omdat de partij meedoet in de minderheidscoalitie van het kabinet-Jetten, met D66 en CDA. Vaak lijkt het of de coalitie maar uit twee partijen bestaat en de VVD oppositie voert tegen het eigen beleid. Dat bleek de afgelopen weken bijvoorbeeld, in de discussie rondom het asielbeleid. In Loosdrecht werd brand gesticht bij een noodopvanglocatie voor asielzoekers, elders in het land is het op plekken ook onrustig. Protesteren mag, maar er wordt een grens overschreden bij geweld, vernieling en intimidatie. Asielzoekers wordt angst aangejaagd. Hulpverleners zijn gehinderd en bedreigd. Politici en lokale bestuurders geïntimideerd. Tegen dit soort extremisme moet de landelijke overheid een harde grens trekken: dit is onacceptabel.

De VVD greep de gebeurtenissen aan om populisme te bedrijven ten opzichte van het eigen kabinet. Zo suggereerde VVD-fractievoorzitter Ruben Brekelmans dat gemeenten zelf mogen weten of ze de spreidingswet uitvoeren of niet. Partijleider Dilan Yesilgöz veroordeelde aanvankelijk wel het hinderen van de brandweer („van onze hulpverleners blijf je af”), maar besteedde in haar verklaring op X geen woord aan de asielzoekers of COA-medewerkers. Tweede Kamerlid Ulysse Ellian (VVD) zei deze week nog in een Kamerdebat dat wat de VVD betreft „de asielinstroom naar nul moet”. Dat is vergaande retoriek tegen vluchtelingen, in een dossier dat boven alles rust en bestuurlijke verantwoordelijkheid nodig heeft. Lokale bestuurders hebben de rugdekking van Den Haag nodig om uit te voeren wat zij moeten uitvoeren, de spreidingswet van, jawel, de VVD’er Eric van der Burg. Voor escalerend taalgebruik, dehumanisering en cynisch populisme is geen plaats. Nooit, maar zeker nu niet.

Vaak lijkt het of de coalitie maar uit twee partijen bestaat en de VVD oppositie voert tegen het eigen beleid

Hetzelfde onverantwoordelijke gedrag is te zien in de discussie rondom de hypotheekrenteaftrek. D66 en CDA willen die graag versoberen, de VVD wil dat absoluut niet en regelde dat er niets over werd afgesproken in het coalitieakkoord. Minister Eelco Heinen (Financiën, VVD) kreeg alleen het ambtelijke advies snel iets te doen aan de maximale periode van dertig jaar waarin huizenbezitters hypotheekrente mogen aftrekken.

Ambtenaren verwachten grote problemen bij de Belastingdienst vanaf 2031, dertig jaar na invoering van deze regel. Er zijn verschillende oplossingen mogelijk, maar dan moet het onderwerp wel uit de politieke taboesfeer, is het advies. Heinen en de VVD weigeren dat, omdat het dossier ‘rust’ nodig heeft. Dat is onverantwoord, het past niet bij een bestuurderspartij. Het eigen belang, electoraal gewin, laat de VVD voor het algemeen belang gaan.

Dit zegt veel over de VVD onder leiding van Yesilgöz. Sinds ze in 2023 aantrad, is de VVD met de uiterst rechtse PVV gaan regeren, zijn lokale afdelingen bereid samen te werken met PVV of FVD, stemde de Tweede Kamerfractie voor een motie van FVD om ‘antifa’ als terroristische organisatie te bestempelen, ondergraaft de partij het asielbeleid van het eigen kabinet, voedt de partij sentimenten alsof alles wat niet goed gaat door asielzoekers komt. Nederland kent tal van rechts-populistische partijen, maar slechts twee van oorsprong liberale partijen: D66 en de VVD. Het recente kopieergedrag van uiterst rechts laat zien waar de VVD de grootste bedreiging ziet. Maar het ontbreekt de partij zo steeds meer aan een eigen, liberaal verhaal.

Advertentie

nrc puzzels

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op **nrc.nl/puzzels**

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur: Patricia Veldhuis
Algemeen directeur: Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000 (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties
T: +31 20-755 3049, E: sales@nrc.nl, of adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: 020 - 755 3052, E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten.
Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.
Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: nrc.nl.
Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing.
Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

BERT SCHRIJFT EEN BOEK

YOUP

Kadavertoerist

Terwijl ik als heuse kadavertoerist op het stinkende lijk van de genderfluïde bultrug Timmy sta, heb ik korte tijd om na te denken. Korte tijd omdat het dooie beest door de opgehoopte rottingsgassen elk moment kan ontploffen. En dan ga ik als een hedendaagse Jan van Speijk heldhaftig mee de lucht in.

Prachtig dat het beest zichzelf op deze manier opruimt. Dat is weer eens iets anders dan een muffe begrafenis of een brave crematie. Donald Trump wil misschien ook ooit zo vertrekken. Met een knallende explosie in een raket van Elon Musk. Onderweg naar Mars uiteraard.

Ik ben hier niet uit piëteit, maar ook omdat ikzelf wel weer eens wat aandacht kan gebruiken. Net als de knettergekke dierenbeulen, die onlangs tonnen euro's in de reddingsoperatie van de stervende bultrug Timmy hebben gestoken en het arme dier daarmee veel langer hebben laten lijden.

Omdat ik vrolijk wil vertrekken, heb ik enorme lol om de rinkelende criminelen Michel Platini en Sepp Blatter, die zich openlijk hebben geërgerd aan de dictatoriale strapatsen van de huidige FIFA-baas Gianni Infantino. Als dit geen humor is. Sepp, die zich door iedereen liet omkopen, gaf aan Michel ooit privé zomaar twee miljoen Zwitserse frank (2,2 miljoen euro) cadeau. Daarna zijn beide heren geschorst. Maar zoveel jaar later trekken ze allebei schaamteloos hun meurende muilen open. Heerlijk!

Dit lees ik op mijn telefoon in de niet te harden lijkenlucht van Timmy en in diezelfde genadeloze geur lees ik ook dat een of andere infantiele koningshuisjournalist aan prinses Alexia iets heeft gevraagd over het feit dat ze niet zo lang geleden bij een bekende zanger in een auto stapte. Op een filmpje zie ik het meisje een beetje onhandig antwoorden en uitleggen dat dat privé is. Uiteindelijk wordt ze gered door haar aardige moeder die herhaalt dat dit privé is.

Ik heb een tip voor de jonge prinses: lieve Alexia, op zo'n moment moet je even totaal schijt aan de regels hebben. Schrijf geschiedenis. Niet aarzelen. Gewoon een tegenvraag aan de bewuste journaliste stellen. Hoe dat nou is als je leven totaal mislukt is en je op een gegeven moment als volwassen tikteef aan een meisje van 20 jaar oud een vraag moet stellen over iets waar je godverdegloeiendeteringtandjes geen ene reet mee te maken hebt. En dat jij er nou eenmaal ook niks aan kan doen dat je in een of andere Duitse sprookjeswieg geboren bent en dat je je daarom de rest van je leven inderdaad niet veel zorgen hoeft te maken. En ik zou afsluiten met het nieuwtje dat je met de voormalige Britse prins Andrew een weekje naar de Malediven gaat. Daarna een dikke middelvinger naar de gehele roddelmaffia en met een smalende smile zeggen: „Volgende vraag!"

Lieve Alexia, soms moet je schijt aan de regels hebben

Ondertussen lach ik om het appje van mijn zoon die mij uitnodigt voor een wandelingetje in de Catalaanse bergen. Ik begrijp hem onmiddellijk omdat ik het nieuws van de Spaanse Mango-familie ook heb gelezen. Dat begrijpelijke duwtje. Daarom heeft god hoge bergen en diepe dalen geschapen. Duizenden huwelijken dromen van dit soort blokjes om. Blokjes graniet in dit geval.

Tussendoor lees ik dat de Ajaxtrainer nog steeds aan de drugs is. Nu denkt hij weer dat ze volgend jaar de Conference League gaan winnen. Eerst Utrecht vriend. En kijk maar uit: Pep Guardiola is vrij en die wil misschien de club van zijn grote voorbeeld Johan Cruijff gratis komen redden.

De geur van Timmy wordt ondraaglijk. Ik hunker naar een mondkapje en vraag me af of onze Sywert ook nog voor die parlementaire coronacommissie moet verschijnen. Heerlijk die enquête. Ik ga dat rapport tzt zeker lezen. Misschien is het handig als ze in het nieuwe Binnenhof een bodemloze put maken waar al die zinloze rapporten (waar we in de toekomst veel van gaan leren!!!!) schaamteloos in gestort kunnen worden. En gooi Markuszower daar meteen bij.

Mijn vrouw belt en vraagt wat ik doe als Timmy explodeert en ik het overleef.

Dan neem ik een frisse duik in de Trevi-fontein. Daar kost een stukje aandacht maar 500 euro.

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

AMEN

We zitten met ons gezin aan tafel en hebben het over bidden voor het eten. Ik vertel hoe dat vroeger bij mij thuis ging: „Heere zegen deze spijze, Amen."

Dochter van 8 luistert en vraagt: „Waarom zeg je eigenlijk 'amen' aan het einde van een gebed?" Nog voor ik de kans heb om te reageren, geeft mijn zoon van 12 antwoord: „Dat is de verzendknop naar God." Daar heb ik niks aan toe te voegen.

Renée Tuijnman

Achterpagina.

Meer informatie

Staan hier straks zonnepanelen, huizen of een snelweg?

Ieder jaar bloeit dit bollenveld in Hillegom. Maar grond is gewild, en lang niet iedereen is blij met de bollen.

PAGINA 4-7

FOTO OLIVIER MIDDENDORP

nrc WEEKEND

ZATERDAG **23 MEI** &
ZONDAG **24 MEI 2026**

Advertentie

D-reizen

ANVR SGR Calamiteitenfonds

De mooiste bestemmingen
boek je bij D-reizen

Boek jouw vakantie nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek **24/7** jouw vakantie! Altijd de **beste** deal Klantenbeoordeling: **9.0** **Persoonlijk advies** op maat

DEZE WEEK

INTERVIEW

Emma Wortelboer wist als tiener al dat ze bij de tv wilde werken. „Ik was zó streberig."

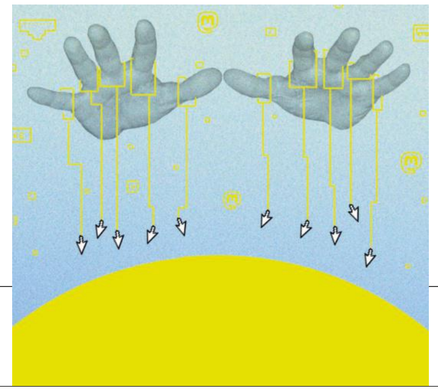
PAGINA 10-13

ALTERNATIEF

Sociale media hebben hun beste tijd gehad, daar zijn veel mensen het over eens. Maar hoe kan het anders? Dat gaat NRC-redacteur *Marloes de Koning* uitzoeken. Te beginnen met een eigen server.

PAGINA 16-17

IN BEELD

Voor het afgelegen West-Kazachstan is de olieindustrie een vloek en een zegen.

PAGINA 20-21

ZIN

IN DE KRANT

Het geloof heeft hier plaatsgemaakt voor een Anytime Fitness, een 24/7 doorgaande hoogmis voor het gespierde lichaam.

„Martha en ik, wij bewoonden jarenlang gelukzalig ons eigen universum: zonder schaamte, zonder jongens die ons uit elkaar dreven."

PAGINA 19

OPENLUCHTSPEKTAKEL

Om publiek te blijven trekken moeten de honderd jaar oude Passiespelen in Tegelen vernieuwen. Dus komt Jezus binnen op een bestelbusje, en wordt Judas gespeeld door een vrouw.

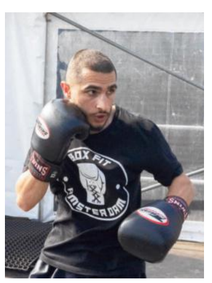
PAGINA 22-24

LAATSTE BLADZIJDE

Bokstalent Ali Dia (2002-2026) werd teruggestuurd naar Libanon.

PAGINA 31

EN VERDER

RECEPT
PAGINA 26

RESTAURANT
PAGINA 27

AUTOTEST
PAGINA 29

MIJN OUDERS
PAGINA 30

PUZZELS
PAGINA 30

Kweker Bart Heemskerk op zijn bollenveld (links). Petra Brouwer kijkt vanuit haar woonkamer op de 1e Loosterweg uit over de hyacinten (rechts).

Hoelang staat perceel HLG01-A-8107 nog vol bollen?

In Hillegom staat een huizenblok plompverloren tussen de bollenvelden, alsof het er per ongeluk is beland. De bewoners kijken uit op een perceel dat elk voorjaar bloeit in een nieuwe kleur. Maar het sentiment rond de bollenteelt verandert.

Door **Sarah Ouwerkerk** en **Freek Schravesande**
Fotografie **Olivier Middendorp**

Een bollenveld is net een fruitautomaat. *Rrrrrrraaaang ding ding ding*: narcis, hyacint, tulp of allium. Eén van de vier komt op en elk voorjaar is het een verrassing op welke het uitzicht landt. Dan kleurt het veld geel, wit, paars, rood, roze, blauw of oranje. Tenzij, en dat hoopt niemand, er allium is geplant. Deze uiensoort wordt meestal vroeg gekopt: weg bloem.

En dus tuurde Petra Brouwer, verwachtingsvol, vorig najaar al vanuit haar woonkamer met een verrekijker over het veld. Perceel HLG01-A-8107 op de kadastrale kaart van Hillegom, eigendom van de naastgelegen kweker, voelt ook een beetje als háár veld.

Ze kijkt er al op uit sinds 1998, toen ze dit huis kocht, een van de elf aaneengesloten arbeidershuisjes die in een solitair straatje aan de 1e Loosterweg staan. Eén rijtje baksteen dat voelt alsof het is opgetild uit een willekeurige woonwijk en per ongeluk is geplant midden in de bollenvelden, parallel aan het spoor. De stoep loopt van het eerste tot het laatste huisje, daarna is er alleen de berm langs een doorgaande weg.

Ook voordeuren ontbreken. Want toen het rijtje werd gebouwd begin twintigste eeuw, neergezet voor zijn werknemers door de Gebroeders Van Zanten, zowat het beroemdste bollenbedrijf van de hele streek, betaalde je extra belasting voor een voordeur. De bewoners moeten altijd achterom. Petra's moeder had nog gezegd „het heeft niet eens een vóórdeur!" en haar vader „wat een krot!". Maar die oude huizen, gebouwd door firma Kraaij & Co – vandaar de bijnaam 'het Kraaiennest' – dat was nog kwaliteit. „Kijk die stevige balken", zegt Brouwer, wijzend naar het plafond.

Het raam van Brouwer strekt zich – vanwege gebrek aan voordeur – bijna uit van muur tot muur. Niet dat de afstand enorm is, het hele huisje is niet breder dan 3,86 meter, maar het weidse zicht vergoedt de bescheiden afmetingen ruimschoots.

In het raamkozijn staan lege vazen met bloemenprint en vazen gevuld met Legobloemen. „De *botanical collection*", zegt Brouwer. Ze is er dól op, het hele huis staat er vol mee. Echte bloemen of planten, daar begint ze niet aan. Te veel gedoe. Onnodig ook, met haar uitzicht. Maar dat prachtige, oer-Hollandse, wereldberoemde uitzicht staat onder druk.

Petra's vaste plek is links van het raam, aan de eettafel en naast de stoel waar altijd de poes ligt. Vanaf daar kijkt ze precies haaks uit op de geplante bollen, rij na rij na rij na rij. Zeker vierhonderd meter lang, tot aan de Trekvaart Haarlem-Leiden, die weer bijna parallel loopt aan de horizon. En tussen elke rij bollen een smal geultje gevuld met stro.

Met platvoeten, weet ze van haar oudste zoon, is het in dat geultje niet lekker lopen. „Hij vond het verschrikkelijk rot." Een halve zomer werkte hij voor de bollenkweker, als dertien- of veertienjarige. Vond het niks. Want anders dan vroeger is werken op het land onder Nederlanders, laat staan jongeren, niet zo vanzelfsprekend meer.

Terwijl Petra er nog goeie herinneringen aan heeft. Ze woonde in het aangrenzende dorpje Vogelenzang en in haar jonge jaren schopte bijna elke moeder haar kinderen in de vakantietijd het huis uit om bij de kwekers te werken. Tulpenbollen pellen. Vijf gulden voor een kist, zes bij kleine bollen, en als je naast de vrouw van de bollenkweker zat had je mazzel. Die pelde razendsnel en niet voor het geld, dus zij gooide haar schone bollen geregeld bij Petra in de kist.

Petra wijst naar de geultjes, waar ze nu geregeld arbeidsmigranten ziet lopen. Planten, koppen, ritsen, rooien. Gebukt en door die smalle geultjes, als het regent of als de zon de nek verbrandt. Er wordt steeds meer geautomatiseerd, maar niet alles kan zonder mensenhanden.

Never walk on bollenvelden

In de elf arbeidershuisjes aan de 1e Loosterweg wonen nu: een vrachtwagenchauffeur, een verpleegkundige, iemand die op Schiphol werkt. Nog ééntje wordt bewoond door arbeiders werkzaam in de bollen. Het hoekhuis, pal naast dat van Petra, is gekocht door een groot uitzendbureau dat zelf voor de huisvesting van zijn arbeidsmigranten zorgt. Dat uitzendbureau heeft inmiddels meer dan 2.200 bedden en koopt – omdat telers hun werknemers niet mogen laten wonen op eigen grond – als het even kan elk pand op in de buurt.

Petra weet nog dat ze haar voormalige buurvrouw tegenkwam in het dorp. Die had na veertig jaar het huis verkocht met goeie winst. Pas later bleek: aan dat uitzendbureau. Bijna huilend had ze tegen Petra gezegd: „Als ik dat had geweten, had ik het niet gedaan." Want nu wonen er telkens nieuwe seizoenarbeiders die met de rest van het straatje geen contact hebben. Zij houden, als enigen in het rijtje, de gordijnen altijd dicht.

Terwijl mensen van over de hele wereld dit veld komen bewonderen. „Kijk! Ståát er weer één." Petra wijst vanuit de woonkamer naar een oudere man met hoed die zijn camperbusje in de berm heeft geparkeerd. Hij zoekt met een flinke cameralens naar het juiste kader. Ze ziet aan haar raam dagjesmensen op huurfietsen en bussen vol toeristen voorbijkomen, want haar uitzicht wordt bewonderd door mensen van over de hele wereld. Allemaal stoppen ze langs die provinciale weg, soms met gevaar voor eigen leven en opstoppingen tot gevolg, om pal voor haar raam het perfecte plaatje te scoren. De selfiestick, ver voorbij zijn hoogtijdagen, is rond de bollenvelden nog alomtegenwoordig. En tegenwoordig ook de drone.

Laatst nog – ze toont het filmpje op haar telefoon – was hier een huwelijksaanzoek. Twee Spanjaarden midden in het veld. De ringen hingen aan de camera die over het bollenland vloog, met op de achtergrond de huisjes aan de 1e Loosterweg.

En Petra snápt het wel, maar ga nou niet dat veld in, denkt ze vaak genoeg. „Sta ik hier een soort van politieagent te spelen." Dat haar man zegt: „Doe normaal, dat is toch niet van jou?" Maar zo voelt het wel. En voor ze het weet gaat dan ook weer dat liedje door haar hoofd. *But you never walk on bollenvelden* van Lee Towers, die in 2019 optrad als Lee Flowers in tv-programma *Even tot Hier*. Wacht, even zoeken – ze laat het op haar telefoon zien – en ze begint mee te zingen:

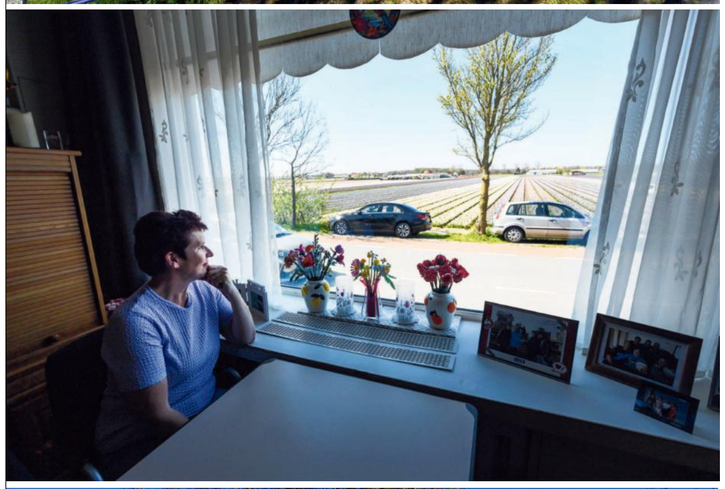
When you waaalk / Through the fields /

LEES VERDER OP PAGINA 6

Midden in de bollenvelden

Toeristen komen de bollenvelden bewonderen (boven), Petra kijkt uit over 'haar' veld (midden) en de paarse 'flower line' is stuk gewaaid (onder).

VERVOLG VAN PAGINA 5

Dan gaan de tuuhuhuhulpen dood/ Neee dat is nieeet oké / Dusssss, opgerot

Er zijn bollenkwekers die hun velden barricaderen met kuubskisten. Of schrikdraad. Of prikkeldraad. Of ze zetten een veldwacht neer die met een paars hesje de toeristen op afstand houdt.

Maar een eenvoudig paars lint met *„don't cross the flower line"* werkt beter, weet kweker Bart Heemskerk. Bollenveld HLG01-A-8107, waar Petra op uitkijkt, is van hem. Sterker nog: het is zijn huiskavel, zijn woning staat ernaast. Het veld is al decennia in de familie.

Heemskerk komt net van zijn veld af. Hij veegt de grond van zijn handen en geeft zijn zoontje een aai over zijn hoofd. Hij is maar wat trots op zijn bollen. En de jonge Heemskerk heeft heus ook andere baantjes geprobeerd; het bollenbedrijf van zijn vader Kees voortzetten was geen vanzelfsprekendheid. Maar hij is nu eenmaal een bollenjongen en „je creëert iets wat mensen blij maakt".

En je moest eens weten hoe gewild dit perceel eigenlijk is. Heemskerk zou het zó kunnen verhuren, aan een zonnepanelenbedrijf bijvoorbeeld. Regelmatig ziet hij zijn veld, of dat van collega's, terugkomen in plannen van projectontwikkelaars voor een nieuwe wijk of een weg. Er is een flink huizentekort in de regio. Maar de bloembollenvelden volbouwen met huizen? Hij moet er niet aan denken.

Alleen al de *ooh's* en *aah's* van toeristen die in bussen langsrijden naar de Keukenhof, een kwartiertje verderop, en voor het eerst in hun leven zo'n bloemenveld zien. Honderdduizenden tulpen, die in China 2 euro per steel kosten. De verschrikte *aaaaaaah's* als diezelfde tulpen door kweker Bart genadeloos met de kopmachine worden onthoofd. Hij moet wel, zodat de groeikracht niet naar de bloem gaat, maar naar het eindproduct, de bol.

Om de toeristen in hun veldlust tegemoet te komen hebben slimme bollenkwekers in de omgeving aparte, Insta-proof *tulip experiences* bedacht. Tegen betaling van 7 à 10 euro per persoon kun je dan picknicken midden in het bollenveld. Of een fotoshoot doen met paard. Alles beter dan een barbecue tussen je tulpen, zoals Bart eens meemaakte. Toen was alles platgetrapt. „Het leek wel een graancirkel."

Bart Heemskerk gunt de mensen best een leuke picknickplek, maar niet op zijn bloemen. De vrees zit 'm niet alleen in vernieling, maar ook de mogelijkheid dat ze via hun broekspijpen ziektes, virussen, schimmels en insecten overbrengen van de ene op de andere bloem. Dan worden zijn bloemen door de bloemenkeuringsdienst in een minder goeie klasse geplaatst en zijn ze potentieel dus minder waard.

Om dat te voorkomen gebruikt hij gewasbeschermingsmiddelen, zoals hij ze noemt. Heemskerk gebruikt zo min mogelijk en zo veel mogelijk biologisch en samen met andere bollenkwekers streeft hij ernaar de bollenteelt toekomstbestendig te maken, zegt hij. Maar helemaal zonder bestrijdingsmiddelen gaat niet. Nog niet. En hij vindt het lastig dat zelfs mensen die in de bollenstreek wonen, soms aannames doen over wat er op het land gespoten wordt. Steeds meer mensen uit de stad komen wonen in de bollenstreek, op zoek naar ruimte. En wat weten die nu, van gewasbescherming?

Het sentiment rond bollen en bloemen zit niet altijd meer mee. Dat merkte ook Van Zanten Flowerbulbs, de buurman aan de andere kant van het bollenveld, nét niet te zien vanuit Petra's raam. Gezeteld in een pand met monumentale gevel dat iedereen in Hillegom kent. Dit is ook het bedrijf dat het rijtje arbeidershuisjes aan de 1e Loosterweg ooit voor zijn werknemers heeft neergezet.

„Hier stond ik met iedereen om me heen." In een hoek van de kantine denkt directeur Klaas Jan Vijn terug aan de dag, dinsdag 5 augustus 2025, dat hij het personeel in Hillegom vertelde dat Van Zanten Flowerbulbs na 164 jaar gaat stoppen.

Geen flauwekul

Jan en Gerrit Veldhuyzen van Zanten, eerste generatie, waren van eenvoudige komaf en klommen op tot gegoede burgerij door nieuwe tulpensoorten te bedenken en als een van de eersten hun teelt te verkopen in het buitenland. Toen Amerika in 1926 de grenzen sloot voor bloembollen uit Nederland, vanwege een ziekte in de bollen die ze aan de andere kant van de oceaan niet wilden, kocht Van Zanten grond in Washington om lokaal te telen. Een revolutie.

Liepen de broers in die tijd door de straten van Hillegom, dan namen de inwoners hun pet voor ze af. De afgegraven duinen werden gebruikt voor de stadsuitbreidingen van Haarlem, Den Haag, Leiden, Amsterdam. Deze geestgronden bleken de ideale bodem voor bolgewassen en de gebroeders Veldhuyzen van Zanten groeiden uit tot een van dé bollenfamilies in de streek. Nog steeds heeft Van Zanten Flowerbulbs, sinds 1901 'Koninklijk', een van de betere plekken op de jaarlijkse Keukenhof. Hun welvaart is nog altijd te zien aan de monumentale villa's die ze bewoonden in de omgeving.

Niet dat het de laatste jaren zo slecht ging; het bedrijf schreef zwarte cijfers. Maar anders dan het Van Zanten-motto op de poster in de gang suggereert - *The future is bright* - dacht Vijn dat het beter was om de boel te verkopen.

Van Zanten, inmiddels gespecialiseerd in lelies, is al lang geen familiebedrijf meer. Tientallen achterneven en -nichten hadden nog een aandeel, maar geen van hen - bekend probleem voor familiebedrijven, ook in de bollen - wilde nog actief betrokken zijn. Vijn werd een paar jaar geleden aangetrokken als directeur door het investeringsbedrijf dat alle familieaandelen had opgekocht. Hij zette de bedreigingen voor het bedrijf op een rij.

Verzilting, door het dalend grondwaterpeil, kan een probleem worden. De arbeidskosten zijn flink toegenomen: „Het uurloon is in een paar jaar tijd verdubbeld." En hij denkt dat vooral in Nederland de discussie over pesticidegebruik alleen maar toeneemt. „De lelieteelt investeert in verduurzaming. Maar de regels worden zo snel aangescherpt dat het voor de sector moeilijker is om economisch rendabel te blijven."

Alles bij elkaar zag hij voor Van Zanten Flowerbulbs in Nederland geen toekomst meer. Het bedrijf werd opgesplitst en in onderdelen verkocht. Deels aan het buitenland.

Maar hoe vertel je dat je medewerkers? Vijn komt zelf uit een bollenfamilie en weet hoe je met bollenmensen moet omgaan. Altijd duidelijk zijn, geen flauwekul. Dus nadat de investeringsmaatschappij de knoop had doorgehakt, werd het personeel - enkele tientallen medewerkers in vaste dienst, niet de seizoenarbeiders - direct geïnformeerd. Sommigen hadden hun hele werkzame leven bij Van Zanten Flowerbulbs doorgebracht. Ze waren teleurgesteld, maar begripvol, zegt Vijn. „Bijna iedereen heeft iets anders gevonden, twee gingen met pensioen."

Slimme bollenkwekers hebben aparte, Insta-proof tulip experiences bedacht

En dus gaat op vrijdag 29 mei bij bollenicoon Van Zanten Flowerbulbs in Hillegom het licht uit. Op de monumentale gevel blijft, hopen de inwoners, de tekst 'Gebroeders Van Zanten, Koninklijke Nederlandsche Bloemkweekerij' staan. Een herinnering aan betere tijden, een hoopvol houvast voor de toekomst. Want hier kleuren de bollen de omgeving, maar ook de levens van de mensen die er wonen.

Petra pelt al decennia geen tulpenbollen meer, maar zij steekt als vrijwilliger voor het Bloemencorso Bollenstreek wel trouw bloemen in een van de praalwagens. Kijk - ze laat het op haar telefoon zien - dit zijn de krammen waarmee de bloemen worden vastgezet. Dit jaar fietste ze zelfs met het corso mee. Veertig kilometer, van Noordwijk naar Haarlem. En ook prikt ze bloemblaadjes voor de jaarlijkse dahlia-mozaïeken in Hillegom.

Als alles nog zo mooi in bloei staat, de Keukenhof druk bezocht wordt en de corso zorgt voor bloementoerisme hoor je niemand klagen. Maar vanaf juni, als de velden weer leeg zijn, dan begint het gerommel weer. Zo hoorde Petra op een zeker moment van de plannen voor een snelweg. Precies door haar veld. Het veld dat ze elke dag, omlijst door vitrage en een geschulpt rolgordijn, opnieuw bewondert.

Rrrrrrraaaang ding ding ding. Dit jaar viel de jackpot: hyacinten. Petra wist het al, ze had het door haar verrekijker bij het planten al gezien aan de vorm van de bollen. Dat ze paars zijn, haar lievelingskleur, is een leuke verrassing.

Advertentie

Advertentie

Eropuit met het hele gezin

experience travel

ga naar de website →

silverjet holidays by experience travel

Inspired by

- Elke vakantie is uniek, net als uzelf!
- Altijd persoonlijk reisadvies
- Huisbezoek in alle privacy mogelijk
- Keuze uit meer dan 150 bestemmingen
- Optimale ontzorging met gratis conciërge service voor, tijdens en na uw vakantie
- Altijd inclusief privé luchthaventransfers en toegang tot de Executive Lounge bij aanvang van uw vakantie

Eilandhoppen
in Thailand

Deze rondreis voert langs Thailands meest begeerlijke eilanden. Na een kennismaking met wereldstad Bangkok vangt u aan op 'schildpaddeneiland' Koh Tao, waarna u uw weg vervolgt naar Koh Phangan, voor bijna driekwart bestaande uit jungle. U sluit af op kokosnooteiland Koh Samui. Alle eilanden herbergen tropische stranden, verscholen baaien en hemelse accommodaties voor jong en oud.

15-daagse familierondreis, va. € 4.995 p.p.

Familieavontuur
Zuid-Afrika

Zuid-Afrika wordt ook wel de wereld in één land genoemd en tijdens deze reis ontdekt u waarom dat het geval is. Deze reis biedt voor jong en oud een aangenaam samenspel van natuur en avontuur. In malariavrije wildparken spot u wilde dieren die hier nog écht wild zijn, de Drakensbergen spelen met uw verbeelding en de kustlijnen van de Wild Coast zijn ronduit fabelachtig. Verpozend aan het trendy V&A Waterfront in Kaapstad sluit u de reis in stijl af.

11-daagse rondreis, va. € 3.995 p.p.

Costa Rica
Met het gezin

Wie naar de flora en fauna van Costa Rica kijkt, zal verbaasd zijn dat er zoveel verschillende planten en dieren voorkomen in zo'n relatief klein land. Ruige jungle, heldergroene koffie-plantages, machtige vulkanen, uitgestrekte stranden en fabelachtige kustlijnen smelten samen tot één groot natuurparadijs. Raften, abseilen, surfen en snorkelen maken Costa Rica daarnaast perfect voor een reis met het hele gezin. Pura vida!

16-daagse familierondreis, va. € 6.795 p.p.

Algarve, Portugal
Pine Cliffs Residence

Eindeloze zandstranden, kraakhelder water, robuuste rotspartijen en idyllische baaien wisselen elkaar af aan de zuidkust van Portugal. Dit luxe resort, gelegen in een weids pijnbomenbos tussen Albufeira en Vilamoura, combineert het beste van Arabische bouwstijlen en subtiele Portugese invloeden. Het Praia da Falesia strand, recent uitgeroepen tot het beste strand ter wereld, ligt op loopafstand. De 9-holes golfbaan is door zijn ligging op de kliffen een absolute eyecatcher, zeker tijdens zonsondergang.

8-daagse zonvakantie in juni, va. € 2.195 p.p.
2 Bedroom Suite, logies en ontbijt

Corfu, Griekenland
Kontokali Bay Resort & Spa

Binnen minder dan drie uur vliegen bereikt u Kontokali Bay Resort & Spa op Corfu, rustig gelegen aan een beschutte baai en omringd door groene tuinen. Hier verblijft u direct aan zee met een privéstrand, ruime kamers en een ontspannen sfeer. Geniet van lange lunches aan het water, verse seafood en mediterrane smaken in de vier restaurants of kom tot rust in het wellnesscentrum. Dankzij de ligging nabij Corfu-stad combineert u moeiteloos ontspannen dagen aan zee met een cultureel uitstapje naar de oude binnenstad, die op de Unesco Werelderfgoedlijst staat.

8-daagse zonvakantie in juni, va. € 1.850 p.p.
Bungalow Garden View, logies en ontbijt

Lanzarote, Spanje
Princesa Yaiza Suite Hotel & Resort

Lanzarote staat doorgaans in de spreekwoordelijke schaduw van de grotere eilanden van de Canarias, maar herbergt een geheel eigen identiteit en unieke sfeer. Aan de jaloersmakende zuidkust verblijft u als een vorst in het Princesa Yaiza Suite Hotel & Resort. Direct gelegen aan het gouden zandstrand van Playa Blanca ziet u op een heldere dag buureiland Fuerteventura liggen. De faciliteiten zijn al net zo prettig. Van een modern wellnesscentrum tot entertainment voor de jongste gasten met een Kids & Junior Club.

8-daagse zonvakantie in juni, va. € 1.475 p.p.
Suite, logies en ontbijt

ga naar de website →

Wereldwijd persoonlijk reisadvies

Neem contact met ons op voor een reisadvies op maat naar een van onze 150 bestemmingen. U kunt een persoonlijke afspraak maken in 's-Hertogenbosch, Apeldoorn en Laren of bij u thuis (huisbezoek ook na kantooruren mogelijk).

Vraag een gratis inspiratie reismagazine naar keuze aan.

experiences and memories for a lifetime

experience travel culture silverjet holidays

Bel 073 – 707 43 40

www.ExperienceTravel.nl/SilverjetHolidays
info@ExperienceTravel.nl

U bent van harte welkom!
- World of Experience 's-Hertogenbosch
- Reisboetiek Laren
- Vakantievilla Apeldoorn

Door **Anne Dohmen** Fotografie **Lars van den Brink**

Emma Wortelboer leeft voor tv – „ik kan er de hele dag naar kijken" – en had er haast alles voor over om zelf op tv te komen. Nu werkt ze voor BNNVara. Het was een „worsteling" om te ontdekken wat voor presentator ze écht wilde zijn. „Ik had weinig te vertellen."

Emma Wortelboer zat als tiener in de wiskundeles en dacht: wat dóé ik hier? Ze wist met grote zekerheid dat het nutteloze kennis was, want ze wilde bij de televisie gaan werken. De omroep wist ze ook al: BNN. Daar werden de programma's gemaakt die ze leuk vond. *Proefkonijnen*, *De Lama's*, *Try before you die*. En op zondagavond keek ze stiekem, want het mocht niet van haar ouders, naar *Spuiten en slikken*. „Die televisieprogramma's waren mijn venster op de buitenwereld vanuit Manderveen." In dat dorp in Overijssel, met ruim zeshonderd inwoners, groeide ze op. Ze dacht: de presentatoren van die programma's durven alles en hebben het écht leuk. „Veel leuker dan alles wat ik kende uit mijn eigen leven. Het was mijn diepste wens om bij dat clubje te horen."

De afgelopen maanden was Emma Wortelboer (29) te zien als presentator van een reeks BNNVara-programma's: *Je zal het maar hebben*, *Wortelboer en Van Rossem* en *Steken en prikken*. En vanaf eind mei presenteert ze het eerste seizoen van *Daten in het dorp*, van de televisieproducent die ook *Boer zoekt Vrouw* en *B&B Vol Liefde* maakt. Vier alleenstaande Texelse mannen gaan daarin op zoek naar de liefde. „In eerste instantie dacht ik: wéér een datingprogramma. Maar dit is toch anders. Deze mannen zijn geen eilandjes die los van elkaar op zoek zijn naar een partner, ze zijn continu samen. En daarbij: ik kom zelf uit een dorp, dus ik herken dit heel erg."

Wat herken je precies?

„Dat de vrouwen wegtrekken. Die gaan studeren, of vinden ergens anders de liefde. De mannen blijven achter. Alle jongens met wie ik op school zat, wonen nog in Manderveen. In het huis van hun ouders, tot ze eind twintig zijn en genoeg geld hebben om een huis te kopen in de buurt."

De eerste afleveringen zijn een beetje als een veemarkt: vier jonge kerels bespreken uitgebreid welke vrouwen ze knap vinden, en welke niet.

„Totáál. Maar zo gaat het ook in het echte leven. En de bal wisselt een paar keer van kant, hij ligt soms ook bij de vrouwen. In het begin al: zij hebben zich inschreven voor het programma omdat ze een of meerdere van die mannen leuk vonden. Van de vier mannen zijn er twee die serieus de liefde hebben gevonden, bizar toch? Dat had echt niemand gedacht."

Opgroeien in Manderveen voelde vrij, zegt ze, en tegelijkertijd ook beperkt. „Maar keuzebeperking geeft soms ook vrijheid. Want als je alles kunt doen, maak je nooit de goede keuze. Terwijl je al snel tevreden bent als je moet kiezen tussen voetbal en majorette."

De basisschool was zo klein dat ze met tien kinderen in een gecombineerde klas zat. De docenten vonden haar een beetje ingewikkeld, zegt ze. „Ik was het vaak niet eens met de leraren. Ik dacht steeds: als jij me niet goed kunt uitleggen waarom ik iets moet doen, waarom zou ik het dan doen? Docenten hadden daar moeite mee, ze vonden: het is wat het is, Emma, *suck it up*, je doet het maar gewoon."

Je moeder vertelde dat ze een keer op school moest komen omdat de juf vond dat je een te brutale vraag had gesteld.

„Oh ja, ik had gevraagd of ze zwanger was, maar ze was waarschijnlijk gewoon dik. Ik ben nu zelf 24 weken zwanger, en ik zie de mensen naar me kijken. Maar ze durven het me niet te vragen, omdat ze denken: dit is héél gevaarlijk terrein. Ken je die foto van Paris Hilton die de buik kust van een vrouw van wie zij denkt dat ze zwanger is? Dat is een van mijn lievelingsfoto's, echt fantastisch."

Je moeders reactie aan die juf was: een oprechte vraag is niet brutaal.

„Mijn ouders hebben me altijd gestimuleerd in het bevragen van dingen. In nieuwsgierig blijven. Zelf uitzoeken wat je wilt weten. We zijn thuis nooit conflicten uit de weg gegaan. Nog steeds ontploffen er de hele tijd bommetjes als we bij elkaar zijn. Het ene moment vliegen we elkaar in de haren, het andere moment is het *love, peace and happiness*. Dat wisselt elkaar zestig keer per dag af. Mijn moeder leerde ons dat emoties er zijn om gevoeld te worden, alles mocht er zijn, ook boosheid. En het zit ook wel in mijn karakter om te stoken, dat vind ik leuk, een beetje prikken. Ik krijg mijn twee zusjes snel op de kast."

Ze was zestien toen ze solliciteerde bij BNN Academy, een opleidingstraject voor jongeren die in de media willen werken. Ze kwam door de audities, maar werd toch weggestuurd. „De boodschap was: Manderveen ligt veel te ver van Hilversum, ga eerst maar je eindexamen doen. Het jaar erna kwam ik terug, zoals ze me hadden gezegd, maar mocht ik van twee van de drie juryleden niet door naar de tweede ronde." Geen optie, vond ze, en ze deed haar presentatietekst ongevraagd opnieuw, woedend en geëmotioneerd. „En dus ook met een heel andere energie." De jury liet haar daarop alsnog doorgaan. „Ik was schaamteloos, en zó streberig. Maar ik ben nooit bang geweest voor schaamte."

Na een jaar opleiding kregen haar vier groepsgenoten een jaarcontract, zij niet. „Mijn toenmalige eindredacteur zei: 'Emma, jij bent een twee of een negen. Zorg eerst maar dat je een negen wordt.' En dus kreeg ik een driemaandencontract. Zo heb ik een heel jaar doorgemodderd, het werd elke keer met drie maanden verlengd. En elke keer was het erop of eronder. Natuurlijk lukte het niet om de hele tijd een negen te zijn, ik ging van alles proberen. Rare dingen, ook."

Zoals de beruchte video waarin je onderzocht of je een orgasme kon krijgen als de geluidsinstallatie in een busje op volle sterkte werd gezet.

„Ja, dat soort *random* dingen. Maar ik was gewoon heel blij dat ik steeds toch weer die drie maanden verlenging kreeg."

Je wilde zo graag bij BNN blijven dat je tot alles bereid was. Vind je, achteraf bezien, dat er verkeerd met je is omgegaan?

„Dat weet ik niet zo goed. Deels wel. Maar misschien had ik het ook nodig, ik heb daardoor het onderste uit de kan gehaald. De nieuwste generatie bij BNN is veel meer bezig met hun rechten en hun positie binnen het bedrijf, ook al zijn ze nog maar net begonnen. Ik niet, ik was intens dankbaar en dacht: laat mij alsjeblieft álles doen. En ja, het was ontzettend onveilig, maar de mediawereld ís ook geen veilige werkplek. Dus als je daar dan toch voor wordt opgeleid, kan dat maar beter meteen goed gebeuren. Ik heb de zweep al gevoeld voordat het echte werk begon. En bij alle kritiek die ik daarna kreeg, dacht ik: je kunt me niet harder raken dan ik al bén geraakt als achttienjarige op de Academy."

Een paar jaar later wilde je graag een eigen televisieprogramma, maar je kreeg te horen dat je daarvoor niet sympathiek genoeg was. Pittige boodschap, lijkt me.

„Ja, ik wilde graag Tim Hofman opvolgen als presentator van *Je zal het maar hebben*. Maar ik was gewoon... pffff.... Ik was een schreeuwmeisje dat veel aandacht vroeg. Dat paste ook wel bij het imago van BNN, maar dat werkt natuurlijk niet bij elk programma. Ik was nog heel jong en erg met mezelf bezig, ik dacht dat ik er wel was. Belachelijk, natuurlijk."

Was je een schreeuwmeisje zonder taboes omdat je dacht: met dat imago mag ik vast

LEES VERDER OP PAGINA 12

CV

Emma Wortelboer (Deventer, 1996) werd na haar havodiploma in 2015 toegelaten op BNN University. In de jaren daarna was ze onder meer verslaggever voor het televisieprogramma *Spuiten en slikken* en voor *Yung DWDD*, en presenteerde ze de YouTube-serie *Emma's peepshow*.

Ze is in dienst van televisieomroep BNNVara en presenteert onder meer jongerenprogramma *Je zal het maar hebben* (sinds 2024), *Wortelboer en Van Rossem* (sinds 2023), *Daten in het dorp* (sinds 2026) en kinderprogramma's *Steken en prikken* (sinds 2021) en *Pokerface* (sinds 2024).

'Ik was een schreeuwmeisje dat veel aandacht vroeg'

VERVOLG VAN PAGINA 11

bij dit clubje blijven?
„Dat dacht ik wel, ja, en ik dacht ook dat dat van mij verlangd werd. En ergens was dat ook wel zo. Het is natuurlijk ook een beschermingsmechanisme. Als je heel hard roept dat het je allemaal geen reet boeit, werkt dat een tijdje als een beschermende jas. Tot het niet meer werkt.”

En tot je meer wil.
„Ja, tot ik op zoek ging naar de presentator die ik écht wilde zijn. Die zoektocht was voor mij een worsteling. Want ik wist als dat schreeuwerige meisje wel de aandacht vast te houden, maar met wat? Ik had weinig te vertellen.”

Het was tv-producent Gerke Nauta die zei dat ze niet sympathiek genoeg was voor een eigen programma. Doordat ze nog zo op zoek was naar wie ze was als presentator, vertelde hij haar, verviel ze in groteske aandachttrekkerij. „Je weet wel, toettoet, koekkoek”, ze trekt een gek gezicht, „uit paniek raar doen, waardoor je rust, gelaagdheid en zekerheid mist”.

Ging je twijfelen aan jezelf en je televisiedroom?
„Oh, ik heb mijn hele carrière getwijfeld. Doe ik het wel goed? Vinden mensen mij wel leuk? En maakt dat uit? En dan ging ik dáár weer over twijfelen.”

In 2021 overleed Gerke Nauta op 52-jarige leeftijd aan een hersenbloeding. Hij werd beschouwd als de televisievader van verschillende generaties BNNVara-presentatoren. „Hij heeft me aangenomen, hij was mijn baas en mijn mentor. Na zijn dood kwam er een twijfel bij: of ik überhaupt nog televisie wilde maken, want ik had dat al die tijd voor hém gedaan. Bij alles wat ik deed dacht ik: wat zou Gerke hiervan vinden? Kan ik dit met trots aan hem laten zien? In die periode heb ik de slechtste tv ooit gemaakt. Het kompas waarop ik altijd voer was weg en ik had mijn eigen kompas nog niet gevonden. Ik moest volwassen worden en radicaal op zoek naar de richting die ik als presentator op wilde.”

In een interview in die tijd zei je dat je liever wil dat mensen je verschrikkelijk vinden, dan dat je in de vergetelheid raakt.
Lachend: „Dat komt zéker weten uit die periode. Hoewel ik nog steeds snap waarom ik dat zei. Het heeft ook te maken met die twee of een negen zijn, of een zeven. De negens onthoud je, de zevens vergeet je. En natuurlijk zijn er zevens op televisie, werkpaarden met een mooie televisiecarrière, maar zij zijn toch een soort Keuken Kampioen Divisie-voetballers. Je hebt een leuk salaris en je voetbalt, maar je bent geen Marco van Basten. En ik wil Marco van Basten zijn. Ik wil gezien en onthouden worden.”

„Ja, het was ontzettend onveilig, maar de mediawereld ís ook geen veilige werkplek”

Het kantelpunt kwam, na anderhalf jaar van „totale paniek”, tijdens de opnames van kinderprogramma *Last Family Standing*. Vier gezinnen moesten gedurende twee weken overleven rond een Kroatisch meer. „Alles viel daar op z’n plek. Ik werkte er met een goed team in een bubbel waarin we met z’n allen gefocust iets maakten. Lange dagen, vroeg opstaan, afsluiten met bier. Ik hervond mijn rol als presentator en mijn plezier en ik dacht ineens weer: ik kán dit, ik ben hier *fucking* goed in. En toen vond ik ook nog Lars.” Hij was de cameraman. Ze kregen een relatie, en binnen een jaar werd ze zwanger van hun eerste kind, Mia (nu 2). „Daarna ben ik het gevoel dat ik daar in Kroatië had overal gaan opzoeken.”

Wat was dat precies voor gevoel?
„Dat ik geen concessies meer wil doen aan wat ik toevoeg. De eindredacteur vindt dit, de regisseur vindt dat, maar ik moet bewaken wat ík doe. Tot die tijd dacht ik: wat weet ik nou van televisie maken? Maar anderen weten het helemaal niet per se beter, zij doen ook maar wat.”

Volgens je vriendin Rianne Super, die als programmamaker ook in de televisiewereld werkt, word je nog steeds wel eens onderschat.
Schaterlach. „Heerlijk dat ze dat zegt. Maar ik weet het niet hoor. Misschien wel. Maar ik overschat mezelf ook heel erg. Ik denk dat dat goed is, net zoals het niet erg is als mensen je onderschatten. Zo blijf je verrassend én je durft nog eens wat. Ik denk wel dat Maarten van Rossem me op veel manieren gelegitimeerd heeft. Ik had daar kennelijk een witte, oude man voor nodig. Ik ben nog geen dertig, dan nemen mensen niet zo snel iets van je aan.”

Er hangt een foto aan jouw woonkamermuur van vijf televisiecoryfeeën: Paul de Leeuw, Linda de Mol…
„…Matthijs van Nieuwkerk, John de Mol en Humberto Tan. Prachtige foto. Legendarisch. Giganten in de tv-wereld. Al zijn de meesten intussen gecanceld, haha. Linda de Mol is voor mij nog steeds de koningin van de televisie, ik kijk zó tegen haar op.”

Wat vind je zo goed aan haar?
„Zij is op allerlei gebieden de nummer één geweest. Met de serie *Gooische Vrouwen*, met haar eigen magazine, met de televisieshows die ze maakt. Ze komt natuurlijk uit een gunstige familie, maar dan nog is het *sick*. En ze is nog steeds groot in de televisieprogramma’s die ze maakt, na alle *crap* die ze heeft doorstaan. *Miljoenenjacht* is een theaterstuk, met dat publiek, *fucking* veel bombarie, gouden koffers. Maar als zij in de camera’s kijkt, heeft ze het tegen al die mensen thuis op de bank die massaal de televisie voor haar aanzetten. En dat is écht heel moeilijk: direct in de camera tegen de mensen thuis praten en tegelijkertijd een hele zaal compleet in de hand hebben. Linda de Mol *ownt* haar programma’s zonder een greintje onzekerheid, met die lach, opmerkinkjes en maniertjes.”

Iedereen die ik over jou sprak zei dat televisie het enige is waarvoor jij je echt interesseert.
„Ja, het is gênant, maar voor mij is het alleen tv. Dat is mijn *happy place*. Mijn comfort. Als kind al. Het is mijn werk, mijn hobby, mijn venster op de buitenwereld. Ik kan er de hele dag naar kijken.”

Wat vind je er zo leuk aan?
„De oneindige mogelijkheden ervan. Elk programma had op een miljoen andere manieren gemaakt kunnen worden. Als al die variabelen - de omstandigheden, de gasten, de presentator, de camera - samenkomen en perfectie bereiken, vind ik dat zó mooi. Daarnaast kan ik genieten van ongemak, ik kijk graag ironisch tv: slechte programma’s, zoals *Eigen Huis & Tuin*. Er zit zoveel schoonheid in die *cringeness*, een presentator die een bepaald loopje moet doen voor de camera. En ik vind livetelevisie heel spannend. Ik keek in 2009 op televisie naar Koninginnedag, zag dat die Suzuki Swift op een optocht inreed en dacht: nou já, dat ik dít nu zie! Ik was twaalf, woonde in Manderveen en zag dat op tv. Sindsdien ben ik *hooked* aan live-tv. Omdat alles zomaar ineens kan gebeuren.”

Dus bij livetelevisie zit jij te wachten tot zich een ramp voltrekt?
„Ja, maar een ramp kan veel vormen aannemen. Het kan ook een boze gast zijn, een verkeerde vraag, een stilte of een technisch mankement. De spanning dat zoiets kan gebeuren maakt het de moeite waard om te blijven kijken.”

Het is een hobby die perfect combineert met het ouderschap, zegt ze. „Ik hoefde er weinig voor te laten: ik ben een huismus die veel tv kijkt. Ik ging niet naar festivals en maakte geen reizen. Die baby kan er wel naast, dacht ik.”

En was dat ook zo?
„Ja, Mia past prima in het leven dat ik het liefst leid.”

Je droom is een interviewprogramma op zondagochtend, vertelde Lars.
„Dat lijkt me énig! Ivo Niehe worden op zondag!”

Ook nogal ouderwets toch?
„Ik ben een ouderwetse meid. Zondagochtend is een heerlijk tv-moment. Het liefst zou ik een programma maken zoals Theo van Gogh dat ooit deed, of Ischa Meijer als interviewer, of Paul de Leeuw. Spraakmakende gesprekken die je op het puntje van je stoel laten zitten, waarvoor je de tv aanzet omdat je weet: wat hier gebeurt kan ik alleen hiér zien. Maar eerst moet ik nog een beetje meer naam krijgen, want ik kan natuurlijk wel op YouTube gaan klooien, maar dat dekt niet de lading voor mij.”

Hoe zien jouw zondagochtenden er nu uit?
„Ik begin met *Vroege Vogels*, op de radio, tijdens het koffiezetten. Tegelijkertijd zet ik alvast in de andere kamer de televisie aan. Soms begin ik met *Nederland zingt* omdat er verder nog niks is.”

„Ik ben een ouderwetse meid. Zondagochtend is een heerlijk tv-moment”

Die kerkliederen?
„Ja, die mensen hebben zo’n passie voor die shit! Dat kun je niet faken! Nou, en daarna *Ivo op zondag*, *Buitenhof*, *WNL op zondag*.”

En dan?
„Vroeger ging ik daarna verder, naar *Campinglife* bijvoorbeeld, daar zie je echt dingen die je nergens anders ziet, maar dat kan nou niet meer omdat ik een peuter heb rondlopen. Voor haar is het niet goed om de hele dag door een scherm aan te hebben. ’s Ochtends kijken we wel samen naar NPO Zapp.”

Je maakt zelf ook veel kinderprogramma’s.
„Een chille afslag waarvoor ik heel dankbaar ben. Omdat kinderen trouw zijn en echt waarderen wat je maakt. En ze blijven zichzelf maar verversen! Ik weet hoeveel impact kindertelevisie op mij heeft gehad, dat vergeet je nooit meer. Als ik een roze koek zie, denk ik aan Villa Achterwerk.” In het programma *Roos en haar mannen* was het personage Roos geobsedeerd door roze koeken. „Kindertelevisie is duurzame televisie.”

Ideaal in jouw strijd tegen de vergetelheid.
„Nou, echt! Ik ben een leger aan het klaarstomen zodat ik over twintig jaar die zondagochtend kan claimen en al die kinderbreintjes van nu denken: *o my god*, dat is Emma! Dat is mijn onbedoelde strategie, haha.”

Advertentie

nrc webwinkel›

Weekdeals

GELDIG T/M 24 MEI 2026

Bekijk alles

BREND
Ventilatorkachel

ADVIESPRIJS FABRIKANT
159,95
99,95

KOELING EN VERWARMING IN ÉÉN APPARAAT

› Met 3 ventilatorsnelheden en 2 verwarmingsstanden
› Wijd oscillerend en een timer tot 12 uur
› Bladloos, stil en kindvriendelijk ontwerp

NEDIS
Steelstofzuiger

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
249,95
119,95

DRAADLOOS EN LICHTGEWICHT 2-IN-1 MODEL

› Krachtige maar stille motor met 140 watt vermogen
› Gemotoriseerde borstel met geïntegreerde ledverlichting
› Bekijk meer Nedis stofzuigers online

DE WITTE LIETAER
Badtextielset

ADVIESPRIJS FABRIKANT
59,95
29,95

GEMAAKT VAN KATOEN IN DIVERSE KLEUREN

› Set met 2 washandjes, 2 handdoeken en 2 douchelakens
› Goed vochtabsorberend, heerlijk zacht en droogt snel
› Bekijk meer producten van De Witte Lietaer online

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/weekdeals

Advertentie

nrc veilingen›

Veiling Kunst, Juwelen en Zilver, nu online!

Alle stukken bekijken én bieden via nrcveilingen.nl

Kijkdagen:
- **Vrijdag 12 juni tot en met zondag 14 juni van 10-17 uur**
- **Lange Leidsedwarsstraat 198-200, Amsterdam**

Veiling:
- **Kunst op maandagavond 15 juni om 18.30 uur (live en online)**
- **Juwelen en Zilver op dinsdagmorgen 16 juni om 11 uur (online)**

Juwelen en Zilver

De veiling Juwelen en Zilver presenteert deze zomer een fantastisch divers aanbod. Van verfijnde Art Deco juwelen tot een museumwaardig design object van Gijs Bakker, voor ieder wat wils. De stukken van internationale topmerken zoals Tiffany & Co., Cartier en Mont Blanc schitteren u tegemoet. De zilveren juwelen zijn goed vertegenwoordigd deze zomer met sieraden van Georg Jensen, Lapponia, Appenzeller, en ook deze keer enkele prachtige stukken van Anneke Schat. De liefhebbers van zilver kunnen kiezen voor klassiek of modern: ons aanbod varieert van klassieke Louis XVI kandelaars van de Haagse zilversmid Martinus van Stapele uit 1785, tot een kandelaar ontworpen door Hennig Koppel voor Georg Jensen en van een strak vormgegeven Zwitsers theeservies tot klassieke theeserviezen met florale decoraties.

Georg Jensen, Een zilveren kandelaar, 25.7 cm. hoog. (€4.000-6.000) › **Bieden vanaf €3.000**

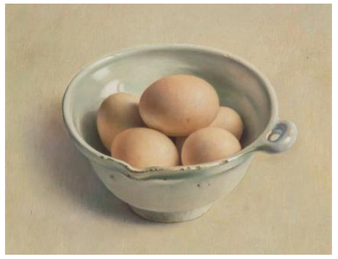
Een platina Art Deco broche en hanger met diamant en smaragd, 44 x 22.5 mm. (€3.000-5.000) › **Bieden vanaf €2.800**

Cartier, Een paar staal en gouden oorringen, 22.5 x 13.5 mm. (€2.000-3.000) › **Bieden vanaf €1.800**

Martinus van Stapele, Een paar Hollandse zilveren Louis XVI kandelaars, 1785, 27 cm. hoog. (€6.000-8.000) › **Bieden vanaf €5.500**

Henk Helmantel, *Delfts wit bakje met eieren*, 1991, olieverf op board, 28 x 32 cm. (€8.000-12.000) › **Bieden vanaf €7.000.**

Gerrit Rietveld, *Rode Zig Zagstoel*, 1934/c. 1971, 75 x 37.5 x 44 cm. (€4.000-6.000) › **Bieden vanaf €3.500.**

In goed gezelschap

Midden 19de eeuw, in een periode van verstedelijking en een groeiende middenklasse, worden honden en katten steeds meer als geliefde gezelschapsdieren gezien. Henriette Ronner-Knip schildert haar katten met een scherp oog voor hun houding en karakter, waardoor elk dier een eigen persoonlijkheid krijgt. Eerelman toont hetzelfde meesterschap bij honden, met een haast voelbare zachtheid in de vacht. Zo worden deze schilderijen meer dan dierstukken alleen: ze bieden een inkijk in een veranderend huiselijk leven, waarin mens en dier steeds hechter met elkaar verbonden raken. In hun ogenschijnlijk eenvoudige scènes schuilt een tijdsbeeld dat nog altijd herkenbaar is.

▲ **Henriette Ronner-Knip**, *Gitaarles*, ca. 1886, olieverf op paneel, 54.5 x 71.5 cm. (€25.000-35.000) › **Bieden vanaf €20.000**.

◀ **Otto Eerelman**, *Moederhond en haar pups*, olieverf op doek, 60 x 90 cm. (€18.000-22.000) › **Bieden vanaf €16.000.**

When The Saints Go Marching In

'Multitudes' van Carel Visser vormt een belangrijke serie binnen zijn werk vanaf 1963. Hij onderzoekt beweging, ritme en spanning door herhaling en verschuiving van eenvoudige elementen. Visser liet zich inspireren door het drukke, langs elkaar bewegende autoverkeer in de Verenigde Staten, maar de titel 'When the Saints Go Marching In' verwijst ook naar gospelmuziek en het idee van een grote menigte. Hiermee krijgt het werk een extra ritmische en energieke lading. Met de serie doorbrak Visser de traditionele ideeën over vorm en compositie in de beeldhouwkunst en gebruikte hij industriële materialen om abstracte structuren te maken die tegelijk streng en speels zijn.

Carel Visser, *When the Saints go marching in*, 1963, gelast ijzer, 10 x 50 x 22 cm. (€10.000-15.000) › **Bieden vanaf €9.500.**

Henk Helmantel, *Stilleven met Taiwanese poppen*, 1998, olieverf op board, 118.5 x 91 cm. (€26.000-36.000) › **Bieden vanaf €26.000.**

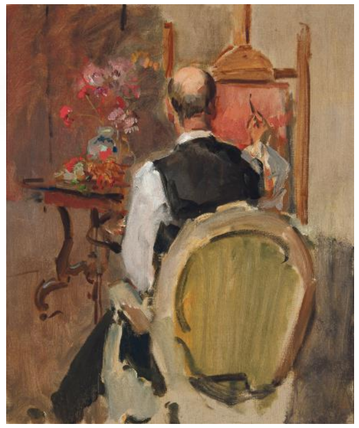
Peter van Poppel, *De training*, 1990/1998, tempera, acrylverf en olieverf op triplex, 61 x 47 cm. (€3.000-5.000) › **Bieden vanaf €3.000.**

Advertentie

Het moderne leven in beeld: Isaac Israels in de stad en aan zee

Van het mondaine strandleven in Scheveningen tot de moderne stad: Isaac Israels wist als geen ander de sfeer van zijn tijd vast te leggen in losse penseelstreken, warme kleuren en vluchtige, bijna fotografische composities. Belangrijke thema's uit Israels oeuvre worden belicht in de komende veiling.

Israels vond inspiratie in het strandleven van Scheveningen, waar hij de bourgeoisie schilderde. Zijn strandscènes tonen dames in ligstoelen, pootjebadende badgasten en kinderen op ezeltjes. Ezeltje rijden was een traditie in Scheveningen die teruggaat tot 1860. Het werk 'Ezeltjes Rijden' in onze veiling is waarschijnlijk al sinds de jaren twintig in particulier bezit en komt nu voor het eerst op de markt.

Isaac Israels, *Marius Bauer in het atelier van Isaac Israels,* 1916-17, olieverf op doek, 70.5 x 58.5 cm. (€18.000-25.000) › **Bieden vanaf €15.000.**

Israels legde ook het moderne stadsleven vast. Een bijzonder hoogtepunt vormt het schilderij van de Haagse telefooncentrale. Nog vóór de automatisering kreeg Israels in 1924 opdracht het intensieve werk vast te leggen: achter lange rijen schakelborden verbinden vrouwelijke telefonistes onafgebroken bellers met elkaar. Op de voorgrond is mevrouw J.H. Botterman-Groot (geb. 1906) afgebeeld, met een subtiel zichtbare trouwring. Het werk weerspiegelt niet alleen technologische vooruitgang, maar ook de veranderende positie van (getrouwde) vrouwen op de arbeidsmarkt. Van dit onderwerp bestaan vermoedelijk vijf versies in olieverf, waarvan er in ieder geval één in museaal bezit is.

Langs de kusten van Viareggio en Lido in Italië schilderde Israels tussen 1924 en 1930 elegante badgasten in een mondaine mediterrane sfeer. Ligstoelen vervangen hier de traditionele strandkorven, terwijl kleurrijke badmode en het korte kapsel de opkomst van een nieuwe, kosmopolitische strandcultuur laat zien.

Met deze uitzonderlijke selectie biedt de veiling een kans om werk te verwerven van een van Nederlands belangrijkste impressionisten. Bezoek de kijkdagen om deze schilderijen van Isaac Israels te komen bekijken.

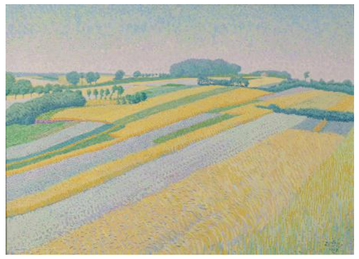
Isaac Israels, *Ezeltje rijden op het strand van Scheveningen*, ca. 1900, olieverf op doek, 29.5 x 44.5 cm (€25.000-35.000) › **Bieden vanaf €24.000.**

Isaac Israels, *Telefonistes,* ca. 1924, olieverf op doek, 60 x 50 cm. (€120.000-160.000) › **Bieden vanaf €120.000.**

Isaac Israels, *Dame in een strandstoel, Italië*, olieverf op doek, 50 x 60 cm. (€50.000-70.000) › **Bieden vanaf €46.000.**

Johan Briedé, *Korenvelden bij Blaricum,* 1917, olieverf op doek, 60 x 90 cm. (€15.000-20.000) › **Bieden vanaf €13.000.**

Nooit rustende liefde

In dit sublieme werk verbeeldt Jan Toorop een paar in een verstilde, intieme omhelzing. Hun gesloten ogen en ontspannen houding geven een gevoel van rust en tegelijk ook van een liefde die blijft voortbestaan, zelfs in stilte. Boven hen ontvouwt zich een symbolistische wereld met zwevende figuren, die verwijzen naar een innerlijke beleving van een etherische, altijd aanwezige liefde. Dit alles versterkt Toorop met zijn kenmerkende, door de Art Nouveau beïnvloede vloeiende lijnen, die het geheel een dromerig en ritmisch karakter geven.

Jan Toorop, *De nooit rustende liefde*, 1927, potlood, kleurpotlood en waskrijt op papier, 22 x 30 cm. (€18.000-22.000) › **Bieden vanaf €16.000.**

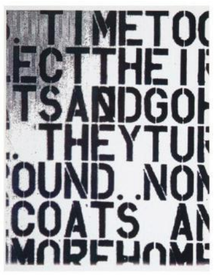

Gerrit Benner, *Zonder titel*, gouache op papier, 48.5 x 64.5 cm. (€3.000-5.000) › **Bieden vanaf €2.400.**

H.N. Werkman, *Ruiters bij een boom, 1942*, uniek druksel op papier, 37 x 25.5 cm. (Schatting €5.000-7.000) › **Bieden vanaf €4.000.**

Christopher Wool, *Zonder titel (Cats in Bag)*, complete set van 11 afdrukken in kleur, 368 x 283 mm. elk (€10.000-15.000) › **Bieden vanaf €8.000.**

David Hockney, *John St. Clair swimming*, kleurenfoto, 63/80, 20.3 x 26.3 cm. €6.000-8.000 › **Bieden vanaf €6.000.**

Aangeboden door lezers · Beoordeeld door experts · Live & online geveild

Alle stukken bekijken én bieden via nrcveilingen.nl

Mijn rekenkracht, mijn regels. Waarom ik een eigen server wil opzetten

Illustratie **Dirma Janse**
en **Martien ter Veen**

Ooit maakten sociale media het leven van *NRC*-redacteur *Marloes de Koning* leuker en makkelijker, maar die tijd is voorbij. Nu heeft ze behoefte aan een alternatief.

Als beginnend correspondent op de Balkan liet ik me nog wel eens naar persconferenties lokken waarvan ik de uitnodigingen nu waarschijnlijk niet eens meer zou openen. Zo was er een Nederlands bedrijf dat een aanbesteding had gewonnen om verkeerscamera's in Servië te gaan leveren. Ik ging braaf luisteren en tikte gretig mee op mijn Blackberry.

Terug in mijn thuiskantoor, een zalig appartement met visgraatparket en hoge plafonds in de binnenstad van Belgrado, tikte ik een jolig blogje voor het weblog Bureau Belgrado waar mijn toenmalige vriend en ik ons vanaf 2005 op uitleefden. Waarschijnlijk bedacht hij de kop voor het fictieve nieuwsbericht over de verkeerscamera's, waar we zelf nogal om moesten lachen: 'Mladic geflitst op de E70'. (De E70 is een snelweg dwars door Servië en Ratko Mladic was een voortvluchtige verdachte van oorlogsmisdaden).

Op dat blog kon ik van alles kwijt dat buiten de strakke opzet van krantenkolommen viel. Allerlei observaties die geen spijkerhard nieuws waren - maar wel wetenswaardig voor een niche publiek dat net als ik geïnteresseerd was in de Balkan.

De handvol reacties deed er zeker toe, maar ik heb geen idee hoeveel mensen de stukjes lazen. Waarschijnlijk waren het aantallen waar een tiktokkende basisschoolscholier tegenwoordig niet voor uit bed komt. De term 'viraal' gaan leerde ik later pas (is me nooit gelukt trouwens). De jaren daarna kwam het gele opgestoken duimpje op. Ik kan me nog herinneren hoe ik aan het geven van hartjes moest wennen. De eerste keer dat een collega dat deed, voelde grensoverschrijdend.

Facebook was in mijn begintijd als correspondent geweldig. Als ik verhalen ging maken in Albanië, Roemenië of Hongarije hielp het me contacten te leggen. Vaak met jonge mensen. Niet de politici en 'duiders' die al tienduizend keer aan buitenstaanders uitleg hadden gegeven over hun land. De protesten die via Facebook werden georganiseerd, waren in de regel tien keer interessanter dan de obligate vakbondsdemonstraties. Via sociale media werden handleidingen verspreid voor het organiseren van vreedzame revoluties. In Facebookgroepen deelden journalisten contacten en veiligheidsadviezen voor het werken in oorlogsgebieden. Sociale media leken de democratie te versterken.

Ik werd correspondent in 2005 en ik was geen online voorloper. Wel was ik een gretige volger die heel gevoelig was voor al het positieve wat het wereldwijde web en sociale media brachten. Gemakkelijk contact onderhouden over grote afstanden, voorbij landsgrenzen en culturele barrières. Kennis delen en zelf beslissen wat je publiceert.

Activisten inspireerden elkaar. Protesten kwamen sneller tot stand en werden slimmer georganiseerd dankzij de prille socials, waar jonge burgers een stuk vaardiger mee waren dan grijze autocraten. Minderheden kregen meer stem en zelfvertrouwen. Eenzame tieners kregen aanspraak. Als je er middenin zit heb je dat niet zo door, maar het was een optimistische tijd.

Pure macht

Inmiddels belichamen de grote socialemediabedrijven en hun bazen pure macht. Ze kunnen verkiezingen beïnvloeden, bevolkingsgroepen tegen elkaar opzetten en zelfmoordgedachten versterken. En dat gebeurt ook allemaal.

Het waren innovatieve studenten die in 2004 The Facebook opzetten. Jonge ondernemers daagden op internet machthebbers uit. Maar nu is er niks aanstormends meer aan Mark Zuckerberg, de baas van de beursgenoteerde gigant Meta (het moederbedrijf van Instagram en Facebook).

Ook niet aan mij trouwens. Ik schrijf nu, zo'n twintig jaar later, voor *NRC* over technologie en dus ook over sociale media en de bedrijven daarachter. Die verhalen gaan over geopolitiek en algoritmes. Over censuur en verslaafde kinderen. In de ene podcast hoor ik over de oneindige mogelijkheden die de AI-revolutie biedt, in de andere over een elfjarig kind dat overging tot zelfverminking nadat op Instagram 'snijvideo's' werden aanbevolen. Dat kind is nu volwassen en klaagt Meta aan. Het is er één in een lange lijst rechtszaken.

Wat dit meisje zag, is het gevolg van ontwerpkeuzes die zijn gemaakt door techbedrijven. Tijdlijnen zijn al jaren geen chronologisch overzicht meer van wat je bekenden posten. In plaats daarvan krijg je aanbevelingen die erop zijn gericht je zoveel mogelijk tijd te laten doorbrengen op het online platform. Kliks en likes zorgen voor een vliegwieleffect. Alles wat interactie bevordert krijgt van het algoritme een nog grotere slinger. Gezelliger wordt het daar niet van. Democratischer ook niet, want op nuance en middenweg wordt weinig geklikt. Op boosheid des te meer.

De lol en de luchtigheid zijn ervan af, laat staan de hoop dat sociale media de democratie versterken. Nu associeer ik socials eerder met de vraag hoe ik mijn eigen verslaving thuis verberg, omdat ik mijn kinderen niet het verkeerde voorbeeld wil geven. Het is geen speeltuin meer maar een verdienmodel. Meta en Google zijn de grootste handelaren in online advertentieruimte ter wereld. *NRC* en andere media worstelen om overeind te blijven in de online aandachteconomie.

Socials zijn nog steeds een integraal onderdeel van mijn leven en mijn werk. Wie mee wil praten en een profiel wil opbouwen kan niet om sociale media heen. Het voelt bij gelegenheid alsof ik een deel van de dag voor LinkedIn van Microsoft werk. Dat vind ik niet vervelend, want ik ben een sociaal dier dat graag contact heeft met mensen die mijn stukken lezen en waardevolle commentaren geven. En dan maar hopen dat het algoritme waardeert wat ik daar doe. Krijgt mijn post meer tractie als de link in de comments staat of in de post zelf? Aan dat soort vragen zijn dan ook weer eindeloze LinkedIn-posts gewijd.

Vervolgens check ik dwangmatig hoeveel reacties er komen. Soms op het toilet, zodat mijn kinderen niet zien hoe hun moeder een dopaminekick van hartjes en duimpjes zoekt.

Schermtijd

Het debat over sociale media is zwaar geworden, om niet te zeggen existentieel. Ik hoor zeggen dat je 'oorlog meefinanciert als je op X blijft', omdat je bijdraagt aan het imperium van Elon Musk en dus zijn belangen en defensiecontracten dient. Het is haast *not done* geworden om van domme online geintjes te genieten.

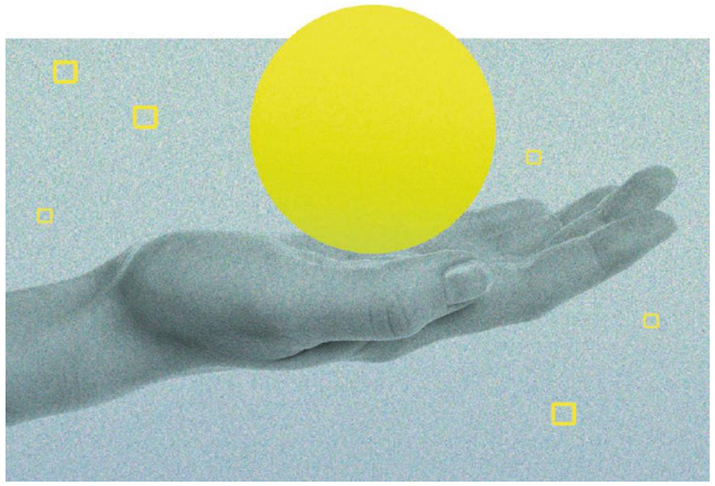
Er worden grote kanonnen in stelling gebracht. In tal van landen, van Australië tot Noorwegen, is besloten tot leeftijdsgrenzen voor sociale media. Daardoor ontstaat een nieuwe online industrie rondom leeftijdsverificatie. Alles om onze kinderen af te schermen van die giftige omgeving, waaraan we zelf verslaafd zijn. De pendule zwaait naar de andere kant. Ik voel daardoor een recalcitrante neiging om op kinderpartijtjes luchtig te doen over schermtijd. Het lijkt me bevrijdend om socials weer gewoon leuk te mogen vinden.

NRC-collega Guus Valk is van dezelfde generatie als ik. Als ik hem ernaar vraag, klinkt hij een beetje nostalgisch over de tijd dat hij fanatiek op X, toen nog Twitter, postte. Er zijn jaren geweest waarin hij niet onder de tien tweets per dag kwam. Hij heeft zijn X-account nog, maar hij post nog maar zelden. De reacties heeft hij gemutet, zodat hij ze niet meer te zien krijgt, want ze werden hatelijk in plaats van grappig of inhoudelijk waardevol.

Door de herinneringen aan de goede tijd en doordat hij er zelf aan heeft bijgedragen, voelt het platform ook een beetje van hem. Hij is als een bewoner van een stadswijk die het om zich heen ziet verloederen en die de strijd wil aanbinden met de grote boze huisjesmelker, genaamd Elon Musk. Die een megafoon heeft gegeven aan racisten. „Het is een principekwestie", zegt Guus. „Ik ga niet weg. Ik laat me niet verjagen naar een Vinexwijk. Ik blijf gewoon en ik zorg dat ik mijn vuilnis op tijd buiten zet."

Zeven jaar geleden besloot een andere collega, Wouter van Noort, om radicaal te kiezen voor één online platform. Dat werd LinkedIn, want dat was „minder een gifbak" dan een aantal alternatieven. En daar heeft hij (met inmiddels 140.000 volgers) geen spijt van. Het is een netwerk dat hem als journalist veel waardevolle suggesties, ideeën en relevante contacten oplevert.

LEES VERDER OP PAGINA 18

VERVOLG VAN PAGINA 17

„Op X kun je als anoniem trolletje bullshit de wereld insturen”, zegt hij. „Op LinkedIn hebben mensen een reputatie hoog te houden, want de klant of baas kijkt mee.” De keerzijde is dat het er soms wat braaf en saai is. „Iedereen vindt alles altijd *inspiring*.” En de laatste tijd zijn de door AI geschreven LinkedIn-posts „een plaag”.

Bovendien wordt er gecensureerd. Posts over onwelgevallige onderwerpen worden „algoritmisch afgeknepen” waardoor ze minder opvallen en dus minder gelezen worden. Een paar weken geleden werd voor het eerst een post van Van Noort helemaal verwijderd. Die ging over een Trump-Hitlervergelijking nadat Trump had gedreigd het Iraanse volk van de aardbodem te vegen. „Ik maak me geen illusies. Ik heb me afhankelijk gemaakt van één Amerikaans platform.”

Nieuwe sociale media

De laatste tijd denk ik: de rechtszaken, het felle debat en de strakkere regulering zouden ook tekenen kunnen zijn van een online tijdperk dat op zijn einde loopt. En van behoefte aan iets anders. Wel gericht op sociaal contact en debat, maar zonder dat de gespreksleiding ligt bij een ceo die met de beurskoersen in zijn achterhoofd het algoritme laat afstellen. ‘Vandaag een scheutje meer radicaal-rechts in het Verenigd Koninkrijk.’

Als je erop gaat letten, zie je dat er veel mensen zijn die zeggen dat sociale media anders kunnen. Democratischer en minder gecentraliseerd. Er zijn de afgelopen jaren podcasts vol gepraat en blogs en boeken geschreven over de mogelijke volgende fase van het wereldwijde web. Ze hebben titels als *Reclaiming the Internet* en *How to Fix the Internet*. Daarin vallen termen als de ‘fediverse’ (gefedereerd, decentraal en divers) en ‘web 3’ (als opvolger van het vrije eerste en het gecentraliseerde tweede internet). Ik hoorde de slogan ‘*be your own algorithm*’. Klinkt goed, zelfs als je niet direct begrijpt wat het betekent.

Aan universiteiten loopt onderzoek naar de mogelijkheden om sociale media anders te organiseren, zonder centrale autoriteit met winstoogmerk. Ngo’s hebben zich er hoopvol op gestort en pogen online gemeenschappen te creëren die niet gedreven worden door datahandel.

Er is kortom al veel. Maar groot en succesvol is het allemaal (nog) niet. Dat komt niet door technisch falen. Het beste bewijs daarvoor wordt wellicht geleverd door Donald Trump. Toen hij tijdelijk van Twitter werd verbannen gebruikte hij de techniek voor alternatieve sociale media om Truth Social te beginnen. Daarmee communiceert hij sindsdien ongefilterd met de rest van de wereld. Dat doet het dus.

Wat zegt het als we massaal kritisch zijn op de grote Amerikaanse bedrijven, maar alternatieven - zoals bijvoorbeeld Mastodon en Bluesky - niet echt bloeien? Wat er gebeurt op en met alternatieve sociale media is zowel een technisch als een groot democratisch experiment.

Termen als ‘fediverse’ voeden mijn hoop op een soort virtuele tussenruimte. Wel online, verbonden en met allerlei mensen in discussie, maar zonder dat zeurende stemmetje in mijn hoofd over privacy, verslaving en censuur. Een online schoolplein waar mijn kinderen later misschien ook op mogen. Als ik ze dan nog losgeweekt krijg van Snapchat, Roblox en Brawlstars.

Maar ik vind die termen ook vaag, abstract en gemakkelijk te negeren als journalist. En dat blijven ze zolang ik me er niet actief toe verhoud en die wereld verken.

Dat ga ik doen door te proberen voor NRC een eigen server op te zetten binnen het universum van alternatieve sociale media. Een plek waar software draait voor een socialemediaplatform. Want dat heb ik de afgelopen tijd al wel geleerd over de grote socialemediabedrijven: macht draait ook om rekenkracht. Om chips, datacentra en energie.

Dat is ook wat de grote Amerikaanse (Meta, Google, X) en Chinese (Bytedance van TikTok) socialemediabedrijven doen. Zij leveren de datacentra en de software waarmee wij online met elkaar praten. Als je daar (gratis) gebruik van maakt stem je in met hun voorwaarden.

Het aanmaken van een account op Bluesky en Mastodon en daar een beetje rondneuzen is te vrijblijvend voor het journalistieke onderzoek dat ik wil doen. Pas als ik zelf keuzes moet maken, over moderatie, algoritmen en techniek, krijg ik een inkijkje in de hoofden van die machtige ceo’s. Dat zijn dan eigenlijk mijn directe collega’s.

Om uit te vinden of het tijdperk van decentraal georganiseerde sociale media is aangebroken - en wat die woorden eigenlijk betekenen - wil ik er een aandeel in nemen. Dat zal me helpen daar verslag van te doen. Op nrc.nl natuurlijk, maar ook op alternatieve socials en in onze tech-nieuwsbrief Broncode.

Het bekt in ieder geval lekker: mijn rekenkracht, mijn regels.

De lol en de luchtigheid zijn ervan af, laat staan de hoop dat sociale media de democratie versterken

Barvrouw of uitsmijter

In de *New York Times*-podcast *Hard Fork* hoorde ik een zinnige observatie: sociale media werden de afgelopen jaren minder sociaal en meer media. Het draait op de ‘traditionele socials’ steeds meer om (blijven) kijken naar een door een algoritme gecreëerde feed, in plaats van een chronologisch overzicht van wat je kennissen en familie delen. Tegelijk werden traditionele media (zoals NRC) socialer. Er kwamen meer mogelijkheden om te reageren op verhalen, om redacteuren te leren kennen.

We werden tegelijk beduchter. Er zijn slechte ervaringen met het moeten modereren van reacties onder artikelen op onze eigen website, om het een beetje beschaafd te houden. Nu staat die mogelijkheid meestal uit. Maar als het op LinkedIn kan zonder scheldpartijen, waarom dan op een NRC-server niet? Ik ben echt niet de enige journalist met behoefte aan contact. En uit de reacties op artikelen op sociale media leid ik af dat die behoefte er bij lezers ook is. Er moet een middenweg bestaan.

Mijn voornemen dwingt me tot nadenken, nog voor ik een serieuze stap heb gezet. Het gaat in de wereld van decentrale alternatieve sociale media alle kanten op. Je hebt op Mastodon neo-nazi-servers. En een overdaad aan brave tweets met foto’s van vogels en vlinders op Bluesky. Dat je met elkaar kúnt praten wil niet zeggen dat je ook een goed gesprek hebt.

Draait de fediverse echt om uitwisseling? Of is het een onoverzichtelijk universum vol planeetjes bevolkt door gelijkgestemde mensen die een lange neus trekken naar de buren, waar ze niets mee te maken willen hebben? Maakt het daarbij uit met welk technisch protocol ik gebruikers van de NRC-server met elkaar laat communiceren? Die keuze zal ik snel moeten maken. En hoe zou die plek in die alternatieve sociale wereld er dan uit zien, dat *NRC*-planeetje in dat grote virtuele universum? Ik zie een soort Weens koffiehuis voor me. Zo’n plek waar mensen rustig hun krantjes lazen en het nieuws becommentarieerden. Maar dat klinkt wel erg negentiende-eeuws voor een online ruimte zonder sigarenrook en mét leuke vrouwen.

Over de huisregels boven de bar hoef ik gelukkig niet lang na te denken. Die ontleen ik aan de *NRC*-code, onze houvast voor feitelijke verslaggeving en debat. Mijn eigen rol vind ik een lastige. Word ik een soort ober, die af en toe een lekker onderwerpje aanreikt op een dienblad? Een ceo die het niet kan nalaten te sturen op interactie en die stiekem blij is met een stuk ‘rood vlees’ waar mensen op happen, omdat het eenzaam is op mijn in naam zo sociale server?

Hopelijk krijgen mensen het onderling vanzelf gezellig en is het vooral mijn taak om als een uitsmijter Russische trollen weg te boksen. Dat is vast meer werk dan ik me nu voorstel. Het zal mij benieuwen hoelang het duurt voor ik snak naar een algoritme dat het voor me regelt. Brengt dit project de Elon Musk in me naar boven?

Ik vind het spannend. Maar ook leuk. Ik respecteer de mensen die blijven en hun vuilnis keurig buiten zetten. Maar ik word blijer van de gedachte dat we een leuk nieuw wijkje zouden kunnen bouwen, met een beter stratenplan.

En wie weet is de tijd echt rijp voor mensen zoals ik. Geen trendsetters, maar wel bereid te bewegen als de technische drempels laag genoeg zijn. Verslaafden die zich lang zijn blijven vastklampen aan wat ze kennen, maar zich uiteindelijk stapje voor stapje losweken.

Reageren? m.dekoning@nrc.nl, @marloezovic@mastodon.nl of @marloesdekoning.eurosky.social

COLUMN

Pubers

SARAH SLUIMER

Ik herinner me van mijn middelbareschooltijd de lange fietstochten over de dijk, met mijn vriendin Martha met wie ik zo vaak en hard moest lachen dat we, gierend over onze sturen gebogen, moesten afstappen, omdat zij weer feilloos een vrouw uit het dorp imiteerde, het ‘bakske koffie’, het getob, de kordate, maar totaal absurde logica van een typetje met een leven dat zich rond supermarkt en burengerucht had gevormd. Haar stem: hoog, fel. Mijn stem: lager, maar met net zo’n overtuigend, knauwend accent. Als we thuis waren belden we ‘gerust’ (een woord van daar en toen) nog uren, tot onze ouders de stekker eruit trokken.

Martha en ik, wij bewoonden jarenlang gelukzalig ons eigen universum: zonder schaamte, zonder tegen elkaar op te bieden, zonder jongens die ons uit elkaar dreven.

De enige momenten waarop we zwegen en harder begonnen te trappen, was als achter ons een cordon fietsers van de gereformeerde school opdoemde. De jongens voorop, met koppen die ons vertelden dat ze met liefde dwars door ons heen zouden rijden. De meiden daarachter in lange rokken, net als wij verstrengeld met elkaar, maar, met die twee nerds in het vizier, evengoed dreigend met hun streepmonden. Het tweede zwijgen deden we als we, eenmaal in de stad, langs de technische school reden, waar de jongens voor de eerste bel al drie sigaretten rookten en met schrille stemmen naar ons schreeuwden. Een paar keer spuugden ze voor onze wielen op de grond, één keer kwam een fluim in Martha’s haar terecht.

Pas jaren later verbond ik me aan de club drinkers en blowers van onze klas, reed met een scooter tegen een boom, vierde feesten in huizen op het platteland waar we een mix van Passoa, Breezers en Malibu in een emmer goten om die, gehurkt, met rietjes leeg te drinken, waarna in estafette urenlang gekotst en daarna uitgebreid getongd werd. Martha ging daarna met andere meisjes om. Meisjes die goede cijfers haalden. We reden minder vaak samen naar school. Eén keer zei ik haar dat ik geen grapjes met ons accent meer wilde maken als er anderen bij waren.

> Als ik op straat loop en een kluit tieners nader, krijg ik het benauwd

Uiteindelijk ben ik, ondanks wekelijks knetterstoned *en groupe* wegzinken in K’s Choice, toch het meisje op de fiets gebleken: helemaal niet zo cool.

Groepen pubers vind ik nog steeds eng. Als ik op straat loop en een kluit tieners nader, krijg ik het benauwd. De uithalen, het gebrul, de ongecontroleerde bewegingen. Alsof je een wolk horzels benadert, een naar binnen gekeerde chaos, die zich, plots hyperalert, zomaar op jou kan richten. Ze wasemen gevaar uit, juist omdat ze in een constante staat van paniek leven. Je ziet de frontale cortex achter hun ogen bonzen, alles aan dat lichaam bot uit, de mond te ver open, de benen en armen zwiepen onwillekeurig alle kanten op en de schaamte om al dat onvrijwillige vertoon van razende hormonen gloeit op hun wangen. Als er te veel testosteron aangemaakt wordt, zijn ze riskant. Als oestrogeen prevaleert zie je ze smachten, kwijlen, zweten.

Laatst stond ik op een roltrap in de metro. Achter me stond een zwerm pubermeiden te hijgen en snuiven van de lach. Ik schoot direct in een kramp, maar hoorde toen dat eentje een imitatie deed, iets Noord-Hollands. Ik kon haar niet verstaan, maar de andere twee reageerden snel en scherp. Ze giechelden weer, heel lief eigenlijk. Ik keek vriendelijk om.

Recht in de kille ogen van vijf roofdieren. Eén begon smalend te proesten.

Opeens miste ik Martha diep.

■

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Advertentie

Het Kazachse landschap ademt olie

Fotografie
Aurélien Goubau

Tekst
Karlijn Kuijpers

Op ieder dorpsplein in West-Kazachstan herinneren standbeelden van manshoge oliedruppels, jaknikkers en krombogen oliewerkers aan de olierijkdom die er onder de droge aardkorst schuilt. Het landschap ademt olie: kilometers lange olieleidingen kringelen over de monotone steppe, fakkels en opslagtanks steken als spelden uit de vlaktes.

Op die steppe, waar alle verkeersborden in het Cyrillisch zijn geschreven, voelt Europa „heel ver weg”, zegt de Belgische fotograaf Aurélien Goubau (1996). Toch reisde hij afgelopen december naar dit afgelegen gebied, omdat het direct verbonden is met Europa - via een pijpleiding die de olie die daar wordt gewonnen naar westerse markten vervoert.

Sinds Europa na de invasie van Oekraïne de import van Russische olie aan banden legde, is het sterk afhankelijk geworden van Kazachse olie, die daar onder meer gewonnen wordt door Shell. De import verdubbelde, Kazachstan staat nu in de top-drie van olieleveranciers aan Europa. Europa haalde ook al voor de blokkade van de Straat van Hormuz meer olie uit Kazachstan dan uit Saoedi-Arabië.

De bewoners hebben een diep gespleten relatie tot de oliewinning, vertelt Goubau. De bevolking is sterk afhankelijk van de schaarse banen in de oliesector. Tegelijkertijd zien ze hoe het de natuur aantast, de bodem vervuilt, en hen van hun geboortegrond verdrijft.

Oliewerker Hasan Demesinov (50) werkte jarenlang op het olieveld, maar inmiddels kan hij door een longziekte niet meer werken. Hij denkt dat hij ziek werd door de schadelijke stoffen zoals zwavel en waterstofsulfide die bij de oliewinning vrijkomen. Zeker weten doet hij het niet, onafhankelijk onderzoek is er nauwelijks.

Demesinov is sinds een operatie de helft van zijn long kwijt. Zijn baan gaf hij door aan zijn zoon Yeldos. Die staat nu elke dag in dezelfde dampen.

Kritiek op de oliemaatschappijen hoorden fotograaf Goubau en zijn tolk Naubet Bissenov echter nauwelijks tijdens hun reis. Het vrije woord staat onder druk in de voormalige Sovjetstaat, die nog altijd een enorme geheime dienst heeft. Tijdens Goubaus reis dook er regelmatig een mysterieuze man op. „We werden constant gevolgd”, zegt Goubau.

Ooit was de hoop dat wanneer de Kazachse economie vervlochten zou raken met het Westen, westerse waarden als democratie en burgerrechten vanzelf zouden volgen. Die hoop bleek tevergeefs. En net nu Europa door de blokkade van de Straat van Hormuz nog afhankelijker wordt van Kazachse olie, neemt het land een afslag richting meer autocratie. Dit voorjaar kreeg Kazachstan een nieuwe grondwet die burgerrechten beperkt, de macht van de president versterkt en de vrije meningsuiting indamt.

REPORTAGE

De honderd jaar oude Passiespelen in Tegelen vernieuwen om publiek te blijven trekken. Vrouwen kunnen prima Judas en Kajafas zijn.

Door
Paul van der Steen

Fotografie
Merlin Daleman

Bij deze Passiespelen rijdt Jezus binnen op een busje en is Judas een vrouw

Op zondag 12 april repeteerden acteurs, figuranten en koor van de Passiespelen voor het eerst samen in de Doolhof.

Sinds 1931 worden in het openluchttheater De Doolhof in Tegelen de Passiespelen opgevoerd. De voorstelling volgde decennialang trouw de evangelieteksten.
FOTO HEEMKUNDIGE KRING TEGELEN

D

De Judaskus voelt ook prettig. Max Peuten (27) heeft als Jezus in de Passiespelen heel veel tekst. Dat hij ongeveer halverwege de toneelopvoering een zoen krijgt van zijn vriendin Nikki Smedts (31) is dan ook iets om kracht uit te putten, zegt hij.

Bijna alles aan dit duo zou in een groot deel van de geschiedenis van de Passiespelen in Tegelen ondenkbaar zijn geweest. De samenwonende Peuten als Jezus, laat staan Smedts als Judas. En dan is er nog hun losse band met het geloof.

Voor echt belijdende katholieken moet je bij hun grootouders zijn. Smedts zingt in haar baan als muziektherapeut voor dementerende ouderen wel geregeld religieus getinte liedjes. En wat beiden meenemen uit het rooms-katholicisme en de tekst van de komende Passiespelen is wat ze „de kern van alles” noemen. „Doe goed en heb lief. Wat veel lastiger is dan je denkt”, zegt Peuten, werkzaam als onderwijsassistent op een middelbare school.

De traditie van openluchttheater in Tegelen begon dit jaar een eeuw geleden. Religieuze stukken lagen destijds voor de hand in het Noord-Limburgse dorp, dat in alles het Rijke Roomse Leven ademde. Vanaf 1931 koos Tegelen definitief voor het lijdensverhaal van Jezus Christus, met opvoeringen met tussenpozen van doorgaans vijf jaar in het speciaal gebouwde openluchttheater De Doolhof (1.300 zitplaatsen). Het regionaal amateurspektakel verwierf door de decennia heen nationale faam. Veertigduizend toeschouwers of meer in eenjaar is heel gewoon. Vijf jaar geleden was het nog niet de helft, maar dat had te maken met coronamaatregelen.

De katholieke kerk speelt geen dominante rol meer in Tegelen. Vlak bij De Doolhof staat de Heilig Hart van Jezuskerk. Het geloof heeft hier plaatsgemaakt voor een vestiging van Anytime Fitness, een 24/7 doorgaande hoogmis voor het gespierde lichaam. Veel godshuizen in de regio hebben inmiddels een nieuwe bestemming. De kerncast van de Passiespelen oefende vóór de eerste repetities in De Doolhof zelf in de Sint-Rochuskerk in het naburige Steyl. Die doet overdag dienst als Limburgs Schutterijmuseum.

Grof taalgebruik

‘Jezus’ Peuten zet thuis in Venlo-Noord thee voor de verslaggever. ‘Judas’ Smedts werpt aan de keukentafel nog even een blik op de camerabeelden van de kinderkamer boven: dochter Jip valt rustig in slaap. Aan deze tafel hebben de twee al voor de eerste bijeenkomst in de Sint-Rochuskerk hele avonden hun teksten zitten stampen. Dochtertje naar bed en hup, een paar uur samen blokken.

Het begon met het gezamenlijk instuderen van een dialoog van Jezus en Judas voor de audities. Niet met het idee dat ze die rollen ook echt gingen spelen. Maar op de middag dat de rollen werden toegewezen, werden ze vlak na elkaar gebeld. Blijdschap en ongeloof streden om voorrang.

De keuze voor een vrouw als Judas maakte wel veel los. Smedts: „Alleen al bij regionale omroep L1 zeshonderd reacties, waarvan drie positief. Vaak met grof taalgebruik. Anoniem. Gelukkig meer gericht op de keuze dan op de persoon.” Peuten: „Waar mensen erover beginnen, gaan we de dialoog aan en nodigen we mensen uit om te komen kijken.” Smedts: „Vrouwen in traditionele mannenrollen zorgt voor nieuwe, frisse perspectieven.”

Peuten en Smedts werden een stel tijdens de vorige editie van de Passiespelen.

Peuten speelde bij die editie Judas, Smedts vertolkte de rol van Esther: „Voor mij waren de Passiespelen nieuw.” Peuten was in 2015 als toeschouwer aanwezig. „Abbie Chalgoum speelde Jezus. Die was mijn mentor op school geweest.” Een Marokkaanse Nederlander als de Messias, dat deed toen behoorlijk stof opwaaien. Peuten was onder de indruk en dacht: hier wil ik ooit aan meedoen.

De eindmusical van de basisschool zette Smedts op het spoor van theater. Ook Peuten raakte jong verslingerd aan het podium. Zij werd muziektherapeute, hij deed theateropleidingen maar koos voor werk in het onderwijs. „Bewust. Toneel en revue dreigden als werk te gaan voelen. Ik wilde het plezier niet verliezen.”

„Tegenwoordig moet je zelfs een deel van de acteurs uitleggen wat Pasen is”

Al hadden ze beiden al in veel andere producties gestaan, voor het eerst meedoen in Tegelen voelde toch anders. Smedts: „Het klinkt als een cliché, maar de cast voelt als een soort familie. Bij andere stukken vormen zich vaak groepjes. Hier ontstond contact met medespelers van alle leeftijden en achtergronden.” Peuten: „Misschien werkt de thematiek van het lijdensverhaal extra verbindend. Bovendien voel je de traditie. Sommige mensen uit Tegelen doen al jaren mee.”

Tempelcomplex

Geert Beurskens (70) is zo iemand. Zijn baardje en wat langere haar golven vroeger als herkenningsteken van acteurs van de Passiespelen. In 1967 zag hij als elfjarige voor het eerst een opvoering en was verkocht. Bij de totstandkoming van bijna alle edities daarna zou hij nauw betrokken zijn. Als acteur, bestuurslid en dit jaar als regieassistent naast regisseur Michel Sluysmans en Eva Custers (Toneelgroep Maastricht).

Voor het tempelcomplex dat al een eeuw als decor van De Doolhof dient, hebben die een bühne van bijna een half voetbalveld laten bouwen. Tijdens de eerste repetitie in het openluchttheater op vrijdagavond 6 maart probeert Sluysmans de kerncast te laten wennen aan die oppervlakte: „Loop maar rond.” Ook Jezus-vertolker Peuten krijgt aanwijzingen van Sluysmans voor zijn beginmonoloog: „Probeer te kijken hoelang praten op één plek werkt en loop dan pas naar een andere plek op het podium.” In het voorbijgaan tussen twee repetitiemomenten geeft Judas-vertolker Smedts haar partner een bemoedigend tikje op de buik.

De Passiespelen 2026 laten zich in weinig vergelijken met die van 1967. De voorstelling volgde destijds trouw de evangelieteksten. Regieassistent Beurskens: „Toeschouwers kenden de Bijbel zo goed dat ze wisten wat er ging komen. Tegenwoordig moet je zelfs een deel van de acteurs uitleggen wat Pasen is.”

Net iets meer dan de helft van de 1,1 miljoen Limburgers staat ingeschreven als rooms-katholiek. Praktiserend zijn er weinig. Slechts zo’n 19.500 gelovigen bezoeken in de weekeindes nog een mis.

Wie vele tienduizenden toeschouwers wil trekken, moet daarom mikken op een

LEES VERDER OP PAGINA 24

'Jezus' met mede-acteurs (boven). Onder: Ria ('Kajafas', rechts) en Nikki ('Judas', links, lachend).

VERVOLG VAN PAGINA 23

andere of op zijn minst bredere doelgroep. De stichting achter de openluchtopvoeringen probeert dat door Toneelgroep Maastricht te betrekken bij het evenement. En met een tekst van schrijver Frans Pollux die niet per se alle staties van het klassieke lijdensverhaal braaf afloopt. Beurskens: „Hij laat veel aan de verbeelding over. De voorstelling is met een uur en drie kwartier ook een stuk korter dan voorheen. Als vroeger het laatste avondmaal begon, dan kon die scène inclusief voetwassingen van alle apostelen zomaar een halfuur duren."

Een deel van de mannenrollen ging naar vrouwen. Romeinse legionairs te paard zijn ingeruild voor Jezus die zijn intocht maakt op een bestelbusje. De Jezus-vertolker doorbreekt als een verkapte cabaretier de vierde wand tussen podium en publiek tijdens zijn monologen:

Hier sta ik, en toch ziet u mij niet.
U ziet de mythe. Niet de man.
Die man was ik 33 jaar.
Bij vlagen écht een leuke tijd. Flink gelachen.
En toch denkt u bij mijn aangezicht vooral aan: lijden.

De kerk hoeft niet meer haar zegen te geven over de tekst. Het Bisdom Limburg kreeg het scenario vooraf wel te lezen en had moeite met sommige passages. „Jezus wordt neergezet als een mythe, niet als de zoon van God", klaagde bisdom-woordvoerder Matheu Bemelmans. „Dat slaat het hele evangelieverhaal plat. Van de boodschap van het geloof blijft niet veel meer over dan 'als we maar lief zijn voor elkaar'." Na het bijwonen van de première vorig weekend was bisschop Ron van Hout positiever. Hij sprak voor de camera van regionale omroep L1 over „ontzettend ontroerende momenten" in de voorstelling. „Het heeft me echt geroerd en getroffen. Alleen al in die zin komt Jezus toch ook heel dichtbij."

Kraamkamer van talent

Uit Tegelen komt veel artistiek talent: Huub Stapel, Chantal Janzen, Ronald Goedemondt en de filmregisseurs Ben Verbong en Pieter Kuijpers werden allemaal in het dorp geboren. Toch komt de cast van de Passiespelen tegenwoordig niet meer hoofdzakelijk uit Tegelen. Volgens Beurskens heeft dat te maken met het bredere vrijetijdsaanbod en met het gestegen niveau van de Passiespelen.

Ria Hoddenbagh-van de Ven (79) uit Eindhoven is bijvoorbeeld de hogepriester Kajafas dit jaar. Een vertegenwoordiger van de Passiespelen vroeg haar om voor de vorige editie auditie te doen. Ze maakte indruk toen ze in haar eigen stad een monoloog opvoerde over een vrouw die haar man kwijt was. „Ik had zelf net drie jaar daarvoor mijn man verloren", vertelt ze. „Het spelen voelde daardoor heel natuurlijk. De vertegenwoordiger van de Passiespelen was na afloop complimenteus en zei dat de voorstelling het amateurisme ontsteeg."

Hoddenbagh wilde het best proberen in Tegelen. Haar auditie slaagde en ze kreeg de rol van Claudia Procula, de vrouw van landvoogd Pontius Pilatus. Hoddenbagh moest terugdenken aan haar moeder. „Die sprak vroeger altijd met ontzag over de Passiespelen. Daar wilde ze graag eens naartoe. Het is er nooit van gekomen. We hadden thuis simpelweg het geld niet."

Om die reden zat doorleren er voor haar niet in. „Op mijn vijftiende begon ik in een Philipsfabriek voor elektronenbuizen te werken. Een jaar later maakte ik via het katholieke jongerenwerk kennis met mijn echte passie, theater." Ze is er nooit meer mee opgehouden. Hoddenbagh speelde onder meer in Tom Lanoyes bewerking van Shakespeares *Richard III*, *De stoelen* van Eugène Ionesco en Victor Hugo's *Les Misérables*. De podiumervaring gaf ook de moed om als mid-twintiger een avondopleiding te gaan volgen om zich op te werken binnen Philips. „Na mijn pensionering werd theater alleen maar meer", vertelt Hoddenbagh in haar appartement. Ze wijst naar buiten: „Ik kan hier wel rondjes in het park gaan wandelen, maar daar vul je geen hele dagen mee."

> *„150 mensen op één podium betekent 150 meningen, 150 smaken en 150 problemen"*

Haar eerste Passiespelen ervoer ze als iets buitengewoons. „Vanwege het familiegevoel en het idee dat je deel uitmaakt van een lange geschiedenis." Corona drukte zijn stempel op de uitvoeringen: eerst door een jaar uitstel en daarna door de anderhalvemeterregel waardoor er minder publiek per keer kon komen. „Moesten we plotseling twee voorstellingen per dag spelen. Om het vol te houden sliep ik tijdens die weekenden in B&B's in de buurt."

Ondanks de positieve ervaring bij de vorige editie, wilde ze aanvankelijk afzeggen voor dit jaar. „Ik zat tijdelijk wat minder in mijn vel. Maar toen ik voor het afmelden Geert Beurskens belde, voelde ik onmiddellijk weer dat warme bad van de Passiespelen. Nu doe ik toch weer mee."

Op zondag 12 april repeteren acteurs, figuranten en koor van de Passiespelen voor het eerst samen in De Doolhof. Regisseur Sluysmans zet iedereen op scherp: „De voorstelling is zo sterk als de zwakste schakel. Zorg dat je dat zelf niet bent. Dat kriKt het niveau enorm op." En: „Individueel belang is altijd ondergeschikt aan collectief belang. Want 150 mensen op één podium betekent 150 meningen, 150 smaken en 150 problemen."

Na een eerste doorloop evalueert Sluysmans met de kerncast. Hij is „tevreden dat we hier nu staan. Nu alleen nog van een zesenhalf een negen maken." De opstelling oogt een beetje als een laatste avondmaal. De regisseur spreekt; de acteurs zuigen zijn woorden op, maken aantekeningen op hun script. Peuten mag als Jezus nog iets directiever zijn: „Meer mens, minder heilige." Smedts mag minder boos: „Judas deelt het enthousiasme met Jezus. Alleen de vorm van hun activisme verschilt." Hoddenbagh moppert met andere hogepriesters over hun inbreng. De spanning maakt haar Kajafas te star. Toneelspelen moet nog weer spelen worden. En de stompen die ze Jezus en Lazarus geeft, mogen volgens die acteurs best iets harder.

Moeite met vernieuwing

Ook Geert Beurskens vertolkte ooit de rol van Kajafas. Later maakte hij indruk als Judas. In 2000 nam filmmaker Ben Verbong de regie van de Passiespelen op zich. Beurskens: „Hij hoefde er vanwege zijn band met Tegelen niets voor te hebben. Op één voorwaarde: ik moest zijn Jezus worden."

Beurskens stemde na wat aarzelen toe. „Maar er ontstond discussie over Verbongs aanpak, die enige afstand nam van het traditionele lijdensverhaal en de emoties van de personages een grotere nadruk gaf. Achteraf gezien zag hij het met die nieuwe invalshoek goed, maar ik had toen met enkele anderen moeite met de vernieuwing. Uiteindelijk besloot ik mijn Jezusrol terug te geven en uit het bestuur te stappen. Het was het begin van de zwartste periode uit mijn leven. Plotseling stond ik buiten het evenement, waar ik zo aan verknocht was."

Beurskens' worsteling had stiekem ook te maken met twijfel die hem bleef plagen: „Zouden de mensen een openlijke homoseksueel als Jezus wel accepteren?" Dat zat vooral in het hoofd van Beurskens, weet hij nu. „Ik leef al veertig jaar samen met een man. Niemand in het dorp heeft daar ooit een probleem van gemaakt."

De kerk deed dat wel. „Officieel moesten ze me als homoseksueel zelfs de heilige communie weigeren. Ik hoorde er nooit volwaardig bij, bleef een tweederangsgelovige. Dat werd mijn lijdensweg. De kerk heeft lang tussen mij en de Passiespelen gestaan. Dat ik nu durf te geloven zonder het instituut voelt als een verlossing."

Bij de weg naar die louteringspeelde de Passiespelen een belangrijke rol, vertelt Beurskens. „Minstens de helft van mijn leven heb ik geworsteld met mijn homoseksualiteit. Het steeds opnieuw intensief bezig zijn met de tekst van het lijdensverhaal en het spelen van verschillende rollen hebben me geholpen om uit mijn schulp te kruipen."

Bij de editie van 2005 maakte Beurskens zijn comeback bij de Passiespelen, „als Lazarus. Toepasselijk, want het voelde echt als opgewekt worden uit de dood."

Dit jaar zit Beurskens voor het eerst aan de andere kant. Tijdens repetities is hij een rustige aanwezigheid. „Als intermediair tussen de regisseur en vrijwilligers ben ik vooral daarbuiten druk. Met driehonderd betrokkenen komt daar enorm veel regelwerk bij kijken. Naast een normale baan zou het niet lukken. Gelukkig werkt mijn partner ook voor de Passiespelen. Hij helpt mee met de kostuums en decors."

Peuten en Smedts acteren meestal in verschillende producties. Maar vijf jaar geleden spraken ze af dat de Passiespelen hun „gezamenlijke ding" moest blijven. Hoddenbagh-van de Ven probeert deze editie extra te genieten . „Ik ben 79. Kan ik over vijf jaar nog spelen? Ben ik er dan nog? Ik ga ervan uit dat dit mijn laatste keer is."

De Passiespelen worden opgevoerd tot en met 30 augustus. Meer informatie: www.passiespelen.nl

Advertentie

nrc webwinkel›

SOFT REVOLT

De bh die met je meebeweegt

Beugelloze ondersteuning dankzij 3D-breitechnologie

› Optimale steun: voor cup 70B - 100G
› Comfortabele stretch cup met subtiele mesh
› Ideaal voor actieve dagen en low-impact sport

De Lara bh is er voor momenten waarop je comfort wil, zonder in te leveren op ondersteuning. De bh met een lage, ronde hals en subtiele mesh strook aan de voorkant voelt licht en ademend, terwijl het juist extra steun biedt. Dankzij Soft Revolt's innovatieve 3D-breitechnologie wordt de bh in één stuk gebreid, wat zorgt voor een comfortabele en ondersteunende pasvorm zonder beugels. De verstelbare bandjes zijn ook gekruist te dragen, ideaal voor lichte en actieve momenten. Lara biedt meer steun dan andere beugelloze bh's, met het comfort dat je gewend bent van een beugel-bh. Verkrijgbaar in cupmaten B t/m G.

In de kleuren:

Ook bijpassende slips verkrijgbaar

Adviesprijs fabrikant 89,-
75,-

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/softrevolt

JANNEKE KOOKT

Janneke Vreugdenhil raadt een recept aan uit *Ode*, een lofzang op de aubergine: geroosterde bloemkool met baba ganoush met cashewnoten.

Smullen van een paars misverstand

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

Op de glanzende glazen terrastafel met uitzicht op de Tyrreense Zee die dienstdoet als mijn bureau, ligt een al even glanzende paarszwarte bal, formaatje flinke kokosnoot. Ik kocht haar gisteren op de Mercato di Ballarò, de oudste markt van Palermo. Een *melanzane* van bijna driekwart kilo. Jaeker, ze hebben ook 'gewone', langwerpige aubergines hier. Maar *when* op Sicilië, en *when making* caponata, nu ja, ze smeekte erom gekocht te worden. Dat ik de rest van de dag door Palermitaanse straten en steegjes slenterde met een bungelend, steeds zwaarder voelend plastic zakje aan mijn arm, moest ik haar maar vergeven.

Deze ronde soort is in Nederland jammer genoeg alleen bij groentejuweliers en Italiaanse delicatessenzaken te koop. Ze heet officieel *melanzane tonda viola* en is geliefd om haar compacte vruchtvlees en zoete smaak. Het is in wezen de perfecte aubergine voor wie niet van aubergines houdt, want dat compacte kun je ook lezen als 'niet sponzig' en dat zoete als 'niet bitter'. Terwijl sponzig en bitter precies de eigenschappen zijn die de *solanum melongena* tot een omstreden groente maken. Of misschien is onbegrepen een beter woord. In elk geval moet je weten wat ermee te doen om haar te kunnen waarderen. Zoals *Parool*-columnist Sylvia Witteman ooit schreef: „Aubergine is een groot paars misverstand."

Wie zich nu net, tijdens het lezen van de eerste alinea, begon te verheugen op een recept voor caponata, moet ik om een beetje geduld vragen. Deze zoetzure Siciliaanse auberginestoof is aangevraagd als klassieker en het plan is om hem ergens komende zomer te behandelen. Maar eerst wil ik hier op dit eiland, de bakermat, nog zoveel mogelijk versies proeven zodat ik u straks de ultieme versie kan geven. In plaats daarvan staat er een auberginegerecht uit het boek *Ode* van Jigal Krant op het menu. Ik heb het thuis, voordat ik op vakantie ging, alvast gemaakt en op de foto gezet en ik kan u zeggen: het is verrukkelijk.

Met zijn boeken *TLV* en *TLV Vegan* bewees Krant al een van de beste kookboekenmakers van Nederland van dit moment te zijn en *Ode* ziet er even aantrekkelijk uit. Hij gaf het de recalcitrante ondertitel '*For lovers and haters*' mee, zich er blijkbaar toch ook van bewust dat de groente waaraan hij zijn hart heeft verpand niet bij iedereen dezelfde begeerte oproept. Of hij die haters echt over de streep kan trekken is een tweede, maar *lovers* kunnen er in elk geval hun hart aan ophalen. De recepten zijn beslist origineel, variërend van klassiekers met een twist (aubergine tikka masala) tot geheel eigen vondsten (auberginefrieten met crunchy sesam en pindasaus).

Daarnaast besteedt hij ook aandacht aan hoe je van die vermaledijde sponzig- en bitterheid afkomt. Een doeltreffende maatregel is ze vooraf te zouten. Daarvoor snijd je ze eerst in dobbelstenen, plakken, schijfjes of staafjes (of waar een recept ook maar om vraagt), bestrooi je ze met zout en laat ze een halfuurtje staan. De aubergines gaan dan zweten, ofwel laten vocht los. Vervolgens dep je ze droog met keukenpapier en pas daarna stoom, bak, grill of frituur je ze.

Maar wat nu wanneer je aubergines in hun geheel poft? In *Ode* legt Krant uit dat je ze ook dan kunt zouten en laten uitlekken om bitters kwijt te raken, alleen doe je dat dan achteraf. Om eerlijk te zijn was dat nog nooit bij mij opgekomen. Maar na het maken van zijn geroosterde bloemkool in cashewbaba met radijs, komkommer en chili kan ik niet anders dan concluderen: het werkt als een malle. ■

Geroosterde bloemkool in cashewbaba met radijs, komkommer en chili

Baba ganoush is een Midden-Oosterse dip van gepofte aubergine en tahin. Krant maakt hem in *Ode* met gemalen cashewnoten in plaats van met sesampasta. De combinatie van deze zalvige, hartige baba met geroosterde bloemkoolroosjes en een frisse, pittige salsa van kleingesneden rauwkost is goed gevonden. Wij aten onze vingers er nog net niet bij op. Afhankelijk van wat u erbij serveert – ik zou in elk geval brood doen, maar falafel zou er ook goed bij passen – heeft u voldoende voor 3 à 4 personen. Aubergines kunnen op verschillende manieren worden gepoft: direct op het gasfornuis, in de oven, grillpan of airfryer. Ik geef hier de oven- en de airfryeroptie. En slaat u vooral dat zouten en uitlekken van de gepofte, gepelde aubergine niet over. Daarmee raak je inderdaad heel wat (bitter) vocht kwijt.

2 grote aubergines (à 375 g); 150 g cashewnoten, ongebrand en ongezouten; 1 el zonnebloemolie; 1 tl shiro miso; 1 teen knoflook, geraspt; 2 el citroensap + rasp van 1 biologische citroen; 1 bloemkool, in kleine roosjes; extra vergine olijfolie; 1 rode chilipeper (zaadjes en zaadlijsten verwijderd), in piepkleine blokjes; 1 snackkomkommer, in piepkleine blokjes; 5 grote radijsjes, in piepkleine blokjes; 1 el fijngesneden bieslook; 4 rijpe cherrytomaten, tot pulp gehakt

Verwarm de oven voor op 250 graden en grillstand. Prik de aubergines rondom een paar keer in met een scherp mesje. Leg ze op een rooster vlak onder de grill en plaats daaronder een bak om het lekkende vocht op te vangen. Rooster in ongeveer 1 uur gaar. Keer elke 15 minuten een kwartslag. Of prik de aubergines in en rooster ze in 40 minuten gaar op 220 graden in een airfryer. Keer ze halverwege.

Doe de hete aubergines in boterhamzakjes of afsluitbare bakjes en peuter de zwartgeblakerde schil eraf als ze bijna zijn afgekoeld. Bestrooi het vruchtvlees met een snuf fijn zout en laat een poosje uitlekken in een zeef.

Maal de cashewnoten in de keukenmachine tot gruis. Voeg de zonnebloemolie toe en laat minstens 5 minuten draaien, zodat een zo glad mogelijke pasta ontstaat. Schraap tussendoor de notenpasta los die aan de bodem blijft plakken.

Doe de miso, knoflook en 2 el citroensap erbij terwijl de machine draait. Voeg vervolgens het vruchtvlees van de 2 aubergines toe en draai alles tot een zalvige saus. Voeg zo nodig een klein scheutje water toe. Breng op smaak met een snuf zout.

Verwarm de oven voor op 230 graden. Doe de bloemkoolroosjes in een kom, besprenkel gul met olijfolie, bestrooi met een flinke snuf grof zout en hussel goed. Leg de roosjes op hun snijkant op een met bakpapier beklede bakplaat en schuif in de oven. Bak in 20-25 minuten goudbruin met hier en daar een zwart schroeiplekje.

Meng in een kommetje de chili, komkommer, radijs, bieslook, tomatenpulp, citroenrasp en een drup olijfolie en breng op smaak met zout en versgemalen peper. Verdeel de cashewbaba over vier borden en schep de bloemkoolroosjes erop. Lepel het chili-komkommer-radijsmengsel eroverheen en besprenkel met olijfolie.

VAN DE KAART

In Echt brengt Dapur Mollo een stukje Jakarta naar Nederland, compleet met metalen bordjes, tjendol en hartelijke bediening, ziet *Hassnae Bouazza*.

FOTO MERLIN DALEMAN

Kookboek

Voor wie Indonesische gerechten thuis zou willen maken, is er nu *Easy Indo* van Maureen Tan. Met haar nieuwe boek wil Tan laten zien dat de Indonesische keuken ook snel op tafel kan komen zonder 'ellenlange ingrediëntenlijsten' of 'uren in de keuken'.
Easy Indo bevat beroemde klassiekers als soto ayam en gado gado en verleidelijke recepten voor gevulde Javaanse omelet, makreelsalade met kokos en cassave en Javaanse mosselen. Van Maureen Tan verschenen eerder *De Bijbel van de Indonesische Keuken*, *Java* en *Rendang*.

Aromatische soto en eenvoudige klassiekers

Het allereerste waar ik aan denk als ik weet dat ik op reis ga, is eten. Gewilde restaurants boek ik maanden van tevoren, en mijn hoofd raakt vol van gedachten aan alles wat ik wil eten. Bij Marokko verheug ik me standaard op warme msemen met honing en muntthee bij het ontbijt en daarna alle andere geurige favorieten uit die keuken. Bij Japan op de uitmuntende, geestverruimende sushi en de ramen van de fantastische keten Afuri. Bij Frankrijk kijk ik uit naar de patisserie. En toen we vorige zomer Jakarta zouden aandoen, verheugde ik me niet op één specifiek gerecht, maar op de heerlijke kruidigheid die zo typisch is voor die geweldige keuken.

We boffen in Nederland met Indische en Indonesische restaurants, maar zo bijzonder als in Indonesië wordt het zelden. Niet per se omdat de chefs minder goed zijn, maar omdat alles een rol speelt bij de totstandkoming van een gerecht: de lokale grond, het water, de zon.

Jakarta bruist en is een stad van tegenstellingen, waar schrijnende armoede bestaat pal naast uitzinnige rijkdom en simpele eetstalletjes te vinden zijn vlak bij gastronomische restaurants waar de elite zich tegoed doet aan dure, creatieve menu's. August, bijvoorbeeld, dat op de lijst van Asia's 50 Best Restaurants staat. En het superieure Su Ma, dat tot dit jaar onder leiding stond van Rachel Tjahja Sasabone en waar ik een van de beste maaltijden van 2025 at.

Jakarta is ook de stad waar chef Christo Djon opgroeide. Hij kwam in 2023 naar Nederland en wilde de smaken van thuis delen. Dat doet hij in het Limburgse Echt met zijn Dapur Mollo, een warung, afhaalrestaurant en minitoko in één. Het is gevestigd in De Pannenfabriek, een complex met verschillende horeca en kleine ondernemingen.

Bij Dapur Mollo kun je voor een schappelijke prijs iets bestellen uit de uitgebreide afhaalselectie om mee naar huis te nemen, maar je kunt er ook voor kiezen om die gerechten op te laten warmen en ter plekke te eten. Daarnaast is er een klein à-la-cartemenu met gerechten speciaal voor in het kleine restaurant, daar kiezen wij voor.

Markisa limun

Die kaart bestaat uit Indonesische klassiekers, drankjes en desserts. markisa limun is een heerlijk frisse en fruitige limonade op basis van markisa, ofwel passievrucht. Het drankje wordt geserveerd met een schijfje verse passievrucht waarvan de zaadjes lekker loslaten en zo via het rietje de weg naar je mond vinden. Zo lekker dat ik later een tweede bestel.

Een van de beroemdste Indonesische soepen is soto betawi, een geurige soep met kokosmelk, rundvlees en specerijen als laos en citroengras. Deze soto is zacht en aromatisch en wordt opgetild door het schijfje limoen en de pikante sambal erbij. Vooral die pittige sambal geeft de soep diepte en complexiteit. Enige kanttekening is dat het vlees van betere kwaliteit had mogen zijn, sommige stukjes zijn zenig.

Ayam geprek is gefrituurde kip geplet met sambal. Al is de kip hier niet echt geplet, het zijn stukjes kip, sommige krokant, andere helaas iets te droog, vermengd met sambal en met een sluimerende pittigheid die gaandeweg een licht branderig gevoel in de mond achterlaat. Deze versie maakt nieuwsgierig naar het origineel waarin de kip samen met de sambal in de vijzel grof gestampt wordt, dat geeft een ander resultaat, alleen al omdat de structuur anders is.

> De soto betawi wordt opgetild door het schijfje limoen en de pikante sambal erbij

Het derde gerecht dat we delen is Indomie; de populaire instant noedels met een gebakken ei. Het is zo eenvoudig als het klinkt. Iets wat je zelf thuis ook kunt maken en toch voel je je niet belazerd, want heel veel meer behelst het bekende streetfoodgerecht niet.

Gelei met pandansmaak

Instant noedels kunnen sowieso iets onweerstaanbaar bevredigends hebben. Toen we voor de televisieserie *Big in Korea* van hoogleraar Remco Breuker in Seoul met sterrenchef Yim Jungsik filmden, vertelde hij dat die zijn favoriete eten zijn. Ik snap dat wel, als tegenwicht voor alle verfijnde luxe.

Bij dit alles een kommetje met lawar tomat: een frisse, zachtzure tomatensalade met rode ui en koriander. Pure en volmaakte eenvoud. Sommige ingrediënten hebben weinig nodig. Dit alles geserveerd in leuke, metalen bordjes en kommetjes zoals in warungs in Indonesië.

Wat ook smaakt als in Indonesië, is de lekkere tjendol die op de kaart bij de desserts staat: een drankje van kokosmelk met gula djawa (palmsuiker) en pandan jelly, dat zijn groene sliertjes van gelei met pandansmaak. Ik kan me nog de eerste keer herinneren dat ik tjendol proefde. Ik moest wennen aan die glibberige sliertjes, maar nu smaakt het vertrouwd, zoals veel Indonesische gerechten dat doen. Het is een van de keukens die ik omarmd heb als een thuis.

Het eten bij Dapur Mollo is lekker, maar zoals ik in het begin al schreef zijn we in Nederland verwend met fijne Indonesische restaurants - denk aan Nona Manis in Oegstgeest, Waber in Zwolle, Waroeng Padang Lapek in Den Haag en Blauw in Utrecht.

De sfeer in Dapur Mollo is prettig en gemoedelijk. De zaak is klein en sympathiek, de bediening hartelijk en de combinatie van afhaal, restaurant en een klein schap met producten nodigt uit er rond te lopen als een toerist op verkenning. ■

Prijs: 69,25 euro (voor 2 p.)
●●●○○

Advertentie

nrc webwinkel›

NRC REIZEN

Bezoek Catalonië in het Gaudí-jaar

Een bijzondere reis in het teken van architectuur en modernisme in Catalonië

8-daagse Europa-reis: 11-18 november 2026 / reissom € 3.495,- p.p.

EUROPA-REIS

Merijn de Waal, NRC-redacteur en voormalig correspondent in Spanje geeft voorafgaand aan de reis een lezing over de Catalaanse identiteit en actualiteit.

”Binnen Spanje zijn de Catalanen zeker uniek, al is het maar in hun eigengereidheid.

Het werk van Antoni Gaudí is onlosmakelijk verbonden met de Catalaanse identiteit. In 2026 is het honderd jaar geleden dat Gaudí overleed. In dit herdenkingsjaar bereikte de Sagrada Familia haar hoogste punt, al loopt de afwerking nog door tot circa 2034. Deze reis voert langs de hoogtepunten van het modernisme, in Barcelona en daarbuiten.

Gijs van Hensbergen, kunsthistoricus, auteur en Gaudí-expert. Gespecialiseerd in Spaanse kunst en architectuur en auteur van onder meer - *De Sagrada Familia.*

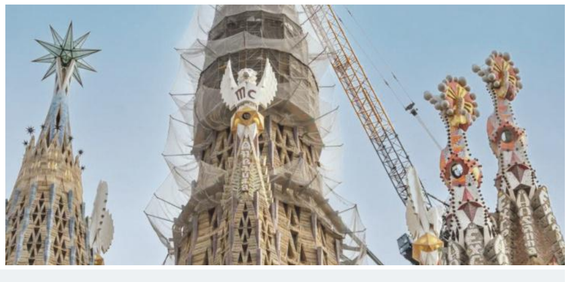

Programma, exclusieve toegang:

- Bezichtiging van iconische werken van Antoni Gaudí, waaronder de Sagrada Familia, die in het Gaudí-jaar 2026 haar hoogste punt bereikt
- Privébezoek aan monumentale voorbeelden van het Catalaans modernisme
- Bezoek aan locaties buiten de stad, zoals Sitges, Reus en Terrassa
- Toegang tot monumentale ‘wijnkathedralen’, o.a. Cavas Codorniu
- Verkenning van Montserrat, het spirituele hart van Catalonië

Bekijk het volledige dagprogramma of reserveer voor deze bijzondere reis naar Spanje.

Spreekt u liever persoonlijk met een medewerker?
Bel dan tijdens kantooruren **020 - 751 79 65** of e-mail naar
nrc@voyageculture.nl

Doe uw boekingsaanvraag op
nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc
of scan hier de QR-code ►

NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel, aangesloten bij ANVR, SGR en het Calamiteitenfonds.
De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.

Ga naar ›nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc

AUTOTEST

De Kia EV2 is een wondertje van soberheid met verrassende actieradius, merkt *Bas van Putten*. Hij wordt er happy van, maar op de Nederlandse markt lijkt vorm voor inhoud te gaan.

Wat een geniaal idee: matigheid

Een testauto. Ik sla de deur dicht. Op mijn netvlies kriebelt iets in de holte achter de deurklink. Het zijn letters op een zonnig gele achtergrond. *Have a nice day*, staat er.

Ik krijg helemáál geen leuke dag, zal de bestuurder denken. Ik laat aan de rand van een provinciegat zonder Starbucks een cursus teambuilding een nog betere robot van me maken. De baas heeft me opgeborgen in een hotel met HAPPY TOGETHER boven het plofbed en Enjoy! op de ontbijtservetten. Straks gaat een idioot vragen waar ik over vijf jaar wil staan, en ik zal netjes antwoord geven. Waarom? Omdat ik met mijn hypotheek van 2.200 bruto voor een rijtjeshuis van vier ton een tot eeuwige trouw verdoemde loonslaaf ben. Daarom rijd ik geen BMW maar een Kia EV2.

Foei, dat denkt de bestuurder helemaal niet. Hij is blij met zijn autootje. Strak als een Volvo met die stoere staande neus en futuristische lichtstrepen. Vrolijke kleuren, helemaal elektrisch, met 42 kWh-batterij te koop voor nog geen 28.000 euro. En dat geluk komt niet van een Chinese budgetbakker maar van een Koreaans kwaliteitsmerk. Dat trakteert op ruimte voor vier volwassenen, een voor zo’n klein machientje kolossale hoofdruimte plus een bescheiden verbruik dat de actieradius ondanks de kleine accu boven de 300 kilometer uit tilt. Kia geeft 15,5 kWh per 100 kilometer op. Ik kom na 200 kilometer snelweg onder de ongunstigst denkbare weersomstandigheden op 16,4 uit, wat betekent dat Kia-teambuilders daar op de sukkelende B-weg van hun levenspad ver onder duiken.

Happy Meal

Nou ja, geluk. Sociologisch is de Kia EV2 het Happy Meal van McDonald’s. Het is geen echt geluk, het moet ongeluk verdringen zoals de droevige verbale opkikkers in driesterrenhotels. In een hotellobby op Schiphol trof ik deze aan: *Always greet strangers as you would your dearest friends*. Tophotels besparen je die pijn. Daar is geluk nog zo gewoon dat het niet op een tegel hoeft.

Ik start de Kia. Op het scherm verschijnen de woorden HAPPY DRIVER.

Toch word ook ik blij van de EV2. Ik val voor zijn soberheid. Neem die deurpanelen. Dat zijn niet de opgeblazen, ruimte verslindende designsculpturen die je overal aantreft. Alleen de armleuning en een luidsprekerunit steken uit, de rest houdt voornaam afstand van de knieën. Fijn ook dat de interieurontwerper de tegenwoordig obligate hoge middentunnel wegliet en daarmee een verbluffend ruime, rustgevende cabine creëerde. Je ziet Kia materiaalkosten terugdringen zonder de bouwkwaliteit te schaden, zoals de kunststof panelen rond de wielkasten esthetisch verantwoord staal besparen.

Nu mijn *happy experience* met de EV2. Ik haal hem op in Breukelen. De accu is vol. De boordcomputer geeft een reëel bereik van 334 en een maximale actieradius van 410 kilometer aan. Dat is wat EV’s met stevige batterijpakketten beloven na een paar testritten van vlot rijdende vakbroeders. Ik veronderstel dan ook dat ik de EV2 met de grote 61 kWh-batterij bestuur, helemaal als ik bij aankomst in Groningen nog 35 procent batterijcapaciteit over blijk te hebben. Maar het is de 42 kWh-versie. Het grotere accupakket is nog niet leverbaar – en je hebt het dus niet nodig. Snel is hij toch niet. Iemand heeft bedacht: dat hoeft hij niet te zijn, de halve wereld staat toch stil tussen kantoor en conferentiecentrum, 147 pk is genoeg.

Wat een geniaal idee: matigheid. En nog goed rijden ook. Knap wagentje. Of dat genoeg is? Veel kanjers in zijn prijsklasse verkopen marginaal. De uitstekende en ruime Firefly van Nio of de fijn rijdende BYD Dolphin Surf zijn niet aan de straatstenen te slijten. Terwijl de krappe Renault 5 met zijn ’s winters matige actieradius in Nederland enorm is aangeslagen.

Gaat op de Nederlandse markt vorm toch voor inhoud? Wint bij de wél succesvolle Hyundai Inster dat vrolijke gezichtje met de ronde oogjes het van de superieure binnenhuisarchitectuur die mensen echt over de streep zou moeten trekken? Wil het volk liever evergreens dan nieuwe merken? Wil de happy driver zonder eigen laadpaal en eigen zonnestroom op de eigen oprit überhaupt massaal aan de stekker? Zijn ook betaalbare EV’s nog steeds te duur voor de 300 kilometer die ze halen? De EV2 wordt een testcase, Volkswagens ID Polo de volgende.

Braaf tweespaaks Kia-stuur met veel knoppen, maar de stuurpositie voor de chauffeur is uitstekend.

Zo hoort het: geen hoge middentunnel, zodat bekerhouders en oplaadplateau voor de telefoon de knieën niet in de weg zitten.

De opwippende achterste zijruiten bevorderen het zicht naar achteren niet.

De deurgrepen klappen automatisch uit als je met de sleutel op zak de auto nadert.

FOTOGRAFIE MERLIJN DOOMERNIK

Kia EV2 42.2 kWh Plus Advanced

Motor elektromotor
Vermogen 147 pk
Koppel 250 Nm
Aandrijving voor
Transmissie automaat
Topsnelheid 161 km/u
Acceleratie 0-100 8,7 seconden
Verbruik gemiddeld 15,5 kWh/ 100 km (fabrieksopgave)
CO_2-uitstoot 0 g/km
Energielabel A
Basisprijs € 27.595
Prijs testauto € 34.095

Advertentie

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJDS WONEN

LEOLUX STOFFENACTIE:

Nu alle Leolux stoffen voor de voordeligste prijs
Bv. Flint 3 zits in stof Loft
van €4535 voor €3495
Geldig tm 31 mei!

ARCO VISION SELECTED JAN VAN BEEK SELECTIE:
van €3497 voor €2698
In prijs verlaagd!

CASTELIJN DISK ACTIE

Witte lak/grepen aluminium
van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE

Nu 10% korting op al zijn ontwerpen!
Bv: Orange Slice
van €1986 voor €1787
Blauw, rood en oranje direct leverbaar!

PIURE NEX PUR BOX

Exclusief voor Jan van Beek
Op poten van €3130 voor €2299
op doppen van €2770 voor €1999
Wit, 240 cm direct leverbaar op=op
In prijs verlaagd!

MONTIS AXEL STOFFENACTIE

Korting op 4 geselecteerde stoffen.
Bv. Montis Axel 3,5 zits in stof Rondo
van €4216 voor €3794

GELDERLAND HERSTOFFEERACTIE:

Nu 15% korting op herstofferen!
Verlengd tot 30 juni!

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

MIJN OUDERS

‘Op hun derde date gaf hij haar een boek over Renoir’

Stephan Chung en Theresa Rhee leerden elkaar eind jaren 60 kennen in Zuid-Korea. Zij had literatuur gestudeerd en was redactrice bij een maandblad. Hij werkte bij Bayer en een collega die getrouwd was met de zus van Theresa zorgde voor een eerste afspraakje. Bij de derde date gaf Stephan haar een boek over Renoir cadeau, wetende dat ze dol was op deze impressionistische kunstschilder. In de kaft schreef hij in het Engels, ook om over te komen als een man van de wereld:

For Miss C.H. Rhee, with my deepest affection- July 3 ’68 - S.O. Chung.

Ze trouwden in 1968 - de foto is van hun huwelijksreis, op de luchthaven in Seoul - vrij snel kwamen de kinderen, eerst een zoon (Mike), een jaar later een dochter (Yoo-Sun).

Het buitenland trok en ze besloten hun geluk te beproeven in het onbekende Nederland, waar zoon Paul werd geboren. Eindelijk gesetteld in Schiedam besloot Stephan dat het weer tijd werd de kinderen te laten onderdompelen in de Koreaanse cultuur en toog de familie terug naar Seoul. Maar na een aantal jaren in de miljoenenstad bleek Nederland het betere alternatief, „voor de kinderen en het onderwijs”. De familie kwam terecht in Numansdorp, onder de rook van Rotterdam. Stephan en Theresa konden het goed redden met hun Engels maar zij stonden erop dat hun kroost het Nederlands perfect zou leren, met de universiteit als doel.

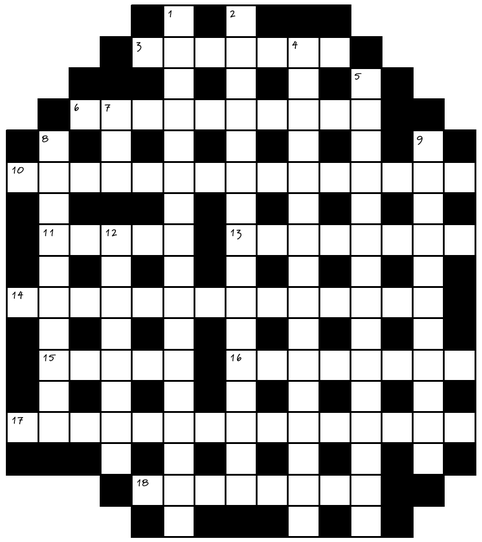
Al die tijd bleven zij op de vertrouwde plek wonen totdat eind jaren 90 zich een kans voordeed, in Korea. Stephan heeft daar tot ver na zijn zeventigste gewerkt. Hij kwam thuis voor de lunch, er werd volop samen gewandeld en het leven was mooi. Helaas werd hij getroffen door een hersenbloeding en in 2012 verhuisden zij wederom terug naar Nederland. Stephan was eenzijdig verlamd; Theresa heeft hem tot zijn overlijden liefdevol verzorgd.

Onze geweldige moeder is nu 86 maar kwiek en bij de tijd, al mist ze mijn vader elke dag. Mijn broers en ik bezoeken haar regelmatig en praten graag over vroeger. In hun leven hebben mijn ouders altijd liefde en veerkracht uitgestraald, het mooiste cadeau dat ze ons hebben gegeven.”

Foto en tekst:
Yoo-Sun Chung

Op de foto: Theresa (Chun-Hee) Rhee (1940) en Stephan (Sung-Ook) Chung (1935-2018).

SCRYPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

3. Gebeurtenissen die het nadeel moeten opheffen (7)
6. Dat smeersel is zo zwart als gebroken wit (10)
10. Als een leerkracht je wond heeft verzorgd, voel je je als vis in het water (2+13)
11. Het stuk dat gereden kan worden (5)
13. Met veel genoegen je tegenstander met veel trucjes passeren (8)
14. Bleu, want zelden van het rechte pad afgeweken (4+4+6)
15. Kwestie van steeds neergaan (5)
16. Niet opendoen, maar ook niet afwijzen (8)
17. Politie-inzet is gewenst bij deze chaotische tijd (15)
18. Het waterpeil is gezond (8)

Verticaal:

1. In paniek raken wanneer de chef wegvalt (3+5+9)
2. Groot gebrachte sinterklaascadeautjes (16)
4. Kleinkunstfamilie van Rutger Castricum (5+11)
5. Onderwerpen van een besloten vergadering (9+6)
7. De basis (26)
8. Bij personele problemen de tabtoets gebruiken (10)
9. Die beesten bijten (11)
12. Schokbreker die heen en weer gaat (8)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de Scryptogram-redactie. Per brief, briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

Oplossing scryptogram van 16 mei:

Horizontaal:
3. kassalade; 7. persvrijheid; 9. doordrukstrips; 11. opschepper; 12. gier; 13. fret; 14. bermflora; 16. sledehond; 18. wave; 19. negen maanden; 20. onwijs hard.

Verticaal:
1. van streek brengen; 2. als het graf; 4. strikt persoonlijk; 5. deining; 6. het rechte eind; 8. Couperus; 10. stemadvies; 15. omwoners; 17. dracht.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:

Truike de Kroon, Breda
Ellen Cleyndert, Den Haag
H. Indemans, Weert

J. J. Steenhuis

nrc › puzzels
NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels
Speel ze allemaal op **nrc.nl/puzzels**

SUDOKU

					5			4
			1		9	3		
6								
			5				8	
	7				4	6		
	3							
			8			2		
		2		7				1075

8	4	7	3	6	1	9	2	5
1	3	9	4	5	2	6	8	7
6	5	2	8	9	7	3	1	4
3	6	1	7	2	5	4	9	8
4	9	5	1	3	8	7	6	2
2	7	8	6	4	9	1	5	3
7	1	3	5	8	6	2	4	9
5	2	4	9	1	3	8	7	6
9	8	6	2	7	4	5	3	1

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© **Peter Ritmeester** PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

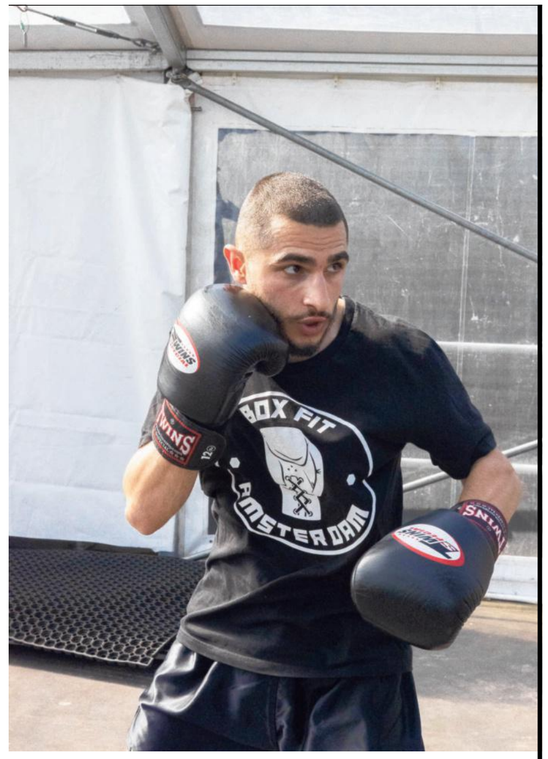
Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

Ali Dia in mei 2024 (rechts), en op een jeugdfoto.
FOTO’S LEONINE BRÜNINK, PRIVÉARCHIEF

DE LAATSTE BLADZIJDE

In deze rubriek elk weekeinde een portret van iemand die recent is overleden.

Ali Dia was vastbesloten het te maken als bokser

Ali Dia (2002-2026) ontdekte in Amsterdam het boksen. Niet lang nadat hij terug moest naar Libanon, kwam hij om bij een raketaanval.

Het speelt steeds door het hoofd van bokstrainer François Lubbers: wisten ze bij de IND wat ze deden, toen ze Ali terug naar Libanon stuurden? Was het toen veilig, of was het allang al niet meer veilig?

„Acht maanden voordat hij teruggaat bij een bombardement”, zegt Leonine Brünink, die Ali leerde kennen bij kickboksles en voor wie hij „een klein broertje” werd. „Ik heb de foto’s gezien, zijn vader moest naar het ziekenhuis. In de periode dat hij hier was, zijn daar vier vrienden van hem omgekomen.”

Ali Dia, toen 20 jaar, kwam op 17 oktober 2022 per vliegtuig aan in Nederland. Op 8 december 2025 stapte hij in Duitsland op het vliegtuig om terug naar Libanon te gaan.

Ali was lief, beleefd, respectvol, een beetje verlegen, zeggen de mensen die hem leerden kennen in de drie jaar dat hij in Nederland was. Een harde werker, die aanpakte wat hij kon krijgen. Hij was maaltijdbezorger, keukenhulp, schoonmaker, bouwvakker. Soms verdiende hij ver beneden het minimum - 50 euro zwart voor een dag op de bouw, hoorde Brünink eens, „en dat wilden ze dan ook nog halveren” - maar hij stuurde altijd geld naar huis.

Maar bovenal was Ali een fanatieke bokser en kickbokser, „klein van stuk, maar een sterke jongen”, zegt Lubbers. „Hij deed er alles voor om prof te worden. Hij schreeuwde het bijna van de daken: ik wil kampioen worden. Ik heb hem een paar keer naar huis moeten sturen omdat ik hem te veel in de gym zag. Hij wilde zo graag dat hij zichzelf naar de klote aan het helpen was.”

In Libanon was Ali ambulancemedewerker geweest en hij had al vanaf zijn veertiende met zijn vader een groentewinkel; na een ernstig autoongeluk op zijn twaalfde waarvan hij lang moest revalideren, was hij niet meer terug naar school gegaan. Volgens zijn oom Sleiman Ftouni, die op zijn zestiende naar Nederland kwam, was Ali tevreden met zijn leven in het Zuid-Libanese dorp Bafliyeh.

Tot een andere oom, een oudere broer van Ftouni die ook al tientallen jaren in Nederland woonde, hem vertelde dat hij in Nederland een veel beter leven zou hebben. „Ik ben hier zelf zeven jaar illegaal geweest, en heb toen heel veel drama gehad in mijn leven. Maar mijn broer had het niet over de slechte kant van Europa, hij vertelde niet dat er maar een heel kleine kans is dat je papieren krijgt. Hij beloofde alleen maar mooie dingen. Vanaf dat moment wilde Ali niet meer in Libanon zijn.”

In Nederland woonde Ali eerst een tijdje bij zijn ooms, daarna een periode als asielzoeker in een Van der Valk-hotel in Hoofddorp en vervolgens ging hij van onderhuur naar onderhuur; bij zijn ooms had hij te weinig vrijheid, vond hij. Een enkele keer sliep hij op straat.

Shisha-lounge

In de shisha-lounge van zijn ooms ontmoette hij boksleraar Karim Laouini, die daar toen portier was. Hij liet Ali voor niks trainen bij Hiit Fit, de gym op de Albert Cuyp in Amsterdam waar hij werkte. „Hij kon nog helemaal niks, maar ik liet hem uren maken. Ik heb hem echt zien groeien, ook qua karakter.” Toen Ali serieuze plannen kreeg met het boksen, stuurde Laouini hem naar François Lubbers, die ook profboksers traint. Ook in Lubbers’ gym, Fight District, mocht hij gratis trainen, en hij gaf er ook les.

Voor zijn eerste gevecht in mei 2024, een bokswedstrijd op een gala in Almere, werd Ali getraind door Lubbers en Laouini samen. Laouini: „Twee ronden stond hij voor. Ik zei: nu geen contact meer maken, alleen jabs en dan wegdansen. Maar Ali luistert niet. Ali wil alles of niks. Hij ging neer, knock-out.” Hij ging nog twee keer de ring in, als kickbokser (een keer won

> „Hij schreeuwde het bijna van de daken: ik wil kampioen worden”

hij op knock-out, de tweede keer verloor hij op punten). „Als hij door had kunnen gaan, had hij zeker wat kunnen bereiken”, zegt Lubbers.

Eigen gym

„Hij wilde Nederlands leren en hier echt iets opbouwen”, zegt Leonine Brünink. Zij regelde dat hij taalles kon volgen en een opleiding tot maatschappelijk sportcoach bij de Stichting Life Goals. „*My goal is to be a professional trainer*”, schreef Ali in zijn lesboek. „*I want to be in my own gym in Amsterdam.*” „Zijn begeleiders zagen dat ook echt in hem”, zegt Brünink. „Ze waren heel tevreden over hem.”

Dat Ali’s asielaanvraag was afgewezen kreeg hij te horen toen hij aan het trainen was voor wat zijn laatste wedstrijd zou worden. „Hij heeft zelf een ticket naar Libanon gekocht”, zegt Sleiman Ftouni. „Hij was een beetje moe van het leven hier. Vaak had hij nauwelijks genoeg geld om te eten.”

François Lubbers: „Ik heb nog gekeken of hij een topsportstatus kon krijgen, maar die kans leek klein, dus dat hebben we moeten loslaten. Ik vond dat hij er heel rustig onder was, bijna nonchalant. Maar misschien was het gewoon machteloosheid.” Hij is vrij gemakkelijk teruggegaan, zegt ook Hiit Fit-eigenaar Shermain Hellings, die in de periode dat Ali in Nederland woonde meermaals contact zocht met de IND en zijn advocaten, om te kijken hoe hij zou kunnen helpen. „Maar hij was vastbesloten terug te komen.”

Een dag nadat hij op het vliegtuig naar Libanon was gestapt, postte Ali al een boksfoto vanuit de Hero Club in Bazouriye, Zuid-Libanon, maar die gym raakte al snel buiten gebruik. Volgens Sleiman Ftouni sloot hij zich daarna bij hulpdiensten aan.

Op 6 maart hadden zijn Nederlandse vrienden en familie voor het laatst contact met hem. „We zijn weer terug in oorlog en dit keer is het te veel”, vertelde hij in een spraakbericht aan Leonine Brünink. Daarna was hij onbereikbaar. Op 15 april kwam het bericht dat Ali was gedood door een Israëlische raketaanval. Hij was 23 jaar.

In deze rubriek elk weekeinde een portret van iemand die recent is overleden.

Milou van Rossum

ROLF BENZ TOT 61% KORTING | MONTIS TOT 49% KORTING | leolux TOT 60% KORTING | Artifort TOT 48% KORTING | vitra. TOT 44% KORTING | Cassina TOT 56% KORTING | Gelderland TOT 45% KORTING | bert plantagie TOT 48% KORTING

Molteni&C TOT 70% KORTING | Stressless TOT 48% KORTING | HAY TOT 39% KORTING | MUUTO TOT 42% KORTING | auping TOT 45% KORTING

GIORGETTI TOT 73% KORTING | JORI TOT 73% KORTING | arco TOT 43% KORTING | Poltrona Frau TOT 51% KORTING | &Tradition TOT 55% KORTING

zanotta: TOT 39% KORTING | B&B ITALIA TOT 41% KORTING | THONET TOT 39% KORTING | FLOS TOT 40% KORTING

Artemide TOT 40% KORTING | DESIGNONSTOCK TOT 39% KORTING | ligne roset TOT 42% KORTING | COR TOT 50% KORTING

WITTMANN TOT 53% KORTING | swissflex TOT 55% KORTING | interlübke TOT 39% KORTING | HARVINK TOT 40% KORTING | LABEL VANDENBERG TOT 50% KORTING | CARL HANSEN & SØN TOT 50% KORTING | LINTELOO TOT 60% KORTING | de Sede TOT 51% KORTING

OPENINGSTIJDEN
Maandag t/m woensdag: 9.30 - 17.30 uur
Donderdag en vrijdag: 9.30 - 21.00 uur
Zaterdag: 9.30 - 17.30 uur
2e Pinksterdag: 10.00 - 17.00 uur
Zondag: gesloten

ADRES
Noorderkade 1038
1823 CJ Alkmaar
Tel. (072) 511 27 60
www.vantil.nl / info@vantil.nl

van til interieur

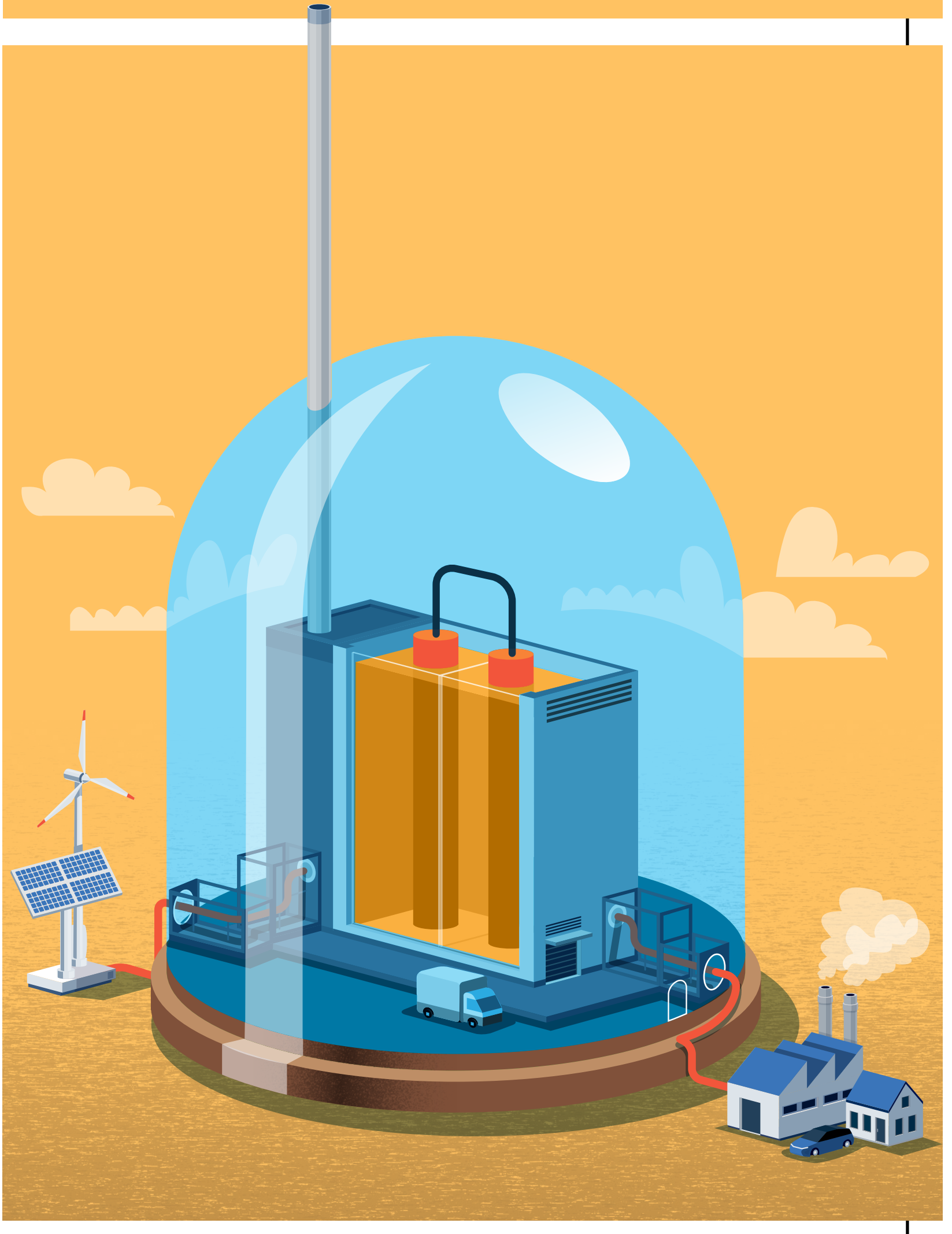
Getoonde opruimingsartikelen zijn eenmalig en kunnen inmiddels verkocht zijn. Druk- en zetfouten voorbehouden. Voor opruimingsartikelen gelden andere bezorgtarieven.

Advertentie

Meer informatie

nrc›
ZATERDAG 23 MEI &
ZONDAG 24 MEI
2026

ILLUSTRATIE PEPIJN BARNARD

Stilletjes groeit waterstof door

De hype rond waterstof maakte de afgelopen jaren plaats voor wanhoop. Inmiddels lijkt het tij te keren.

18/21

& VERDER

12/13
ABN Amro
Hoe kijkt Tom de Swaan terug op een leven in de banksector?

14/15
AI-lobby VS
Democraten zien kansen nu bij de Amerikanen de liefde voor AI bekoelt

16/17
Inkomen
Geld verdelen binnen een relatie: drie stellen vertellen hoe ze dat doen

BRONCODE

Dan maar zelf een sociaal medium opbouwen

Socialemediabedrijven ondermijnen de democratie. Wat kunnen gewone mensen daar tegenover zetten?

Marloes de Koning en vijf andere economieredacteuren schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Een paar voetstappen en een ongewassen *handshake* verwijderd van een van de machtigste mannen ter wereld. Collega Milo van Bokkum stond deze week te urineren naast Sam Altman van OpenAI. Milo was in Oakland voor de rechtszaak tussen Elon Musk en Sam Altman. Die zaak draaide natuurlijk om geld en macht, maar ook om de belangrijke vraag wie beslissingen mag nemen over de verdere ontwikkeling van AI.

De jury besloot dat Musk te laat was met zijn aanklacht. Die hoefde daarom niet inhoudelijk behandeld te worden. Zelfs dáár ging het dus niet over de fundamentele vragen. Het versterkte bij mij het unheimische besef dat veel afhangt van een kleine groep mensen. In de hoofdrol een groep mannen met een voorsprong op ons allen. Financieel, maar ook in kennis. Wat zetten we daartegenover?

Dat is een worsteling, telkens weer. We hebben wel digitale mondiale dorpspleinen, geen wereldwijde democratische organen om het daar een beetje in goede banen te leiden. En dat terwijl de technische ontwikkelingen razendsnel gaan en wat er in de virtuele wereld gebeurt wel degelijk invloed heeft op onze fysieke realiteit.

Die worsteling sprak ook uit een uiterst bezorgd rapport dat het Commissariaat voor de Media deze week presenteerde. Dat gaat over aanbevelingsalgoritmes van sociale media en het effect daarvan op de democratie. De denkstappen zijn: een groeiend deel van de Nederlanders consumeert nieuws hoofdzakelijk via sociale media. En wat ze zien volgt steeds meer uit algoritmische aanbevelingen in feeds. De algoritmes bevelen aan wat het meest loont en scoort, niet wat het betrouwbaarst is. En dat leidt weer tot gepolariseerde nieuwsconsumptie, misinformatie, spanningen. Het ondermijnt de democratie.

Voor mij was ook hier het thema het onvermogen om grip te krijgen op de grote techbedrijven. Zij raken ons wel, wij hen niet. Het team dat aan het rapport had gewerkt deed duidelijk zijn best om niet al te veel onmacht uit te stralen en een soort 'het kan wel'-boodschap af te geven. Ze presenteerden een routekaart met opties voor overheidsbeleid en nalevingstoezicht en gebruikten veelvuldig termen als signaleren, agenderen, monitoren en stimuleren.

Ik ga niet pretenderen dat ik wel weet hoe het moet. Mijn gedachten hierover gaan in golven: van 'alles is al geprobeerd en besproken' naar 'dit is het grootste thema van onze tijd'. Ik heb geprobeerd ze te ordenen in een verhaal voor *NRC*, te lezen in het weekendkatern van deze editie.

Dat verhaal is de aftrap van een journalistiek project. Het idee daarvoor kwam toen begin dit jaar mijn tijdlijn op LinkedIn (van Microsoft) vol stond met posts van mensen over hun pogingen om los te komen van Amerikaanse 'big tech'. Tegelijk had ik niet de indruk dat het merkbaar drukker werd op alternatieve sociale-mediaplatformen, zoals BlueSky en Mastodon. Wat zegt dat?

Zolang we die diensten blijven gebruiken, hebben ze macht over ons. Misschien kun je pas autonoom zijn als je zelf iets bouwt. Maar hoe onderzoek je een gedachte zoals deze?

Ik tikte een opgewonden voorstel aan de hoofdredactie. Mag ik in die wereld van alternatieve sociale media een *NRC*-server beginnen? En dat gebruiken om te verkennen hoe die alternatieve sociale wereld werkt, en wat dat zegt over de ontwerpbeslissingen of (verslavende) algoritmes bij de bekende socialemediabedrijven?

Dat mocht en dat ga ik doen. Ik sta aan het begin van dat project en ik heb op dit moment vooral heel veel vragen. Bijvoorbeeld over de keuze van het protocol (ActivityPub of AT Protocol) en waar we serverruimte zullen huren. Welke beslissingen moet je nemen als je een eigen sociaalmedium begint? Kunnen straks alle *Broncode*-lezers meedoen en hoe dan? Of is *NRC* dan verantwoordelijk voor wat nietwerknemers publiceren? En moet ik dat in mijn eentje gaan modereren?

> *Normaliter geldt: eerst uitzoeken, dan publiceren. Maar nu niet*

Normaal zoek ik eerst iets uit voor ik publiceer. Dat keren we hier om. Het is daardoor ook zoeken naar de juiste vormen om daarover te vertellen. Dat zal geregeld in 'gewone' artikelen zijn, maar ook in korte updates op nrc.nl, in deze nieuwsbrief en natuurlijk op het eigen sociale medium zelf. Collega Dirma Janse stort zich op de uitdijende grafische uitleg die erbij hoort.

Deze gedachten zijn niet nieuw. Alternatieven bestaan al lang, maar blijven nogal in de marge. Dat komt deels doordat het nieuwsspektakel rondom big tech uit de Verenigde Staten zo boeit. Of spreekt hier een journalist die is bespeeld door leuke en verslavende algoritmes?

REPORTAGE **LUCHTVAART**

Schiphol wil einde chaos maar 'ziet niet goed wat er echt gebeurt'

Schiphol besteedt de beveiliging, grondafhandeling en schoonmaak al jaren uit, wat negatief uitpakt voor vele werknemers. Nu poogt het via aanbestedingen de schade te beperken. De chaos van maandag toont hoe moeilijk dat is.

Jan Benjamin
SCHIPHOL

'Efteling-rijen' noemt een medewerker van beveiligingsbedrijf I-Sec dinsdag de stroom voor de controle van passagiers en handbagage op Schiphol. „Gisteren stonden ze helemaal tot dáár", zegt hij, wijzend naar het einde van de hal. Door de vertraging misten maandag honderden mensen hun vlucht. Even verderop bij de scanners klaagt een collega over de hoge werkdruk, nieuwe roosters, ontbrekende nachttoeslagen. „De hele organisatie ligt overhoop."

De onrust is weer groot op Schiphol - net als zomer 2022. Niet alleen deze week, onder de ruim vijfduizend beveiligers, maar eerder al onder de duizenden schoonmakers, binnenkort ook onder de ruim tienduizend bagagemedewerkers en ander grondpersoneel.

Schiphol reorganiseert vier dienstverlenende sectoren: schoonmaak, beveiliging, grondafhandeling en speciaalvervoer. Er moet een eind komen aan de wildgroei van facilitaire bedrijven. Minder externe dienstverleners - bedrijven moet de Schiphol-directie meer grip geven op 'de operatie'. Langere contracten moeten dienstverleners meer bedrijfszekerheid bieden.

Maar de praktijk blijkt weerbarstig. Werknemers blijven klagen over arbeidsomstandigheden. Donderdag stonden enkele beveiligers met tranen in de ogen bij een bijeenkomst van vakbond CNV, op het plein voor Schiphol Plaza. „Schiphol was altijd mijn thuis, nu ben ik doodongelukkig", zegt een beveiliger. Haar collega: „Ik ben moe om elke paar jaar te moeten strijden voor mijn rechten." Uit angst voor baanverlies willen ze niet met naam in de krant.

Wat veroorzaakte nu de problemen van maandag? Schiphol besteedt de beveiliging uit. Tot deze week waren vijf firma's actief: G4S, CTSN, I-Sec, Securitas en Trigion, elk met een specifieke taak. Via een openbare aanbesteding (waarde circa 6 miljard euro voor tien jaar) ging het van vijf naar drie: I-Sec, Securitas en Trigion wonnen, G4S en CTSN verloren hun contract. Sommige medewerkers bleven bij hun eigen bedrijf, de meesten moesten over. Maandag was de nieuwe organisatie voor het eerst operationeel. Maar dat verliep allerminst soepel.

Schiphol stelde dat reizigers langer moesten wachten door een lagere bezetting dan gepland en ict-problemen die de hele dag effect hadden. „Dat raakt reizigers direct en dat realiseren we ons goed", aldus een woordvoerder. „De beveiligers die onder hoge druk werkten verdienen waardering. De rest van de week zijn de wachttijden genormaliseerd."

De beveiligingsbedrijven verwijzen naar Schiphol voor een toelichting. Voorheen was de luchthaven 'slechts' hun opdrachtgever. Sinds kort heeft Schiphol ook een belang van 25 procent in elk van de drie firma's. Voor vakbonden FNV en CNV kwamen de opstartproblemen niet als een verrassing. Al maanden vragen ze er aandacht voor.

Zomer 2022

Wie wil begrijpen waarom Schiphol nu ingrijpend hervormt, moet terug naar de zomer van 2022. De luchtvaart herstelde snel na Covid-19, maar het vliegveld was er niet klaar voor. De beveiliging kwam honderden medewerkers tekort: 'Efteling-rijen' tot buiten de terminal, veel geschrapte vluchten. Schiphol en de politiek waren het snel eens: dit nooit meer.

De diagnose wees naar een structureel probleem: wildgroei in de dienstverlening. Op Schiphol waren veel meer facilitaire bedrijven actief dan op andere Europese luchthavens. Die moesten periodiek meedingen naar contracten via openbare aanbestedingen. Wie de laagste prijs bood, won over het algemeen (ook al stelt de luchthaven dat ook goed wordt gekeken naar 'kwaliteit' van de offerte).

Luchtvaartmaatschappijen profiteerden: Schiphol was de goedkope 'prijsvechter' in de Europese luchtvaart. Lage tarieven diensten betekenden lagere havengelden. Maar voor de werknemers was het een 'race naar de bodem', zoals de bonden het zijn gaan noemen. Waarom zou je als bedrijf investeren in arbeidsomstandigheden zoals goede rustruimtes of stabiele roosters, als je een contract binnen enkele jaren weer kan verliezen?

„De situatie op Schiphol staat voor een breder probleem in de maatschappij", zegt CNV-bestuurder André Quist. „We laten publieke taken over aan praktisch geschoolde mensen in dienst van commerciële bedrijven, die concurreren op prijs. Dit zien we in den brede, zoals ook in het zorgvervoer."

> Ik ben te moe om weer te moeten vechten voor mijn rechten
>
> **Beveiliger**

Tot nu toe is de beveiligingsaanbesteding het meest turbulente dossier. De twee verliezers, G4S en CTSN, spanden rechtszaken aan tegen Schiphol maar verloren. De procedures vertraagden de voorbereiding. Op de werkvloer smeulde de onrust al maanden. Veel beveiligers wisselden van werkgever zonder te weten hoe hun nieuwe rooster eruit zou zien. Gerda Boer Rookhuizen, beveiliger bij Securitas (voorheen I-Sec), vertelde donderdag bij de CNV-koffiekar op het Schipholplein, dat ze al maanden waarschuwde. „Vanaf oktober riepen we al het gaat mis. Schiphol bepaalt, maar heeft geen goed zicht op wat er echt gebeurt."

Collega's, die niet willen worden genoemd in de krant, vertellen gelijkluidende verhalen. Wie altijd 's nachts werkte en gewend was aan de toeslagen voor nachtwerk wordt nu soms ook overdag ingeroosterd. Dat scheelt honderden euro's per maand. Pauzes gingen van twintig naar vijftien minuten. Sommige locaties hebben geen personeelstoilet; medewerkers moeten (in hun korte pauze) in de rij met de passagiers. Er zijn meldingen van kakkerlakken in de koffiemachine.

Maria Fahim werkt twee maanden bij I-Sec. „Er is heel veel chaos, heel veel stress", zegt ze. Haar collega Henk van Oossanen werkte altijd overdag - een afspraak met zijn vorige werkgever G4S, omdat hij mantelzorger is. Nu stond hij ingeroosterd voor diensten die beginnen om drie of vier uur 's nachts. „Dat heb ik gelukkig kunnen terugdraaien." Een medewerker al een kwart eeuw beveiliger op Schiphol, zegt: „Ik ben te moe om weer te moeten vechten voor mijn rechten. Bij elke tender is het altijd strijd."

Recent onderzoek in opdracht van FNV liet zien: slechts 12 procent van de ondervraagde beveiligers vindt dat er voldoende collega's zijn om het werk veilig uit te voeren. De bond opende deze week een klachtenloket.

Schoonmaak

Bij de schoonmaak ging de omslag eerder. Sinds 1 april 2025 zijn nieuwe contracten van kracht; het aantal bedrijven daalde van vier naar drie (Hago Airport Services, Gom en Victoria). Asito, 34 jaar actief op Schiphol, verloor zijn perceel. De contracten lopen acht jaar.

Schiphol stelde de 'kwaliteit' formeel boven de 'prijs': bedrijven moeten jaarlijks rapporteren over arbeidsvoorwaarden, gezonde werktijd inplannen en reiskosten niet doorbelasten. Toch constateerde TNO vorig jaar hardnekkige problemen: medewerkers op Schiphol beoordelen hun werkdruk en sociale veiligheid stelselmatig slechter dan de gemiddelde werknemer.

Glenn Bruynius, die na veertien jaar bij Asito de overstap maakte naar Vebego, ziet dat de theoretische beloften van Schiphol in de praktijk vaak uitlopen op een teleurstelling. „Er zou niets veranderen, is ons keer op keer gezegd", aldus Bruynius, tevens kaderlid van de FNV. De nieuwe indeling van de percelen zorgt ervoor dat mensen hun vertrouwde „eigen werkplek" niet kunnen behouden. Volgens Bruynius is de fysieke werkdruk zo toegenomen door de enorme loopafstanden.

Dynamiek bij grondafhandeling

Op 4 december 2025 startte Schiphol de aanbesteding voor grondafhandeling (alle werkzaamheden 'onder de vleugel', zoals bagage en platformwerk, niet inchecken van passagiers). Van de huidige zes partijen - Aviapartner, Dnata, Menzies, Swissport, Viggo en KLM Ground Services - blijven er drie over. Eind juni volgt de voorlopige gunning; nieuwe contracten starten in het voorjaar 2027, voor zeven jaar. Geschatte waarde: 2,6 miljard.

Patricia Vitalis, operationeel directeur van Schiphol, zei bij de start van de aanbesteding: „Door het aantal partijen te beperken en zorgvuldig te selecteren, krijgen we meer grip op de kwaliteit van dienstverlening, kwaliteit van werk, veiligheid en samenwerking." Zo gaan afhandelaren materieel delen, wat ruimte geeft op het platform en verspilling tegengaat.

De grondafhandeling kent een bijzondere dynamiek die die ambitie bemoeilijkt. Formeel verleent Schiphol hier geen contracten maar licenties: het recht actief te zijn op de luchthaven. Afhandelaars sluiten zelf contracten met carriers. Die verhoudingen zijn kwetsbaar: de zelfstandige afhandelaars werken voor een beperkt aantal maatschappijen. Als een grote klant vertrekt naar een concurrent, dreigt faillissement. Die afhankelijkheid vertaalt zich in permanente neerwaartse druk op tarieven. „Dat maakt de relatie ongezond. En schaadt het werk van medewerkers", zegt Stijn Jansen, van FNV Luchtvaart.

Jansen verwacht dat alle zes huidige partijen hebben ingeschreven, inclusief KLM dat als hubmaatschappij afhankelijk is van een snelle en betrouwbare afhandeling. KLM Ground Services heeft naar schatting 45 procent marktaandeel.

Positief noemt Jansen dat voor het eerst een bezettingsnorm is afgesproken: een groot vliegtuig (widebody) moet met minimaal vier mensen plus een leidinggevende worden afgehandeld. Een kleinere met twee medewerkers plus één chef. Ook is een convenant ondertekend door de afhandelaars, FNV en Schiphol, met aanvullende caoafspraken voor de overgangsfase.

Speciaalvervoer

De vierde sector, speciaalvervoer voor passagiers met een beperking (*passengers with reduced mobility*, PRM), is politiek geladen. De service wordt nu grotendeels uitgevoerd door de ruim duizend werknemers van Axxicom Airport Caddy. Een formele aanbesteding is er nog niet. De Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) concludeerde in 2023 dat Schiphol tekortschiet in de assistentie. Er was verscherpt en er kwamenboetes.

FNV lanceerde op 25 maart 2026 een petitie voor 'inbesteden' van PRM: Schiphol moet deze dienst in eigen beheer nemen. Jansen (FNV) noemt het een lakmoesproef. Schiphol onderzoekt alle opties, aldus een woordvoerder.

Schiphol heeft na 2022 oprechte stappen gezet, zegt de Schipholwoordvoerder. Een 'sociaal akkoord' met CNV en FNV, de joint-venture-constructie bij beveiliging, de langerlopende contracten, kwaliteitscriteria naast prijs. „De nieuwe opzet is gericht op een stabiele en toekomstbestendige beveiliging op de langere termijn."

Maar systeemverandering gaat ook traag. En elke overgang leidt tot nieuwe schade voordat de beloofde verbetering zichtbaar is. Een Trigion-medewerker die al 25 jaar vroege diensten draait, staat nu ingeroosterd voor middag- en avonddiensten. Ze heeft 's ochtends kinderopvang, niet voor de avond. „Ik ga het gewoon niet doen", zegt ze. „Ik ga niet meer vechten."

Lange rijen afgelopen maandag op **Schiphol** als gevolg van een nieuwe werkwijze bij de beveiliging. FOTO LAURENS NIEZEN/ANP

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

In Beeld
Elke zaterdag

De mooiste fotografie en de beste tips, geselecteerd door de fotoredactie

Schrijf je in via **nrc.nl/nieuwsbrieven**

nrc

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl

In het kort

RyanAir, qua passagiersaantal de grootste luchtvaartmaatschappij in Europa, boekte een recordwinst. In het afgelopen boekjaar (april 2025-maart 2026) steeg de winst na belasting met 40 procent naar een record van 2,26 miljard euro (voor bijzondere posten). De omzet groeide 11 procent naar 15,54 miljard euro, door 10 procent hogere tarieven en 4 procent meer passagiers. Maar: de vooruitzichten zijn slecht. Door de oorlog in het Midden-Oosten zijn de kerosinekosten explosief gestegen. Ook heeft het bedrijf voor 40 miljard dollar aan nieuwe vliegtuigen besteld. Allemaal zaken waardoor de kosten toenemen.

Het hele onderwerp AOW moet in de ijskast

Coen van Oostrom, voorman van werkgeversvereniging VNO-NCW, neemt in gesprek met *De Telegraaf* geen blad voor de mond over de bezuinigingen van het minderheidskabinet-Jetten (D66, VVD, CDA). Volgens hem moet het hele onderwerp AOW van tafel.

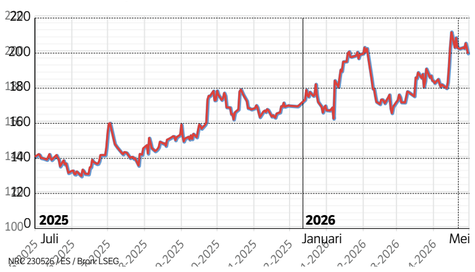
De Britse bank Standard Chartered ontslaat 8.000 personeelsleden vanwege AI. Dat komt neer op 15 procent van de functies. De ontslagen zullen vallen tot en met 2030. Het is de zoveelste bank waar klappen vallen: ook ING, de Volksbank, ABN Amro, Triodos en DNB reorganiseren. Bij ABN verdwijnt bijna een kwart van de banen. Banken willen kosten besparen, soms spelen overnames (de dreiging daarvan) of fusies een rol. En AI wordt genoemd: de verwachting is dat er op antiwitwasafdelingen en bij klantcontactcentra veel kan worden geautomatiseerd.

De inflatieverwachtingen op lange termijn zijn „redelijk stabiel", zei **ECB-president Christine Lagarde** tijdens een informele top van de Europese ministers van Financiën. Ondanks de dichte Straat van Hormuz. De Europese Commissie verwacht dat de inflatie dit jaar op 3,1 procent uitkomt en volgend jaar op 2,4 procent. De volgende ECB-vergadering is 11 juni. De laatste keer bleef de rente ongewijzigd.

De Autoriteit Consument en Markt gaat onderzoeken hoe producten langer mee kunnen gaan. Daarnaast kijkt de ACM naar de belemmeringen die consumenten ervaren wanneer ze aanspraak willen maken op garantie om een apparaat te laten repareren of vervangen. Voor het onderzoek spreekt de ACM met zowel fabrikanten als winkeliers. Daaruit moeten aanbevelingen komen. De ACM vindt dit belangrijk in het kader van een duurzame economie.

GRAFIEK VAN DE WEEK **SWATCH**

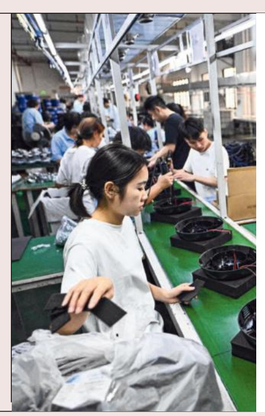
Beurskoers Swatch, in Zwitserse frank

Rellen voor een **Royal Pop**. Horlogemerk Swatch werkte samen met luxemerk Audemars Piguet en maakte acht verschillende versies van een zakhorloge voor zo'n 400 euro - een schijntje van de kosten voor een Royal Oak waarop het ontwerp is gebaseerd (tienduizenden, soms meer dan honderdduizend euro). Deze Royal Pop is zo populair dat de lancering vorig weekend in allerlei landen uit de hand liep. Mensen stonden 's nachts al in de rij, er ontstonden ruzies en de sfeer werd vaak grimmig. Ook moest politie eraan te pas komen en werden winkels gesloten: van Leidschendam tot Dubai, van Singapore tot het VK, van de VS tot Frankrijk. Inmiddels zijn de winkels weer geopend, maar in sommige gevallen wel met beveiligers. Toen beleggers hoorden van de samenwerking tussen Audemars Piguet en Swatch steeg het aandeel in Swatch met ongeveer 15 procent. Het aandeel daalde weer wat toen bleek dat er geen plastic versie van de Royal Oak op de markt zou komen maar een zakhorloge - dat uiteindelijk dus toch een schot in de marketingroos bleek. Speelse hebbedingetjes kunnen voor luxemerken een uitkomst zijn in de moeilijke markt waarin zij opereren, stellen analisten. Intussen zijn er bedrijven opgestaan die straps gaan maken zodat mensen hun zakhorloge zichtbaar aan hun broek kunnen hangen.

Als het aan de Europese Commissie ligt, mogen fabrikanten nog maar 30 tot 40 procent van hun cruciale **onderdelen uit China** halen. Zo zou Europa de afhankelijkheid van China moeten verkleinen. De rest moet bij ten minste drie aanbieders uit andere landen worden gekocht. De *Financial Times* berichtte over dit plan, nog op basis van ingewijden. Vorig jaar had de EU een handelstekort van bijna 360 miljard euro met China; het jaar ervoor was dat nog 'maar' 326 miljard. Het gaat vooral om machines, voertuigen zoals elektrische auto's en chemische producten die Europese bedrijven invoeren.

SpaceX gaat (net als concurrenten OpenAI en Anthropic) naar de beurs. De 200.000 woorden tellende prospectus van het bedrijf van Elon Musk laat nog eens zien hoe breed zijn bedrijf is geworden: naast ruimtevaart en satelliet-internet valt daar ook Musks AI-lab xAI en sociaal medium X onder. De beursgang wordt volgende maand verwacht en zal vergaande gevolgen hebben op beurzen wereldwijd. SpaceX mikt op een waardering van tussen de 1.750 en 2.000 miljard dollar.

De Europese Commissie heeft haar verwachtingen voor de **economische groei van de EU** naar beneden bijgesteld. Naar verwachting zal het bruto binnenlands product van de EU-landen dit jaar met 1,1 procent stijgen. Eind vorig jaar verwachtte de Commissie nog dat dat 1,4 procent zou zijn. Voor de landen in de eurozone is de verwachte groei zelfs maar 0,9 procent. Reden: de oorlog in het Midden-Oosten en de gestegen energieprijzen. De Commissie verwacht dat de energieprijzen in 2027 weer zullen afnemen, maar dat ze 20 procent hoger zullen blijven dan voor het uitbreken van de oorlog. „De EU moet leren van crises uit het verleden en haar afhankelijkheid van de import van fossiele brandstoffen verminderen", zegt Eurocommissaris Valdis Dombrovskis (Economie).

Samenstelling **Mirjam Remie** Foto's: **ANP, AFP, EPA**

Advertentie

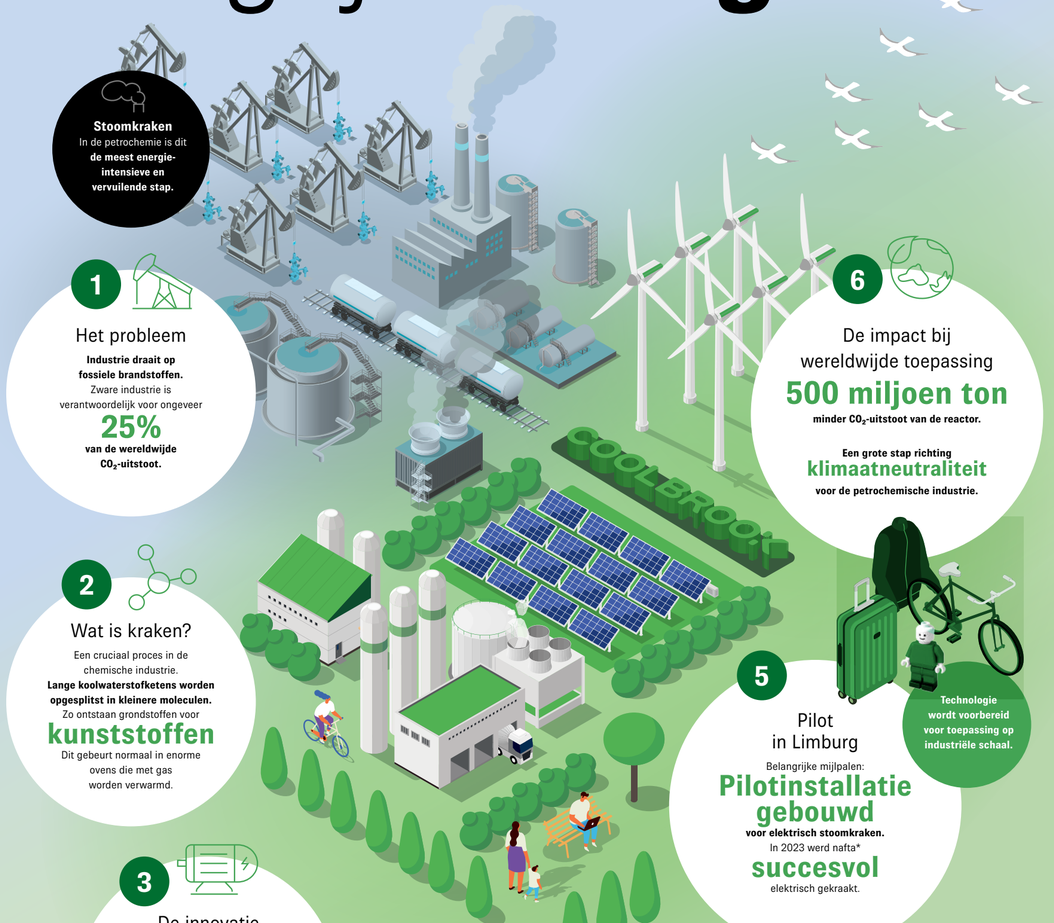
Advertentie

Branded content

Duurzaam en schoon door revolutionaire technologie

Wereldwijd draaien industrieën nog op fossiele brandstoffen, maar verduurzaming vereist een elektrificatieslag. Hoe werkt de innovatieve roterende technologie van Coolbrook precies?

Van grijs **naar groen**

1 Het probleem

Industrie draait op fossiele brandstoffen. Zware industrie is verantwoordelijk voor ongeveer **25%** **van de wereldwijde CO_2-uitstoot.**

2 Wat is kraken?

Een cruciaal proces in de chemische industrie. **Lange koolwaterstofketens worden opgesplitst in kleinere moleculen.** Zo ontstaan grondstoffen voor **kunststoffen**. Dit gebeurt normaal in enorme ovens die met gas worden verwarmd.

3 De innovatie

Coolbrook ontwikkelde een revolutionaire oplossing: de RotoDynamic Reactor
• Geen fossiele brandstoffen
Elektrisch aangedreven
• Extreem hoge snelheden
• Omzetting bewegingsenergie > warmte
• Benodigde temperatuur direct in de reactor flow

4 Unieke technologie

Temperaturen tot **1.000 °C** mogelijk in de reactor met elektriciteit.

Tot **100%** **minder proces-CO_2**

Tot **20%** hogere ethyleenproductie vergeleken met traditionele krakers.

5 Pilot in Limburg

Belangrijke mijlpalen:
Pilotinstallatie gebouwd **voor elektrisch stoomkraken.**
In 2023 werd nafta* **succesvol** elektrisch gekraakt.

Technologie wordt voorbereid voor toepassing op industriële schaal.

6 De impact bij wereldwijde toepassing **500 miljoen ton** **minder CO_2-uitstoot van de reactor.**

Een grote stap richting **klimaatneutraliteit** voor de petrochemische industrie.

* Ruwe benzine, petroleumether of wasbenzine. Het is een licht, brandbaar aardolieproduct dat voornamelijk wordt gebruikt als oplosmiddel of als grondstof in de chemische industrie.

Brightlands

Limburg vernieuwt zonder grenzen

Coolbrook is onderdeel van Brightlands, de innovatiegemeenschap van Limburg waarin grote internationale ondernemingen, honderden gespecialiseerde mkb'ers, twee universiteiten, hogescholen, mbo-instellingen en overheden hun krachten bundelen. Samen werken ze aan doorbraken op het gebied van circulariteit, gezondheid en veiligheid, in de meest internationale regio van Nederland. Met de vier Brightlands Campussen als broedplaatsen waar ondernemers, wetenschappers en studenten praktische oplossingen ontwikkelen voor ingewikkelde vraagstukken. Letterlijk innovatie zonder grenzen.

Benieuwd naar de resultaten en verhalen van Brightlands?
Scan de QR-code of volg Brightlands op linkedin.com/company/brightlands-nl

Infographic: Richard Wouters/Axioma Communicatie 2026

Deze advertentie is gemaakt door XTR branded content en de adverteerder heeft deze inhoud goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC.

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: TU Delft Dream Hall.

Vandaag moet de **auto van Eco-Runner** gaan rijden. Maar eerst maken (vlnr) Olaf de Jong, Isabel van der Burg, Meike van Sliedrecht en Jesse van Zutphen lunch. FOTO SIMON LENSKENS

Pastasalade maken voor 26 man is 'gewoon rammen'

Naam bedrijf: Eco-Runner Team Delft
Locatie: Delft
Branche: Duurzame mobiliteit
Jaaromzet: Non-profit
Aantal werknemers: 26
Kosten lunch: 3 euro per persoon

De vier jonge vrouwen van 'team Eco-Runner' willen ons graag eerst even de werkplaats laten zien. Ze bouwen, met 26 studenten in totaal, zelf een auto. Operations manager Jip Spaargaren (25) legt met een diepe, schorre stem uit dat ze zich specifiek richten op „brandstofflexibiliteit". Chantal Diepenheim (64) - kort haar, zwaar brilmontuur -, manager ad interim van de TU Delft Dream Hall, breekt in. „Even handjes schudden hoor". Ze is fan van de rubriek. Normaal luncht Chantal niet mee met de studenten. Jip nodigt haar nu, uit beleefdheid, toch uit. „Nou daar zeg ik geen nee tegen, jullie koken altijd een stuk lekkerder dan ik", zegt Chantal.

Chantal wijst Jip nog even op „de regeltjes". „Hé, qua veiligheid binnen de looplijntjes blijven". Jip knikt, ze kent de regeltjes, zegt ze. Via de looplijnen lopen we naar de werkplaats. Engineer Bjorn Odijk (22) zit aan een rommelige tafel een boutje te polijsten. Achter hem een glanzend zwart carbon gevaarte, de auto. Hij werkt nu aan de wielaandrijving. „Vandaag moet 'ie rollen", zegt Bjorn. Hij luncht zo even mee, maar de aandrijving moet wel af.

Bot mes

Jip neemt ons mee naar de eerste verdieping. In een volledig uitgeruste rvs-horecakeuken staat electronics engineer Olaf de Jong (23) een komkommer in stukken te hakken met een bot mes. De brokken verdwijnen in een enorme pan. Olaf maakt een pastasalade: penne, feta, potten rode pesto, olijven, tomaat, komkommer, paprika en rucola. Eerder codeerde Olaf in programmeertaal Python een corveeschema.

Scalability manager Jasper van Camp (24) is vandaag verantwoordelijk voor het koken van de pasta. Jasper vult de pan met liters water. Hij pakt ook nog een heel klein steelpannetje. „Voor Bjorn, hij eet geen gluten". Vier zakken pasta verdwijnen in het nog niet echt kokende water. Jasper houdt normaal

> *Beetje peper erbij, voor het idee*
>
> **Meike van Sliedrecht**
> Public relations manager

wel van koken, maar voor 26 man is het „gewoon rammen". Olaf roert ondertussen het saladem engsel door elkaar.

De pasta is klaar. Er is geen vergiet. Public relations manager Meike van Sliedrecht (22) heeft wel een idee. Ze houdt een te kleine deksel omhoog. Jasper stemt in en tilt de dampende pan naar de wasbak. Met hun armen in onmogelijke hoeken gieten Meike en Jasper het water af. Gehuld in een stoomwolk zegt Meike een paar keer „ai, au, au" maar ze houdt stug vol.

„Eerst een bordje voor Bjorn!" zegt Olaf. Daarna stort Jasper de kilo's pasta bij de salade in de grote pan. „Beetje peper erbij, voor het idee," zegt Meike na drie draaitjes aan een pepermolen. Olaf: „Helemaal mooi, ik zeg niks meer aan doen." Jasper en Meike pakken allebei een oor van de pan. Met twee man sterk jonassen ze de pan op een lange eettafel vol hongerige studenten. Gevulde borden gaan over tafel. Voor de liefhebber is er nog balsamicosiroop. Bjorn krijgt zijn eigen bord. „Er moet nog wel wat gebeuren hoor, voordat ie gaat rollen vandaag," zegt hij, lopend en etend tegelijk.

De pan is bijna leeg. Jasper schept nog een keer op. Manager Chantal komt aangelopen: „Ja, er was mij een bordje beloofd hè. Is er nog wel?" Terwijl Jip de pan leegschraapt vraagt Chantal aan ons of wij niet wat meer in het midden van de tafel moeten zitten voor het interviewen en of zij nog „wat interessants" moet vertellen over de Dream Hall. Dat hoeft niet. Chantal installeert zich met een karig hoopje pastasalade aan het einde van de tafel en trakteert de studenten, die eigenlijk al bijna klaar waren, op een vraag: „Wat is jouw meest waardevolle leerervaring hier in de Dream Hall?"

Emma Vos

Advertentie

‘Als mensen hun interesse volgen, vinden ze vaak ook hun talent’

Ebbinge stelt leiders van vandaag en morgen de vragen die er echt toe doen.
Deze keer: Marelle van Beerschoten, eigenaar en managing director van Digital Shapers, een adviesbureau voor digitale transformatie.

Hoe haal je het beste in anderen naar boven?
Ik laat me graag verrassen, en dat gun ik ook de mensen met wie ik werk. Ik nodig hen ook uit: weet dat we als klein bedrijf flexibel zijn, dus ontdek wat je het liefste zou doen, dan gaan we dat proberen te realiseren. Als mensen hun interesse volgen, vinden ze vaak ook hun talent.

Als je een miljoen mocht weggeven, aan wie of wat zou dat dan zijn?
Aan een organisatie die zich inzet voor de kwetsbaren in de samenleving. Als ik naar mijn eigen vakgebied kijk, zou ik zeggen: om mensen te ondersteunen om meer digitaal vaardig te worden. Maar die mensen worden vaak niet bereikt. Je kunt dat geld dus het beste steken in het benaderen van mensen en het ondersteunen van persoonlijk contact.

Ga voor het hele artikel naar ebbinge.nl/leadershiplab of scan de QR-code hiernaast.

Lees het artikel

COO - Defenture
schaalbaarheid in complexe OEM-omgeving
Innovatiegedreven, Nederlandse producent van lichtgewicht tactische voertuigen voor defensie- en special forces-eenheden. Wereldwijd geprezen om wendbaarheid, eenvoud, laadcapaciteit en veiligheid onder de meest extreme omstandigheden. Ambitie: groei en ontwikkeling richting schaalbaar platform, modulaire bouw en klantspecifieke configuraties. COO realiseert fit-for-purpose organisatie: robuust, voorspelbaar, (kosten)efficiënt. Voor hoog kaliber COO uit OEM productie/assemblage. Ervaring met opschalen van complexe, kapitaalintensieve MKB-omgeving. Is resultaatgericht, koersvast, verbindt mensen. Affiniteit met defensie. Ref: 41956 **Tiel**

Business Unit Controller Energy Storage - Alfen
energietransitie, P&L verantwoordelijkheid
Alfen produceert en integreert innovatieve, slimme energieoplossingen om de transitie naar een toekomst met duurzame energie te versnellen. Business Unit Energy Storage Systems (€ 125m) richt zich op mobiele en stationaire batterijen voor diverse eindmarkten. Snelle groei in eerste kwartaal 2026. Ruimte voor operationele en financiële verbetering. Business Unit Controller is rechterhand van Business Unit Director. Gezocht: WO + RC/RA, 10+ jaar ervaring in business control/FD (P&L verantwoordelijkheid) in projecten business, intrinsieke business interesse, combineert conceptueel vermogen met hands-on mentaliteit.
Stevige leider. Ref: 41984 **Almere**

Rijkshavenmeester - Port of Amsterdam
publieke taak en autonome rol
Port of Amsterdam (PoA) is een dynamische zeehaven en toonaangevende speler in de internationale wereld van transport, logistiek en energie. De Rijkshavenmeester is verantwoordelijk voor veilige, vlotte en duurzame afwikkeling van scheepvaartverkeer in het Noordzeekanaalgebied. Geeft leiding aan de Divisie Havenmeester (~180 mdw). Begeeft zich in complex en uitdagend stakeholderveld. Mandaatgevers zijn Gemeente Amsterdam, Ministerie I&W en CNB. Heeft bestuurlijke ervaring in operationele context en affiniteit met de nautische sector. Met sterk gevoel voor politieke verhoudingen en crisisbestendig. Mensgerichte manager, luistert en verbindt. Ref: 41980 **Amsterdam**

Voorzitter Raad van Toezicht - Diergaarde Blijdorp
sterk netwerk in Rotterdam, onbezoldigd
Toonaangevende dierentuin en botanische tuin met 1,5 mln bezoekers.
RvT houdt toezicht en is sparringpartner voor directie in een fase van transformatie om de organisatie toekomstbestendig te maken. Gezocht wordt een ervaren voorzitter met sterk Rotterdams netwerk. Opent deuren bij bedrijven, fondsen en (Haagse) politiek. Heeft sterke externe focus door bijdrage aan structurele financiering en partnerships. Stuurt op scherpte, rolvastheid en goede besluitvorming. Kent het publiek-private stakeholderveld. Verbindt verschillende perspectieven, inspireert en creëert vertrouwen. Borgt continuïteit van Blijdorp.
Ref: 41728 **Rotterdam**

Chief Value Officer Award 2026
nomineer nu!
In een volatiele wereldeconomie, groeit het strategische belang van financiële leiders die sturen op brede waardecreatie. Door niet alleen te sturen op financiële prestaties, maar ook op langetermijnwaarde voor mens, milieu en maatschappij, versterken zij de veerkracht en toekomstbestendigheid van organisaties.
Ebbinge steunt de Impact Economy Foundation bij het zoeken naar de Chief Value Officers (CVO) van het jaar. Een CVO is een CFO die niet alleen kijkt naar financiële waardecreatie, maar ook naar maatschappelijke waardecreatie.
Nomineer nu de CFO die deze award verdient!
Meer informatie: **www.cvosvanhetjaar.nl.**

The Reflective Leader - AI Series
leiderschap in een digitale realiteit
Geen tools, geen how-to’s. Maar wel: wat gebeurt er als systemen slimmer worden, waar blijft jouw rol als beslisser en wat vraagt dat van jou, juist wanneer het nog niet duidelijk is. Samen met: Joan Arensman, AI-expert met ervaring bij o.a. Google en Booking.com en Saskia Vlaar, ervaren toezichthouder en o.a. bestuurslid AIC4NL, brengen we technologische ontwikkeling en bestuurlijke realiteit samen. Dit is geen sessie om bij te blijven. Dit is een dag om stil te s taan bij hoe jij leidt, juist in deze ontwikkeling. Voor leiders die het niet bij de oppervlakte willen houden. Meer informatie: **theschoolofleadership@ebbinge.nl** of op **ebbinge.nl/cursussen**

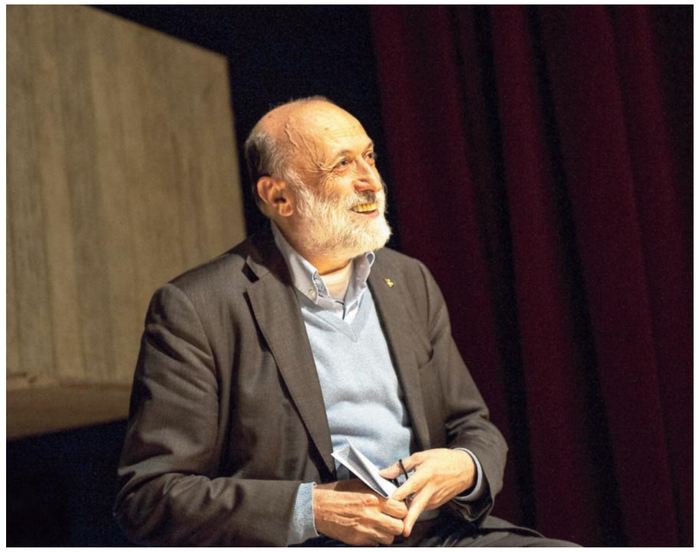
Bekijk alle open posities

reageren graag via www.ebbinge.nl | 020 5 725 725 | info@ebbinge.nl

ebbinge

NECROLOGIE **CARLO PETRINI (1949-2026)** OPRICHTER ITALIAANSE ‘SLOW-FOOD-BEWEGING

Voedsel is altijd politiek, zag Slow Food-filosoof Petrini al vroeg in

Carlo Petrini, oprichter van de Italiaanse ‘Slow Food’-beweging. FOTO VIA REUTERS

Met zijn pleidooi voor lekker, eerlijk en duurzaam voedsel groeide de bezieler van de wereldwijde Slow Food-beweging uit tot een invloedrijke stem in het debat over landbouw, milieu en voedselcultuur.

Ine Roox
ROME

‘Is het soms normaal dat ik méér geld zou uitgeven aan mijn onderbroek dan aan mijn eten? In Italië gebeurt dat, hoor. Mensen kopen graag ondergoed van Armani”, zei Carlo Petrini ooit tijdens een interview. Het was een pleidooi voor een eerlijke beloning voor boeren, verpakt als een boutade en gevolgd door een schaterlach. Die typische combinatie van ironie en overtuiging typeerde de flamboyante Italiaan, die zich decennialang inzette voor voedsel dat niet alleen smaakvol is, maar ook ethisch verantwoord wordt geproduceerd: met respect voor boeren, lokale tradities en het milieu, én met een correcte vergoeding. Donderdagavond is Petrini, bijgenaamd ‘Carlin’, overleden in zijn woning in Bra, in het Noord-Italiaanse Piëmont.

Het was hier dat in 1986 de Slow Food-beweging ontstond, een gevolg van Petrini’s verontwaardiging over de komst van een McDonald’s-restaurant nabij de Spaanse Trappen in Rome. In een land met zo’n rijke gastronomische traditie als Italië vond hij dat symbolisch voor de opmars van fastfood ten koste van lokale eetculturen. Het fastfoodrestaurant kwam er hoe dan ook, maar Petrini’s protest groeide wel uit tot een internationale beweging die zich verzet tegen de logica van snel consumeren en die pleit voor kwaliteit, biodiversiteit en culturele diversiteit in voeding.

Slow Food, dat precies het tegenovergestelde belichaamt van fastfood, verspreidde zich de voorbije veertig jaar naar meer dan 160 landen. In 2004 kreeg de beweging ook een academische pijler, met de oprichting van de Universiteit voor Gastronomische Wetenschappen in Pollenzo. De campus, in een fraai gerenoveerd landbouwbedrijf, ligt in de Piëmontese heuvels waar de druiven van de bekende Barolo- en Barbaresco-wijn groeien. Daar worden studenten tot ‘gastronomen’ opgeleid, professionals die voedsel bestuderen vanuit een cultureel, historisch, ecologisch en socio-economisch perspectief.

De opleiding legt sterk de nadruk op voedselsoevereiniteit, duurzaamheid en de politieke dimensie van voedselproductie. Want dat voedsel altijd politiek is, zag oprichter Carlo Petrini al vroeg in. Zo biedt de studie onder meer inzicht in de impact van westerse landbouwsubsidies op boeren in het Zuiden, die niet kunnen concurreren met de lage dumpingprijzen van gesubsidieerde producten. Sinds de oprichting studeerden in Pollenzo zo’n vierduizend studenten uit honderd landen af. Een succes, al vond Petrini dat jongeren al veel eerder tot kritische burgers inzake voedsel moeten worden gevormd, bijvoorbeeld al via een vak voedseleducatie op school.

Als het gezicht van Slow Food reisde hij de wereld rond. Hij stond ook aan de wieg van Terra Madre (‘Moeder Aarde’), een wereldwijd netwerk dat boeren, vissers, koks, ambachtslieden, onderzoekers en jongeren samenbrengt. Dit initiatief groeide uit tot het hart van de Slow Food-beweging en wil een positieve vorm van globalisering stimuleren, weg van een industriële benadering van de landbouw en eetculturen die steeds meer op elkaar gaan lijken en zo vervlakken.

Tot op het einde bleef Petrini, die met gezondheidsproblemen kampte, zich mengen in het publieke debat. Tijdens een interview met *NRC*, twee jaar geleden naar aanleiding van de Europese landbouwprotesten, zei hij het sterk te betreuren dat de Europese vergroeningsplannen zo snel van tafel waren geveegd: „De Europese Commissie wil de kiezers geven wat zij denken te willen. Maar als die zouden beseffen dat de grond wordt volgepompt met chemicaliën, waardoor de bodem steeds verder verarmt, dan kwamen ze in opstand tegen dit systeem.”

Hij zag dan ook helemaal geen tegenstelling tussen boeren en milieuactivisten. Dat duurzame landbouw niet in staat zou zijn om de wereldbevolking te voeden, noemde Petrini ook een fabeltje: „We produceren [voedsel] voor twaalf miljard mensen, en zijn slechts met acht miljard. Toch is het hele kapitalistische systeem gericht op nóg meer produceren, terwijl we vooral minder moeten verkwisten.”

Carlo Petrini laat een blijvende erfenis na: een wereldwijde beweging die voedsel opnieuw centraal stelt als sleutel tot cultuur, rechtvaardigheid en duurzaamheid. De Italiaanse premier Giorgia Meloni omschrijft hem in een rouwbericht als „een visionair, een vernieuwer en een man die zijn tijd ver vooruit was”.

Advertentie

Advertentie

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Werk dat je verder brengt

Focus op wat jouw carrière vooruithelpt

QHSE Manager

Bedrijf
MATCO Chemicals is een internationale marktleider in watergedragen polymeerformuleringen, die hoogwaardige, op maat gemaakte compounds en additieven ontwikkelt en produceert voor de chemische industrie met focus op veiligheid, kwaliteit en duurzaamheid.

Functie
Als QHSE Manager ben je verantwoordelijk voor het ontwikkelen, implementeren en borgen van het QHSE-beleid binnen de gehele MATCO Group, waarbij je veilige processen, kwaliteitsmanagement en compliance waarborgt, met standplaats de SEVESO-locatie in Oss.

Locatie: Oss / **Ervaring**: 3-5 jaar / **Sector**: Chemicals / **Opleiding**: Hbo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nick Henkes, +31 6 117 020 10

Technical Manager

Bedrijf
MATCO Chemicals is een internationale marktleider in watergedragen polymeerformuleringen, die hoogwaardige, op maat gemaakte compounds en additieven ontwikkelt en produceert voor de chemische industrie met focus op veiligheid, kwaliteit en duurzaamheid.

Functie
Als Technical Manager ben je verantwoordelijk voor onderhoud, engineering, technische investeringsprojecten en continue verbetering van de productielocaties in Oss en Hasselt (NL). Je speelt een sleutelrol in het realiseren van een veilige, efficiënte en toekomstbestendige productieomgeving.

Locatie: Oss / **Ervaring**: 3-5 jaar / **Sector**: Chemicals / **Opleiding**: Hbo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Nick Henkes, +31 6 117 020 10

Fiscalist

Bedrijf
ZMGroep is een onafhankelijke adviesorganisatie in Baarn waar een open en persoonlijke cultuur de basis vormt. Met korte lijnen, veel onderlinge samenwerking en aandacht voor werkplezier creëren ze een omgeving waarin iedereen tot zijn recht komt.

Functie
Als Fiscalist bij ZMGroep adviseer je mkb-ondernemers en DGA's strategisch over fiscale structuren en toekomstbestendige strategieën, waarbij je actief bijdraagt aan klantrelaties en de transitie naar een adviesgedreven organisatie.

Locatie: Baarn / **Ervaring**: 3-5 jaar / **Sector**: Consultancy / **Opleiding**: Wo Bachelor / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Faye Fartoux, +31 6 516 015 13

Product Manager (Propositie / Verzekeringen)

Bedrijf
Credit Life is een gespecialiseerde verzekeraar in Nederland die zekerheid biedt bij arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en overlijden. Het bedrijf werkt samen met banken en financiële dienstverleners om klanten te beschermen tegen onverwacht inkomensverlies.

Functie
Je bent verantwoordelijk voor de productvisie, strategie en ontwikkeling van de Credit Life propositie en portefeuille, waarbij je marktgerichte keuzes maakt en zorgt dat producten daadwerkelijk verkoopbaar en operationeel zijn.

Locatie: Amstelveen / **Ervaring**: 3-5 jaar / **Sector**: Insurance / **Opleiding**: Hbo / **Voorwaarden**: Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Ernestine Simonis, +31 6 292 390 25

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures yer.nl/nrc

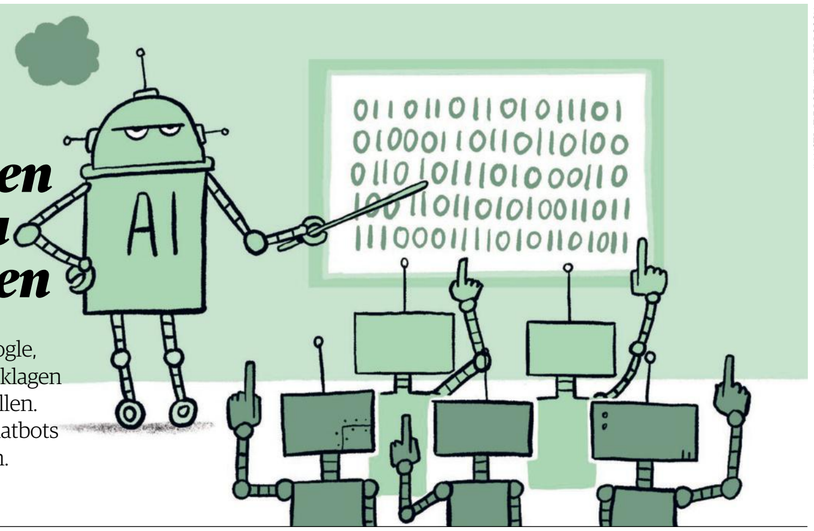
YER. Mensgericht. Ambitieus. Deskundig.

YER ambitions in motion

ACHTER DE SCHERMEN

AI-bedrijven worden nu zelf bestolen

OpenAI, Anthropic en Google, die zelf het web kopiëren, klagen over diefstal van AI-modellen. Stel juiste vragen en de chatbots verklappen hoe ze werken.

ILLUSTRATIE ROEL VENDERBOSCH

Marc Hijink is redacteur technologie en schrijft op deze plek over de achterkant van tech.

Ironisch is het wel. Jarenlang trainden Amerikaanse techbedrijven hun AI-modellen op alle data die ze op het web bij elkaar konden schrapen. Creatief werk van tekstschrijvers, muzikanten, schilders, tekenaars, filmmakers en softwareontwikkelaars werd opgeslurpt om AI te voeden.

Nu vrezen OpenAI, Anthropic en andere techbedrijven voor hun eigen intellectueel eigendom. De allerslimste AI-modellen zijn namelijk te klonen met een techniek die '*distilling*' heet. Stel je een chatbot genoeg slimme vragen, dan kun je uit de antwoorden afleiden hoe het AI-model onder de motorkap werkt. Die kennis gebruik je om een ander model te trainen, dat soms krachtiger kan uitpakken dan het origineel.

Op de AI+ Expo, eerder deze maand in Washington DC, zaten medewerkers van Anthropic en OpenAI op één podium om hun gal te spuien over '*distilling attacks*'. Normaal gesproken concurreren deze AI-bedrijven elkaar de tent uit, maar in hun klachten over diefstal werken ze gebroederlijk samen via het Frontier Model Forum. Het is een clubje van de AI-elite, waar Google, Microsoft, Meta en Amazon zich ook bij aansloten.

De vingers wijzen richting China, waar AI-modellen als DeepSeek de kennis zouden afkijken van voorbeelden uit de VS. Dit gebeurt op grote schaal, vertelde Thompson Paine, die zich over Anthropics geopolitieke positie ontfermt. Eerder meldde Anthropic dat Chinese AI-bedrijven via 24.000 nepaccounts kennis hebben gestolen.

Een kat-en-muisspel

Volgens Andrew Duberstein, datawetenschapper bij OpenAI, is het „een kat-en-muisspel" om de illegale accounts te weren die hun topmodellen beroven. Hij wil niet veel kwijt over de tegenmaatregelen die hij neemt, maar de aanvallers zijn te herkennen doordat ze systematisch heel gestructureerde vragen stellen. Heel anders dan de alledaagse problemen die Jan met de pet aan 'Chat' voorlegt.

Distilleren is een gangbare methode om AI-modellen kleiner en efficiënter te maken, zodat ze minder rekenkracht vergen. Denk aan het distilleren van drank: je stookt een sterkere variant, met minder water en meer alcohol. Maar hoe werkt het?

Maarten Grootendorst is een Nederlandse AI-expert die bij Google Deepmind werkt. Hij is bovendien iemand die taaie materie helder kan samenvatten, zoals een leraar ingewikkelde kwesties aan een student uitlegt. En dat is precies wat er bij het distilleren gebeurt: één model dient als leraar, het andere model leert door specifieke vragen te stellen.

AI-modellen zijn voorspelmachines die bij elke opdracht berekenen wat de waarschijnlijkheid is dat delen van een woord (tokens) dicht bij andere tokens staan. Grootendorst: „Grote taalmodellen gebruiken daarvoor een vocabulaire, een woordenboek, dat uit een paar honderdduizend tokens bestaat. Bij een antwoord op een vraag

Wie de eigenschappen van het student-model kent, kan met feedback van de leraar de 'student' slimmer maken

krijgt elk van die tokens een waarschijnlijkheid mee. De verdeling van zulke waarschijnlijkheden is het afwegingsproces. Dat kun je klonen."

Bij opensourcemodellen is dat makkelijker dan bij de commerciële, gesloten versies van Google, Anthropic of OpenAI. Daar heb je alleen beschikking over de vraag en het antwoord, maar niet over het gedachtenproces. Toch kun je zo de intelligentie van het model nabootsen.

Grootendorst: „Als je een voorspelling maakt zoals 'een plus een is twee', dan heeft dat antwoord een bepaalde waarschijnlijkheid. Die vraag stel je eerst aan de leraar, daarna aan de student. En je zegt: ik wil dat het antwoord lijkt op het antwoord van de leraar. Omdat je de eigenschappen van het student-model goed kent, kun je met de feedback van de leraar de student intelligenter maken." Voor AI Agents werkt destilleren iets anders. Die denken in stapjes ('Dus, je wilt weten wat een plus een is? Laat ik een rekenmachine gebruiken, dan vertel ik je de uitkomst later'). Grootendorst: „In plaats van alleen te trainen op vraag-antwoord, train je op vraag-antwoord-antwoord-antwoord-antwoord." Dat klinkt wat raar, geeft hij toe, maar het werkt.

OpenAI en Anthropic willen op korte termijn naar de beurs en mikken op een marktwaarde van bijna duizend miljard dollar. Maar hun producten zijn een stuk lastiger te verkopen als concurrenten met goedkopere vergelijkbare AI-technologie komen. De voorsprong van de Amerikaanse topmodellen op Chinese alternatieven is geslonken tot amper een half jaar, terwijl de Chinese techsector veel minder krachtige chips tot zijn beschikking heeft. Intussen draaien techbedrijven in de VS op voor de investeringen in dure datacenters.

Jarenlang pleitten AI-bedrijven al voor deregulering, om hun innovatietempo niet te vertragen. Het schrapen van data ging links- of rechtsom: met of zonder toestemming, voor of achter de betaalmuur, al dan niet aangeklaagd door de geduperde makers. Allemaal onder het mom van '*fair use*', een bepaling in het Amerikaanse auteursrecht die hergebruik van het werk van rechthebbenden kan toestaan als je er iets nieuws mee doet. Chatbots bouwen, bijvoorbeeld.

Spieken bij AI-modellen is blijkbaar geen fair use. De techbedrijven krijgen steun van de regering-Trump, die industriële distillatie „onacceptabel" noemt. De Amerikaanse overheid is gevoelig voor het argument dat Chinese concurrenten de AI-kennis kunnen klonen en ontdoen van veiligheidsrestricties die bedrijven in de VS wel inbouwen. Dan kunnen de modellen van Anthropic of OpenAI ingezet worden om cyberaanvallen uit te voeren of biologische wapens te ontwikkelen. Veel Chinese modellen worden verspreid als opensourcesoftware, en overspoelen zo de markt. Ook producten als Mythos, Anthropics AI-model dat gaten in software opspoort en kan dichten, vallen zo in handen van kwaadwillenden.

Wow-effect

Bijna vier jaar na de introductie van ChatGPT is het wow-effect van AI wel verdwenen. De topmodellen doen nog weinig voor elkaar onder en de onderlinge verschillen vervagen. De winnaar is het bedrijf dat de meeste gebruikers weet te bedienen en de hoogste computer- en stroomrekening kan betalen.

Volgens Mark Patel, een McKinsey-analist die afgelopen week op het Imec Technology Forum in Antwerpen sprak, zitten de taalmodellen aan hun taks. Techbedrijven schreeuwen om meer processors en geheugenchips, maar ze moeten veel efficiënter leren werken voordat robots op elke straathoek staan en AI-agents daadwerkelijk je baan kunnen overnemen.

Het samenpersen van de gigantische modellen is de enige manier om de beperkingen in rekenkracht en energie het hoofd te bieden. „We zijn nog lang niet in de buurt van massale AI-adoptie door de maatschappij", zei Patel. De wetten van de „token-economie" zijn hard: distilleren is broodnodig om de kosten omlaag te brengen. Anders stokt de AI-race.

Na een halve eeuw bankier af – maar hij wil het niet alleen over bankieren hebben

Tom de Swaan is voorzitter van de Liberaal Joodse Gemeente in Amsterdam: „Ik besef dat als je een bevolkingsgroep vertegenwoordigt, je ontzettend moet oppassen om over controversiële dingen uitspraken te doen."

INTERVIEW **TOM DE SWAAN**
BANKIER ABN AMRO

Tom de Swaan (80) is afgetreden als president-commissaris bij ABN Amro. „Ik ga ervan uit dat toezichthouders zich weleens aan mij geërgerd hebben."

Door **Eva Smal**
Fotografie **Jagoda Lasota**

AMSTERDAM-ZUID

Tom de Swaan kan gewoon weer op de fiets. Vanwege zijn veiligheid – naast topbankier is hij prominent lid van de Amsterdamse Liberaal Joodse Gemeente – heeft hij de afgelopen drie jaar met de auto de korte afstand van zijn huis in Amsterdam naar zijn werk afgelegd. Maar deze ochtend fietst de 80-jarige Tom de Swaan weer naar het ABN Amro-kantoor aan de Zuidas. Hij heeft een dag eerder zijn laatste dag als president-commissaris van de bank gehad. „Ik hoef hier vanaf nu niet meer zo vaak te zijn, maar áls ik kom, zal het vanaf nu altijd weer met de fiets zijn."

Tom de Swaan is vanaf nu bankier af. Althans. „Als mensen me vragen, wat vind je hier of daar van, dan zal ik natuurlijk niet terughoudend zijn in het geven van mijn advies."

Bijna veertig jaar stond De Swaan aan de top van het Nederlandse bankwezen. Hij begon na zijn afstuderen als monetair econoom in 1972 bij De Nederlandsche Bank, waar hij vanaf de jaren tachtig zestien jaar directielid was. Eind jaren negentig werd hij financieel en risicodirecteur bij ABN Amro, tot 2006. In die periode was de bank, toch uit een relatief klein land, een internationale speler: ABN Amro behoorde tot de toptien van grootste banken ter wereld. „Ongelooflijk fascinerend, dat dat zo fantastisch functioneerde." Daarna werd De Swaan commissaris, onder meer bij private bank Van Lanschot Kempen maar ook bij supermarktconcern Ahold, biopharmabedrijf GlaxoSmith-Kline en de grote Zwitserse verzekeraar Zürich. De laatste acht jaar keerde hij terug bij ABN Amro, als voorzitter van de raad van commissarissen.

U noemt uw eerste periode bij het toen nog wereldwijd opererende ABN Amro fascinerend. Het ging daarna wel mis: de bank werd eerst in 2007 opgesplitst door drie kopers, waarna in 2008 tijdens de kredietcrisis het nog resterende Nederlandse deel werd genationaliseerd.
„Toen was ik weg."

Maar heeft u wel eens teruggekeken naar die periode met de vraag: 'had ik iets anders kunnen doen'?
„Nee, nee. Ik ben van mening dat de strategie die ABN Amro in die tijd had, goed was. We waren een soort Griekse tempel. De pilaren, dat waren de activiteiten die we in verschillende Europese landen hadden." ABN Amro had dochterondernemingen in onder meer Brazilië, Verenigde Staten, Thailand en India. „Daarbovenop lag het dak: de internationale zakenbank. Dat functioneerde succesvol."

Daar was destijds niet iedereen het over eens. Een consortium van banken, Fortis, Santander en RBS meende, onder aanmoediging van een aantal zakenbankiers, dat de losse delen van ABN Amro meer waard zouden zijn dan het geheel. De Swaan noemt het „jammer" dat die drie banken ABN Amro hebben gekocht en opgesplitst. „Omdat een aantal *investment bankers* die banken ervan wist te overtuigen om mee te doen aan de 'grootste overname in de financiële sector ooit'."

ABN Amro werd door de drie gekocht voor ruim 70 miljard euro. Mede door die enorme overnamesom was Fortis, dat de Nederlandse en Belgische delen had gekocht, een jaar later een van de slachtoffers van de wereldwijde kredietcrisis. De Nederlandse staat besloot daarna de Nederlandse Fortis- en ABN Amro-delen te nationaliseren. Van die veel kleinere bank, die weer de naam ABN Amro kreeg, was De Swaan vanaf 2018 tot eind april president-commissaris.

Heeft u nog heimwee naar het oude ABN Amro?
„We hadden een fantastische tijd. Want het is leuk om te werken in een bedrijf dat het goed doet. Maar dat heb ik in latere periodes ook gehad."

De Swaan keerde in 2018 bij ABN Amro terug in een onrustige tijd. Hij volgde Olga Zoutendijk op, die voortijdig vertrok als president-commissaris omdat ze zich te veel zou hebben bemoeid met uitvoerende taken. Er was ook nog een kwestie met ontevreden managers, die bij de toezichthouders zouden hebben geklaagd over een vertrouwenscrisis. „Je kan gerust stellen dat er enig rumoer was. Ik was er zelf niet bij, maar het zat in de relationele sfeer, maar ook in de strategie. Op een gegeven moment moet je je realiseren, we zijn niet meer de bank van rond de eeuwwisseling. Ik denk dat we het voortvarend hebben aangepakt, door snel mutaties aan te brengen in het bestuur en de rvc."

„En ja, die managementbrieven. Die raakten echt kant noch wal. Het zou van iemand van binnen de bank zijn; nou, ze stonden zo vol taalfouten dat ik me dat niet kon voorstellen."

Hoe leuk was het om weer bij ABN Amro te werken? De bank lijkt de afgelopen jaren permanent met reorganiseren bezig te zijn.
„Dat is inherent aan een groot bedrijf: er gebeurt altijd wat. Als je daar niet met een positieve blik naar kijkt, lijkt het inderdaad al vrij snel dat we altijd aan het reorganiseren zijn. Maar zeker als ik de laatste twee, drie jaar bekijk, dan gaat het steeds beter met ABN Amro."

Is het überhaupt leuk om bankier te zijn in deze tijd? Er wordt veel geklaagd over alle toezichtseisen – uw oude vak.
„Ik vond het leuk. De druk van toezichthouders is enorm gegroeid ja, maar dat is een vanzelfsprekend gevolg van wat er in 2008 gebeurd is en hoe dat nog in de eurocrisis [toen Griekenland bijna omviel] effect had. Toen is het centralebankentoezicht in Frankfurt ontstaan. Daardoor is de druk groot. En vanzelfsprekend denk je dan weleens: jongens, we kunnen het ook zelf wel hoor. Maar dit is het systeem waarvoor we gekozen hebben.

„En dan kan je eindeloos zitten mokken. Maar dat helpt niet. Je moet zorgen voor een goede relatie met de toezichthouder. En dan merk je – en dat had ik ook toen ik zelf bank-toezichthouder [bij DNB] was – dat je in principe aan dezelfde kant van de tafel zit: we willen allemaal een goed functionerend financieel bestel. En zolang je dat in je hoofd hebt, kan je je best eens ergeren aan het toezicht. Ik ga ervan uit dat ze zich ook weleens aan mij geërgerd hebben."

U stapte in 1999 over van bankentoezichthouder naar bankier. Kon u de knop toen makkelijk omzetten?
„Men beweerde van wel. Zelfs de toezichthouders beweerden dat in ieder geval."

Na uw eerste periode bij ABN Amro werd u van bestuurder commissaris bij een aantal bedrijven, dus u ging van een uitvoerende naar een controlerende en adviserende rol. Was dat nog een grote overgang?
„In 2006 [toen De Swaan bij ABN Amro vertrok] was ik 60 jaar. Dat was destijds als bestuurder de pensioenleeftijd. En op de dag dat mijn afscheid aangekondigd werd, had ik in de avond al drie mensen aan de lijn die vroegen of ik ergens commissaris wilde worden. Dat was toen gewoon een logische stap."

„Toen had je ook minder procedures met allerlei benoemingscommissies. Je werd gewoon gebeld door de voorzitter en gevraagd. Dat was zeker geen beter systeem dan nu – integendeel – maar dat ging toen zo. Nu worden er profielschetsen gemaakt, selectieprocedures gevolgd. Dat werkt meer diversiteit in de hand, gelukkig. Want als je alleen Pietje Puk belt, of Jantje Klaassen, dan krijg je geen diverse raad van commissarissen."

U vindt dat belangrijk?
„Ja. Toen ik bij Ahold commissaris werd [in 2007, tot 2013] was daar al een meerderheid vrouw. Daar merkte ik dat de gesprekken daardoor een andere dimensie hadden, levendiger, meer gezichtspunten. Het zou trouwens ook gek geweest zijn als bij een supermarktbedrijf waar vrouwen de voornaamste klant zijn, zij op dat niveau niet goed vertegenwoordigd waren geweest.

„Maar het gaat om diversiteit in het algemeen. Bij een gloeilampenfabriek moet je ook niet alleen mensen neerzetten die gloeilampen hebben gemaakt. Juist in een raad van commissarissen kan een ander gezichtspunt helpen om problemen binnen een bedrijf op te lossen. Je moet niet allemaal dezelfde hoed op hebben."

'Buitenschoolse' activiteiten

De Swaan was niet alleen bestuurder, hij is maatschappelijk altijd actief geweest. „Buitenschoolse activiteiten", zegt hij zelf. Hij zet zich momenteel in voor onder meer het Holland Festival en voor Stichting Fondsen Nederlands Kankerinstituut. Ook was hij een tijd betrokken bij het Concertgebouworkest en de Nederlandse Opera.

De Swaan wil het in dit afscheidsinterview graag óók over die andere kant hebben – net zoals in een interview met *NRC* uit 2015.

Waarom moet het niet alleen over bankieren gaan?
„Je drijfveren in je werk komen in sterke mate uit je persoonlijke omstandigheden. In ieder geval bij mij en ik ga ervan uit dat dat ook voor veel anderen geldt. Dit zijn banen waar je onwaarschijnlijk veel tijd en denkwerk in stopt. Dat denkwerk is gekoppeld aan de omgeving waarin je leeft. Het is onvermijdelijk dat wat je daar hoort en leert, invloed heeft op je primaire functie [als bestuurder van een bedrijf]. En daarom vind ik dat je ook bereid moet zijn om je een beetje bloot te geven – hoe je persoonlijke leven in elkaar steekt."

De Swaan laat als voorbeeld vallen dat hij altijd veel heeft gelezen tijdens zijn carrière. „Ik lees vooral 's nachts. Romans, omdat dat rustgevender is."

Wat leest u dan?
„Toen ik jong was, las ik vooral Amerikaanse schrijvers, Philip Roth en Kurt Vonnegut. In die tijd vond ik Amerikaanse literatuur heel uitzonderlijk. Omdat die heel veel reflectie toonde; niet per se een boodschap overbrengend. Maar afgelopen jaren lees ik ook veel Nederlandse literatuur – ik ben in 2007 voorzitter geweest van de Libris Literatuurprijs en ik krijg nog altijd boeken opgestuurd. Ik las dat het boek van Bert Natter dat de Libris heeft gewonnen een uitermate treurig boek is. Ik denk dat ik dat ook maar ga kopen en lezen."

Dat helpt bij uw functies?
„Ja, dat helpt om na te denken. Hoe de wereld in elkaar zit. Hoe je met dingen moet omgaan. En het ontspant ook. Kijk, als ik in de opera zit of in het Concertgebouw, dan weet mijn echtgenote al: tijdens het eerste deel van het eerste muziekstuk slaap ik. Omdat ik me dan gewoon op mijn gemak voel." Lachend: „Anderen zullen het niet snel toegeven, maar ik weet dat het voor veel anderen ook geldt."

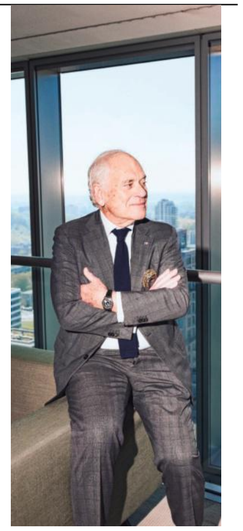
De Swaan is thans voorzitter van de Liberaal Joodse Gemeente in Amsterdam – hij trad vier maanden voor de aanslagen door Hamas van 7 oktober 2023 aan. Na de aanslagen organiseerde zijn gemeente bijeenkomsten om emoties met elkaar te delen – De Swaan was er een van de sprekers.

Nam u die gebeurtenissen nog mee naar ABN Amro destijds?
„Nee, althans: dat ik dus wat voorzichtiger moest zijn met de fiets. Maar voor de rest nee."

Maar u zei zelf: iedereen neemt wat hij of zij belangrijk vindt in de maatschappij mee in hoe hij of zij bestuurt.
„Natuurlijk neem je altijd je bagage mee. Maar niet in de zin dat we dit in de raad van commissarissen hebben besproken."

Anders dan tijdens het interview uit 2015, toen hij vertelde dat hij in de jaren zeventig had overwogen naar Israël te verhuizen maar dat mede niet deed omdat hij vond dat Israël de bezette gebieden moest teruggeven aan de Palestijnen, is De Swaan nu terughoudender om rond zijn Joods-zijn standpunten in te nemen. „Ik realiseer me dat als je publiekelijk een bepaalde bevolkingsgroep vertegenwoordigt, je ontzettend moet oppassen om over controversiële dingen uitspraken te doen. En dat doe ik dan ook, daar mee oppassen."

„Wat ik tegen anderen zeg: mijn voorouders zijn omstreeks 1760 in Nederland aangekomen. Mijn familie woont hier dus al honderden jaren; wij zijn gewoon Nederlanders. Je moet dat goed kunnen scheiden: ik vraag ook niet aan mensen van andere geloofsovertuigingen 'wat vind jij nou van wat de Chinezen doen'. Of wat de Amerikanen nu doen."

Toezicht, bank, toezicht

Tom de Swaan (1946) studeerde monetaire economie in Amsterdam, waarna hij in 1972 bij De Nederlandsche Bank ging werken. Daar werd hij directielid, met eerst de verantwoordelijkheid voor onder meer Bankbiljetten en vanaf 1992 voor het Bankentoezicht. In 1999 werd De Swaan financieel directeur bij ABN Amro tot aan zijn pensionering in 2006. Daarna werd hij commissaris: onder meer bij Ahold en DSM. Bij verzekeraar Zürich en Van Lanschot Bankiers werd hij president-commissaris. Van 2018 tot april 2026 was hij dat bij ABN Amro.

> Dit zijn banen waar je onwaarschijnlijk veel tijd en denkwerk in stopt

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

Anti-AI-demonstranten 'herdenken' slachtoffers van AI. FOTO GETTY IMAGES

Posters die de **betrouwbaarheid van Big Tech** bevragen op een muur in San Francisco. FOTO GETTY IMAGES

KUNSTMATIGE INTELLIGENTIE

Verbond tussen Big Tech en Trump wordt een achilleshiel voor zijn partij

Nu onder Amerikanen de weerstand tegen AI groeit, doneert Big Tech volop aan vooral Republikeinen, in de hoop dat Washington ruim baan blijft geven aan de techsector. Dat biedt Democraten kansen in de naderende Congresverkiezingen.

Merijn de Waal

TONOPAH | PHOENIX | COLLEGE STATION

Over een grindpad tussen roestende ranches en nieuwbouwvilla's scheuren tieners van een nabijgelegen inheems reservaat op een namiddag in april op hun quad voorbij. Een zwartstaarthaas schiet een bosje stepperollers in. Dan houdt de onverharde weg abrupt op en begint de woestijn, waar in de ondergaande zon metershoge saguarocactussen lange schaduwen vooruitwerpen.

Precies deze rust en ruimte zocht Kyler Treguboff toen hij zes jaar geleden naar de bergwoestijn van Arizona verhuisde. „De pandemie was net uitgebroken en ik vond het meteen geweldig hier. Niemand aan je kop", vertelt de installateur van brandwerende installaties voor de garage van zijn eenlaagse woning. „'s Nachts kon je vaak de Melkweg zien, met het blote oog. Nu eigenlijk nooit meer." Met een armgebaar wijst hij de schuldige aan – in het oosten, waar metropool Phoenix in de verte oplicht. „De stad rukt onze kant op."

Binnenkort zal het helemaal gedaan zijn met de sereniteit van dit voorsteldelijke rafelrandje in de woestijn. In de directe achtertuin van Treguboff en enkele tientallen buren moet een 25 miljard dollar kostend datacenter komen met een oppervlakte van 5 tot 7 miljoen vierkante voet (46 tot 65 hectare) en 1,5 gigawatt aan vermogen. Eenmaal afgebouwd zal het project – vernoemd naar de nabijgelegen Hassayampa Ranch – gehuurd worden door een nog onbekende, maar grote speler op het gebied van kunstmatige intelligentie. Het is slechts een van de tientallen gigantische computerhallen die in de VS uit de grond worden gestampt nu het land vol inzet op extra rekenkracht voor AI.

Onder president Donald Trump gaan de VS – in techbrojargon – *all-in* op AI. Federale milieu- en energieregels zijn versoepeld en pleidooien voor meer regulering – soms ook uit de sector zelf – worden afgedaan als 'woke' en 'radicaal-links'. AI is niet alleen cruciaal voor de economie en innovatie, maar ook voor de nationale veiligheid omdat China de AI-race niet mag winnen, is de regeringslijn.

In een poging Trumps partij ook na de Congresverkiezingen van november aan de macht te houden in Washington, doneert de AI-sector dit jaar honderden miljoenen aan Republikeinse kandidaten. Die campagnegiften zijn zeer welkom, maar nu Amerikanen zich in peiling na peiling tegen AI blijken te keren, wordt het Republikeinse verbond met Big Tech ook een kwetsbaarheid. Democraten ontdekken AI als campagnethema waarop ze Trumps partij kunnen aanvallen.

> Het voelt alsof AI je door de strot wordt geduwd. Het duikt overal op
>
> **Kyler Treguboff**
> installateur brandwerende installaties

Zorgen over AI

De maatschappelijke weerstand beperkt zich allang niet meer tot directe omwonenden van datacenters. Sinds dit voorjaar steekt een aanzwellende Amerikaanse revolte tegen AI op. Het huis van OpenAI-topman Sam Altman werd in april in San Francisco aangevallen met een molotovcocktail en twee dagen later ook nog beschoten. Een Google-topman werd vorige week uitgejouwd door studenten toen hij tijdens een afstudeerceremonie in Arizona de loftrompet stak over AI.

De incidenten verraden een breder ressentiment tegen AI, dat, zo signaleerde zakenkrant *The Wall Street Journal*, „misschien nog wel sneller groeit dan de industrie zelf". Opinieonderzoeken leren dat Amerikanen op veel meer vlakken vrezen dat AI het slechtste van meerdere werelden biedt.

Nu de AI-modellen steeds meer kunnen, vrezen Amerikanen voor massaal banenverlies. De gestegen elektriciteitsrekening wordt in veel huishoudens direct gekoppeld aan de enorme energievraag van datacenters. En dan zijn er nog mensen die vrezen dat 'superintelligente' AI zich tegen de mensheid kan keren.

Ook Treguboff is allesbehalve enthousiast over AI. „Het voelt alsof het je door de strot wordt geduwd. Het duikt overal op. Terwijl het vaak alleen maar gelikte chatbots zijn die je naar de mond praten, kunnen veel mensen nu al niet meer zonder ze."

Op termijn denkt hij dat AI veel witteboordenbanen overbodig kan maken. Dat zou voor hem als installateur van brandblussers en sprinklerinstallaties uiteindelijk ook slecht nieuws zijn. „Al die kantoorpanden die ik nu onderhoud en inricht, komen dan leeg te staan."

Cherisse Campbell, die niet ver van de toekomstige bouwplaats honderden kalkoenen houdt, heeft nog een bezwaar: klimaatverandering. Ook zonder de extra CO_2-uitstoot die de AI-ontwikkeling veroorzaakt, is het in Arizona al gevaarlijk droog en heet. Ze merkt nu al dat de zomers eerder beginnen en langer duren, vertelt ze op de met vogelpoep bezaaide veranda van haar zelfgebouwde huis. "Met dat datacentrum verderop zal het 's nachts nooit meer lekker afkoelen. Dat was altijd het grote voordeel ten opzichte van wonen in de stad." Terwijl zij al overweegt haar woning af te breken en dieper in de woestijn weer op te bouwen, houdt haar buurman Treguboff hoop dat AI de hype uiteindelijk niet waarmaakt, dat „de zeepbel barst" en zijn achtertuin gewoon woestijn blijft. Ook dat zou echter nadelen hebben, zegt hij. Als „libertair en kapitalist" wantrouwt hij de alliantie die de techsector is aangegaan met de politiek.

Infrastructuur is de flessenhals

Vastgoedondernemer Anita Verma-Lallian rekent erop dat de hausse nog jaren aanhoudt, vertelt ze in de lobby van een vijfsterrenhotel in Phoenix. Haar familie zit al decennia in bouwgrond, vastgoed en zonneparken en sinds enige tijd specialiseert ze zich in datacenters. In stappen kocht ze de grond rond Hassaympa Ranch op en met andere financiers zal ze voor 25 miljard dollar een datacenter gaan ontwikkelen voor een van de grote AI-labs.

„De locatie is ideaal", somt ze de voordelen op: niet te ver van de stad, vlakbij een kerncentrale, de grond is betaalbaar, stroom is goedkoper dan in buurstaat Californië en er is een kleine kans op natuurrampen zoals bosbranden of aardbevingen. Toch gaat het in haar vak allang niet meer alleen om de locatie. Infrastructuur, zegt Verma-Lallian, is bij datacenters cruciaal. „Water en stroom moeten beschikbaar en betaalbaar zijn, de grond moet voor industrie aangemerkt kunnen worden. Infrastructuur vormt nu de nieuwe flessenhals bij projecten."

Ze ziet al deze uitdagingen toenemen doordat de maatschappelijke weerstand tegen AI en datacenters snel groeit. Op verschillende plekken hebben omwonenden zich met succes verzet tegen plannen voor een datacenter, ook in Arizona. „Je ziet het de afgelopen maanden snel kantelen. Inmiddels is een meerderheid van de mensen tegen." Die zorgen noemt ze het gevolg van „verkeerde pr". „We moeten veel beter uitleggen dat datacenters helemaal niet slecht zijn voor de omgeving."

Volgens de ontwikkelaar zal haar datacenter zowel stiller als waterzuiniger zijn dan oudere generaties. Ook verwacht ze veel van SMR's: kleine kernreactoren. Hoewel de meeste experts voorspellen dat het minstens vijf en waarschijnlijk tien jaar kost voordat die staan en werken, denkt Verma-Lallian dat ze haar datacenter al over „een tot twee jaar" op SMR's kan draaien.

> We moeten veel beter uitleggen dat datacenters niet slecht zijn voor de omgeving
>
> **Anita Verma-Lallian**
> Vastgoedondernemer

De techsector probeert de opvlammende zorgen over de energiehonger en overlast van AI op meer manieren weg te nemen. Elon Musk, die enkele kolossale datacenters bestiert, voorspelt dat hij ze spoedig de ruimte in kan schieten. Energie is daar geen probleem, want de zon schijnt er altijd en het ruimtevacuüm koelt de servers, redeneert hij. Peter Thiel, een andere techmiljardair, investeert in een startup die datacenters op zee zegt te kunnen bouwen en die op getijdenstroom te kunnen laten draaien.

AI-regulering

Het zijn vergezichten die buiten Silicon Valley en Washington bij weinigen de bezwaren over AI wegnemen, en Democraten komen met hele andere tegenvoorstellen. De progressieve senator en oud-presidentskandidaat Bernie Sanders bepleit, samen met de linkse Democratische sterafgevaardigde Alexandria Ocasia-Cortez (AOC), een landelijke bouwstop voor datacenters. Ze hebben een wetsvoorstel opgesteld dat een moratorium op AI-ontwikkeling zou invoeren, in ieder geval totdat de technologie aan strengere veiligheidseisen is gebonden.

Daarnaast komen individuele staten – ook Republikeins bestuurde – met eigen wetten die AI en datacenters wél aan banden leggen.

Mochten de Democraten in november, zoals verwacht, een of beide kamers van het Congres heroveren, kan het politieke tij voor AI verder keren. Om dit te voorkomen, doneren techbedrijven en investeerders dit jaar op grote schaal aan pro-AI-kandidaten. Hun grootste campagnefinancieringsvehikel heet Leading the Future, van onder meer OpenAI-medeoprichter Greg Brockman en het durfkapitaalfonds Andreessen Horowitz, dat nauwe banden onderhoudt met de regering-Trump. Dit pro-AI-geld gaat vooral naar Republikeinen.

In bijvoorbeeld het tiende district van Texas schaarde de AI-sector zich achter Chris Gober. Hij stelde in maart al in de eerste kiesronde zijn nominatie zeker, mede doordat hij miljoenen meer te besteden had dan zijn Republikeinse rivalen. Gober was hoofd juridische zaken bij Tesla en was in 2024 de topadvocaat van het politieke actiecomité waarmee Elon Musk zich achter Trumps presidentscampagne schaarde. Nu de miljonair Gober zelf naar Washington wil, spekken techmiljardairs zijn campagnekas.

Musks voormalige topjurist moet het in november opnemen tegen de Democratische politica Caitlin Rourk. Als voormalig manager op het Dell-hoofdkantoor in Austin komt ook zij uit de techwereld en ook zij heeft zelf met AI gewerkt. „Ik heb gezien hoe geweldig het kan zijn, bijvoorbeeld in kankeronderzoek", vertelt ze half april na afloop van een campagnebijeenkomst met studenten op de Texaanse A&M-universiteit. Maar mocht zij in het Huis van Afgevaardigden worden gekozen, dan belooft ze zich in te zetten voor „een pas op de plaats". Zelf neemt ze geen donaties aan van het bedrijfsleven.

In haar gesprekjes met kiezers merkt ze dat het thema niet meer alleen draait om datacenters. Jonge universitair opgeleide Amerikanen in haar linkse thuisstad Austin klagen dat ze minder makkelijk aan een baan komen, nu bedrijven zouden afwachten in hoeverre kantoortaken binnenkort kunnen worden overgenomen door een AI-agent. Samen met conservatieve Texanen op het platteland, die vooral te hoop lopen tegen datacenters in hun omgeving, waterschaarste en energieprijzen, vormt zich zo een interessante kiezerscoalitie. Rourk acht zich daarom niet kansloos tegenover haar Republikeinse pro-AI-kandidaat, die het district normaliter gemakkelijk zou moeten kunnen winnen. „Ik denk dat we een kans maken."

Toch geen AI-decreet van Trump

De AI-sector doneert echter niet alleen aan kandidaten die hem zo ongemoeid mogelijk willen laten. Anthropic, bekend van chatbot Claude, doneert tientallen miljoenen aan Public First Action. Dit politieke actiecomité steunt (vooral Democratische) politici die juist pleiten voor meer regulering. Anthropic zet zich graag als maatschappelijk verantwoorde AI-speler in de markt. Begin dit jaar botste het bedrijf hard met het Pentagon en de regering-Trump omdat het niet wil dat zijn modellen worden ingezet bij massasurveillance van Amerikanen en autonome wapensystemen.

Na deze clash bracht Anthropic een nieuwe versie van zijn Mythos-model uit, die veel rumoer oogstte. Het model zou nu zo bedreven zijn in het opsporen van beveiligingslekken dat het omschreven werd als een massavernietigingswapen voor cyberoorlogsvoering. Sindsdien lijkt zelfs de regering-Tump vatbaar te worden voor het argument dat AI enige vangrails nodig heeft om veilig ontwikkeld te worden.

Ook Democratisch politica Rourk spreekt veel Amerikanen die vrezen dat AI-modellen nu zo gehaast ontwikkeld worden dat ze tot maatschappelijk en economische ontwrichting kunnen leiden. Ze steunt dan ook het door Sanders en AOC voorgestelde moratorium zolang dit „tijdelijk" van aard is. „AI wordt nu helemaal voorgesteld als een kwestie van nationale veiligheid: we moeten China verslaan, we moeten China voorblijven. Maar mensen beginnen daar doorheen te prikken en zeggen: wacht eens even, we willen niet bang gemaakt worden en beslissingen opgedrongen krijgen die mogelijk desastreuze gevolgen hebben. We willen eerst het hele plaatje kennen – voor nu, maar ook voor op de langere termijn."

Advertentie

Stel je vragen aan onze correspondenten!

NRC CORRESPONDENTEN-AVOND

Dinsdag 2 juni
Pakhuis de Zwijger

Eens in de twee jaar komen de ruim twintig correspondenten van NRC tegelijk naar Nederland. Ter gelegenheid hiervan organiseert NRC een bijzonder programma in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Wil je weten hoe onze correspondenten verslag doen over landen waar journalisten niet welkom zijn? En hoe je als journalist opereert in een wereld die bol staat van de desinformatie? Stel je vragen aan onze correspondenten.

Koop nu je tickets op **nrc.nl/correspondentenavond**

nrc›

INKOMEN

Hoe verdeel je het geld eerlijk binnen een relatie? En neem je onbetaalde zorgtaken mee?

Geld zorgt binnen relaties vaak voor discussie. Zeker wanneer de een meer verdient dan de ander. Maar bestaat er zoiets als een écht eerlijke verdeling, die onbetaalde (zorg)taken ook meeneemt? „Dat mannen nog altijd vaker de beter verdienende partner zijn in heteroseksuele relaties, zorgt voor een bepaalde machtsverhouding."

Door **Sara Madou**
Fotografie **Andreas Terlaak**

Cato Benschop (l) en **Cas Verweij** hebben nooit meer discussies over geld sinds ze een herverdelingssysteem hanteren.

In Nederland zijn vrouwen de afgelopen twintig jaar 15 procent meer gaan werken buitenshuis, terwijl mannen maar 0,4 procent meer zorgtaken zijn gaan verrichten. Ook de loonkloof blijft hardnekkig: vrouwen verdienen per uur gemiddeld zo'n 10,5 procent minder dan mannen, aldus het CBS.

En dat terwijl vrouwen inmiddels in de regel hoger opgeleid zijn en sneller afstuderen, met gemiddeld betere resultaten dan mannen. In de leeftijdsgroep van 20 tot 35 jaar verdienen vrouwen dan tegenwoordig ook iets meer. De inhaalslag die ze maken, stagneert zodra er eventueel kinderen komen. Bij de geboorte van een eerste kind gaat 45 procent van de moeders minder werken, of stopt helemaal, terwijl 75 procent van de vaders fulltime blijft werken.

Alleen al de tijdelijke loopbaanonderbreking vanwege zwangerschap zorgt ervoor dat de inkomensverschillen groter worden, net als het feit dat mannen vaker leidinggevende en dus beter betaalde functies hebben. Bovendien werken vrouwen vaker in sectoren met een gemiddeld lager salaris, zoals de zorg en het onderwijs.

Hoe je het ook wendt of keert: daar zit iets scheef. De ongelijke inkomensverdeling kan voor een uitdaging op relatiegebied zorgen. Want hoe houd je het gelijkwaardig, als de verschillen zo groot (kunnen) zijn?

Kans op een echtscheiding

Econoom Sophie van Gool haalt in haar boek *Je kind is een goudmijn* (2026) een onderzoek aan, waarbij werd gekeken naar 'promotiescheidingen': wordt een vrouw bijvoorbeeld burgemeester of directeur, dan verdubbelt de kans dat ze daarna gaan scheiden, bij mannen is er in dat geval amper verschil. „Dat mannen nog altijd vaker de beter verdienende partner zijn in heteroseksuele relaties, zorgt voor een bepaalde machtsverhouding. Zeker wanneer er kinderen in het spel zijn. Als je meer verdient, kun je ook beter onderbouwen waarom jij degene bent die meer zou moeten blijven werken."

Volgens haar ervaren mannen een gelijkwaardige relatie op geldgebied als een bedreiging, „terwijl er voor hen ook veel te winnen is." Denk aan een betere werk-privébalans, een sterkere band met eventuele kinderen, en een partner die zich verder kan ontwikkelen.

Eind negentiende eeuw ontstond het kostwinnersmodel als de standaard. Dat kwam door de industrialisatie, maar was ook een politieke keuze van met name christelijke partijen. Gehuwde vrouwen verdienden vaak minder geld, waarmee het voordeliger was als zij het huishouden en de zorg voor kinderen op zich namen, in plaats van huishoudelijk personeel.

Ook werd het gezien als een statussymbool, om het maar met één salaris te kunnen redden. Vanaf 1924 was het zelfs onmogelijk voor getrouwde vrouwen om voor de overheid te werken. Dit werd afgeschaft in 1958, maar de erfenissen van het systeem zijn nog steeds terug te vinden in allerlei elementen van onze samenleving. Neem bijvoorbeeld zoiets praktisch als openingstijden van basisscholen: er zal toch iemand de kinderen om half 4 op moeten komen halen.

Van Gool: „Ons volledige beleid is ingericht op het kostwinnersmodel, waarbij ervan wordt uitgegaan dat er ruimte en tijd is om naast het betaalde werk voor kinderen en het huishouden te zorgen. Met twee werkende ouders is dat niet te doen. De daadkracht ontbreekt om echt stappen te maken, of beleidsmakers vinden het gewoon niet belangrijk genoeg."

> Ons volledige beleid is ingericht op het kostwinnersmodel
>
> **Sophie van Gool**
> econoom

Anders denken

De Nederlandse kapitalistische samenleving hecht veel waarde aan betaald werk, blijkt ook in de hoeveelheid nieuwsberichten over stijgende of dalende koopkracht. Van Gool zou graag zien dat onbetaald werk daarin ook meegenomen wordt. „Stel: een vrouw werkt drie dagen en doet het grootste gedeelte van het huishouden en de zorg. Dat stelt de man in staat om vijf dagen buitenshuis te werken. Als ze daar allebei gelukkig mee zijn, is dat principe niet schadelijk. Alleen wordt er vaak niet nagedacht over de langetermijneffecten. Wanneer een relatie verbroken wordt en die vrouw een gat in haar cv en pensioen heeft, bijvoorbeeld."

Veel huishoudens kiezen op financieel gebied vaak voor 'alles door de helft' of naar rato: verdient zij 10 procent meer dan hij, dan betaalt zij ook 10 procent meer aan de gezamenlijke kosten. Maar er is ook nog een derde optie, het herverdelingssysteem. Hierin is meer oog voor door de maatschappij veroorzaakte verschillen (zoals die eerder genoemde loonkloof) en ongelijkheid qua betaald/onbetaald werk. Het idee: alle inkomsten gaan op één hoop en daarvan worden de vaste lasten betaald. Wat er overblijft, verdeel je op basis van (directe en toekomstige) maatschappelijke verschillen. Zo kun je compenseren voor een mogelijk verschil in pensioenopbouw. Er zijn zelfs stellen die zaken meenemen als persoonlijke verzorging, waar vrouwen over het algemeen meer geld aan uit moeten geven.

Van Gool: „Als je beiden een salaris hebt met flinke onderlinge verschillen, is fiftyfifty geen eerlijke verdeling van de vaste lasten. Met het herverdelingssysteem creëer je waarde voor wat iedere partner in de relatie brengt, of dat nou betaald werk buitenshuis is, huishoudelijke taken of maatschappelijke waarde toevoegen via vrijwilligerswerk."

Welke verdeling je ook aanhoudt, een gelijke verdeling valt of staat bij een open gesprek over geld. Dat dit niet altijd gemakkelijk is, blijkt wel uit cijfers van het Nibud: 25 procent van de stellen heeft regelmatig ruzies over geld.

Zo pakken zij de verdeling aan qua financiën

CATO BENSCHOP (29) EN CAS VERWEIJ (29)

'Alles door de helft delen qua uitgaven was mijn idee van eerlijk delen'

Cato: „In een relatie doen de meeste mensen fiftyfifty, of betalen om de beurt. Maar als je degene bent die structureel minder te besteden heeft, voelt dat niet eerlijk. Ik merkte in het begin van onze relatie dat Cas ook neigde naar deze standaard verdeling. Dan stond hij te wachten totdat ik afrekende, want hij had de vorige keer betaald, en 'zo doe je dat dan toch?'. Ik had het er met mijn nicht over en we kregen een idee: wat nou als je alles wat binnenkomt op één berg gooit, alle vaste lasten eraf haalt en wat er overblijft verdeelt op basis van maatschappelijke verschillen, zodat je allebei evenveel kansen hebt om te leven zoals je wilt? Een herverdelingsmodel dus. Vrouwen vinden het cool als ik erover vertel, mannen denken sneller 'ik werk hard, dan mag ik er toch zelf de vruchten van plukken?'. Wat mij betreft ligt dat anders." "

Cas: „Naarmate onze relatie serieuzer werd, kwamen onderwerpen van rolverdeling, huishoudelijke taken en financiën vaker voorbij. Soms leverde dat conflicten op. Bijvoorbeeld over schoonmaken of koken, dat ik dat niet vanuit mezelf oppakte. Alles door de helft delen qua uitgaven was mijn idee van eerlijk delen. Ze deed me realiseren dat dit het in de praktijk niet altijd is. Ik verdien een stuk meer en heb daardoor meer vrijheid."

Cato: „Ik denk echt dat je relatie leuker wordt door een herverdelingssysteem. Cas en ik hebben nooit meer discussies over geld sinds we dit doen."

MAARTJE BREGMAN (27) EN PARTNER (25)

'We hebben samen voor de hypotheek gekozen, je zorgt maar dat je aan de helft van dat bedrag komt'

„We hebben net ons eerste huis gekocht en betalen allebei de helft van de hypotheek. Het idee is: we hebben er samen voor gekozen, je zorgt maar dat je aan de helft van dat bedrag komt. Wat je overhoudt na de vaste lasten is van jou en daar kun je mee doen wat je wilt. We hebben vastgelegd dat wat we zelf inbrengen ook weer teruggaat naar dezelfde persoon als we het ooit verkopen. Financiële onafhankelijkheid vind ik heel belangrijk. Dat we elkaar supporten als het nodig is, staat daar los van."

„De generatie van mijn ouders was de eerste waarbij man en vrouw allebei buitenshuis konden werken. Maar terwijl vrouwen vaker een betaalde baan kregen, bleven ze wel de meeste zorgtaken verrichten. Daar is het scheefgegroeid. Ik heb het idee dat we nu op een kantelpunt staan waarop we kunnen kiezen: gaan we eindelijk écht voor een geëmancipeerde samenleving waarin het werk eerlijk wordt verdeeld? Of accepteren we dat vrouwen hierin achter blijven lopen? Ik vind het veel te langzaam gaan, maar heb ook respect voor de mensen die er anders in staan. In een inclusiever systeem, met beter geregelde kinderopvang en werkverdeling, krijgen we allebei onze zin. Dan kan de onafhankelijke carrièrevrouw haar plan trekken, maar kun je ook als een huisvrouw de hele dag zuurdesembroden bakken als je daar blij lvan wordt."

DANIEL GORTER (35) EN MILOU OHM (33)

'Ik vind het heel kortzichtig als je er als man een probleem van maakt dat je vrouw meer geld verdient'

Daniel: „Ik verdien nu iets minder, maar het staat vast dat dat verschil tussen ons flink gaat groeien als Milou straks klaar is met haar studie. Als medisch specialist zal haar salaris dan ongeveer verdubbelen. Momenteel zitten we op een verdeling van zo'n 55/45. Zij legt daarom wat meer in op de gezamenlijke rekening.

Dat het verschil tussen onze salarissen groter wordt, daar heb ik geen enkel probleem mee. Milou heeft straks zestien jaar gestudeerd en doet belangrijk werk, dat mag goed beloond worden. Wat ik wel belangrijk vind, is dat ik financieel zelfstandig ben. En als het salarisverschil tussen ons straks groter wordt, kan ik me best voorstellen dat ik even moet schakelen als we een mooie woning alleen kunnen kopen vanwege haar loonstrookje. We hebben daar dan allebei evenveel profijt van, dus dan wil ik daar ook het liefst evenveel aan bijdragen.

Momenteel werken we allebei vier dagen en zorgen we de vijfde dag voor onze dochter. Onze verdeling thuis is ook redelijk gelijk. We stofzuigen allebei, ik doe boodschappen, zij kookt. Als ik vroeg weg moet, staat zij 's nachts op als er iets is met onze dochter, en andersom.

Als Milou's salaris omhoog gaat, kan het dat we daar iets in veranderen. Bijvoorbeeld dat ik naar 3,5 dagen werken ga en zij naar 4,5. Het lijkt me alleen maar logisch, als ik dan meer onbetaald werk thuis doe en zij meer betaald werk buitenshuis, want daar houden we immers het meeste geld aan over.

Het hele concept dat een man de kostwinner moet zijn, snap ik oprecht niet. Druk vanuit de maatschappij draagt denk ik bij aan het idee dat mannen meer geld 'horen' te verdienen, maar daar moeten we van af. Wij zijn niet zo gevoelig voor die maatschappelijke druk, maar ik denk dat het goed is voor iedereen als we daar wat meer los van zou komen.

Er is nog veel te winnen op emancipatiegebied. Neem de kinderopvang. Omdat ik een flexibelere baan heb, gaven we mijn info daar door als eerste aanspreekpunt. Maar als er iets was, belden ze tóch Milou."

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

NEDERLAND WATERSTOFLAND

Over deze serie

De hype rond waterstof sloeg de afgelopen jaren om in wanhoop. Toch blijft de sector zich stilletjes ontwikkelen. Hoe staat Nederland waterstofland er nu voor?

1 **Hoe grote productielocaties van groene waterstof staan te trappelen**

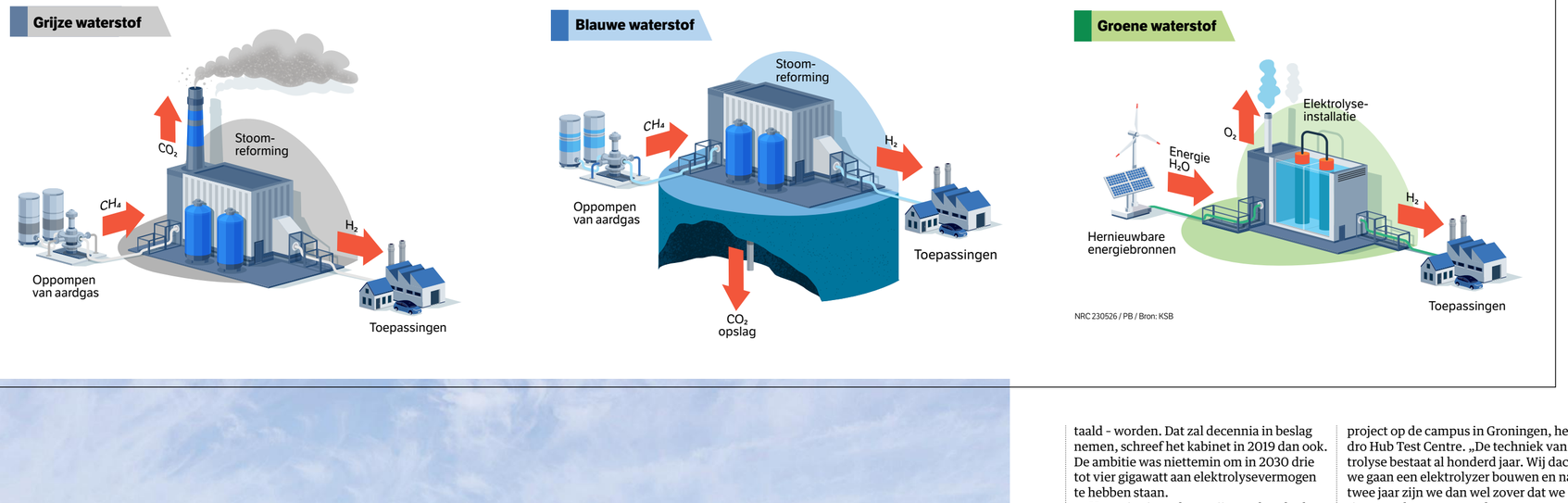
2 Het eerste deel van het waterstoftransportnet ligt er

3 Boren in ondergrondse zoutlagen om er waterstof in op te slaan

Het Hydro Hub Test Centre bij de Hanzehogeschool Groningen: een onderzoeksfaciliteit met industriële apparatuur voor het optimaliseren van de productie van groene waterstof.

Hoe je waterstof genereert, bepaalt hoe duurzaam het is

NRC 230526 / PB / Bron: KSB

Eindelijk krijgt de waterstofeconomie een beetje vorm

Groene waterstof is onmisbaar voor de verduurzaming van Nederland. Maar een helemaal nieuwe energiedrager introduceren is een gigaklus en de afgelopen jaren mislukten veel projecten. Nu gloort er hoop: de eerste fabrieken om waterstof te maken zijn in aanbouw.

Door **Laura Wismans** Fotografie **Walter Herfst** Graphics **Pepijn Barnard**

"Zie je hoe dik deze kabels zijn?" Jan-Jaap Aué, lector waterstoftoepassingen aan de Hanzehogeschool in Groningen, wijst naar het punt waar twee kabels een witte zeecontainer in gaan waar een elektrolyzer in zit, een kleine waterstoffabriek. „En zie je dat buisje van roestvast staal? Daar gaat de waterstof door weg. Die is bijna teleurstellend dun als je hem naast alle andere leidingen op ons terrein ziet."

Het is inderdaad even zoeken, tussen de vrolijk gekleurde leidingen voor onder meer koud en warm water, stroom en 'gewoon' gas die energieproeftuin Entrance op de Zernikecampus in Groningen doorkruisen. „Maar die kabels en leidingen vertellen wel meteen een groot deel van het verhaal waarom waterstof zo handig is."

Er zit heel veel energie in een klein beetje waterstof, wil Aué maar zeggen. Energie kan ook prima door bijvoorbeeld elektriciteitskabels lopen, maar grootverbruikers hebben dan vreselijk dikke kabels nodig. Alles elektrificeren is onhaalbaar in Nederland, dat nu al tegen de grenzen van de elektriciteitsinfrastructuur aanloopt.

Nee, dan waterstof, het duizenddingendoekje van de CO_2-vrije wereld. In de vorm van waterstof is energie niet alleen handig te transporteren, waterstof is ook langdurig op te slaan, het kan in de industrie aardgas vervangen als zowel brandstof als grondstof en het is nodig om windparken op zee rendabel te krijgen - tijdens winderige periodes met overproductie kunnen de megaturbines doordraaien om waterstof te maken, anders zouden ze regelmatig moeten stilstaan.

Waterstof is een „noodzakelijke schakel" in een duurzaam energiesysteem en heeft een „belangrijke systeemrol" te vervullen, zo is te lezen in het in 2019 verschenen nationale klimaatakkoord en de daarna verschenen kabinetsvisie waterstof. Niet alleen Nederland ziet waterstof als „onmisbaar" voor een duurzame toekomst, hetzelfde staat in talloze internationale rapporten en onderzoeken.

Maar een volkomen nieuwe energiedrager introduceren is een gigaklus. De hele keten van vraag, aanbod, opslag en infrastructuur moest nog bedacht en ingericht - en betaald - worden. Dat zal decennia in beslag nemen, schreef het kabinet in 2019 dan ook. De ambitie was niettemin om in 2030 drie tot vier gigawatt aan elektrolysevermogen te hebben staan.

Nu, enige jaren later, zijn een handvol toonaangevende projecten eindelijk uit de startblokken. Shell is bijna klaar met de bouw van een grote waterstoffabriek op de Maasvlakte. De Franse gasleverancier Air Liquide en TotalEnergies bouwen er ook een en RWE heeft vergevorderde plannen voor vergelijkbare fabrieken. Deze week heeft Koning Willem-Alexander het eerste stukje van het transportleidingennet officieel geopend en ook de eerste stappen om ondergrondse opslag in te richten zijn gezet.

Diepe zakken

Niet voor niets zijn de grote projecten die nu vorm krijgen van bedrijven met diepe zakken die breed actief zijn of van staatsbedrijven. Het gas mag dan over een tijdje 'onmisbaar' zijn, op dit moment zijn waterstofprojecten niet vanzelfsprekend succesvol. Veel waterstofprojecten sneuvelden de laatste jaren. Op de World Hydrogen Summit in Rotterdam was de stemming vorig jaar ronduit pessimistisch. Deze week vindt de conferentie weer plaats in Rotterdam, en de sfeer lijkt verbeterd.

De realiteit waar veel projecten mee te maken kregen is er een van grote investeringen en een onzekere toekomst. Elk deel van de keten is voor zijn bestaan afhankelijk van andere delen die nog in ontwikkeling zijn - zonder transportleiding heb je bijvoorbeeld weinig aan een waterstoffabriek - en uitvoering van projecten duurt vaak jaren. Daar komt nog bij dat veel regelgeving nog in beweging is. En mogelijke grootverbruikers van waterstof durven zich nog altijd niet te committeren aan het afnemen van relatief dure groene waterstof.

Het gevolg: marktfalen. De markt krijgt de omslag naar waterstof op eigen houtje niet voor elkaar. De blik is daarom meer gericht geraakt op de overheid; die moet zekerheid bieden dat investeringen het waard gaan zijn. Dat ziet de overheid ook. Bedrijven hadden het liever eerder gezien, maar dit jaar wordt dan toch een aantal belangrijke besluiten genomen, er komt onder meer duidelijkheid over tarieven voor het gebruik van infrastructuur. De ambitie van drie tot vier gigawatt productievermogen in 2030 is ondertussen vooruitgeschoven naar 2035.

„Ik kan nu wel zeggen dat ook wij vrij naïef zijn begonnen", zegt Aué, over het project op de campus in Groningen, het Hydro Hub Test Centre. „De techniek van elektrolyse bestaat al honderd jaar. Wij dachten: we gaan een elektrolyzer bouwen en na twee jaar zijn we dan wel zover dat we experimenten kunnen gaan doen en mensen kunnen gaan opleiden tot operator van een waterstoffabriek. Het is inmiddels zes jaar geleden dat we begonnen, de uiteindelijke oplevering is pas net achter de rug."

De stap naar industriële schaal blijkt een grote. „We zijn uit de tijd gelopen, uit het geld gelopen", zegt Aué. „Maar het waren leerzame jaren. We werken in dit project samen met HyCC, Shell, Yara, Nobian, Yokogawa, ISPT, TNO en de Rijksuniversiteit Groningen en iedereen is er nog bij. We hebben hier apparatuur die ook in fabrieken gebruikt wordt, maar wel op kleine schaal. Je kunt beter hier leren, waar aanpassingen nog relatief eenvoudig en goedkoop zijn, dan in een grote, dure fabriek."

Energiedrager

Het maken van groene waterstof gebeurt in een elektrochemisch proces. De elektrolyzer splitst met behulp van hernieuwbare elektriciteit watermoleculen (H_2O) in waterstof (H_2) en zuurstof (O). Dat maakt waterstof geen energie*bron*, maar een energie*drager*. Schrijf dit verkeerd op in *NRC* en er komen geheid brieven van lezers richting redactie. Het is dan ook een fundamenteel verschil: waar aardgas (wel energiebron) uit de grond wordt gehaald om direct te verbranden, moet waterstof eerst gemaakt worden door er energie in te steken - hernieuwbare elektriciteit dus in dit geval.

Als het over waterstof gaat dan bedoelen veel mensen *groene* waterstof. Waterstof wordt ook nu al op veel plekken in de industrie volop gebruikt, maar dat is voornamelijk zogenaamde *grijze* waterstof. Dat wordt gemaakt door aardgasmoleculen (CH_4) te splitsen met behulp van hete stoom. Het klimaat schiet met grijze waterstof niks op, omdat in dat productieproces CO_2 vrijkomt. Tenzij je die CO_2 afvangt en ondergronds opslaat, dan heet het ineens *blauwe* waterstof - een mooiere kleur want minder vervuilend, maar toch echt iets anders dan groen.

Groene waterstof op industriële schaal produceren gebeurt nog vrijwel nergens. Wie met waterstof aan de slag wil moet dus een steile leercurve door en daar willen de onderzoekers in Groningen aan bijdragen. Voor het

Lees verder op pagina E20 »

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

» **Vervolg van** pagina E19

Hydro Hub Test Centre begon het leren al bij de vraag: waar koop je een elektrolyzer? „We hebben hem in China laten maken, volgens Europese specificaties”, vertelt Aué. „Maar de Chinese interpretatie van Europese standaarden was niet helemaal dezelfde als die van ons. Over sommige gebruikte materialen dachten zij bijvoorbeeld anders, dat wilden we dan weer aangepast hebben.”

Een ander groot punt: veiligheid. Waterstof is zeer explosief, het gas moet goed gescheiden blijven van zuurstof. Dat is op kleine schaal al belangrijk, maar in een grote fabriek al helemaal. „Veiligheid is niet-onderhandelbaar, daar is iedereen het over eens”, zegt Aué. „Toch betekent ‘veilig’ voor iedereen iets anders. De een wil een stevige veiligheidslaag rond het apparaat zelf, met de allerbeste sensoren. De tweede wil er nog een laag omheen die eventuele gevolgen beperkt, mocht de eerste laag toch iets gemist hebben. Het maakt uit welke achtergrond een betrokken bedrijf heeft: voor een bedrijf dat ook booreilanden heeft, waar veiligheid extreem hoog in het vaandel staat, mag veiligheid bijvoorbeeld heel wat kosten. Maar in duurzame energie zijn de marges laag, dus dat is iets om af te wegen. Uiteindelijk willen we samen tot een soort blauwdruk voor veiligheid komen.”

Wereldhandel

Promovendus Felipe Ravaglio Pasquini, die een groot deel van de elektrolyzer in elkaar zette, trekt de deur van de container open. Links staat het hart van het apparaat: de *stack*, een achter elkaar geplaatste ‘stapel’ van elektrochemische cellen, een soort rechtopstaande schijven. In zo’n cel vindt de chemische reactie plaats waarbij de watermoleculen uit elkaar worden getrokken.

Met gigantische schroeven zitten de cellen tegen elkaar aan gedrukt. De schroeven lijken niet in verhouding met de grootte van het apparaat. „Dat klopt. Onze stack heeft maar tien cellen”, zegt Ravaglio Pasquini. „In een fabriek zitten er in één stack honderden achter elkaar, vandaar die grote schroeven. Dat zou ons alleen maar extra elektriciteit kosten, terwijl we hier ook bijna alles al mee kunnen onderzoeken.”

Aan de bovenkant van de stack gaan zuurstof en waterstof via gescheiden leidingen weg, richting de rechterkant van de container, waar een ogenschijnlijke warboel heerst. Er staat een groot glimmend vat waar gas van vloeistof wordt gescheiden, met rondom talloze buizen, slangen, kleppen en hendels.

Overal hangen labeltjes, met daarop wat er door de leiding gaat of wat een slangetje doet. „De labels zijn vooral voor als we straks mensen gaan opleiden, ze helpen om de technische tekeningen te vergelijken met de daadwerkelijke installatie”, zegt Ravaglio Pasquini. Her en der is een hendel afgesloten met een hangslot. Achter die hendels zit explosiegevaar of een groot drukverschil.

Behalve kennis opdoen over hoe zo’n installatie ingericht en bediend moet worden, is ook de bedoeling dat hier uitgevogeld wordt hoe het elektrolyseproces efficiënter kan. Dat wil zeggen: hoe zo veel mogelijk waterstof gemaakt kan worden met zo min mogelijk elektriciteit. Dat is nodig, want groene waterstof is nog steeds drie tot vijf keer duurder dan grijze waterstof, mede door de hoge kosten van groene elektriciteit. Een deel van het verhaal waarom waterstofproductie zo moeilijk van de grond komt is dat het op dit moment moet concurreren met bestaande ketens van fossiele brandstoffen.

De prijskwestie maakt ook dat sommigen zich afvragen of het überhaupt ooit rendabel wordt om in Nederland groene waterstof te produceren. Heel de wereld is bezig met waterstof, het kan ook per schip geïmporteerd worden uit landen waar productie waarschijnlijk goedkoper zal zijn. Oliestaten Saoedi-Arabië, Oman, Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten zien zichzelf graag groot worden in waterstof. Ook India, Australië en Afrikaanse landen zoals Namibië bouwen hard aan een waterstoftoekomst.

Net als olie en gas zal waterstof een product zijn dat de hele wereld over gaat, wellicht omgezet in het nog efficiënter te transporteren ammoniak. Die wereldmarkt krijgt al enigszins vorm. Zo sloot kunstmestfabrikant Yara in 2024 al een contract met een groene-waterstofproducent in India.

Nederland sorteert ook voor op deze wereldhandel. De havens van Groningen en Rotterdam willen hubs worden waar import aan land komt, de pijpleidingen die worden aangelegd zullen uiteindelijk ook de rest van Europa bedienen.

Bij gas en olie leidt de afhankelijkheid van import de laatste jaren regelmatig tot crisis. Maar een eventuele afhankelijkheid van import van waterstof zal er heel anders uitzien, verwachten betrokkenen. Waterstof kan op zoveel plekken ter wereld gemaakt worden dat de aanvoerketens veel diverser zullen zijn. Nederland duikelt dus niet zomaar een nieuwe keten met veel afhankelijkheid in. Een deel zelf produceren is desondanks verstandig, menen beleidsmakers.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld aardgas moet waterstof eerst gemaakt worden door er energie in te steken.

„Ik kan nu wel zeggen dat ook wij vrij naïef zijn begonnen”, zegt Jan-Jaap Aué, over het project op de campus in Groningen, het Hydro Hub Test Centre.

> **Als de waterstof niet getransporteerd kan worden naar afnemers, krijgen we de businesscase natuurlijk niet rond**
>
> **Marinus Tabak**
> operationeel directeur RWE

Papieren werkelijkheid

De Duitse energiereus RWE staat te trappelen om twee fabrieken voor waterstofproductie neer te zetten - een fabriek van 50 megawatt in de Eemshaven, een van 200 megawatt op de Maasvlakte. Vergunningen heeft RWE al, maar definitieve investeringsbeslissingen laten nog op zich wachten. Voor het project in de Eemshaven, Eemshydrogen, is het inmiddels de vraag of het nog zover komt.

RWE had de afgelopen jaren last van waar de hele waterstofketen mee kampt: problemen met timing en afhankelijkheden. „Neem de transportleiding”, zegt Marinus Tabak, operationeel directeur van RWE en *country chair* van de Nederlandse tak van RWE. „Die zou in eerste instantie in 2027 voltooid zijn. Dat werd al gauw 2030, en inmiddels is voltooiing opgeschoven naar 2032. Maar de bouw van onze fabriek dan ook maar met een paar jaar uitstellen kan niet.”

Dat komt door afspraken die RWE met subsidieverstrekkers heeft gemaakt. „In onze afspraak met het ministerie is vastgelegd dat we voor een bepaalde datum waterstof moeten gaan leveren, anders krijgen we de subsidie niet”, zegt Tabak. „Die subsidie is echt nodig, anders staat het project onder water. Maar als de waterstof niet getransporteerd kan worden naar afnemers, krijgen we de businesscase natuurlijk ook niet rond.” Uitstel bleek om juridische redenen onmogelijk.

Ook zit de Europese papieren werkelijkheid in de weg. „Wij willen ons windpark in de Eemshaven gebruiken om de elektrolyzer te voeden”, zegt Tabak. „Dat windpark staat er al lang maar we hebben het recent gerenoveerd en het vermogen opgekrikt. Volgens Europese regels mag de waterstof alleen groen heten als de elektrolyzer gevoed wordt door een nieuw windpark. Daar voldoet ons windpark nu aan, maar dan moet de elektrolyzer wel binnen drie jaar na voltooiing van het windpark gaan draaien. Anders mag het van Europa geen groene waterstof meer heten.” Ook al komt de stroom van het windpark, de waterstof geldt dan als grijs.

„Zo’n Europese regel komt voort uit de vrees dat bestaande windparken ineens voor waterstof ingezet gaan worden. Dat gaat ten koste van zinvolle inzet elders. Dat begrijp ik, maar in de praktijk werkt dit de opschaling van waterstof enorm tegen.”

RWE heeft om tijd te winnen al aangeboden om samen met Groningen Seaports zelf een pijpleiding aan te leggen van de waterstoffabriek in de Eemshaven naar mogelijke gebruikers op Chemiepark Delfzijl. „Maar dan komt de volgende vraag die heel belangrijk is in het hele verhaal rond waterstof”, zegt Tabak. „Waar vinden we een afnemer voor onze groene waterstof? Raffinaderijen zijn straks verplicht groene waterstof te gebruiken, maar die zitten in Rotterdam. Bedrijven in Groningen willen de waterstof wel gebruiken, maar die kunnen het niet betalen.”

Een systeem met certificaten zou uitkomst kunnen bieden tot het moment dat de landelijke leiding in 2032 is voltooid. Een bedrijf in Groningen gaat de groene waterstof dan gebruiken, maar tegen een kunstmatig lage prijs. Het verschil wordt afgekocht door de raffinaderij in Rotterdam, die dan vooralsnog alleen op papier groene waterstof gebruikt. Netto evenveel resultaat voor het klimaat.

„Iedereen leek dit een goed idee”, zegt Tabak. „Ook het ministerie wil echt wel meedenken. Maar dit moet voor heel Europa geregeld worden, het bleek niet meer mogelijk om het voor elkaar te krijgen voordat de verplichting voor raffinaderijen ingaat. Er wordt nu gekeken of het wel gaat lukken voor een verplichting voor het gebruik van groene waterstof voor andere industrie, die later ingaat.” Voor de zomer moet Tabak definitief een beslissing nemen over zijn waterstoffabriek in de Eemshaven. „Het moet wel heel goed lopen ineens wil het nog gaan lukken.”

Kip-ei-probleem doorbreken

Shell lukt het ondertussen wel. Op de Maasvlakte staat Shells groene-waterstoffabriek volop in de steigers. Holland Hydrogen I wordt een elektrolysefabriek met 200 megawatt vermogen bestaande uit tien elektrolyzers. Vanaf 2027 is de bedoeling dat er zo’n 60.000 kilo groene waterstof per dag geproduceerd wordt. Over de kosten van de fabriek doet het bedrijf geen uitspraken, naar schatting liggen die rond een miljard euro.

Shell liep net als RWE tegen heel wat problemen aan de afgelopen jaren. Maar er is een cruciaal verschil: het bedrijf heeft zelf bijna alle onderdelen van de waterstofketen in handen. De stroom voor de fabriek komt van windpark Hollandse Kust Noord, waarvan Shell deels eigenaar is. En Shell is ook zelf de afnemer van de fabriek: de waterstof zal in de raffinaderij in Pernis gebruikt worden.

„Wij hebben alles in eigen hand moeten houden omdat er verder nog echt geen markt voor groene waterstof is”, zegt Frans Everts, topman van Shell in Nederland. „Dat we dit juist nu kunnen doen hangt samen met de nieuwe Europese regels waardoor wij verplicht zijn in onze raffinaderijen een deel groene waterstof te gebruiken.”

In 2020 zijn de eerste schetsen voor de fabriek gemaakt. „We hebben in de tussentijd nog behoorlijk wat buikpijn van gehad, doordat de kaders van de regeling leken te veranderen en daarmee de waarde die aan de groene waterstof hangt”, zegt Everts.

Het was een periode met veel discussies met en tussen ministeries, vertelt Everts. „Elke keer introduceerde dat weer nieuwe onzekerheid. Met elk punt gingen er weer maanden overheen.”

Hoort het niet ook bij pionieren, samen uitvinden wat de beste aanpak is? „Natuurlijk”, zegt Everts. „Maar we nemen hier wel het voortouw, inclusief een groot financieel risico. Dat moet niet afgestraft worden door halverwege het spel de regels te veranderen.”

De volgende fase is vooral technisch spannend. „Ik ken wereldwijd geen ander project voor waterstofproductie op deze schaal”, zegt Everts. „We gaan de tien elektrolyzers binnenkort testen, eerst apart en dan samen. We moeten echt nog ervaren hoe apparatuur van dit vermogen in serie gaat produceren, eerder is dit alleen op kleinere schaal gedaan en dat is echt iets heel anders. We weten ook nog niet hoe flexibel ze precies zijn, hoe ze zich gedragen als ze gevoed worden door windenergie.”

Op de Maasvlakte is terrein beschikbaar om eventueel een Holland Hydrogen II te bouwen. Daarvoor is het nu nog te vroeg, stelt Everts. „We willen eerst Holland Hydrogen I succesvol maken, leren hoe die operatie werkt. Pas daarna gaan we nadenken over opschaling.”

Het grote dilemma blijft: komt er genoeg vraag naar groene waterstof? Ook de gesprekken met Marinus Tabak en Jan-jaap Aué komen uit bij dit punt. Allemaal zien ze hier een rol voor Europa, die met verplichtingen het gebruik van groene waterstof moet afdwingen. „Groene waterstof is duurder, net als bijvoorbeeld groen staal”, zegt Everts. „Alleen als afnemers gestimuleerd worden voor deze groene producten te kiezen is de businesscase rond te maken. De waterstofketen komt pas van de grond als er genoeg waarde zit in de duurdere groene moleculen en duurdere groene producten.”

Vaart maken in de omslag naar een waterstofeconomie is belangrijk om klimaatdoelen te halen, en dus gaan er stemmen op om ook meer op blauwe waterstof in te zetten. Door de uitstoot van bestaande grijzewaterstofproductie af te vangen kan er op tamelijk korte termijn meer waterstof met een duurzaam stempel beschikbaar zijn. Dat lost voor potentiële gebruikers in ieder geval het probleem van een schaars of onzeker aanbod op.

„Ik was nooit zo’n voorstander van blauwe waterstof”, zegt Aué. „Dan zorg je voor de volgende *lock-in*, want het kan investeringen in groene waterstof tegenwerken. Nu denk ik er anders over. Het is noodzakelijk het kip-ei-probleem dat overal in de keten speelt te doorbreken en daar is bepaalde schaalgrootte voor nodig. Als het op korte termijn niet lukt om schaalgrootte te bereiken met groene waterstof, laten we dan ten minste de vraag naar emissieloze waterstof aanjagen.”

Een lock-in is te voorkomen door voor de start al duidelijke kaders te scheppen voor blauwe waterstof, denkt Aué. „Je kunt best zeggen: we staan het nu toe maar we willen dat het in 2050 afgelopen is. En daar verbind je dan heffingen of belasting aan. De techniek voor blauwe waterstof is al volwassen genoeg, groene waterstof moet echt nog volwassen worden.”

SPITSUUR

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren.
Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

Marieke en Diederik delen de woonkamer en keuken, maar ieder een eigen slaapkamer. FOTO MONA VAN DEN BERG

Beschilderde blokjes hout liggen in een bakje (onder). "We bedrukken textiel, maar maken ook tassen en aardewerk." FOTO MONA VAN DEN BERG

'We vonden samenwonen zó gezellig dat we niet anders meer wilden'

Marieke Holthuis (51) en Diederik Verbakel (49) hebben een ontwerpstudio in Aalten. Ze wonen en werken al ruim dertig jaar samen, maar hebben geen liefdesrelatie. 'Voor veel mensen is het raar, voor ons heel gewoon.'

Diederik: „We hebben elkaar in 1995 ontmoet op de kunstacademie in Arnhem, waar we allebei de mode-opleiding volgden. Ik vond haar nogal een bikergirl, met haar korte topje, leren broek en Achterhoekse accent."

Marieke: „En ik dacht van hem: zou het een jongen of een meisje zijn? Hij was heel kak gekleed, alsof-ie naar de golfbaan ging. Geen liefde op het eerste gezicht dus."

Diederik: „Toen we evenveel stemmen kregen bij de verkiezing van klassenvertegenwoordiger, stelde Marieke voor om het samen te gaan doen."

Marieke: „Toen leerden we elkaar snel goed kennen, omdat we veel activiteiten moesten organiseren. Binnen enkele maanden woonden we in hetzelfde studentenhuis en sindsdien hebben we nooit meer apart gewoond. We vonden samenwonen zó gezellig dat we niet anders meer wilden."

Diederik: „Tijdens de studie hadden we al tegen elkaar gezegd 'laten we na ons afstuderen naar Italië gaan'."

Marieke: „En toen kregen we allebei een baan aangeboden bij een ontwerpstudio in Padua. Van ons laatste geld hebben we een ticket gekocht voor het sollicitatiegesprek. We werden beiden aangenomen. Niemand sprak Engels daar, op de secretaresse na, dus we móesten Italiaans praten en tijd voor een cursus was er niet. We hebben uiteindelijk tien jaar in Italië gewerkt, vooral voor het merk Diesel."

Diederik: „Toen we daarna weer voor vijf jaar moesten bijtekenen, besloten we te stoppen. We wilden allebei wel weer eens wat anders, bovendien was het topsport."

Marieke: „We zaten bij Diesel aan de top en de werkdruk was hoog. We waren meer aan het managen dan aan het ontwerpen."

Diederik: „Ik dacht: ik moet nu weg, anders krijg ik een burn-out. Op wereldreis gaan en daarna een eigen ontwerpstudio opzetten, dat leek ons wel wat."

Marieke: „We hebben onze spullen opgeslagen bij mijn ouders in Aalten, die toen net het huis van de buurvrouw hadden geërfd, en hebben een open ticket gekocht. We zijn begonnen in Cuba en daarna zijn we nog in Brazilië, Argentinië, Peru, Hawaï, Japan, Australië, India, Indonesië en Nepal geweest. Al met al bijna tien maanden. Onderweg hebben we veel ambachtelijk werk gemaakt, zoals sieraden bij een goudsmid in Indonesië en kasjmier sjaals in Nepal. Met die collectie zijn we na thuiskomst een eigen merk begonnen, Died, en een ontwerpatelier, naast het huis van mijn ouders in Aalten. We bedrukken textiel, maar maken ook tassen en aardewerk. Al snel kregen we veel vraag van kledingbedrijven voor ontwerpen, ook internationaal."

> **We zouden ons bedrijf kunnen uitbreiden, maar dan ga je met meer mensen werken en worden we wéér manager**
>
> **Diederik Verbakel**
> ontwerper

Geen vetpot

Diederik: „Toen corona uitbrak, viel alles stil. Gelukkig hadden we veel voorraad en hebben we een eigen textieldrukkerijtje. We hebben onze webshop gepimpt en dat ging heel goed lopen in die tijd dat iedereen thuis zat."

Marieke: „Inmiddels verkopen we ook veel aan particulieren, dat levert meer op dan verkoop via winkels. We werken nu alleen nog met mensen en bedrijven die we heel leuk vinden, zoals museumshops. Het is geen vetpot, hoor. Iedereen zou onze baan willen, maar niet ons inkomen."

Diederik: „Het is hard werken voor minder geld dan voorheen, maar het is wel leuker. We zouden ons bedrijf kunnen uitbreiden, maar dan ga je met meer mensen werken en worden we wéér manager."

Marieke: „Ja, we werken keihard, vijf tot zes dagen per week, zo'n tien uur per dag. In het weekend geven we ook regelmatig zeefdrukworkshops."

Diederik: „Het bijhouden van de social media is ook intensief. In bed verstuur ik al de eerste posts."

Marieke: „We wonen boven de studio, maar hebben ieder onze eigen slaapkamer. We zijn al ruim dertig jaar elkaars beste vrienden, hebben alles samen, maar vormen geen liefdespaar. Dat is niet altijd makkelijk uit te leggen."

Diederik: „Marieke heeft een vriend die hier om de week is, zelf heb ik een paar 'freelance' vrienden."

Marieke: „Voor veel mensen is het raar, voor ons heel gewoon."

Diederik: „Als we niet samen naar Italië waren gegaan, was het mogelijk anders gelopen."

Marieke: „We hebben een gezamenlijke woonkamer en keuken. We storten allebei een bedrag in de huishoudpot en hebben samen een hypotheek."

Diederik: „Marieke kookt en de boodschappen doen we meestal samen. Ik doe de was en verschoon de bedden. Het enige knelpunt is samen schoonmaken, dat gaat niet altijd goed. Marieke vindt dat ik het sanitair niet goed schoonmaak, dus dat doet zij. Ik stofzuig. Ook in het werk hebben we onze eigen taken. Marieke doet de planning en administratie, ik ontwerp en samen bespreken we de kleuren en materialen. Marieke naait de tassen, ik knip patronen."

Marieke: „Ik plan ook onze vakanties. We kiezen samen een bestemming, ik boek de vlucht, de auto en het onderkomen. Diederik zoekt uit of er leuke musea zijn enzo. Mijn vriend gaat mee en soms ook mijn zus."

Diederik: „Reizen is een van de dingen waar we geld aan uitgeven. Verder hebben we een paar keer verbouwd en kopen we regelmatig kunst van vrienden en bekenden."

Marieke: „Uit eten gaan, doen we nauwelijks, ik vind dat ik beter kook."

Diederik: „Wat de toekomst betreft hoop ik dat we ons label nog een beetje kunnen uitbreiden. En ik wil graag trouwen met een miljonair, zodat ik minder druk voel om omzet te behalen. Dan kan ik puur kunstenaar worden."

Marieke: „Ik hoop dat het ons gegund is om op deze manier samen oud te worden."

Friederike de Raat

IN HET KORT

Marieke Holthuis (51) en **Diederik Verbakel** (49) volgden beiden de mode-opleiding aan de kunstacademie in Arnhem, werkten samen tien jaar voor modemerken in Italië en runnen nu hun eigen ontwerpstudio. Ze wonen boven hun bedrijf in Aalten en hebben een modaal inkomen.

Wat is jullie laatst verstuurde Tikkie?

Diederik: „Ik stuur nooit Tikkies." Marieke: „Ik zit bij een clubje dat elke week in ijskoud water 'dipt'. Ik heb daar een Tikkie verstuurd voor de koffie."

Weekboodschappen of elke dag naar de supermarkt?

Diederik: „Die doen we één keer per week samen."

Wat is jullie laatste grote uitgave?

Marieke: „Dat was een nieuw dak en een verfbeurt voor de buitenkant van het huis."

Tweedehands of liever nieuw?

Marieke: „Alles tweedehands." Diederik: „We zijn *upcycle*-fans. We bedrukken bijvoorbeeld tweedehands colberts en de nieuwe bekleding voor tweedehands stoelen. We zijn echte kringloop-lopers." Marieke: „Alleen onze matrassen zijn nieuw."

Hoe vaak ruimen jullie het huis op?

Marieke: „Eenmaal per week, zowel de studio als het huis, voordat we gaan schoonmaken."

Wat was echt een miskoop?

Diederik: „Een goedkope wasmachine in Italië, die maakte zoveel herrie dat-ie ging 'wandelen'. Daar gingen we dan op zitten om hem op z'n plaats te houden. Dat leek een miskoop, maar de transportbanden bleken er nog in te zitten."

Waar geven jullie met een schuldgevoel geld aan uit?

Diederik: „Nergens aan. We geven met plezier geld uit."

Waar sparen jullie voor?

Marieke: „Voor reizen, ons pensioen en arbeidsongeschiktheid."

Wie bepaalt wat jullie eten?

Diederik „geeft input", Marieke bepaalt.

Tip voor huishouden of financiën

Marieke: „Koop alles tweedehands. En haal vlees van dubbeldoelkoeien, dat is lekkerder en goedkoper."

Advertentie

nrc webwinkel›

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

BATAVIA
Drukreiniger

› Complete set met accu voor reinigen van fietsen, auto's en tuinmeubilair
› Krachtige druk van 22 bar verwijdert hardnekkig modder zonder risico op lakbeschadiging
› 5 sproeistanden: stel in voor zware taken of een zachte besproeiing van de tuin

BATAVIA
Onkruidborstel set

› Werelds meest effectieve onkruidborstel
› Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
› Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

BATAVIA
Super snoeiset

› Alles-in-één set voor elke snoeiklus
› Compacte Nexxsaw zaagt hout tot 11 cm dik met één hand
› Brushless takkenschaar knipt moeiteloos door takken tot 28 mm

BATAVIA
Twinbrush reinigingsborstel

› Complete set met 2Ah accu, 2.4a oplader, 3 borstels, zeepdispenser en verlengsteel
› Krachtige accu reinigingsborstel, gepatenteerde 2-in-1 borstels die in tegengestelde richting van elkaar draaien
› Brushless motor, voor de best mogelijke schoonmaak-resultaten en prestaties

AENO
Draadloze steelstofzuiger

› Één apparaat voor zowel vloer- als meubel-reiniging
› Super krachtig: 530 Watt en 28 Kpa en tot 60 minuten werktijd
› Vier zuigstanden & automatische stofdetectie

BATAVIA
Maxxbrush multi-borstel

› Draadloze vrijheid voor flexibel reinigen van terrassen en patio's
› Aansluiting voor tuinslang voor effectievere reiniging met water
› Optioneel te gebruiken als onkruidborstel met extra accessoires

Bekijk alle aanbiedingen online › nrcwebwinkel.nl/voorjaar

Geboren

Dankbaar en intens gelukkig zijn wij met de geboorte van onze dochter

Cato Josephine Aimée

Dorothée de Rooy & Bas van Schie
Den Haag, 15 mei 2026

Geboren!
Pien
Josephine Patricia Céline Bonnemaijer
Caspar, Francesca & Boris
Bonnemaijer - Heukensfeldt Jansen
Amsterdam, 20 mei 2026

Geboren!
Douwe Adriaan Menzo
Roos Willems & Diederik Wijsman
Kiki
Amsterdam, 16 mei 2026

Ga je mee
Justine Marion Sauerwein
Dochter van René Kleizen en Mariet Sauerwein
Zusje van Mart en Luut
16 mei 2026, Nijmegen

Geboren!
Felix Paul Van den Hof
Tessa Colen en Cas Van den Hof
broertje van Emy
Voorburg, 6 mei

Geboren!
Sara Nicole Irene Pigeaud
Anneline Mendes de Leon en Floris Pigeaud
San Francisco, 19 mei 2026

Geboren!
Emily Charlie Hendrikje
Victorine van Beuningen en Oliver Weil
Delphine
Kopenhagen, 28 april 2026

Overleden

Op onze 65-jarige trouwdag is, na een lang en gelukkig leven, tot ons groot verdriet overleden mijn allerliefste, zorgzame en eigenzinnige man en onze lieve, altijd geïnteresseerde vader, schoonvader en grootvader

Eric Droogleever Fortuyn

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Den Haag, 12 augustus 1931 — Naarden, 19 mei 2026

Naarden: Mariëtte Droogleever Fortuyn - van der Steur

Verbier, CH: Robert en Nicole Droogleever Fortuyn - Teicher
Michael en Maria
Mélanie en Titus

Contern, L: Marjolijne en Luc Frieden - Droogleever Fortuyn
Philippe
Anouk

Bloemendaal: Karen en Hessel van Beijma thoe Kingma - Droogleever Fortuyn
Cathelijne
Hugo
Fréderique

Het afscheid vindt plaats in besloten kring.

Résidence Bosch van Bredius
Amersfoortsestraatweg 9, F101, 1412 KB Naarden

Geloof, Hoop en Liefde,
maar boven alles de Liefde. 1 Kor. 13

Dankbaar voor wat hij voor ons en vele anderen heeft betekend, hebben wij afscheid genomen van mijn lieve man, onze lieve vader en Opa Geert

Geert van Alkemade

Gerardus Pieter Jacobus

Den Haag, 22 juli 1933 — Den Haag, 15 mei 2026

Den Haag: Ernie van Alkemade - van Barneveld

Istanbul: Herman en Ender
Henriëtte en Adrien

Lucca, It.: Wulf en Michele
Bibi en Thomas
Jan Paul en Sophie
James en Suzette

Amsterdam: Mechtelien
Max
Felix

Den Haag: Valentijn en Annemarie

De begrafenis heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
t.a.v. Familie Van Alkemade, Benoordenhoutseweg 279 - 2596 BJ Den Haag

Onze lieve Arien mag nu uitrusten

"*Quod licet Iovi non licet bovi*"

Arien Zuijdwijk

☆ Den Haag, 5 april 1959 † Leusden, 19 mei 2026

Amsterdam: Matthijs en Eva

Amsterdam: Leonard

Aerdenhout: Jelleke, Ewald en Laura

Arnhem: Kees, Naomi en Jip

Het afscheid vindt plaats in besloten kring.

Correspondentieadres:
Matthijs Malessy
Vierwindenstraat 1
1013 LA Amsterdam

---

†

Tot ons grote verdriet, maar dankbaar voor alles wat hij ons heeft gegeven,
hebben wij afscheid genomen van mijn zo geliefde Thom,
onze van het leven genietende Pappie, schoonvader en vrolijke Bonpapa

THOM VAN RIJCKEVORSEL

Jonkheer Thomas Cornelis Harold Marie Ghislain
van Rijckevorsel

's-Hertogenbosch
28 februari 1936

Contern, Luxemburg
18 mei 2026

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
Commandeur in de Orde van Verdienste van het Groothertogdom Luxemburg
Officier in de Orde van de Eikenkroon van het Groothertogdom Luxemburg
Officier in de Orde van Leopold II van België
Ere en Devotie Ridder van de Soevereine Militaire Orde van Malta
Vertegenwoordiger van de Soevereine Militaire Orde van Malta
in het Groothertogdom Luxemburg

echtgenoot van
Charlotte Marthe Marie van Rijckevorsel - Zurstrassen

Mensdorf Luxemburg: Charlotte van Rijckevorsel - Zurstrassen

Amsterdam: Monique en Patrick de Koster - van Rijckevorsel

Mensdorf Luxemburg: Maurits en Merja van Rijckevorsel - Pajula
Caroline, Hendrik, Katharina, Robert

Bierges België: Marie-Noëlle en Guy van Wassenhove - van Rijckevorsel
Alexandre-Sébastien, Aurélie en hun dochter Margaux
Maximilien en Jade, Rosalie en Julien,
William en Dan, Victoria

Kiel Duitsland: Alexander van Rijckevorsel en Katrin Seidel
Calantha, Richard, Thomas, Frederick

Amsterdam: Pauline van Rijckevorsel †

De begrafenis heeft inmiddels plaatsgevonden in Mensdorf.

p/a Van Maurits, 141 Route de Trèves, 6940 Niederanven, Luxemburg
of
Amstel 332, 1017 AR Amsterdam

"Mijn fascinatie is het toeval"

Onze lieve Hans is overleden

Hans van Houwelingen

Prof. dr. Johannes Cornelis van Houwelingen

Emeritus hoogleraar in de
Medische Statistiek LUMC
Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw
Echtgenoot, vader, stiefvader, opa

25 maart 1945
Rotterdam

14 mei 2026
De Bilt

Hermien Oosterbaan

Laurier Hendricx en Mark Uwland

Barbara Hendricx en Jils Buizer
Merel Buizer en Julian Bos
Mees Buizer en Véronique Schaper

en zijn verdere familie

We hebben in kleine kring
afscheid genomen.

We danken de medewerkers van
Villa Steinenburgh voor de buitengewoon
liefdevolle verzorging en voor de fijne
tijd die Hans had, ook dankzij
de medebewoners.

Correspondentieadres: Monuta Nijenheim,
Kroostweg 33, 3704 EA Zeist
T.a.v. familie Oosterbaan

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden
van onze gewaardeerde collega

J. C. (Hans) van Houwelingen

Emeritus-hoogleraar Medische Statistiek

Professor van Houwelingen is meer dan 20 jaar verbonden geweest
aan het LUMC. Van 1986 tot 2008 was hij Afdelingshoofd van
de afdeling Medische Statistiek en Bio-Informatica.
Hij geldt als grondlegger van de Medische Statistiek in Nederland.
Hij had een grenzeloze passie voor zijn vak en de wetenschap.

Het LUMC en de afdeling Biomedical Data Sciences
zijn hem zeer veel dank verschuldigd.

Onze gevoelens van medeleven gaan uit
naar Hermien en naar zijn verdere familie.

Leids Universitair Medisch Centrum

Namens de Raad van Bestuur
prof.dr. M.J Schalij, voorzitter

Namens de afdeling Biomedical Data Sciences
prof.dr. J.J. Goeman, prof.dr. S. le Cessie,
prof.dr. H. Putter en prof.dr. P. Slagboom

Tot ons groot verdriet is gestorven mijn lieve,
betrokken broer, onze dierbare oom

Wernard Frank van Vloten

Ward

Amsterdam
28 december 1954

Amstelveen
19 mei 2026

Den Haag:
Renée van Vloten
Amsterdam:
Jacob Lantsheer en Siene de Bakker
Ward Lantsheer

Wij zullen op zaterdag 30 mei 2026
om 14.15 uur afscheid nemen bij
Begraafplaats en Crematorium Westerveld,
Duin- en Kruidbergerweg 2-6 te Driehuis.

Aansluitend is er gelegenheid tot condoleren
in 'Santos het Kopje van Bloemendaal',
Hoge Duin en Daalseweg 5 te Bloemendaal.

Tweede Jan Steenstraat 51 - 4
1074 CK Amsterdam

Dankbaar voor zijn betrokkenheid
die generaties oversteeg en verbond,
nemen wij afscheid van
onze trouwe neef en oom

Ward van Vloten

Machteld en Joost van Lanschot - van Vloten
Reinier van Vloten, in dierbare herinnering
Benine en Egbert Steenbergen - van Vloten

Rudolphine en Gérard Kampschöer - van Holthe
Jacobien en Robert Scherpbier - van Holthe
Edzard en Sabine van Holthe - Geldermans

Toyna van Walré de Bordes
Godert en Nicolette van Walré de Bordes - Kasius
Arine van Walré de Bordes

Achterneven en -nichten

Tot ons verdriet is overleden
onze geliefde neef en oom

Ward

Wernard Frank van Vloten

1954 - 2026

Wij bewaren warme herinneringen aan hem.

Heemstede
Otie Brockmeier-van Vloten
Floris, Mirte, Marnix en Karel

Domburg
Francisca en Arnold
van Houtum-van Vloten

Arnhem
Eduard en Paula van Vloten-van der Sande
Victor, Berni, Janwalter en Onno

Als ik niet wakker word,
ben ik gaan vliegen.

Omringd door liefde is van ons weggevlogen mijn lieve Lijn,
onze allerliefste mama, zusje, schoonzusje en tante

Lijn

Marjolijn Cecile Zweerts de Jong

Wassenaar, 27 juni 1964 — Amsterdam, 16 mei 2026

Bloemendaal: Rob Schuijt

Amsterdam: Gijs Schuijt en Julie van Overvest

Amsterdam: Juno Schuijt en Philipp Scheufele

Barcelona, ESP: Michiel Schuijt

Wassenaar: Inge Zweerts de Jong en Alfred Levi
Henri
Diederick en Anne
Benjamin

Rotterdam: Sander Zweerts de Jong en Rineke Kraaij
Suzie
Lena

Den Haag: Eelco Zweerts de Jong en Marije Mostert
Thijmen

Correspondentieadres:
Nabestaande Marjolijn Zweerts de Jong
p/a Funeral Company
Plein 2, 2242 KB Wassenaar

Het afscheid van Marjolijn vindt vandaag plaats.

Herinneringen aan Marjolijn en foto's kunnen gedeeld worden in
het online condoleanceregister: www.funeralcompany.nl

---

1 voor allen tea for 2 niets (0) teveel

Onze lieve, artistieke en dierbare

Marjolijn

voor altijd in ons hart

RAP120

Verdrietig nemen wij afscheid van onze
lieve, kleurrijke, getalenteerde vriendin en
clubgenoot

Lijn
Marjolijn Zweerts de Jong

We zullen je missen in onze tros.

Jaarclub Bananas Leiden 1982

Pauline, Sylvia, Tet, Like, Ilona, Barbara,
Alexine, Leo †, Taan, Bibi, Fie, Janien, Andrea,
Stan †, Bernadette, Frederike, Liesbeth,
Karen, Sandra, Valesca, Tine

Mooie bijzondere Marjolijn

Vlieg vrij en verwonder.....voor 5 ♥!

Mark, Akkie, Liselotte

Vervuld met liefde en verdriet nemen wij afscheid
van mijn geweldige vrouw en onze lieve moeder

Mariska Elkhuizen-Molenaar

8 november 1982 - 19 mei 2026

Jeroen Elkhuizen
Julie • Evi • Lieve • Joris

Dochter van Johan † en Dieneke
Zus van Anita en Susanne

en naaste familie

We nemen afscheid van Mariska op woensdag 27 mei om 12:30 uur
in de Martinikerk te Groningen.

Iedereen die afscheid van Mariska wil nemen of de familie tot steun wil zijn, is van harte uitgenodigd.

Praktische informatie
Vanaf 12:00 uur gaan de deuren open. Wij verzoeken iedereen op tijd aanwezig te zijn, zodat we om 12:30 uur kunnen beginnen. Na de dienst is er een condoleance in de Martinikerk. We willen je vragen hierbij geen rij te vormen. Aansluitend vormen we samen een haag voor Mariska, waarna de familie haar begeleidt naar haar rustplaats.

We vragen je om geen bloemen mee te nemen
en geen zwarte kleding te dragen.

Een persoonlijke herinnering of boodschap kun je delen via:
www.iede.nl/condoleance

Wij zijn intens verdrietig door het overlijden van

Mariska Elkhuizen-Molenaar

Vrouw van onze medeoprichter en collega Jeroen Elkhuizen
en trotse moeder van Julie, Evi, Lieve en Joris.

We zijn diep onder de indruk hoe jullie
als gezin voor Mariska hebben gezorgd.

Onze gedachten zijn bij jullie en alle naasten die haar liefhebben.
We wensen jullie veel liefde toe en hopen dat jullie troost halen
uit veel mooie herinneringen aan Mariska.

Namens Jeroen Doorenbos en alle collega's van Belsimpel

We zijn er stil van...

Geheel onverwachts is overleden

Hans van der Heijden

☆ Vlijmen, 13 september 1953 † Vught, 19 mei 2026

's-Hertogenbosch: Yvonne van Rosmalen
's-Hertogenbosch: Kees en Ine van der Heijden - van Boekel
Vught: Ton † en Marianne † van der Heijden - van Brunschot
's-Hertogenbosch: Bertien van der Heijden
Vught: Annelies en Gijs † van Beek - van der Heijden
's-Hertogenbosch: Peter van der Heijden
Neven en nichten

Wij nemen in besloten kring afscheid van Hans.

Correspondentieadres:
Els Bakker Uitvaartzorg, o.v.v. Hans van der Heijden
Glorieuxlaan 2, 5261 SJ Vught

Met veel verdriet en een schat aan herinneringen,
nemen wij afscheid van

Eric Claus

3 juni 1936 20 mei 2026

virtuoos kunstenaar, man, vader, opa,
overgrootvader en vriend

Atelier
De beelden in de schemering
zijn mooie silhouetten.
Scherp afgetekend tegen mijn witte muren.
De tussenruimtes zijn vaak het mooist
al heb ik die niet gemaakt.

We zullen hem missen in gesprekken, stiltes, discussies, lachbuien en alles daartussenin. In zijn oeuvre leeft hij voort, een blijvende nalatenschap die ons zal blijven raken en inspireren.

De afscheidsdienst zal in besloten kring plaatsvinden.

Met veel liefde hebben wij thuis afscheid genomen
van mijn echtgenoot, onze vader en opa

Joseph Eustatius de Wijs

Joop

1 augustus 1940 - 16 mei 2026

Voormalig Inspecteur-Generaal der Rijkspolitie
Voormalig Korpschef van het Korps Landelijke Politiediensten
Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Zijn humor, integriteit en belangstelling voor iedereen
zullen wij nooit vergeten!

Hanneke de Wijs-Botterweg
Dingena en Jaap, Maaike en Noud
Heddy en Cora, Sam en Fin
Annette
Hanno en Charlotte

De crematie heeft in familiekring plaatsgevonden.

♡ Wij zullen je missen ♡

Correspondentieadres:
Familie de Wijs, De Sikkel 74, 7335 KP Apeldoorn

Dankbaar voor haar leven, vol liefde, kennis en betrokkenheid, nemen wij afscheid van onze dierbare moeder, schoonmoeder, oma en overgrootmoeder

Maria Hubertina Arnolda Meijers-Smals

weduwe van

Johannes Augustinus Gregorius Meijers

Loon op Zand, 20 januari 1938
Maastricht, 18 mei 2026

Gastvrij, met een grote liefde voor reizen, cultuur en het leven, was zij de verbindende kracht binnen onze familie.

Breda	Stijn Meijers Marloes Verheul Lotte Jet Gijs Wies
Bemelen	Bas Meijers Tanja Meijers-Wijnen Sjoerdje Jopke Daantje Jojanneke
Voorthuizen	Marijke Marsden-Meijers Bill Marsden Jan Willem Sander
Maastricht	Jan Meijers Chunling Guo Luka en Wouter, *Klaas*, *Frenkie* Tof

Correspondentieadres:
St. Antoniusbank 42B, 6268 NP Bemelen

U kunt persoonlijk afscheid nemen van Marijke op woensdag 27 mei tussen 9.45 en 10.45 uur bij Math Pijls Uitvaartzorg, Rijksweg 21 in Cadier en Keer.

De plechtige uitvaartdienst zal vervolgens om 11.30 uur plaatsvinden in de parochiekerk van de H. Kruisverheffing in Cadier en Keer.

Marijke wordt daarna in besloten kring bijgezet in het graf van haar man en onze vader Jan.

MATH PIJLS UITVAARTZORG

Enige en algemene kennisgeving

Wij zijn mijn lieve echtgenoot en
mijn lieve vader vriend plotseling verloren

Jan Aldo Pieter Eikelenboom

Aldo

1 augustus 1958 16 mei 2026

Jacobine Pals

Jort Eikelenboom

Wij nemen in besloten kring afscheid van Aldo.

Correspondentieadres:
De Lairesselaan 87, 3062 PG Rotterdam

Met verdriet hebben wij kennisgenomen
van het overlijden van

Aldo Eikelenboom

Hij was een zeer betrokken lid
van onze vereniging. We gaan hem
erg missen op en rond het veld.

Bestuur van Hockey Vereniging Victoria

Overleden

Pieter Stoutenbeek

* Utrecht
30 juni 1931

† Amstelveen
17 mei 2026

Lola Hoyng
Wanda Stoutenbeek en Bernd Egberink

Rembrandtweg 365 | 1181 GM Amstelveen

Mijn liefste man, onze vrolijkste pap, opa,
Tompa die zoveel van het leven hield,
is opeens niet meer bij ons.
We missen zijn sprankelende energie
en zijn zorgzaamheid.

mr. Tom Robert Hüpscher

advocaat

28 oktober 1942 - 19 mei 2026

Joyce Hüpscher - Schallig

Nadja Hüpscher en Sander Roeleveld
Rein en Benjamin

Mark Hüpscher en Helen Hüpscher - Bakker
Doris, Willemien en Lena

Op de sterfdag van Elia is onze lieve vader
en opa, rustig maar plotseling heengegaan.

Wim Perquin

Sinds 13 mei 2009 weduwnaar van
Elia Perquin - Hoogeveen

22 mei 1943 - 13 mei 2026

Anouk en Alarik
Silke en Gert-Jan
Joris en Annemarie

en kleinkinderen

Correspondentie: Uitvaartstudio Helm & Schols
O.v.v. Wim Perquin, Damlaan 64, 2265 AP Leidschendam

Het is voorbij.

Peter Hellema

☆ Amsterdam, 28 mei 1953
† Oosterbeek, 11 mei 2026

Hanneke van den Bosch (in herinnering)

Jolanda Winkels, levenspartner
Daan, Gemma, Julie

Marijke Hellema

Karin Hellema en Haymo de Kort
Max, Bas

De begrafenis heeft in besloten kring
plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Christinastraat 35, 6862 GK Oosterbeek

"Wat een lieve man"

We hebben veel van elkaar
gehouden.
We zullen je missen in alles

Drs. Wim Nijs

Wilhelmus Wijnandus
Hendrikus Hyacinthus

* Rotterdam 24 augustus 1943
† Wageningen 13 mei 2026

Jeannette Nijs-van Noort
kinderen en kleinkinderen

We hebben op vrijdag 22 mei
afscheid van Wim genomen.

Correspondentieadres:
Mincke van Schuppen
Uitvaartbegeleiding
t.a.v. familie Nijs
Kerklaan 3, 3905 MC Veenendaal

Wir sind durch Not und Freude
Gegangen Hand in Hand
Joseph von Eichendorff, Im Abendrot

Nop Maas

Literatuurhistoricus en margedrukker

1 december 1949 16 mei 2026

Levenspartner van Joep Jaspers

Op 21 mei hebben wij in kleine kring afscheid genomen van Nop. Over enige tijd is er een grotere bijeenkomst waarin wij leven en werken van Nop uitvoeriger zullen gedenken.

Correspondentieadres:
Brokking & Bokslag Uitvaartbegeleiding
T.a.v. de heer J. Jaspers
Herenweg 92, 2101 MP Heemstede

Nu komt er dus geen lettertje meer bij

Het Genootschap voor
Tegennatuurlijke Letteren dankt

NOP MAAS

voor zijn decennialange inspanningen voor
het Genootschap. En zegt met Reve:
Het is niet onopgemerkt gebleven ...

Genootschap voor
Tegennatuurlijke Letteren

Onze lieve Jen-Pen, one of a kind.
Wat gaan we je ontzettend missen.

Jennifer van den Dool - Phelps

Jenny

☆ Sydney, 23 oktober 1937 † Vught, 17 mei 2026

Echtgenote van Theo van den Dool †

Amsterdam:	Rob van den Dool
	Bodhi
	Dante
	Elsa
Vught:	Karin van den Dool en Rogier Jacobs
	Eline & Juul
	Annelore & Koen
	Piet-Hein
Den Haag:	Inge en Arnoud Fuchs - van den Dool
	Catrien
	Judith & Noud
	Arthur
	Jonas
Sydney:	Rod en Deirdre † Phelps

Alle neven en nichten in Australië en Nederland

We nemen vandaag afscheid van Jenny in besloten kring.

Correspondentieadres: Dorien de Nijs Uitvaartbegeleiding
t.a.v. Familie Van den Dool, Taalstraat 36, 5261 BE Vught

'Someone we love, old friend, has telephoned
to let me know you're gone - and so you are.
I touch the steady books; my mind casts back,
then forth, and says, as you said once, *So long -*
I look toward seeing you everywhere.'

Mees Joop Hendrik Vermeij

* Baarn,
29 november 1998
† Hongkong,
26 april 2026

Jacco
Angelique
Daan
Coen
Josephine

Correspondentieadres:
Uitvaartverzorging A. van Pijpen
T.a.v. Familie Vermeij
Reigerstraat 17, 3742 VM Baarn

Het afscheid van Mees heeft plaatsgevonden in
besloten kring op woensdag 20 mei 2026.

Ik dank degenen,
die mij de genen gaven,
die tot uiting kwamen
in mijn gaven.

Na een lang en liefdevol leven is mijn slimme,
energieke, vrolijke, reislustige
en steeds verliefd gebleven vriend
en partner overleden.

Ik zal hem vreselijk missen.

Dr. Adriaan Fuchs

Leiden, 16 februari 1929
Bodegraven, 15 mei 2026

Buitengewoon hoogleraar Algemene Biologie
Technische Universiteit Delft

Piet van Egmond

Het afscheid heeft in besloten kring
plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
P.A. Ronald van Loon Uitvaarten
Prins Hendrikstraat 13,
2411 CR Bodegraven

Na een rijk en veelzijdig leven is in de
leeftijd van 88 jaar vredig ingeslapen
onze lieve, zorgzame, natuurminnende
moeder en oma

Joan Jürgens-Lulofs

Rotterdam 3 juli 1937
Epe 19 mei 2026
weduwe van Benno Jürgens

Annejet Jürgens
Hanco Jürgens en Maaike Schuilenburg
Timon Jürgens en Natasja Heruer

En de kleinkinderen:
Rubet & Jonera, Minco & Evi, Max & Job

Correspondentieadres:
Brouwersstraat 63
2013WG Haarlem

De crematiebijeenkomst wordt gehouden op
donderdag 28 mei om 14.30 uur in het
crematorium Kranenburg, te Zwolle.

Met grote verslagenheid hebben wij
kennisgenomen van het veel te vroege
overlijden van onze zeer gewaardeerde collega

Rick van Herk

Rick werkte sinds 1 januari 2025 bij de directie Realisatie Woningbouw. Een zeer betrokken en kundige collega die er voor zorgde dat de directie financieel op orde was. Sociaal had hij ook een grote toegevoegde waarde bij onze directie. In hem verliezen wij een toegewijde en zeer geliefde collega.

We wensen zijn familie en vrienden heel veel sterkte bij het verwerken van dit grote verlies.

Vincent Roozen,
secretaris-generaal van het ministerie van
Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Chris Kuijpers,
directeur-generaal Volkshuisvesting &
Bouwen van het ministerie van Binnenlandse
Zaken en Koninkrijksrelaties

Na een lang en bijzonder leven is onze dierbare vader,
schoonvader en grootvader overleden

Prof. Dr. Bob Schippers
Bartholomeus

Emeritus hoogleraar Phytopathologie Universiteit Utrecht

Heemstede, 25 februari 1934 Baarn, 12 mei 2026

weduwnaar van Anneke Schippers-Lammertse

Flos en Joost
Titou
Zsa-Zsa en Luca

Nienke
Roos

Correspondentieadres:
Monuta Ellen Spierenburg
t.a.v. Familie Schippers
Beukenlaan 4, 3741 BP Baarn

Het afscheid van Bob heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Indien u geen persoonlijke kennisgeving heeft ontvangen,
verzoeken wij u deze advertentie als zodanig te beschouwen.

Het bestuur van het departement Biologie van de Universiteit Utrecht heeft met droefheid kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr.
BOB SCHIPPERS

Hoogleraar Fytopathologie van
1 januari 1980 tot 1 november 1991
bij de toenmalig faculteit Biologie
van de Universiteit Utrecht

Wij gedenken professor Schippers als zeer gewaardeerd onderzoeker, inspirerend docent en integer bestuurder. Hij was eveneens als directeur verbonden aan het Fytopathologisch Laboratorium Willie Commelin Scholten in Baarn.

Ons medeleven gaat uit naar zijn naasten.

Namens de medewerkers van het departement Biologie,

Prof. dr. Sander van den Heuvel
Hoofd departement Biologie

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw
familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

advertentie

Geld. De groene motor.

Beleg in meer lokale opwek & opslag

Vergroot onze energie-onafhankelijkheid

Beleg via de impactfondsen van Meewind in onze eigen energievoorziening.

Al 20 jaar zet Meewind vermogen in voor de versnelling van de energietransitie.

Geef ook jouw geld meer vermogen. Kijk op **meewind.nl.**

Let op: met beleggen maak je kosten en loop je risico. Je kunt je inleg verliezen. Onze fondsen zijn naar hun aard illiquide. Raadpleeg het Prospectus en het Essentiële Informatiedocument.

Meewind is beheerder van een beleggingsinstelling en beschikt op grond van artikel 2:65 Wft over een AFM-vergunning.

meewind

écht duurzaam beleggen

OPINIE & DEBAT

FOTO RAMON VAN FLYMEN / ANP

& VERDER

2/3

Ook voor dieren heeft AI gevolgen, positief én negatief, schrijft *Eline de Jong*

10/11

Wie woke bestrijdt, hoeft nog geen trumpist te worden, zegt *Maarten Boudry*

12/13

Florence Gaub legt uit waarom angst voor de toekomst óók vooruitgang brengt

Ontzeg jezelf dit plezier niet

Het WK wordt overschaduwd door Donald Trump, maar een boycott is niet nodig. Het WK verbindt, schrijft *Simon Kuper*.

4/5

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HUIJNK

Niet voor alle problemen een snelle oplossing

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Soms is een drama gewoon een drama. Dan is er geen oplossing, geen genoegdoening, niets dat de pijn verzacht. De afgelopen week kreeg ik het idee dat we als maatschappij steeds meer moeite hebben om dat te accepteren. Dat idee kreeg ik door twee totaal verschillende gebeurtenissen die ik in de media voorbij zag komen: een gruwelijke moordzaak en een gestrande bultrug in Duitsland.

In de podcast *Napleiten*, van advocaat Christian Flokstra en misdaadjournalist Wouter Laumans, was slachtofferadvocaat Priscilla Buchele te gast. Zij stond de vader van de vermoorde Anouk bij. Ze werd met achtentachtig messteken om het leven gebracht door haar halfzus Bouchra, die dat ook nog via een livestream uitzond op Instagram. Ook de hond van de buren werd doodgestoken. Ze deed dit alles onder invloed van een zware psychose, terwijl stemmen in haar hoofd zeiden dat ze het moest doen.

Uit de verslagen van experts blijkt dat er sprake was van een tragisch ongeluk. Zowel de rechtbank als het hof in hoger beroep oordeelden dan ook dat Bouchra volledig ontoerekeningsvatbaar was tijdens haar daden. Geen straf dus, wel TBS. Buchele vertelde in *Napleiten* dat ze graag een gevangenisstraf had gezien, omdat haar cliënt vergelding wenste. Dat is vanuit de vader heel begrijpelijk, hij is zijn dochter kwijt. Maar is het dan de rol van Buchele om als een soort tweede officier van justitie de verdachte aan te klagen? In dit geval wel, vond Buchele. Ze deelden het spreekrecht door tweeën; de vader vertelde over de impact van de moord op zijn dochter, Buchele probeerde rechters ervan te overtuigen dat Bouchra wel degelijk toerekeningsvatbaar was, in elk geval gedeeltelijk.

Dat is tegenwoordig toegestaan en dat lijkt me een slechte zaak. Je hebt al de officier van justitie die alle feiten en omstandigheden weegt en dan een eis formuleert, maar daarnaast komt dan een tweede, niet-neutrale aanklager te staan. Dat geeft Buchele zelf ook toe: „Ik kijk naar het belang van mijn cliënt en ben hartstikke partijdig.” Het heeft iets weg van populisme; er is een vreselijk delict gepleegd, dús moet er een zware straf komen want anders wordt er geen recht gedaan aan het verdriet van nabestaanden. Het gaat niet alleen om de feiten zoals de ontoerekeningsvatbaarheid van de dader, het gaat ook om gevoelens. Er moet een schuldige worden aangewezen en die moet boeten. Uit die nauwe focus op gevoelens van vergelding spreekt een wantrouwen in experts, en in instituties zoals het Openbaar Ministerie.

> *Mensen met te veel geld dachten het beter te weten*

Van een totaal andere orde is het nieuws over de gestrande bultrug Timmy, maar toch voelde ik tot op zekere hoogte een vergelijkbare ergernis. Experts oordeelden dat de walvis ten dode was opgeschreven. Het beste was het geweest om dat te accepteren en hem uit zijn lijden te verlossen. Maar zo ging het niet, want er waren mensen met veel te veel geld die het beter dachten te weten. De lokale autoriteiten bezweken onder de druk van de publieke opinie en stonden een reddingspoging door private partijen toe. Het arme dier werd in een soort drijvend aquarium gehesen en naar de Noordzee gevaren, waar hij werd losgelaten en stierf. In een mooi *NRC*-verslag van Sarah Ouwerkerk klinkt woede door: „Meer dan alles, was Timmy slachtoffer van de mensen die de helden in zijn sprookje wilden zijn.”

Waarom denken we toch dat er voor alle problemen een simpele oplossing bestaat? „Het heeft misschien te maken met een gevoel van controle dat al die beschikbare technologie ons geeft”, zei ik tegen een vriend. „Misschien”, antwoordde hij, „of doordat we door al die technologie juist bang zijn om nog meer controle te verliezen.”

Eline de Jong is promovendus in de filosofie en ethiek van nieuwe technologie aan de Universiteit van Amsterdam

OPINIE
AI

AI verandert niet alleen ons leven, maar ook dat van dieren

Kunstmatige intelligentie kan ook een grote impact hebben op dieren, dus het is gevaarlijk alleen de mens centraal te stellen bij de ontwikkeling ervan, schrijft *Eline de Jong*.

FOTO KEES VAN DE VEEN / ANP

Zijn veel van onze problemen niet juist ontstaan door het centraal stellen van de mens?

De kranten staan er bol van: de impact van kunstmatige intelligentie op de samenleving. Zo ook *NRC*. Van zelfrijdende auto's die brokken maken in het verkeer, van AI-systemen die naaktbeelden genereren van echte mensen, van de onheilspellende AI-hacker Mythos,van transformatie van de rechtspraak en fertiliteitstrajecten, van de globale AI-race, en van ons afkalvende vertrouwen in onze eigen intelligentie. AI beukt van alle kanten in op de samenleving. Een heel leger aan beleidsmakers, adviseurs, en promovendi houden zich bezig met de ethische vragen die dat met zich meebrengt. Nog nooit was er zoveel aandacht voor ethiek rondom technologie als nu met AI. En terecht.

Het probleem is dat die aandacht voor de ethische vragen zich vrijwel exclusief richt op de gevolgen voor mensen. En vooruit, soms het klimaat - als het gaat over de gevolgen voor óns. Maar mensen zijn niet de enigen wier levens beïnvloed worden door AI. Ook voor dieren heeft deze technologie verregaande gevolgen, positief en negatief.

AI kan bijvoorbeeld worden gebruikt om trekpatronen van wilde dieren in kaart te brengen zodat daar rekening mee gehouden kan worden bij het aanleggen van infrastructuur, en om de kans op stropersactiviteiten te voorspellen en te onderscheppen. Mogelijk kunnen er met behulp van AI alternatieven voor dierproeven worden ontwikkeld en vervangt de roborat straks de labmuis.

Daartegenover staat de zelfrijdende auto die een hert of hond niet herkent als iets waarvoor het moet remmen. Ook kan AI worden gebruikt om de intensieve veeteelt nog intensiever te maken, door slachtmethodes, voedingspatronen, en zelfs de dieren zelf te optimaliseren. Bovendien wordt veel technologie eerst getest op dieren. AI-gedreven innovaties kunnen daardoor ook leiden tot méér dierproeven. Bijvoorbeeld in de medische sector, bij het testen van nieuwe medicijnen die zijn ontwikkeld met behulp van AI. Of voor militaire toepassingen, om de toxiciteit van biochemische wapens te onderzoeken en tegengif te ontwikkelen.

Het gebruik van AI beïnvloedt de levens van dieren ook indirect. Zo kan AI in de veeteelt worden gebruikt om het gedrag en de gezondheid van dieren te monitoren. Dit kan afstand creëren tussen boer en dier, waardoor deze laatste nóg verder opschuift van levend wezen naar controleerbare productie-eenheid. Het is nog maar de vraag of het kwantificeren van dierenwelzijn en het automatiseren van zorg het dier ten goede komt. Als nagenoeg al het contact met veedieren wordt gemedieerd door een scherm of robot, wie ziet hen dan nog voor wat ze zijn: individuele, levende wezens.

Bias

Ook weten we inmiddels dat AI structurele vormen van bias reproduceert. Dat treft niet alleen mensen. Taalmodellen als ChatGPT reproduceren denkbeelden waarin dieren een middel ter gebruik zijn en waarin de mens uniek en superieur is binnen het dierenrijk. Vraag aan ChatGPT om een recept met pasta en pesto, en grote kans dat-ie daar zalm of kip bij aanbeveelt. Onze geschiedenis is carnivoor en dus onze toekomst waarschijnlijk ook, volgens AI. Naast bias ten aanzien van vrouwen of mensen van kleur, versterkt AI dus ook een sterke bias ten aanzien van dieren (*speciesist bias*).

Deze gevolgen doen ertoe. Dieren maken immers deel uit van onze morele cirkel: het zijn wezens waarvan we vinden dat ze ertoe doen en een bepaalde mate van bescherming verdienen. Voor zover zij negatieve (pijn, stress, verdriet) en positieve (plezier, comfort, voldoening) toestanden kunnen ervaren, hebben wij de morele plicht rekening te houden met hun belangen - op zijn minst het belang om pijn te vermijden. Dat is geen radicaal standpunt, maar een zienswijze die is verankerd in zowel Europese wetgeving als de Nederlandse Wet dieren.

Toch is het breed gedragen antwoord op de uitdagingen waar AI ons voor stelt dat zij vooral 'mensgericht' moet zijn. De mens moet centraal staan in de ontwikkeling en toepassing van AI. Dit idee vormt het ethische oriëntatiepunt van de Europese AI-wetgeving. Technologie in dienst van de mens, dát is verantwoorde innovatie. Mensgerichte AI als synoniem voor góéde AI.

Maar mensgerichte AI is nauwelijks verantwoord te noemen als we bedenken dat de impact van AI veel verder reikt dan onze menselijke samenleving. En zijn veel van onze problemen niet juist ontstaan door het centraal stellen van de mens? Om nog maar te zwijgen over het dierenleed dat zulk antropocentrisme heeft veroorzaakt. Nee, laten we deze technologie met morele ambitie tegemoet treden en erkennen dat AI niet alleen ons maar ook de rest van dieren kan schaden én helpen.

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

Simon Kuper is schrijver van *Soccernomics* en *De Wereld aan Mijn Voeten: Een reis door het hart van het mondiale voetbal in negen WK's*.

OPINIE
WK voetbal

FOTO RAMON VAN FLYMEN / ANP

Boycotten? Nee, in een verdeelde wereld brengt het WK juist mensen samen

Deze zomer moeten we twee dingen tegelijkertijd in onze hoofden houden: Infantino en Trump zijn slechte mensen, en een WK is fantastisch, schrijft *Simon Kuper*.

Over een paar weken vlieg ik naar de Verenigde Staten om het WK voetbal te verslaan. Toen ik dat aan een vriend vertelde, zei hij: „Geniet van wat ik hoop dat het slechtste, ongelukkigste WK aller tijden wordt." Ik zie er inderdaad tegenop.

Om een journalistiek visum te krijgen, moest ik mijn socialemediageschiedenis opgeven - vermoedelijk een manier om Trump-tegenstanders te intimideren. Donald Trump zelf dreigt de hoofdfiguur te worden van het grootste mondiale mediaevenement, met FIFA-president Gianni Infantino als zijn trouwe vazal. Hoewel de ticketprijzen op online-verkoopplaatsen momenteel kelderen, zijn ze nog steeds schandalig hoog. En Mexicaanse of Colombiaanse Amerikanen die straks in teamshirts in een bar hun team willen aanmoedigen, - het normaalste dat je tijdens een WK kunt doen - lopen het risico door de immigratiepolitie ICE te worden opgepakt en gedeporteerd. Volgende week begin ik aan een theatertour van Nederland met als thema 'De Macht van het WK', en ik weet al wat steeds de eerste vraag uit het publiek wordt: 'Moeten we het toernooi niet boycotten?'

Toch denk ik dat de wereld van het WK gaat genieten - en gelukkig maar. Het toernooi is niet van Trump of Infantino. Het ontstijgt hen. Meer dan welk ander evenement doet het WK iets om landen te verenigen - zelfs om de wereld te verenigen. Bovendien kan het toernooi evengoed tégen een leider als Trump worden gebruikt.

Sociale cohesie

In dit tijdperk van versplintering, waarin iedereen normaliter zijn eigen content op zijn eigen scherm kijkt, is een WK een feest van verbinding. Voor één keer volgt het halve land dezelfde tv-serie en praat er op het werk over - iets wat mensen dertig jaar geleden dagelijks ook buiten het voetbal deden. Een deel van de zin van het kijken naar een WK is dat anderen ook kijken. Zelfs geïsoleerde mensen worden verwelkomd in het nationale gesprek. Er is sociale cohesie.

Dat geldt bij uitstek in Nederland, dat met Kroatië en Noorwegen één van de landen is met de meeste tv-kijkers voor voetbaltoernooien. De vijf best bekeken Nederlandse tv-uitzendingen aller tijden zijn wedstrijden van Oranje. De halve finale Nederland-Argentinië op het WK 2014 is recordhouder met 9.055.000 miljoen kijkers. Het effect van het WK is straks zichtbaar in het omgetoverde straatbeeld. Zeker in volkswijken worden hele straten traditiegetrouw in het oranje uitgedost. Niet voor niets werd al tijdens het EK 2000 van „totalitaire Oranjegekte" gesproken. Mensen die weigerden hun huis in het oranje te tooien, konden klappen krijgen van een buurman. Want een neveneffect van sociale cohesie is soms sociale dwang.

Het WK is het belangrijkste Nederlandse zomerfeest, mede doordat Nederland zoveel landstrots uit het toernooi heeft gehaald. Niet alleen komt Oranje vaak ver, het speelt echt Nederlands voetbal - het op denken en passen gebaseerde Cruijffiaanse combinatiespel, de laatste decennia door de meeste Europese topteams overgenomen. Nederlandse topvoetballers zijn net als Nederlandse amateurvoetballers, alleen beter. Allemaal behoren we tot dezelfde familie, want iedereen is in de Hollandse School opgevoed. Nederlands is dat je keeper door met zijn arm naar voren te zwaaien een stadion vol oranje-shirts in extase kan brengen, omdat ze allemaal de Nederlandse voetbalgeschiedenis in hun hoofden dragen. Nederlands is dat je in vrolijk oranje speelt, terwijl alle andere landen in rood, wit en/of blauw lopen. Nederlands is dat de bondscoach na afloop een persconferentie in vier talen geeft.

Zelfs geïsoleerde mensen worden verwelkomd in het nationale gesprek. Er is sociale cohesie

Nationale eenheid

Elke keer dat ik Oranje-fans triomfantelijk door een buitenlandse stad zie trekken, valt het me op dat ze zelden namen van de huidige spelers achter op hun shirts dragen. Soms zie je iemand met Bergkamp rondlopen, of het 14 van Cruijff, maar een De Jong of Virgil zie je bijna nooit. Nederlandse fans eren de traditie, niet de spelers die het toevallig uit mogen voeren.

Sommige landen ervaren zelfs alleen tijdens voetbaltoernooien sociale cohesie. Van België wordt gezegd dat het slechts twee taalgrens-overstijgende nationale elementen kent: het koningshuis en de Rode Duivels. Of neem Irak, dat voor het eerst in veertig jaar weer aan een WK deelneemt. De 'Leeuwen van Mesopotamië' zijn zo ongeveer het laatste symbool van nationale eenheid dat Irak heeft. Supporters zingen (soms terwijl ze feestelijk geweerkogels in de lucht schieten): „Hier zijn we soenniet - ja! Hier zijn we sjiiet -ja! Breng ons geluk, zonen van Irak." Zelfs Koerden zijn voor de Leeuwen.

Dat geluk is er wereldwijd. Een maand lang praat de halve aardbol met vreugde over één thema. Als een speler uit een Assepoester-land als Kaapverdië straks een bal in de bovenhoek knalt, is iedereen blij. Dat voelen de spelers ook. Ik had een tijdlang een spannend bijbaantje: ik gaf les over voetbalfinanciën aan ex-topvoetballers die bij clubs wilden werken als bijvoorbeeld technisch directeur. Het was heel merkwaardig: ik stond voor de klas, alsof ik een seminar gaf op een universiteit, maar voor me in de studiebanken zag ik wereldkampioenen en Champions League-winnaars zitten.

Kort voor het WK in Qatar in 2022 zaten we met de groep te lunchen, en één man, een voormalig wereldkampioen, vroeg mij: „Denk jij dat we het WK moeten boycotten?" Dat speelde destijds ook, vanwege de Qatarese behandeling van migranten, vrouwen en lhbti+'ers. Ik vroeg: „Wat denk jij?' Hij zei: „Als ik nog voetbalde, zou ik zeker naar het WK gaan. Zo'n toernooi geeft mensen over de hele wereld vreugde, en veel van die mensen hebben zware levens met weinig plezier. Dat mag je niet van hen afpakken." Ik denk dat hij gelijk had. Deze zomer moeten we twee dingen tegelijkertijd in onze hoofden houden: Infantino en Trump zijn slechte mensen, en een WK is fantastisch.

Ik verwacht niet dat het toernooi een maandlange Trumpshow wordt - integendeel. Er bestaat zoiets als de universele vrijheid van het voetbalstadion. In dictaturen (als bijvoorbeeld Iran) is het vaak de enige plek waar je met anderen kunt samenkomen en als alles meezit zelfs kunt roepen en zingen tegen 'de grote leider'.

En dit WK vindt vooral plaats in 'blauw' Amerika. Negen van de elf Amerikaanse gaststeden deze zomer hebben Democratische burgermeesters, terwijl het donkerblauwe Santa Clara, Californië geleid wordt door de partijloze Lisa Gillmor, en de burgemeester van Dallas, Eric Johnson, Democraat was totdat hij in 2023 naar de Republikeinen overstapte. Het grootste aantal buitenlandse journalisten in de Amerikaanse geschiedenis zal deze zomer over het hele land uitwaaien, zodat ook steden als Kansas City en Houston even in het oog van de wereld staan. Trumptegenstanders zullen van de schijnwerpers gebruikmaken om te demonstreren tegen de president en zijn immigratiepolitie - zie de nieuwe protestcampagne '*No ICE in the Cup*'.

Trumps populariteit in de VS heeft een dieptepunt bereikt. Als hij in een WK-stadion op het grote scherm vertoond wordt, zal hij vermoedelijk worden uitgejouwd. Dat kan hem ervan weerhouden om stadions te bezoeken. In februari meed hij waarschijnlijk om die reden de Super Bowl.

Diversiteit

Officials in WK-steden kunnen intussen een vriendelijker, niet-Trumpiaans Amerika etaleren. De New Yorkse burgermeester Zohran Mamdani, overtuigd Arsenal-fan en kenner van het Afrikaanse voetbal, heeft gratis fanzones aangekondigd. Kathy Hochul, gouverneur van de staat New York, zei: „New Yorkers staan klaar om fans uit de hele wereld op het WK te verwelkomen." En Antonio Reynoso, president van stadsdeel Brooklyn, zei: „*Brooklynites* uit elke hoek van de wereld zullen vertegenwoordigd zijn op het WK."

Want ook die diversiteit is de VS. Net als het WK zelf is het land niet van Trump. Het toernooi geeft straks een maandlange glimp van een beter Amerika en een betere wereld. In deze tijden mogen we onszelf dat plezier niet ontzeggen.

Advertentie

WAT HET LEVEN DE MOEITE WAARD MAAKT

Op 9 juni brengt NRC Boeken haar allereerste boek uit: *Wat het leven de moeite waard maakt.* Ter gelegenheid daarvan vroegen we onze lezers ook antwoord te geven op deze vraag. Op deze pagina vind je de meest verrassende, ontroerende, en mooie inzendingen. Vanwege de vele reacties verschijnen er komende week meer van dit soort pagina's in NRC.

De liefde van mensen om ons heen, zoals onlangs nog van onze 3-jarige kleindochter Roos: "Oma, zeg eens geel." Na mijn antwoord volgt: "Ik hou van jou heel veel."
Paula, Terborg

Mijn buurman die mij kersen brengt. Ja nu in mei, kersen op sap in een wekpot. Van de pannenkoeken die ik bak, krijgt hij er één. Ik maak het bord warm en stap over het hek dat onze tuinen scheidt... "buurman... ik heb hier..."
Vrouwke van Marion, Wassenaar

Zwemmen in de zee; toen ik jong en verliefd was. En later op vakantie in Bretagne, samen met m'n jonge zoons in de zee zwemmen. En nog wat later in Zuid-Frankrijk, samen met al die kunstenaars, in het donker, in ons ondergoed zwemmen in de zee.
Wietske van Leeuwen, Monnickendam

Wat het leven voor mij de moeite waard maakt? Dat ik een vrouw ben: met al mijn kracht, veerkracht en unieke blik op de wereld.
Yvonne Nijhoff, Enschede

Op mijn 69ste ontmoette ik haar, die ik Muis noem, lief en leuk om te zien en te horen, zo liet ik mijn omgeving weten. Daar zou ik wel bij willen horen, dacht ik, een verrassende ontdekking. Ik moest alleen erg wennen aan het idee dat ze een meisje was. Dat was ik niet van mezelf gewend. Al snel was ik eruit: op onze leeftijd maakt het niet meer zoveel uit, meisje of jongen. Het gaat om de persoon! Al snel vroeg ik haar ten huwelijk. We trouwden op haar 73ste verjaardag en daarna kwamen de mooiste jaren van mijn leven. Zij maakte mijn leven toch nog de moeite waard na tientallen jaren eenzaam geploeter. De moraal: leve de liefde!
Mieke van der Sluijs, Perraga (Fryslân)

Er zijn! Voor mijn vrouw en kinderen en kleinkinderen. Ouder worden, niet zeuren, positief blijven. Kleine dingen, o zoveel. De grote dingen, klimaat, onrecht, armoede zoveel mogelijk klein aanpakken, bij mezelf, wat kan ik... Hopelijk is het genoeg.
Gerard Schoenmakers, Almere

Les geven. Het geeft voldoening om elke dag op te staan wetende dat ik het leven van een kind kan verbeteren. Dat mijn werkend leven niet gaat over een groeiende bankrekening voor een baas of groot bedrijf, maar over het stimuleren van zelfvertrouwen onder kinderen. Ik ben nog elke dag blij met mijn beroepskeuze, al dertig jaar lang.
Eveline Hofland, Aalsmeer

Fietsend in het gouden ochtendlicht, zie ik een vrouw op een bankje. We groeten elkaar. Beide gezichten lichten op, beide dagen goed begonnen.
Sophie, Leiden

Door 18 dagen op een onbewoond eiland te verblijven realiseerde ik me dat een dak boven het hoofd, eten, en daarbij het allerbelangrijkste, connecties met mensen eigenlijk al voldoende zijn om het leven de moeite waard te vinden. Alle extra's die we in het hier en nu hebben zijn reden tot blijdschap. Ik zal altijd een reden hebben om te leven.
Sylvia Bal, Voorburg

Leven met mijn lief.
Jan Pieter, Haarlem

Honderden antwoorden die voor de hand liggen kan ik geven, elke top 10 die ik maak kan verschillen. Maar wikkend en wegend komt er bovenaan altijd hetzelfde te staan: dat ik heb leren lezen.
Lidy Peters, Hilversum

Praten met goed vrienden: delen van lief en leed.
Nico van der Helm, Haarlem

Van verliefde veertigers zijn ze inmiddels veertig jaar verder en nog steeds blij elkaar te zien. Het eeuwige moeten en strijden toen ze jong waren is veranderd. Ze vieren nu iedere dag zolang ze maar SAMEN zijn...
Ans Markus, Amsterdam

Deze maand heb ik op 29-jarige leeftijd voor het eerst een vriendin. Ze is leuk, grappig, intelligent, heeft een goed hart en ze vindt mij ook nog eens leuk! Als we zoenen verdampt het nihilisme ter plekke.
Rens, Groningen

Het dwalen door de tijd die me gegeven is, altijd op zoek naar ervaringen en mensen die je raken, motiveren om vervolgens weer verder te dwalen.
John, Beekdaelen

Westerse vraag. Waarom moet het leven de moeite waard zijn? Het is, hier en nu. Gisteren bestaat niet en morgen evenmin. Ik geef een Oosterse wijsheid mee, uit Japan. Ikigai. Zoekt u het maar eens op. Geniet van dat roodborstje dat in uw tuin landt. Neem de tijd om te luisteren naar die kikker die kwaakt. Leef in het hier en nu. Verder niks. Shikata ga n'ai!
Rutger Verbeek, Voorburg

Van de vruchten uit de tuin jam maken, in potten doen en uitdelen.
Annet, Baambrugge

Zweden. We gaan de bocht om en zien vanaf de hoogte een prachtig blauw meer. Ineens. Plaatje. En Pat Metheny speelt Antonia. Net zo prachtig. En een traantje. Dat dat er zou zijn, kon je een minuut eerder niet weten. Sindsdien is iedere minuut die komen gaat me alles waard. Verras me maar, 60 keer per uur.
René Smeelen, Sainpuits (Frankrijk)

Boeken! In een kast of bibliotheek een wereld vol belofte. Geven de kans het leven te ontvluchten én er diep in te duiken.
Nelleke Manneke, Bergambacht

Dat ik als vrouw in alle vrijheid in het zonnetje door de natuur naar mijn werk fiets.
Adeline, Amsterdam

Samen muziek maken.
Simon, Rotterdam

Gewoon erbij zijn... op de hoogte blijven. Een mening vormen of bijstellen. Musea bezoeken. Je ergeren aan politiek, enne gewoon lekker in mijn tuin bezig zijn...
Jan Voets, Zuidland

Alles!
Hugo, Den Haag

Dat is simpel te beantwoorden: het feit dat er medemensen zijn!
Ingrid, Pijnacker

Op zaterdagmiddag met mijn moeder met een kopje thee in de zon de *Scrypto* maken. Hou van je mam!
Janneke van Leeuwen, Groningen

Voor mij lucht en snelweg. Achter mij drie meiden in voetbaltenue. Onderweg naar de wedstrijd. Ik, vader. Zij, dochter. Deze dag, een leven.
Ben Vollaard, Utrechtse Heuvelrug

Hand in hand door de drukke stad lopen.
Roos van Heeswijk, Amsterdam

Na eeuwenlang tastend, zoekend en filosoferend zijn mensen ook vandaag nog steeds zichzelf een vraag. Mij rest slechts de conclusie: absolute zekerheid is een illusie. Onzekerheid is geen gebrek maar de basis voorwaarts van leven. Het mensenleven is een opdracht, een vraag, een uitnodiging, een kans. Leven is creëren, scheppen, doen. Leven is samenwerken, het realiseren van een gedeelde droom, een visioen. Het waarmaken van een perspectief dat je persoonlijke leven overstijgt. Zo maken we samen, voor elkaar, het leven.
Paul, Nijmegen

Heel dichtbij: Mijn gezin, familie, vrienden en vriendinnen!
Marga, Blaricum

Als je wakker wordt met een glimlach is elke dag waard om te leven.
Pauline Derkman, Loenersloot

Doen waar je enthousiast over bent. Dat zoeken en vinden, maakt het leven voor mij de moeite waard.
To Haeck, Den Haag

Nu we er toch zijn is alles de moeite waard.
Trieneke, Groningen

De mooiste NRC-interviews over die ene grote vraag

Sinds 2020 interviewt NRC mensen met uiteenlopende expertises en levenservaring over die ene vraag waar iedereen een antwoord op zoekt: wat maakt het leven de moeite waard? In dit boek, samengesteld door de bedenkers van de reeks, zijn de beste interviews gebundeld.

Adviesprijs 22,99
20,99

Bestel het boek door de QR-code te scannen of ga naar **nrcwebwinkel.nl/boek**

nrc› boeken

NV 001

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE
President Xi Jinping

WAAROM
Vorige week kwam Trump netjes opzitten en pootjes geven, deze week is Poetin aan de beurt.

HOE
Waterverf en potlood.

Siegfried Woldhek

COLUMN
TESSA SPARREBOOM

Geen hetero-fatalisme in de Cinnamon Bun Boek-handel

Onlangs werd ik in de boekwinkel overvallen door het droste-effect: in de winkel lagen allerlei boeken met een winkel op het omslag. Behalve de etalages maakten ook de titels duidelijk om wat voor ondernemingen het ging. *De Patisserie. De Charmante Cadeauwinkel. De Theewinkel Vol Geluk. De Boekwinkel Vol Liefde.* De lijst is eindeloos, je zou er een outlet mee kunnen vullen.

Deze romanceboeken leggen twee misverstanden over vrouwen bloot. Eén: dat vrouwen geen ondernemers zouden zijn. Vaak zijn de protagonisten de eigenaar van de bonbonnerie of wolwinkel in kwestie. En twee: dat vrouwen mannen als groep zouden hebben afgeschreven. Blijkbaar zijn er heel wat vrouwen (daar gaan we dan maar vanuit, dat het vrouwen zijn) die willen lezen over de opbloeiende liefde tussen een man en een vrouw tegen de achtergrond van een koffiezaak of kattencafé.

Deze week kwam *De Daisy Chain Bloemenwinkel* van Laurie Gilmore binnen op plek vier in de Bestseller 60. Ook Gilmores andere boeken uit dezelfde serie, *Het Pumpkin Spice Café, De Cinnamon Bun Boekhandel, De Christmas Tree Winkel, Het Strawberry Patch Pannenkoekenhuis* en *De Gingerbread Bakkerij* stonden wekenlang in de bestsellerlijst. Hoewel je de boeken los van elkaar kunt lezen, staan al deze winkels in het fictieve, kneuterige dorp Dream Harbor, waar voor iedere knappe meid wel een knappe gozer te vinden is. En zolang de populariteit van de serie aanhoudt zal Dream Harbor blijven uitgroeien tot een metropool van mierzoete zaken.

Ik besloot ook eens zo'n kleffe snack te proberen. In *De Daisy Chain Bloemenwinkel* volgen we bloemiste Daisy, die door heel Dream Harbor wordt uitgekotst omdat de huwelijken waarvoor zij de bloemen verzorgt allemaal uitdraaien op dramatische echtscheidingen. Het dorp vermoedt dat er een vloek op haar rust, een verbazingwekkend middeleeuws gegeven voor een TikTok-boek. De enige opdrachten die Daisy nog krijgt, zijn voor rouwboeketten en -kransen - al op pagina twintig ben ik meer verrast dan aan het eind van menig literair boek.

Daisy is dus ongelukkig. Enter de man die daar wat aan gaat doen. Elliot is een „nerdy architect" met een bril, later een „sexy bril". Hij kijkt Daisy zo vaak aan met een „scheve glimlach" of „scheve grijns" dat je je afvraagt of die jongen een TIA heeft gehad. Hij komt plantjes bij Daisy kopen om het vakantiehuisje van zijn moeder op te vrolijken. Terloops wordt vermeld dat hij in therapie is geweest, dat hij „prima" voor zichzelf kan zorgen en dat seks niet iets is wat hij „zomaar even" doet. Als hij ziet dat Daisy verdrietig is, zegt hij: „Je bent verdrietig." „Verdorie", denkt Daisy op een zeker moment. „Die Elliot ook met zijn oprechtheid."

Elliot en Daisy veinzen een relatie (*fake romance*, zoals dat in vaktermen heet) om het dorp ervan te overtuigen dat er geen vloek op Daisy rust. De *fake* relatie wordt steeds meer *real*, tot het punt dat er wordt gezoend en erger. Het woord „vochtig" valt, af en toe is het niet eens helemaal duidelijk wat er precies gebeurt. „Hij glimlachte tegen haar keel, zonder haar lippen te kussen."

Het feit dat zoveel vrouwen dit blijkbaar willen lezen laat zien dat het wel meevalt met dat hele heterofatalisme. Zolang er small-town-cosy-romance-lectuur verschijnt zullen er kinderen worden geboren.

Wat wel verontrustend is, is hoe dommig het vrouwelijke hoofdpersonage is. Elliot toont haar een stoffig boek over de geschiedenis van Dream Harbor (heb je die nerd weer) waarin staat dat haar bloemenzaak ooit een apotheek is geweest („Op deze oude foto kun je zien dat het glas in lood boven de deur origineel is. Dat is echt opmerkelijk").

„'Ik vraag me af of ze iets verkochten om een liefdesvloek te verbreken,' mompelde ze, terwijl ze een slokje van haar smoothie nam. Die was lekker, en gemaakt van lokale aardbeien."

Dat moet in het volgende deel echt beter, Gilmore. Misschien kan de eigenaresse van de Pistache Cookie Shop ook een bril dragen.

Tessa Sparreboom is neerlandicus.

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

Christel Don is journalist en schrijver, onder meer van *Afstandsmoeders* en *De meisjes van De Goede Herder*.

OPINIE
Adoptie

Erken moreel onrecht, ook als het in de tijdgeest van toen door de beugel kon

Het 'tijdgeest-argument' is geen neutrale historische duiding, maar een machtsinstrument. Het verschuift de bewijslast naar slachtoffers, schrijft *Christel Don*.

FOTO UIT COLLECTIE ARBEIDSINSPECTIE

‘Je moet het door de bril van toen bekijken, er heerste een andere tijdgeest.” Deze zin hoor ik al jaren; van mensen die mijn boeken lezen, van deskundigen die ik interview over historisch onrecht, op feestjes. En onlangs in de rechtszaal, waar ik voor *NRC* een verslag schreef over de uitspraak in de zaak van de uit Sri Lanka geadopteerde Dilani Butink. Het gerechtshof Amsterdam oordeelde dat de staat en een adoptiebemiddelaar bij haar adoptie in 1992 niet onrechtmatig hadden gehandeld „gemeten naar de normen van toen”.

Het hof erkende weliswaar dat er in die jaren ernstige misstanden waren bij adopties uit Sri Lanka, en dat zowel de staat als de bemiddelingsorganisatie daarvan wisten. Maar omdat de procedurele regels uit die tijd waren gevolgd, konden zij niet verantwoordelijk worden gehouden voor Butinks frauduleuze adoptie. Dat een eerder gerechtshof daar anders over oordeelde en Butink in een hoger beroep aanvankelijk gelijk gaf, deed daar niets aan af.

Het is niet de eerste keer dat dit ‘tijdgeestargument’ opduikt in de rechtszaal. In de zaak van afstandsmoeder Trudy Scheele-Gertsen, die in de jaren zestig tegen haar wil van haar pasgeboren zoon werd gescheiden, verklaart de rechtbank Den Haag dat „de tijdgeest van nu wezenlijk anders is dan die van toen” en dat de „blik van nu” buiten beschouwing moest blijven. De druk die de moeders hadden ervaren was volgens de rechter „het gevolg van het samenspel van maatschappelijke, sociale en religieuze verhoudingen in die periode”. De Raad voor de Kinderbescherming trof dan ook geen blaam: de taken en bevoegdheden van de Raad moesten worden beoordeeld in het licht van de destijds gangbare oordelen over ongehuwd moederschap.

Een vergelijkbare argumentatie klonk in de zaak van de meisjes van De Goede Herder, die de congregatie aanklaagden omdat zij als kind in kloostertehuizen dwangarbeid moesten verrichten. De kloostergemeenschap stelde in haar verweer dat de zusters „het goede wilden doen” en dat over de uitwerking daarvan „alleen met de kennis van nu anders kan worden gedacht”. Ook in de uitspraak van de rechtbank komt die tijdgeestgedachte terug: volgens de „huidige opvattingen” hadden de meisjes destijds „niet een passende behandeling” gekregen. Wat dat impliceert: dat het naar de opvattingen van toen kennelijk wel passend was - en dat is nog maar de vraag.

Maatschappelijke kritiek

Op het eerste gezicht lijkt het tijdgeestargument genuanceerd, misschien zelfs wijs. ‘Ach kind, zo ging dat vroeger’, hoor je ouderen weleens berustend zeggen - verwijzen naar de tijdgeest lijkt een soort volkswijsheid. Maar wat is die tijdgeest dan eigenlijk? Bij mij roept het in de context van historisch onrecht een beeld op van een soort kwaadaardig spook dat mensen aanzette tot lelijk en immoreel gedrag. Iets waar ze zelf eigenlijk vrij weinig aan konden doen, en dat vind ik precies ook het problematische eraan. Hoe vaker ik het hoor, des te meer ik ervan overtuigd raak dat we de tijdgeest misbruiken. Het is, zowel binnen als buiten de rechtszaal, een retorisch instrument geworden om verantwoordelijkheid te omzeilen.

Begrijpen waarom mensen handelen zoals ze deden, gegeven de normen, structuren en kennis van hun tijd, is noodzakelijk en leerzaam. Zonder dat begrip zouden we het zicht missen op hoe iets kon gebeuren, wie er profijt van had en hoe we voorkomen dat het zich herhaalt. Het probleem is dan ook niet dát de tijdgeest wordt meegewogen, maar de manier waarop dat gebeurt.

Eerst wordt de context opgevoerd als verklaring: zo ging dat toen, dat was de tijdgeest. Maar in de volgende stap wordt die context normatief: omdat het toen zo ging, kan er nu geen aansprakelijkheid worden vastgesteld. Oftewel: wie destijds deed wat (bijna) iedereen deed, handelde per definitie zorgvuldig genoeg. Maar begrijpen waarom iemand iets deed, is iets anders dan vaststellen dat niemand er verantwoordelijk voor was. Daar komt bij dat de tijdgeest helemaal niet zo eenduidig was als het argument suggereert, want in alle genoemde zaken was er destijds óók maatschappelijke kritiek - die werd alleen genegeerd.

Voor mijn boek over de kloosters van De Goede Herder - waar in ruim een eeuw tijd zo’n vijftienduizend meisjes dwangarbeid verrichtten voor onder meer C&A en de Bijenkorf - dook ik in allerlei archieven. Daarbij stuitte ik op krantenberichten uit het begin van de twintigste eeuw over de ‘mensontterende toestanden’ in zogeheten liefdesgestichten. In 1938 publiceerde oud-pupil Marie-Louise Doudart de la Grée een boek over haar tijd bij de zusters in Almelo, als aanklacht tegen het harde regime. Daarop reageerde Gerrit de Jongh, de eerste Amsterdamse kinderrechter, in een opinieartikel in het *Utrechts Volksblad* dat „religie geen voorwendsel mocht zijn om een kind te beroven van vrijheid, vrolijkheid en genegenheid” - hij herkende haar ervaringen volledig: „Dit boekje kon velen de ogen openen.” Toch duurde het nog tot de jaren tachtig voor de laatste instelling van De Goede Herder haar deuren sloot.

Ook potentiële misstanden rond afstand en adoptie werden in die tijd zelf al voorzien. Bij de invoering van de Adoptiewet in 1956 werd in de parlementaire stukken al erkend dat ongehuwde moeders onder druk konden worden gezet om hun baby ter adoptie af te staan, en wees daarvoor een toezichthouder aan: de Raad voor de Kinderbescherming. Juist die instantie bleek later vaak betrokken bij de scheiding van moeder en kind.

Deze voorbeelden laten zien dat de tijdgeest zelden unaniem is. In het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie, dat vorige zomer verscheen, verwerpt commissievoorzitter Micha de Winter het argument niet voor niets. „Er was niet een tijdgeest”, zei hij, „er waren verschillende tijdgeesten, ook toen waren er al mensen tegen het doen van afstand.” Ik herken dat uit mijn eigen onderzoeken: wie inzoomt, zal vrijwel altijd dissidente stemmen vinden. Door te zeggen: ‘zo ging dat toen’, schuif je die kritische stemmen opnieuw onder het tapijt, en daarmee herhalen we precies wat er destijds gebeurde.

Over twintig of dertig jaar zullen we terugkijken op deze praktijken en ons afvragen hoe die hebben kunnen gebeuren

Machtsinstrument

Opvallend is bovendien wie het tijdargument gebruiken. Het wordt vrijwel altijd ingezet door partijen die verantwoording moeten afleggen, en zelden door slachtoffers. In alle genoemde zaken gaat het om mensen wier stem destijds al niet telde: ongehuwde moeders, meisjes uit kwetsbare gezinnen, geadopteerde kinderen. Na de uitspraak in de zaak-Butink verwoordde advocaat Lisa-Marie Komp het scherp: „De hele adoptieketen gaf legitimiteit aan het systeem, terwijl de stem van degene om wie het ging - de biologische moeders en de kinderen - niet gehoord werd. Toen niet, en nu ook niet.”

Het tijdgeestargument is daarmee geen neutrale historische duiding, maar een machtsinstrument. Het verschuift de bewijslast naar slachtoffers en ontslaat daders van de plicht om uit te leggen waarom zij de kritiek die er vaak wél was, naast zich neerlegden.

Dat brengt me bij de toekomst en bij misstanden die wij vandaag de dag normaliseren. Zoals gedwongen uithuisplaatsingen, waarbij kinderen uit kwetsbare gezinnen worden weggehaald terwijl er al jarenlang fundamentele kritiek bestaat op de manier waarop jeugdzorg dit doet - iets waar het Europees Hof Nederland vorig jaar nog op aansprak. Of de gesloten jeugdzorg, waar jongeren terechtkomen in een systeem dat hen aantoonbaar schaadt. In 2024 interviewde ervaringsdeskundige Jason Bhugwandass 51 jongeren over de beruchte ZIKOS-afdelingen. Zijn rapport leidde tot sluiting ervan, maar de meeste aanbevelingen zijn sindsdien blijven liggen - sinds de publicatie hebben vijf jongeren die hij sprak hun leven beëindigd, liet hij in een recent interview weten. Of denk aan vrouwen en kinderen die slachtoffer zijn van intieme terreur, terwijl internationale toezichthouders Nederland er al jaren op wijzen dat de bescherming tekortschiet.

Over twintig of dertig jaar zullen mensen terugkijken op deze praktijken en zich afvragen hoe die hebben kunnen gebeuren. En dan zal er ongetwijfeld opnieuw worden gezegd: laten we het door de bril van toen bekijken.

Tenzij we dat argument leren weerstaan. Rechters kunnen daarin het voortouw nemen door dit soort zaken inhoudelijk te behandelen in plaats van ze af te doen op verjaring of de tijdgeest. Bovendien kunnen zij in hun uitspraken erkennen dat iets moreel onrecht was, óók als het naar de normen van toen juridisch door de beugel kon - zo’n toelichting door een rechter kan voor slachtoffers van grote waarde zijn.

Het vraagt ook iets van ons allemaal. Dat een meerderheid van de samenleving in een bepaalde periode denkt dat iets het beste is, betekent niet dat het dat ook is. Wat óns later zal worden verweten is niet dat we een misstand niet zagen - we zien het, de rapporten liggen er - maar dat we er desondanks voor kozen om niets te doen. Ervaringsdeskundigen en experts die hun nek uitsteken zijn er ook vandaag. Laten we er alles aan doen om ze te steunen, want de tijdgeest van morgen begint bij hen.

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

Maarten Boudry is filosoof en auteur van *Het verraad aan de verlichting. Pleidooi voor een nieuwe vooruitgangsbeweging.*

OPINIE
Trumpisme

FOTO JONATHAN ERNST / GETTY IMAGES

Van anti-woke naar pro-Trump: hoe sommigen van mijn vrienden ontspoorden

De lokroep van Orbán en Trump is aantrekkelijk voor academici die kritisch zijn op woke, schrijft *Maarten Boudry*. Maar wie denkt dat die illiberale denkers een goed alternatief zijn, heeft het mis.

In 2022 kreeg ik een uitnodiging van het Matthias Corvinus Collegium in Hongarije, een vehikel van Viktor Orbán en zijn Fidesz-partij. Het aanbod? Een week in Boedapest verblijven om workshops te geven en interviews af te leggen over klimaatbeleid en ideologie. Alle reis- en verblijfskosten terugbetaald!

Op het eerste gezicht een aantrekkelijk aanbod. Ze smeerden me bovendien flink wat stroop om de mond over mijn 'briljante' analyses van het klimaatdebat. Dat die in de smaak vielen, hoeft niet te verbazen, want ze vloeken duchtig in de linkse kerk. Zowel klimaatbeleid als klimaatwetenschap zijn de afgelopen decennia besmet geraakt door linkse ideologie, die een rationele aanpak in de weg staat: de koppige weerstand tegen kernenergie, de obsessie met '100 procent hernieuwbaar', het misprijzen voor technofixes, het onwetenschappelijke doemdenken en het heilloze pleidooi voor 'minder, minder'.

Ik ben lang niet de enige heterodoxe stem in de academische wereld die het hof wordt gemaakt door radicaal-rechts. Onderzoekers die de vloer aanvegen met linkse dogma's zijn dun gezaaid in academia – natuurlijk is dat *gefundenes Fressen* voor rechts. Dat werkt trouwens ook in de andere richting. Zoals Jezus al begreep in het Nieuwe Testament: er is meer vreugde in de hemel over één zondaar die zich bekeert dan over 99 rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben. Maar ik ben een progressief, geen rechtse 'bekeerling', en daarom heb ik het aanbod vriendelijk afgewezen, met duidelijke opgave van mijn redenen: met een zelfverklaarde 'illiberaal' als Viktor Orbán wil ik niets te maken hebben, hoe hoffelijk ze ook zijn.

Met de nek aangekeken

Sommige heterodoxe denkers – onder wie vrienden van mij – maakten een andere afweging en lieten zich wel in de armen sluiten door radicaal-rechts: hetzij Orbán in Europa, hetzij Trump in de Verenigde Staten. Onder die *fellow travelers* kan je twee gradaties onderscheiden. De eerste groep handelt vooral uit pragmatische overwegingen, omdat ze elders systematisch worden buitengesloten. De academische wereld is helaas vaak een vijandige omgeving voor openlijk conservatieve of rechtse denkers, of voor heterodoxe stemmen tout court. Het is geen toeval – maar wel een tragedie – dat de briljante Hongaars-Canadese socioloog Frank Furedi directeur werd van het Corvinus-instituut in Brussel. In academische kringen worden mensen als Furedi met de nek aangekeken. Dat het Corvinus-netwerk een magneet werd voor heterodoxe denkers uit heel Europa hoeft dan ook niet te verbazen. *Beggars can't be choosers*.

Ook in Nederland zie je die dynamiek. Een migratieonderzoeker als Jan van de Beek, die de economische kosten en nadelen van migratie onderzoekt, komt in de academische wereld nauwelijks aan de bak. Wat gebeurt er vervolgens? Van de Beek schrijft ten langen leste rapporten in opdracht van partijen als Vlaams Belang en het Renaissance Instituut van Forum voor Democratie. Niet omdat hij aanhanger is van die partijen, maar omdat zij als enigen überhaupt geïnteresseerd zijn in nuchter onderzoek naar de economische kosten van migratie. Waarop de linkse goegemeente in academia triomfantelijk kan uitroepen: „Zie je wel? Hij werkt voor het Vlaams Belang!"

De tweede groep is zorgwekkender: heterodoxe onderzoekers die uit volle overtuiging op de radicaal-rechtse trein zijn gesprongen. Deze mensen zijn zo verteerd door hun afkeer van links en zijn uitwassen – laten we het toch maar 'woke' noemen – dat ze de vijand van hun vijand automatisch als hun vriend zijn gaan beschouwen. Neem de wiskundige James Lindsay, die in 2020 samen met de literaire criticus Helen Pluckrose het uitstekende boek *Cynical Theories* schreef: een vlijmscherpe analyse van postmodernisten als Michel Foucault en hun hedendaagse erfgenamen, die zowat alle kernwaarden van de verlichting ondermijnen. Een overtuigde medestrijder aan de kant van de verlichting dus? Dat dacht ik ook. Groot was mijn verbazing toen Lindsay op X aankondigde dat hij op Donald Trump zou stemmen – iets waar Pluckrose zich nadrukkelijk van distantieerde. Volgens Lindsay was Trump de enige die ons nog van woke kon redden.

De remedie is erger dan de kwaal

Lindsay was lang niet de enige anti-woke-intellectueel die zich tot het trumpisme bekeerde. Andere bekende namen zijn Jordan Peterson, Ayaan Hirsi Ali en Christopher Rufo. Binnen het anti-wokekamp bestond al die tijd een diepe breuklijn, die pas met de opkomst van Trump zichtbaar werd. De ene groep ziet woke als de grootste bedreiging voor onze beschaving. In hun ogen verschijnt Trump als een reddende engel, omdat hij belooft dat wokisme te vernietigen. De andere groep – waartoe ik mezelf reken – ziet woke juist als een gevaar omdat het een heftige tegenreactie uitlokt. Progressieven zijn op zoveel domeinen het spoor bijster geraakt – van klimaat en migratie tot racisme en gender – en hebben daarmee zoveel weerzin opgewekt bij brede lagen van de bevolking dat ze het bedje hebben gespreid voor een radicaal-rechtse contrarevolutie. Het verschil in perspectief kan nauwelijks groter zijn: voor het ene kamp is Trump de enige die ons van woke kan redden; voor het andere is het einde van woke het enige wat ons van Trump – of Orbán – kan redden.

De 'remedie' van de eerste groep is erger dan de kwaal, want Trump en Orbán zijn helemaal niet geïnteresseerd in liberale vrijheden: ze willen gewoon hun eigen orthodoxie opleggen. Orbán verbood genderstudies in Hongarije en joeg de Central European University het land uit. Trump wil op zijn beurt de macht van universiteiten breken door DEI (Diversity, Equity and Inclusion)-programma's te verbieden, dissidente stemmen te intimideren en onderzoeksfinanciering droog te leggen. Bij MAGA draait alles om '*owning the libs*'. Als *liberals* voor hernieuwbare energie zijn en tegen fossiele brandstoffen, dan wil Trump kolencentrales openen en windparken slopen. Als links de hele westerse beschaving reduceert tot slavernij en racisme, dan wil Trump een patriottische geschiedschrijving die elke verwijzing naar die donkere bladzijden uitwist. Als woke de blanke man naar beneden trapt, dan wil Trump hem weer bovenaan zetten.

Eindeloos herhalen hoe verderfelijk PVV en AfD zijn – het favoriete tijdverdrijf van progressieven – is zinloos

Waarom toch altijd links pesten?

De parallellen zijn zo opvallend dat Thomas Chatterton Williams in *The Atlantic* van 'woke rechts' spreekt: dezelfde intolerantie, dezelfde censuurdrift, dezelfde lange tenen – maar dan in spiegelbeeld. Figuren als Christopher Rufo waren zelfs trots op hun hypocrisie. Ze protesteerden tegen *cancel culture* zolang die uit linkse hoek kwam, begonnen prompt hetzelfde te doen zodra ze de macht kregen. De enige reden waarom Trump zich (valselijk) kon opwerpen als verdediger van meritocratie en academische vrijheid, is dat universiteiten zelf schaamteloos verraad pleegden aan die principes. Als je eigen kamp illiberaal wordt, gaat je tegenstander vanzelf redelijk lijken, zelfs wanneer hij dat helemaal niet is.

Mijn linkse vrienden vragen me vaak waarom ik in mijn boek *Het verraad aan de verlichting* zo hard ben voor progressieven. Waarom toch altijd links „pesten„, zoals *NRC* het eerder formuleerde? Komt het grote gevaar voor de democratie niet uit rechtse hoek? Ze hebben gelijk, maar dat is juist het punt. Willen we radicaal-rechts in West-Europa van de macht houden, dan moeten we dringend de ideologische dwaasheden van links aanpakken. Eindeloos herhalen hoe verderfelijk PVV en AfD zijn – het favoriete tijdverdrijf van progressieven – is zinloos. De Amerikaanse schrijver David Frum verwoordde het scherp in de context van migratie: *„If liberals will not enforce borders, fascists will."*

Dat inzicht geldt op veel meer domeinen. Als progressieven geen rationeel klimaatbeleid kunnen voeren, zullen rechtse sceptici het beleid gewoon afschaffen. Als links de blanke heteroman blijft verketteren, zullen al die mannen (en ook flink wat anderen) naar het andere kamp overlopen. Als Kamala Harris de uitwassen van de transbeweging niet veroordeelt, zullen mensen hun hoop op Donald Trump vestigen. Peilingen en focusgroepen wezen uit dat de briljante campagneslogan *„Kamala is for they/them, Trump is for you"* als een tierelier werkte. Er zijn weinig dingen die zoveel ergernis opwekken als de woke-obsessies waarmee burgers worden geconfronteerd op de werkvloer, in de sportwereld, in musea of in liberale media. Voor je het weet, gooien ze zich in de armen van een gevaarlijke narcist.

Toch wil ik tegen mijn *wannabe* vrienden bij radicaal-rechts zeggen: *nein danke*, nu niet, nooit niet. Ik geloof geen barst van jullie pleidooi voor vrije meningsuiting, meritocratie en pluralisme. Als jullie de macht krijgen, blijken jullie minstens zo intolerant en gevaarlijk als de ergste wokies.

Advertentie

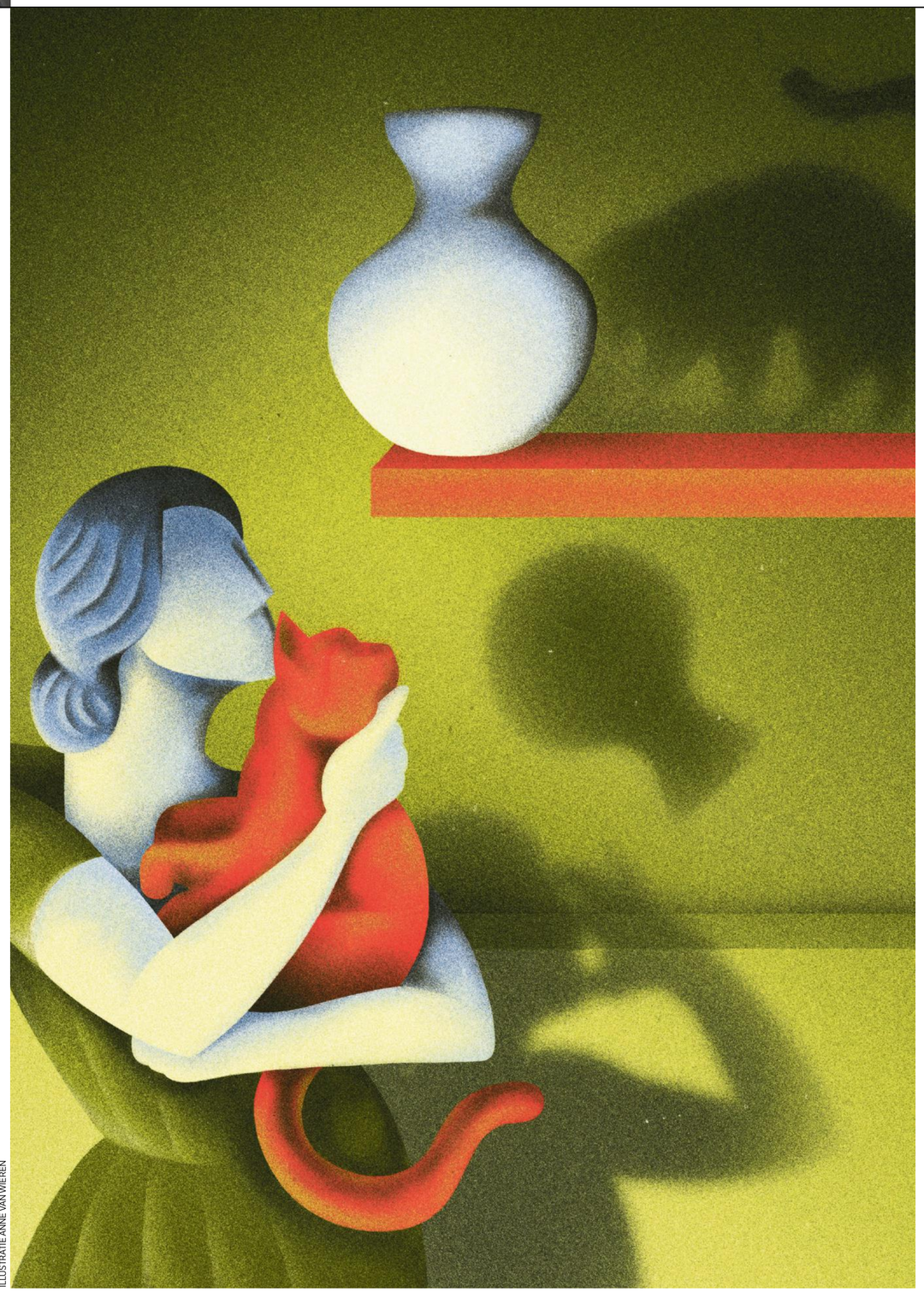

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

Florence Gaub is politicoloog en onderzoeksdirecteur bij het NATO Defense College in Rome.

OPINIE
Doemdenken

ILLUSTRATIE ANNE VAN WIEREN

De toekomst is altijd al waardeloos geweest

Zo slecht als nu heeft de wereld er toch nog nooit voorgestaan? Niets van waar, schrijft *Florence Gaub*: de mensheid heeft de toekomst altijd al somber ingezien. En precies daarom zoekt ze naar betere oplossingen. Een korte leidraad voor optimisme.

Raad eens over welk decennium dit gaat: in de VS is een controversiële president aan de macht, in het Midden-Oosten woedt een oorlog, iedereen vreest een kernoorlog en 'onzekerheid' is het woord van het jaar. Het antwoord: nee, niet de jaren twintig van deze eeuw, maar de jaren zeventig van de vorige. Een decennium waarin toekomstangst de bestsellerlijsten bereikte met boeken als *Ein Planet wird geplündert* (Herbert Gruhl, 1975), *De atoomstaat* (Robert Jungk, 1977) en *Das Ende der Vorsehung* (Carl Emery, 1972).

De jaren tachtig waren overigens niet veel beter, al denkt 52 procent van de Duitsers van wel. Nooit was de wereld zo dicht bij een kernoorlog als in 1983, toen de Sovjet-Unie de NAVO-oefening Able Archer aanzag voor een aanval. Tegelijkertijd stierven honderdduizenden mensen aan hiv, raakte de economie in recessie en liep het werkloosheidscijfer in 1984 op tot 8 procent. De oorlog van dit decennium, die tussen Iran en Irak, kostte een miljoen mensen het leven en in China werden bij vreedzame protesten op het Plein van de Hemelse Vrede tienduizend demonstranten gedood. (Om nog maar te zwijgen van alle andere: het waren ook de jaren van de Libanese burgeroorlog, de eerste Intifada, de oorlog van de Sovjets in Afghanistan en de Falklandoorlog.)

En de jaren negentig dan? Die gelden vaak als optimistisch: de Sovjet-Unie viel uiteen, de democratie begon aan een wereldwijde zegetocht, Francis Fukuyama verkondigde 'het einde van de geschiedenis' en Bill Clinton was de eerste Democratische president in meer dan tien jaar. Dat kan allemaal waar zijn, maar ook dit decennium kende diepe crises. In Rwanda stierven binnen drie maanden bijna een miljoen mensen. In Tsjetsjenië tachtigduizend. En ook de economie zat in de knel: in 1992 zag slechts 40,5 procent van de Duitsers de toekomst met vertrouwen tegemoet.

Dat gevoel leefde breder. In 1995 werd de American Dream door 85 procent van de Amerikanen doodverklaard; in 1997 geloofde maar een luttele 17 procent dat de volgende generatie het beter zou hebben dan zijzelf. En het boek dat de tijdgeest het beste leek te vatten, was niet Francis Fukuyama's rooskleurige toekomstvisie, maar Samuel Huntingtons *Botsende beschavingen*.

Zelfs de jaren vijftig, vaak herinnerd als een optimistische periode, waren in werkelijkheid een decennium vol angst: voor een kernoorlog, het communisme, economische neergang en moreel verval - soms toegeschreven aan rock-'n-roll.

Einde van de innovatie

De conclusie: geen enkel decennium werd beleefd als een zorgeloze tijd waarin de toekomst vanzelf roskleurig leek. Het is namelijk volstrekt normaal om je zorgen te maken over de toekomst: iedere generatie doet dat.

Net als nu was elke generatie vóór ons ervan overtuigd dat de situatie nooit eerder zo slecht was geweest. Vandaag de dag is het Peter Thiel die in *Zero to one: creëer de toekomst* (2014) het einde van innovatie verkondigt. Maar hij staat in een lange traditie. In 1918 schreef de Duitse filosoof Oswald Spengler *De ondergang van het Avondland*, waarin hij beweerde dat het tijdperk van de grote ontdekkingen en culturele innovaties voorbij was. Eind jaren veertig klonk een vergelijkbaar geluid bij de Britse historicus Arnold Toynbee, die meende dat de westerse beschaving tekenen van creatieve uitputting en spiritueel verval vertoonde. En in de jaren zestig verkondigde Daniel Bell in *The End of Ideology* aan dat de grote ideologische vernieuwing was uitgeput - een gedachte die later opnieuw opduikt bij denkers als Fukuyama en Thiel.

De ironie is dat op al die boeken telkens een periode volgde die precies het tegenovergestelde liet zien. De tien jaar na Spenglers doemscenario brachten ons radio en televisie, kern- en kwantumfysica, antibiotica, luchtvaart, kunststoffen, bioscopen, jazz, Bauhaus, modernisme, democratie, dekolonisatie en vrouwenkiesrecht.

Toynbee werd weerlegd door de ruimtevaart, computers, de anticonceptiepil, de ontdekking van het DNA, het begin van een wereldwijde financiële orde en de Europese Unie. Op Bell volgden de revolutie van de personal computer, de opkomst van de biotechnologie en de explosie van het internet - allemaal gedreven door de ondernemersvisie waarvan hij dacht dat die aan het verdwijnen was. En in de twaalf jaar sinds Peter Thiel het einde van de innovatie verkondigde, kregen we privéruimtevaart, nieuwe vaccins, kunstmatige intelligentie, zon- en windenergie en de smartphone.

Hebben deze auteurs zich dan zonder aanleiding laten meeslepen door toekomstangst? Nee. Ze zijn onderdeel van de algemene productiecyclus die de toekomst kenmerkt. Ze hebben het juist mis, omdat de vrees tegenmaatregelen uitlokt.

De toekomst ontwikkelt zich als volgt. Mensen - wellicht de enige soort die zich een tijd die nog niet voorbij is levendig kan voorstellen - zoeken naar aanwijzingen uit het verleden en heden en construeren daaruit mogelijke toekomsten, zowel gunstige als ongunstige. Die toekomst roept twee reacties op: de wens haar te realiseren of angst wanneer zij ongewenst lijkt.

Dat is een gevoelsmatig continuüm, en op welk punt daarvan je terechtkomt, hangt minder af van kennis en intellect dan van je persoonlijkheid. Gevoelens hebben bovendien maar een beperkte voorspellende waarde. Optimisten hebben de neiging betere resultaten te behalen, dat is waar. Maar ook een zekere mate van angst kan mensen tot actie aanzetten - zolang die niet omslaat in verlamming, bekend als het Cassandra-effect. En juist die actie verandert hoe de toekomst eruit gaat zien. Eenvoudiger gezegd: de toekomst wordt beter dan het heden, omdat we vrezen dat zij slechter zal zijn.

De geschiedenis biedt daar talloze voorbeelden van. De sombere voorspellingen in Paul Ehrlichs *The Population Bomb* (1968) voorzagen miljoenen hongerdoden in de jaren 1980. Maar Ehrlich had geen rekening gehouden met de technologische en maatschappelijke vooruitgang, die zijn scenario doorkruiste. Dankzij de Groene Revolutie verviervoudigde de maïsproductie en doordat veel meer mensen leerden lezen en schrijven, gingen de geboortecijfers omlaag.

Films als *Soylent Green* (1973) en *Day of the Animals* (1977) schetsten een toekomst van milieuvervuiling en zonder ozonlaag, en droegen zo bij aan strengere milieuwetgeving. Die zorgde er niet alleen voor dat de ozonlaag werd beschermd, maar ook dat de lucht in veel westerse steden nu schoner is dan in 1850.

Democratie is veerkrachtig

De NAVO heeft zich decennialang voorbereid op het ergste scenario: een oorlog met de Sovjet-Unie. Juist die paradoxale droeg eraan bij dat die oorlog uitbleef. Hetzelfde geldt voor de voortdurende angst dat de democratie verloren zou gaan - een terugkerend thema sinds haar ontstaan. In elk decennium van de afgelopen eeuw laaide de bezorgdheid op zodra maatschappelijke polarisatie, economische neergang en constitutionele kwetsbaarheid samenkwamen. En hoewel we ons nu opnieuw in zo'n fase bevinden, vergeten we gemakkelijk dat democratie ooit een kwetsbaar minderheidssysteem was dat zich tegenover allerlei dictaturen moest bevechten en toch haar weg heeft gevonden. Ze heeft bewezen niet alleen veerkrachtig te zijn, maar ook in staat zich na tegenslagen te vernieuwen. Zie bijvoorbeeld Malawi, Polen en Brazilië.

Dit alles betekent niet dat de angst voor en over de toekomst ongegrond is - integendeel. Maar ons onbehagen mag niet verhullen dat die angst een doel dient. De mens heeft het vermogen zich een voorstelling te maken van de toekomst, zodat hij in het heden kan handelen.

Dat betekent dat die vrees volkomen normaal is en onlosmakelijk deel uitmaakt van hoe we de toekomst vormgeven. We hebben er geen recht op om ervan gevrijwaard te blijven - we worden ermee geboren. De vraag is wat we ermee doen. In plaats van te blijven stilstaan bij wat er mis kan gaan, moeten we handelen, zodat het niet mis gaat.

De NAVO bereidde zich decennialang voor op een oorlog met de Sovjet-Unie, waardoor die oorlog uitbleef

Dit stuk verscheen eerder in de *Süddeutsche Zeitung* en werd geselecteerd en vertaald in samenwerking met 360 Magazine.

INBOX

190 brieven (geplaatst 9) + **91** artikelen (geplaatst 11) = **281** inzendingen (geplaatst 20)

BRIEVEN

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

BRIEVEN

We worden steeds dommer: rijtjes stampen helpt daartegen

Mijn leerlingen in de vijfde klas Grieks en Latijn vonden de proefvertaling in het laatste schoolexamen een zware dobber. Sommigen moesten zo veel woorden en onregelmatige vormen opzoeken, dat ze in tijdnood kwamen. Daarom heb ik een lijst gemaakt met de meest voorkomende onregelmatige werkwoorden en hun stamtijden. Die moeten ze, verspreid over een aantal weken, op cumulatieve wijze uit hun hoofd gaan leren. Want inderdaad: Latijn en Grieks is, voor een belangrijk deel, 'stampen'.
Neurowetenschapper Ingrid Nieuwenhuis stelde onlangs in *NRC* dat stampen voor een toets neerkomt op 'leren om te vergeten' (7/6). Suggestief stelt zij dat 'twee dagen van tevoren' rijtjes stampen weliswaar kan leiden tot een goed toetsresultaat, maar een maand later is deze kennis weer verdwenen.
Ik kan deze argumentatie slechts ten dele volgen. Het geïsoleerd opvragen van rijtjes, definities en begrippen, formatief of summatief, kan namelijk zeer waardevol zijn.
Ten eerste zorgt 'stampen' voor basale kennis van grammatica en woordenschat. Zonder dit kennisfundament kan er geen huis worden gebouwd, geen taal worden geleerd, en uiteindelijk geen Euripides of Livius worden vertaald. Voordat complexe opdrachten en diepere vormen van leren kunnen worden ontwikkeld, is een gedegen basis noodzakelijk. Rijtjes met uitgangen van zelfstandige naamwoorden en werkwoorden moeten in het langetermijngeheugen terechtkomen. Dit vergt herhaling, doorzettingsvermogen en een bezielende docent die daartoe aanzet. Het is hierbij cruciaal om dit repetitieve werk over langere tijd te verspreiden. Het is aan de docent (en ouders) om leerlingen ervan te overtuigen dat het geen enkele zin heeft om de dag van tevoren te beginnen.
Ten tweede zorgt het memoriseren van Griekse en Latijnse 'stamptijden' voor een bijzonder soort saamhorigheid, dat misschien wel eigen aan het gymnasium is. De blikken van de leerlingen stonden aanvankelijk op onweer toen ik hun de lijst met onregelmatige vormen verstrekte, maar inmiddels overleggen zij driftig over leerstrategieën en overhoren zij elkaar. Ik stel mij voor hoe mijn clubje leerlingen ergens in het schoolgebouw elkaar fanatiek zit te overhoren. Cado? Cecidi! Casum! Cadere! Betekenis: 'vallen'. Het dient een hoger doel: meer vertaalplezier, dieper begrip van antieke teksten, rijkere lessen.
Ten derde is stampen goed voor het trainen van je geheugen in het algemeen. En dat is in tijden van AI en alomtegenwoordig internet geen overbodige luxe. We worden immers steeds dommer door alles de hele tijd maar op te zoeken, door repetitieve taken uit te besteden aan allerhande kunstmatige 'intelligentie', en door eindeloos te scrollen op sociale media. Niet alleen is dit funest voor de aandachtsspanne, maar ook voor het langetermijngeheugen.
Stampwerk, of het memoriseren van grammatica en woordenschat, is een cruciale voorwaarde om complexe opdrachten uit te kunnen voeren. In mijn vak is dat het vertalen en ontsluiten van Griekse en Latijnse literatuur. Bij een overtuigende rechtvaardiging kan het tot saamhorigheid onder je leerlingen leiden, en je traint er ook nog eens je geheugen mee.
Bram Witvliet Lent

MARKUSZOWER

Veiligheid

Een vraag aan Gidi Markuszower (13/5): Wanneer zijn uw grootouders, of voorouders als emigranten naar Nederland gevlucht op zoek naar veiligheid en een menswaardig bestaan?
Chaja Polak Amsterdam

VERVOER

Strengere spoorregels

Als fervent internationaal treinreiziger plan ik standaard twee uur overstaptijd in, puur uit angst om bij vertraging te stranden. Dat de Europese Commissie de internationale consumentenrechten op het spoor wil verbeteren, is dan ook een verademing. Het voorgestelde 'één reis, één ticket'-principe is hoognodig.
Deze plannen maken de trein aantrekkelijker, maar jagen spoorwegbedrijven tegelijkertijd op extra kosten. En daar wringt het: vliegen is nu al vaak stukken goedkoper dan de trein. Als we de spoorwegen opzadelen met strengere compensatieplichten, terwijl de luchtvaartsector buiten schot blijft, wordt de financiële kloof alleen maar groter.
De ongelijkheid in regelgeving is nu al onredelijk. In de luchtvaart heb je pas na drie uur vertraging recht op financiële compensatie, op het spoor is dat al na één uur.
De stelling in *NRC* (13/5) dat de compensatie in de luchtvaart „vrij goed geregeld" zou zijn, verbaast mij dan ook ten zeerste.
Dat de Commissie nu voor het spoor wel de soepele 'overmachtclausule' uit de luchtvaart wil overnemen om spoorbedrijven te ontlasten, is de wereld op zijn kop. Vliegtuigmaatschappijen zouden juist strengere regels moeten krijgen. Willen we de prijskloof echt dichten en de trein competitief maken, dan moeten we de luchtvaart net zo hard aanpakken. Alleen door dit speelveld gelijk te trekken, ontstaat er een eerlijke markt.
Emma Kasteleyn Amsterdam

GENDERGELIJKHEID

Moederschap

In *NRC* Weekend (16/5) schrijft Milou Deelen dat het lijkt alsof negatieve verhalen over het moederschap overheersen, en weerhoudt vrouwen ervan om een baby te krijgen.
In de boeken en voorbeelden die Deelen noemt wordt niet het moederschap zelf bekritiseerd, maar wel de rol die moeders toebedeeld krijgen in onze maatschappij, in onze gezinnen en op de werkvloer. Ik ken geen vrouwen die niet enorm dol zijn op hun kinderen. Met het moederschap zelf is niet zoveel mis.
Waar wel iets mis mee is: een maatschappij waarin vrouwen niet goed kunnen herstellen, waarin wetenschappelijk onderzoek over het vrouwenlichaam en hormonen nog enorm achterloopt (vergeleken met onderzoek naar het mannenlichaam), waarin 43 procent van de vrouwen te maken krijgt met zwangerschapsdiscriminatie op werk en slechts een handvol bedrijven de kolfruimte op orde heeft. Waarin zorgverzekeringen geen postpartum behandelingen voor vrouwen vergoeden. Zo kan ik nog even doorgaan.
Annemarie de Jong, onderzoeker aan het UMCG noemt dit „een verborgen probleem": want het is nog steeds niet bon ton om te klagen over het moederschap, dus veel vrouwen lijden in stilte, of ontkennen zelfs dat ze lijden .Een kwart van de vrouwen krijgt bijvoorbeeld last van depressie of angsten, een derde houdt incontinentie over aan een bevalling. Het dominante idee in onze maatschappij is al heel lang: een baby krijgen is een natuurlijk proces, een 'echte' vrouw kan dat fluitend. Als ze problemen ervaart met zichzelf of haar lichaam, ligt dat aan haarzelf, en moet ze vooral niet zeuren.
Als Deelen van al deze dingen geen last heeft, betekent dat vooral dat zij vanuit een zeer bevoorrechte positie een baby heeft gekregen. Maar het is niet solidair naar alle vrouwen die het wel lastig hebben met zichzelf of hun eigen gezondheid of werksituatie - bijna nooit hebben ze het lastig met de baby - om te zeggen: doe niet zo negatief. Het moederschap is fantastisch, dat ben ik helemaal met Deelen eens. Maar op het gebied van veel dingen in onze maatschappij, zoals beleid, (postpartum)zorg, werkgeversmentaliteit, wetenschap, zorgverzekeringen, verlofregelingen en gendergelijkheid hebben we nog een wereld te winnen.
Pauline Bijster Rotterdam

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

Nanometer

In *Chips die met licht werken zijn 'redelijk dom', maar ze zullen essentieel worden* (16/5, p. W4-7) stond dat een nanometer een duizendste van een millimeter is. Dat moet zijn: een miljoenste van een millimeter.

Advertentie

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/smeg

500.000 bezoekers

Fenix één jaar open

Ben jij al geweest? Een jaar geleden opende Fenix in Rotterdam: een gloednieuw kunstmuseum over migratie. In de eerste twaalf maanden bezochten al een half miljoen mensen Fenix. Dat maakt ons trots en bovenal heel dankbaar.

Wat ons raakt is hoe talrijk én divers het publiek is. Een nieuw museum openen is ontzettend spannend en dus is het geweldig dat zoveel verschillende mensen ons weten te vinden. Jong en oud, uit Rotterdam, de wijk en de wereld. Fenix is voor iedereen, voor mensen van alle leeftijden, met uiteenlopende verhalen en achtergronden. Voor de kunstliefhebber én voor wie voor het eerst een museum binnenstapt.

In Fenix dwaal je langs kunst uit alle windrichtingen, bestijg je de glimmende Tornado voor het uitzicht op de stad of strijk je neer op Plein, het overdekte stadsplein voor ontmoeting en inspiratie. Tijdens je bezoek herken je misschien wel jouw eigen verhaal of dat van je geliefde in een van de kunstwerken. Fenix is het museum over migratie gezien door de ogen van kunstenaars, tijdloos en universeel, menselijk en alledaags.

Namens alle medewerkers van Fenix dank ik alle bezoekers voor hun komst! En voor wie nog niet geweest is, wees van harte welkom.

Anne Kremers
directeur Fenix

tickets → fenix.nl

Tramhuis

De kiosk voor stadswandelingen, met app, wandelboekje of gids.
tramhuis.nl

Veerhuis

Inspirerende plek om te schrijven, te luisteren en te lezen.
veerhuisrotterdam.nl

Parkpaviljoen

Gerenoveerd paviljoen, startpunt voor je parkwandeling.
hetparkinrotterdam.nl

3x nieuw en nu ook open

Op het moment dat mijn benen in beweging komen, komen mijn gedachten op gang luidt de bekende uitspraak die recht doet aan deze drie nieuwe Rotterdamse initiatieven.

Wie van stadswandelingen houdt boekt een tour bij het Tramhuis, ontdekt het gerenoveerde Park en Parkpaviljoen bij de Euromast en strijkt neer op het zonneterras aan de Maas van het Veerhuis, de nieuwe inspirerende plek voor schrijvers, lezers en liefhebbers.

WETENSCHAP

4/5

Dit is geen aanstellerij

Over pijn bestaan veel pasklare ideeën. Maar wat weten we ervan?

FOTO MARCELO MACHADO DE MELO/REUTERS, BEWERKING NRC

& VERDER

2/3
Composities
Wat kun je concluderen uit een data-analyse van muziek-stukken?

8/11
Gezondheid
Kunst is net zo belangrijk als slaap, voeding, bewegen en natuur

15
Karel Knip
Om de bom te maken op een ándere manier, had Iran zwaar water nodig

Hiphopartiest **Eminem** (links) en componist **Johann Sebastian Bach**. FOTO'S GETTY IMAGES

MUZIEKWETENSCHAP

Wetenschappelijk aantonen dat muziek vroeger beter was, kan dat?

Onderzoekers die muziek wiskundig onderzoeken vinden dat de liedjes in de loop van de eeuwen steeds minder complex zijn geworden. Maar wat zegt dat over de kwaliteit?

Door **Berend Nieuwhof**

Is de muziek van vroeger echt beter dan die van nu? In ieder geval is die minder complex geworden, zeggen recente studies. Dat kan gaan over de inhoud van songteksten, melodieën of tonale complexiteit, zoals eind april gebeurde in *Scientific Reports*. Met allerlei wiskundig gereedschap proberen onderzoekers de kwaliteit van muziek in koude cijfers en rekensommen te vatten. Hoe zinvol is dat?

„Ik denk niet dat muziek slechter wordt, ik denk dat het verandert", benadrukt datawetenschapper en kunstonderzoeker Niccolò Di Marco onmiddellijk na binnenkomst in ons zoomgesprek. „We hebben in ons recente onderzoek slechts naar een klein deel van de muziek gekeken: de melodie en de harmonie. De rest kunnen we niets over zeggen." Di Marco kijkt met zijn onderzoeksgroep aan de Tuscia-universiteit (Viterbo, Italië) naar de effecten van maatschappelijke ontwikkelingen op kunstuitingen. Niet door diepgravende analyses van enkele nummers, maar met grootschalige datawetenschap met duizenden muziekstukken.

„Je kunt zo interessante patronen aan het licht brengen", zegt muzieksocioloog Julian Schaap. Aan de Erasmus Universiteit onderzoekt hij niet de muziek zelf, maar hoe mensen erop reageren. „De kritiek is: muziek valt niet in getallen te vatten, en je moet kunst niet willen kwantificeren. Daar ben ik het niet helemaal mee eens. Zolang je maar niet beweert dat je kunt bewijzen dat muziek beter of slechter is geworden."

In het onlangs verschenen onderzoek legt Di Marco de focus op individuele noten en hoe die zich tot elkaar verhouden. Zijn groep analyseerde zo'n 20.000 muzieknummers getranscribeerd tot midi-bestanden: digitale bladmuziek, waarmee elektronische instrumenten kunnen worden aangestuurd. Het midi-systeem codeert wanneer welk instrument welke noot moet aanslaan en of die noot hard, zacht of bijvoorbeeld met vibrato gespeeld moet worden.

Om in één oogopslag de complexiteit van een muziekstuk weer te geven, zetten de onderzoekers de midi-bestanden om in tonale netwerken, bestaande uit knooppunten verbonden met lijnen. De verschillende noten die in het stuk voorkomen, vormen de knooppunten van het netwerk. Zo is er een knooppunt C, knooppunt G, enzovoorts. Die zijn dan weer verbonden met lijnen, die de overgangen tussen noten voorstellen. In een stuk waar een C vaak gevolgd wordt door een G, zullen de twee bijbehorende knooppunten sterk verbonden zijn.

„We bouwen zo een beschrijving van de muziek op die makkelijk te analyseren is", vertelt Di Marco. „We vragen de computer: hoe gemakkelijk zou informatie zich over dit netwerk kunnen verspreiden? Het antwoord, een getal tussen nul en één, gebruiken we als maatstaf voor complexiteit." Als voorbeeld laat hij netwerken van een hiphopnummer en een klassiek stuk zien. Het netwerk van *Superman* (Eminem, 2002) is beperkt verbonden; wie van de ene naar de andere kant van het netwerk zou willen navigeren, heeft slechts enkele mogelijke routes tot zijn beschikking. Dat is niet het geval bij het lied *Komm, süßer Tod* (Bach, 1736), waar de knooppunten rijkelijk met elkaar verbonden zijn. Het tweede muziekstuk komt in dit onderzoek als complexer uit de bus.

„Een soort landkaart van een muziekstuk", zegt componist, exdirigent en muziekonderzoeker Micha Hamel. „Ik vind het heel prettig om te zien. Al kun je de muziek zelf natuurlijk niet volledig vatten in zo'n landkaart."

Di Marco en collega's zetten de complexiteit van hun landkaarten per genre op een rij: hiphop, elektronisch, rock en pop scoren lager, jazz en klassiek steken er bovenuit. Logisch, volgens Schaap. „In jazz en klassiek ligt de focus nu eenmaal meer op tonale complexiteit. In de andere genres is de tekst belangrijker, of een pakkend melodietje."

Overstromende mailbox

Interessanter zijn de grafiekjes waar complexiteit per genre tegen de tijd wordt uitgezet: gemiddeld daalt het lichtjes in elk genre, met jazz en klassiek als sterke dalers. Di Marco: „Nogmaals, we bekijken slechts een klein deel van de muziek. Maar de versimpeling die we binnen dat kader waarnemen, is robuust."

Toen zijn tonale netwerkanalyse vorig jaar als voorpublicatie online kwam te staan, stroomde Di Marco's mailbox over van de reacties. „Dat hadden we niet verwacht", lacht Di Marco. „Zulk onderzoek maakt heel wat emoties los, bij twee kampen. Van de ene kant kregen we te horen dat ons resultaat voor de hand lag, en van de andere kant dat we zulke claims helemaal niet konden maken op basis van onze data. Beide wat extreem, vind ik. We leggen in ons artikel heel netjes uit wat we wel en niet kunnen zeggen."

Dat wetenschappelijk onderzoek naar muziek vaak een gevoelige snaar raakt, weet ook Schaap. „Muziek is mensen zo dierbaar: het klampt zich vast aan hun levenservaring. Als je dat gaat kwantificeren, of op zoek gaat naar grotere patronen, schop je mensen al gauw tegen het zere been."

An sich vindt Schaap de ontwikkeling in tonale complexiteit interessant. „Al heb ik mijn bedenkingen over wat dit betekent. De voornaamste beperking van het onderzoek is dat midi-format. Wat de verschillende genres definieert, is natuurlijk niet alleen te vangen in melodie en harmonie: ritme, tekst, beats en tempo laten ze buiten beschouwing, maar zijn superbelangrijk voor bijvoorbeeld hiphop of rock. Daarnaast zal alleen muziek die populair genoeg is dat iemand er een midi-transcriptie van heeft gemaakt, in de dataset voorkomen."

Want de auteurs hebben de muziek niet zelf getranscribeerd, maar gebruiken een bestaande database van midi-bestanden. Die is samengesteld door een programma dat het internet afspeurt op zoek naar transcripties. Di Marco en collega's hebben vervolgens de midi-versies gekoppeld aan Spotify-data, om de releasedatum en genres van nummers te achterhalen. Di Marco: „We kunnen niet garant staan voor elke transcriptie, maar we hebben zo veel mogelijk gecontroleerd. Ten tijde van het onderzoek was dit onze beste optie."

Volgens Schaap vliegt een hoop complexiteit onder de radar van dit onderzoek. „In de popcharts vind je een hoop eenheidsworst, omdat bepaalde formules nu eenmaal populair zijn. Maar er is altijd wel iemand op een zolder die iets geks maakt dat niemand snapt, of muziek die niet op de standaardplatforms populair is. Kijk bijvoorbeeld naar het YouTube-succes van Angine de Poitrine: heel toffe, vreemde muziek, die niet zo snel in de topveertiglijsten of midi-datasets zal opduiken."

Hoe voorzichtig Di Marco en collega's ook zijn geweest om zulke beperkingen in hun artikel op te nemen: veel muziekblogs en nieuwssites die berichten over het onderzoek, grijpen het resultaat aan als een bevestiging dat muziek vroeger beter was. „Eigenlijk een gek argument", zegt Schaap. „Waarom zou complexe muziek - en ik herhaal dat ze hier maar naar één eigenschap van de muziek kijken - altijd beter zijn? Is een boek wat ontzettend moeilijk geschreven is, en door veel mensen als onleesbaar ervaren wordt, beter dan een toegankelijker boek? Een normatief debat over wat goed is, kun je per definitie niet objectief stutten."

Ook met grootschalige datawetenschap geldt dus: over smaak valt niet te twisten. „Maar het debat over kwaliteit is wel superleuk, dus ook ik doe het graag", grinnikt Schaap. „Zolang je accepteert dat niemand er onbevangen naar kan kijken."

Knopjes en schuifjes

Los van die discussies blijft het resultaat van het Italiaans onderzoek overeind. Als het op melodische complexiteit aankomt, scoort huidige popmuziek gemiddeld lager dan oudere muziek uit hetzelfde genre. Hamel had zijn tegenwerpingen al klaar, maar was blij verrast bij het lezen van het artikel: „Ze zeggen heel eerlijk: we bekijken alleen de structuurelementen van de muziek, we vatten die op als een dataset en daarin treffen we een bepaalde tendens aan. Ik vind het leuk, bescheiden onderzoek."

Hamel vindt de afname in melodische complexiteit logisch, met de geschiedenis van opvattingen over muziek in het achterhoofd. „Muziek is nog steeds complex, maar de complexiteit is verschoven. In de 19de eeuw was *het ding* in de muziek de complexiteit van je harmonie, dat was wat componeren inhield. Met verschillende akkoorden een vorm opbouwen, de spanning van je publiek vasthouden tot de laatste noot van je stuk. Vergelijk het met perspectief in een schilderij: hoe vernuftiger je dat deed, hoe beter je schilderkunst."

„Tegenwoordig ligt de nadruk meer op klank. Moderne muziek-software is overladen met knopjes en schuifjes waarmee je allerlei geluiden kunt produceren; daarin zit momenteel de complexiteit. Daarnaast draait het om het vinden van een refrein waar iedereen op aanhaakt. Dat zie je van The Bee Gees tot The Weeknd tot alles daartussenin: je wil mensen een soort upper geven, ze laten dansen."

Hamel ziet geen probleem in het kwantificeren van muziek, zolang het maar niet pretendeert muziek volledig te beschrijven. „Ik vind het leuk als niet-kunstenaars zich bemoeien met de kunsten, dat moeten we verwelkomen. Net als dat kunstenaars zich met wetenschappers moeten bemoeien. Uiteindelijk draait zowel wetenschap als kunst om nieuwsgierigheid, toch?"

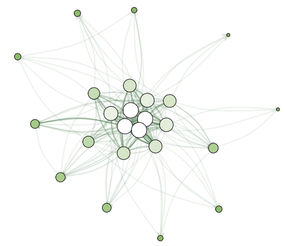
> Moderne muziek-software is overladen met knopjes en schuifjes

Tonale netwerken laten complexiteit zien

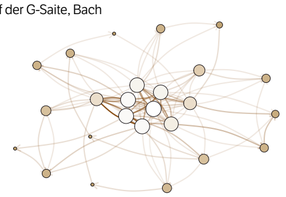
Hoe complex zijn de verschillende muziekstijlen

Muzieknoot
Hoe vaak komt die muzieknoot voor
Overgang van een noot (een interval)
(hoe donkerder hoe vaker dit interval voorkomt)

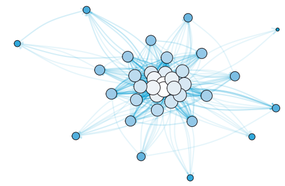
KLASSIEK
Komm, süßer Tod, Bach

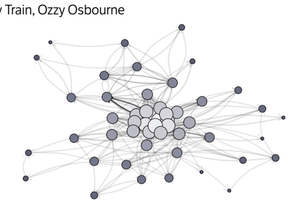
KLASSIEK
Air auf der G-Saite, Bach

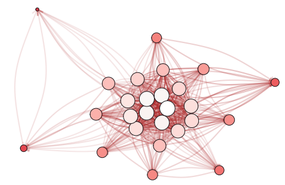
JAZZ
Autumn Leaves, jazzstandaard

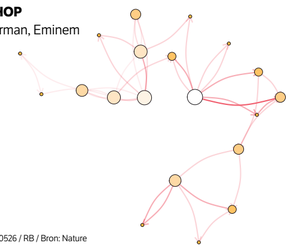
ROCK
Crazy Train, Ozzy Osbourne

POP
Never Gonna Give You Up, Rick Astley

HIP-HOP
Superman, Eminem

NRC 230526 / RB / Bron: Nature

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

FOTO'S REUTERS, BEWERKING NRC

PIJN

Kennis over pijn geeft controle

De onderzoekers Hans Timmerman en Esmeralda Blaney-Davidson schreven een mini-encyclopedie over pijn. Daarover bestaan veel pasklare ideeën, maar de meeste mensen weten er „heel weinig" van.

Door **Karel Berkhout**

Bij het WK voetbal komende zomer zal het weer vaak zijn te zien. Een voetballer wordt (ogenschijnlijk) geraakt en gaat naar de grond, waar hij minutenlang en met van pijn vertrokken gezicht zijn scheenbeen vasthoudt. Als de scheidsrechter geen overtreding vaststelt en de wedstrijd wordt hervat, komt de voetballer overeind en rent na enig gehink door. Het was dus allemaal aanstellerij, is dan ook vaak de conclusie van 'voetbalkenners' in de tv-studio en thuis op de bank.

Stellen die voetballers zich inderdaad aan? „Dat denk ik niet", zegt pijnonderzoeker Hans Timmerman (UMC Groningen). „Op het moment dat voetballers weer opstaan hebben ze een paar minuten kunnen wrijven over de pijnlijke plek." Dat helpt om minder pijn te ervaren. „Daarna gaat het belang van de wedstrijd weer zwaar wegen voor de sporter, die de pijn dan ook echt minder voelt."

Over pijn bestaan veel pasklare ideeën, zegt collega-onderzoeker Esmeralda Blaney-Davidson (Radboudumc): „Er is bijvoorbeeld een soort wedstrijdje tussen mannen en vrouwen over vraag: wie kan de meeste pijn verdragen? Vrouwen, wordt dan gezegd, want die doorstaan een bevalling. Mannen zouden dat niet kunnen." Die piepen al bij wat dan ook een 'mannengriep' wordt genoemd. „In werkelijkheid blijkt uit pijntesten dat mannen *gemiddeld* juist een iets hogere pijndrempel hebben."

Dus mannen kunnen beter tegen pijn? „Dat is een waardeoordeel", zegt Timmerman meteen: „Hoe je pijn ervaart is niet goed of slecht." Blaney-Davidson vult aan: „Pijn heeft ook nut, namelijk als waarschuwing voor schade." Bovendien, zo benadrukken beiden, zijn er ook veel vrouwen die juist een heel hoge pijndrempel hebben: „Iedereen ervaart pijn anders, pijn is heel persoonlijk."

Dit soort uitleg geven Blaney-Davidson en Timmerman graag en vaak, bijvoorbeeld op hun eigen Instagram-account en in filmpjes op YouTube. Nu is er van hun hand *Het Pijnboek*, een soort mini-encyclopedie over pijn in gewonemensentaal. De pijnexperts vertellen over hun boek op een zonnig terras in Hilversum, na een optreden bij de radio. „Heel erg leuk", zegt Blaney-Davidson daarover: „Maar een kwartier is eigenlijk te kort."

Over pijn is namelijk heel veel te vertellen, blijkt uit hun ontdekkingstocht door de wetenschappelijke literatuur. Van de pijnkreet die in vele talen erg op ons 'auw' lijkt tot pijntestjes die je zelf kan doen. Van de gruwelen van clusterhoofdpijn tot de rol van boodschapperstoffen in het immuunsysteem (cytokinen) bij pijn. Van de pijnstillende werking van een verblijf in de natuur tot de voelbare pijn die de foto van een ex-geliefde kan opwekken.

„De meeste mensen weten heel weinig over pijn", zegt Blaney Davidson. Dat is een gemiste kans voor pijnpatiënten. „Want kennis over pijn hélpt", benadrukt Timmerman, „om minder pijn te ervaren". Blaney Davidson: „Als je snapt hoe de pijn bij jou werkt, gaat de pijn niet over, maar kun je er beter mee leven. Want kennis geeft controle."

Het pijnboek is dan ook bedoeld als „educatie", zegt Timmerman, „voor mevrouw Jansen en meneer Pietersen". Het is een helpboek, maar geen zelfhulpboek: „En ook zonder patiëntenverhalen. Want ieder verhaal is anders. Wij presenteren de wetenschap, waar jij als lezer het eigen pijnverhaal uit kan halen."

Voor de verslaggever werkt dat in elk geval. Al lezend groeit het besef over de eigen pijnbeleving (paniekerig bij hoofdpijn, onverschillig over kluswondjes) en het al dan niet ingebeelde vermogen om zelf na te denken over pijn. Dus ook over de voetballer die een tik op zijn scheenbeen heeft gekregen.

Door te wrijven op de pijnlijke plek activeert de voetballer de dikke zenuwvezels die sensorische informatie over aanraking doorgeven. Daardoor gaat aan de achterkant van het ruggenmerg een 'poort' met zenuwbanen gedeeltelijk of helemaal dicht voor de pijnsignalen die via dunne vezels naar de hersenen gaan. De pijn wordt gedempt. „Het werkt ook met ijszakken", zegt Timmerman over wat bekendstaat als de poorttheorie.

De voetballer geeft nog een inkijkje in pijn. De speciale pijnprikkelreceptoren in het getroffen lichaamsdeel - nociceptoren - sturen nog steeds alarmsignalen over dreigende schade naar de hersenen. Die vertalen dat in pijn. Als de voetballer blijft meedoen aan de wedstrijd ervaart hij die pijn waarschijnlijk minder dan wanneer hij wordt gewisseld en daarover heel teleurgesteld is.

Het gevoel van pijn is namelijk verweven met tal van emoties, ervaringen, omstandigheden, persoonlijkheidskenmerken en eigenlijk het hele bewustzijn. Bij pijn zijn meerdere delen van het zenuwstelsel en het brein betrokken. De mate waarin je pijn ervaart wordt even goed bepaald door je genetische blauwdruk als door je sociaal-economische positie.

Als iemand op zijn duim slaat, voelt-ie daar de pijn. Waar zit de pijn dan? Timmerman: „In je duim zit de schade en vandaar gaat het signaal naar het brein. Dat zegt vervolgens: 'Oké, daar in de duim doet het pijn.' Dat is bij acute pijn altijd zo. Dat regelen je hersenen." Die kunnen zich weleens vergissen en pijn registreren in een lichaamsdeel dat er niet meer is, de zogeheten fantoompijn. Blaney Davidson: „Dat laat ook zien dat de pijn niet in het lichaamsdeel zit." Timmerman: „Zonder brein geen pijn. De pijn zit niet alleen op één plek, maar eigenlijk in het hele brein."

Dat zijn beide pijnexperts nog veel beter gaan beseffen door hun onderzoek voor het boek. „Door een studie met hondenpuppy's heb ik ontdekt dat sociale pijn met dezelfde hersengebieden is verbonden als fysieke pijn", vertelt Blaney Davidson. In deze studie werden puppy's van hun moeder gescheiden en begonnen te janken. Dat janken werd veel minder toen de puppy's morfine kregen: een middel tegen fysieke pijn dempte de sociale pijn. „Echt *mind blowing*. Nu snap ik bijvoorbeeld beter hoe een groot sociaal netwerk iemand kan helpen om minder pijn te ervaren."

Er speelt zoveel mee bij pijn, zegt Timmerman. „Hoe heb jij als kind pijn ervaren? Wat zijn jouw andere ervaringen geweest? Dat komt allemaal ergens samen in de prefrontale cortex, dus het denkende en rationele deel van je brein. Die beslist wat de pijn voor je betekent. Vervolgens kun je de pijn laten afnemen door bijvoorbeeld het knuffelen van puppy's en het eten van chocola. Dat vind ik waanzinnig."

En muziek werkt ook, zegt Timmerman. „Ja! En je favoriete muziek zorgt voor meer pijnstilling. En als je eerst luistert naar muziek die je verschrikkelijk vindt en daarna naar je naar favoriete muziek, dan is het effect nog sterker. Dat zou je kunnen doen bij een pijnlijke injectie of een vervelend tandartsbezoek. Dat betekent niet dat de muziek vrolijk moet zijn of opzwepend, ook verdrietige muziek werkt. Het is een pijnstiller zonder bijwerking. Precies zoals Bob Marley al zong: '*One good thing about music, when it hits you, you feel no pain.*'"

„Er is heel veel onbegrip voor mensen die pijn hebben", zegt Blaney Davidson. „Als je een been gebroken hebt, ziet iedereen dat. Als je kanker hebt, wordt gezegd: wat naar voor je. Als je pijn hebt, is de reactie vaak: zit je nu weer te klagen over pijn? Terwijl: die pijn is echt!"

Een op de vier mensen heeft chronische pijn. Die stellen zich niet aan. Timmerman: „Het idee is dat pijn weer overgaat, maar pijn gaat vaak niet over. Als je een keer niet mee kunt met een uitje door de pijn, wordt daar misschien een keer rekening mee gehouden. Maar na de tweede keer word je niet meer gevraagd en raak je sociaal geïsoleerd - wat de pijn kan verergeren."

Het aantal mensen met chronische pijn ligt hoger dan in 2006. Maar hoe dat komt, „dat weten we niet", zegt Timmerman. „In elk geval moeten we ernaar streven het aantal de komende jaren stabiel te houden en liefst te omlaag te krijgen."

Blaney Davidson: „De vraag is of we echt grip krijgen op die chronische pijn. Moeten we echt inzetten op de pijn zelf? Of moeten we kijken naar wat een persoon nodig heeft om deel te nemen aan de samenleving? Welke pijn is voor jou als persoon acceptabel? Wat voor plaats geef je het?"

Aan pijn kun je niet wennen, zegt Blaney Davidson. „Bij mensen met langdurige pijnklachten verandert het brein letterlijk. De grijze massa in de hersenen neemt bij hen sneller af dan bij gezonde mensen. Ze hebben meer, vaak blijvende schade aan hun zenuwstelsel."

Timmerman: „Mensen met chronische pijn kunnen last krijgen van wat heet 'centrale sensitisatie'. Daarbij maakt het brein het hele zenuwstelsel hypergevoelig, zodat zelfs een normale aanraking pijnlijk kan zijn. We snappen niet goed hoe het werkt."

Vrouwen hebben vaker last van chronische pijn dan mannen (31 tegen 18 procent.) Maar hoe dat komt? „We weten het niet", zegt Timmerman. „Mogelijk heeft het te maken dat vrouwen vaker lijden aan ziekten die gepaard gaan met pijn."

Tegelijkertijd wordt pijn bij vrouwen minder serieus genomen. Na een operatie krijgen vrouwen vaker kalmeringsmiddelen en mannen pijnstillers. „Bizar hè", zegt Blaney Davidson. „Pijn bij vrouwen wordt standaard onderschat en bij mannen overschat, zo laten tig studies zien. Zo moesten vele tientallen zorgprofessionals beelden van mannen en vrouwen bekijken en een score geven voor hoeveel pijn zij dachten dat de personen hadden. Steeds werd de pijn van de vrouw lager ingeschat dan die van de man. Niet alleen mannen, maar ook vrouwen denken, dat vrouwen overdrijven. Vrouwen krijgen daardoor later een diagnose dan mannen. Het is schrijnend."

In hun boek spreken Blaney Davidson en Timmerman over een pijnpuzzel. Er zijn gaten in de kennis. „Zelfs van een simpele pijnstiller als paracetamol weten we niet echt hoe die werkt", zegt Blaney Davidson. „En er is een groot gat in de kennis over hoe medicijnen werken bij mannen en bij vrouwen. De data van de studies naar geneesmiddelen moeten er gewoon nog zijn, die zou je nog eens goed moeten onderzoeken op de werking bij vrouwen. Misschien liggen er wel medicijnen op de plank, omdat die voor de hele populatie niet werkten. Die werken misschien wel hartstikke goed voor vrouwen. Dit is laaghangend fruit en hoeft ook niet duur te zijn."

Als pijn- en breinonderzoekers, zegt zij, „zitten we allemaal op kleine eilandjes, zonder dat we weten of we het echt over precies hetzelfde hebben. Ik denk dat we ook daarom pijn niet helemaal kunnen bevatten. Daarnaast hebben we tools nodig - een stofje, een of andere biomarker - om vast te stellen of het zinvol is om bijvoorbeeld bij een patiënt met artrose het gewricht te vervangen. Bij een deel van de patiënten verdwijnt de pijn, een deel houdt pijn - en komt door de operatie verder in de ellende."

Timmerman: „Wij willen nu in Groningen een studie doen met mensen die een nier gaan doneren. Want we weten dat bijna een kwart van deze mensen na drie maanden nog pijn heeft. We willen hen gaan monitoren en kijken of we eerder kunnen interveniëren. We moeten nog afwachten of we het geld voor het onderzoek gaan krijgen."

Er zijn in Nederland geen fondsen of lobbyclubs voor pijn. Blaney Davidson: „Pijn is hier veelal gekoppeld aan ziekten als reuma of kanker. Dus als ik bij een subsidiegever aankom met een voorstel voor een pijnonderzoek, dan is de reactie vaak: los de reuma op, dan ben ik ook van de pijn af. Dat is alleen lang niet altijd waar. Pijn begint vaak met een ziekte, maar kan dan ontsporen en blijven - ook als de ziekte is genezen."

Timmerman: „Pijn is vrij onzichtbaar. Waar mensen met kanker bijvoorbeeld hun verhaal delen op Instagram, blijven mensen met pijn meer op de achtergrond. Weinig beroemde mensen praten over hun pijn. Lady Gaga wel, over haar fibromyalgie, maar zij is een uitzondering. Pijn heeft geen gezicht."

Hun boek is ook bedoeld als pijnstiller. „Dat werkt al zo", zegt Blaney Davidson. „Mijn vader heeft een kapotte nek en daardoor chronische pijn. Hij heeft het manuscript voor publicatie meegelezen en zei op een gegeven moment: 'Ik kan nu gewoon volgen waar mijn pijn zit. Het is heel raar, maar ik heb nu minder pijn.' Voor mij is het boek daarmee nu al geslaagd."

> **Zonder brein geen pijn. De pijn zit niet alleen op één plek, maar eigenlijk in het hele brein**
>
> **Hans Timmerman**
> UMC Groningen

Esmeralda Blaney Davidson, Hans Timmerman: *Het Pijn Boek*, uitgeverij Prometheus, 384 pagina's, € 25,99

Advertentie

Volg ons via:

nrc carrière›
samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

beleid / bestuur

	CPOW via Leeuwendaal	**Bestuurder**	Purmerend	30074
Bestman	Gemeente Molenlanden via Bestman · Bestuur & Management	**Griffier**	Bleskensgraaf	30094
Colourful People	SRO via Colourful People	**Bestuurder Operationele & Externe Zaken**	Amersfoort	30089
ITGD	Stichting ITGD	**Voorzitter en Bestuurslid**	Vianen	30079
Beljon Westerterp	Stichting Milo via BeljonWesterterp	**Bestuurder**	Woerden	30056

consultancy

YER	YER Group B.V.	**L&D Specialist: Leerlijnen en Learning Platform**	Amsterdam	30066
YER	YER Nederland B.V.	**Project/Change Lead**	Amsterdam	30065

directie / management

COP	CAOP	**Coördinerend Adviseur Integriteitscommissie Rijk**	Den Haag	30051
YER	GEA Food Solutions Bakel B.V. via YER	**Senior Manager Assembly**	Bakel	30064
Gemeente Amsterdam	Gemeente Amsterdam	**Teammanager Leren en Organisatieontwikkeling WPI**	Amsterdam	30071
Gemeente Amsterdam	Gemeente Amsterdam	**Directielid Projectmanagementbureau**	Amsterdam	30083
Bestman	Gemeente Eindhoven via Bestman · Bestuur & Management	**Gemeentesecretaris/ Algemeen directeur**	Eindhoven	30086
MDF	MDF Training & Consultancy	**Directeur**	Ede	30087
Metterwoon	Metterwoon Vastgoed B.V.	**Manager Vastgoed**	Scheveningen	30091
YER	Quant Consultancy Electronics B.V. via YER	**General Manager**	Alkmaar	30047
YER	Sonneborn via YER	**Production Manager**	Amsterdam	30043
Universiteit Utrecht	Universiteit Utrecht	**CIO / Directeur IT**	Utrecht	30082
verpact	Verpact	**Bestuurssecretaris**	Den Haag	30053

finance

Provincie Noord-Holland	Provincie Noord-Holland	**Coördinator Financial & Project Control**	Haarlem	30080
YER	VaroPreem via YER	**Trade Accountant**	Rotterdam	30081

finance

vektis	Vektis	**Senior Controller/Business Controller**	Zeist	30085
YER	YER	**Senior Financieel Adviseur**	Gelderland	30067

human resources

YER	YER	**HR Manager**	Amsterdam	30059

inkoop / logistiek

YER	BAOLI EMEA SPA via YER	**Dealer Manager Baoli Nederland**	Nederland	30049
YER	Goudsmit Magnetic Systems via YER	**Supply Chain Manager**	Waalre	30044
YER	Paxpring B.V. via YER	**Accountmanager**	Weesp	30076

juridisch

COP	CAOP	**Juridisch Adviseur Arbeidsrecht**	Den Haag	30088
legalpeople	Your.Cloud via Legal People	**Corporate Counsel**	Amsterdam	30072

projectmanagement

Middelburg	Gemeente Middelburg	**Projectleider Gebiedsontwikkeling**	Middelburg	30075
Middelburg	Gemeente Middelburg	**Verkeerskundige**	Middelburg	30078
TAUW	TAUW	**Teammanager en Projectleider Proces- en Externe Veiligheid**	Deventer	30073

RvC / RvB / RvT

Public Spirit	Conny Janssen Danst via PublicSpirit	**Voorzitter en lid Raad van Toezicht**	Rotterdam	30092
Colourful People	Stichting Kunst Accommodatie Rotterdam via Colourful People	**Voorzitter Bestuur/RvT**	Rotterdam	30093
Colourful People	Waterweg Wonen via Colourful People	**Lid Raad van Commissarissen**	Vlaardingen	30084

overig

Heemstede	Gemeente Heemstede	**Beleidsadviseur Ruimtelijke Ordening**	Heemstede	30057

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

nrc carrière›
samen ambities waarmaken

OVER DE HORIZON

ROBBERT DIJKGRAAF

FOTO MERLIJN DOOMERNIK

Onverschillige mensen

COLUMN

Ik denk de laatste tijd vaak aan deze bekende frase uit *The Great Gatsby* van F. Scott Fitzgerald: „*They were careless people, Tom and Daisy.*" De roman speelt in de *roaring twenties*, een tijd van economische euforie, opkomende massamedia en blind geloof in de vrije markt. Tom en Daisy zijn New Yorks oud geld. Ze hebben de dood van een vrouw (die Daisy achteloos aanrijdt) en een moord (ze laten haar man denken dat Gatsby achter het stuur zat) op hun geweten, maar ze verschuilen zich achter een schild van geld en macht. Aan het einde van de roman vertrekken ze met de noorderzon, zonder een spoor van schuld of schaamte.

Ik heb het Engelse citaat laten staan, want hoe vertaal je '*careless*' hier goed? Is het zorgeloos, roekeloos, onachtzaam of onverschillig? Het is in ieder geval de houding waarmee je bewust grote risico's neemt omdat de praktische gevolgen er voor jou toch niet toe doen, afgeschermd als je bent door je maatschappelijke positie.

De volledige passage uit *The Great Gatsby* laat aan duidelijkheid niets te wensen over: „Het waren onverschillige mensen, Tom en Daisy - ze maakten dingen en wezens kapot en trokken zich dan terug in hun geld of hun grenzeloze onverschilligheid of wat het ook mocht zijn dat hen bijeenhield, en lieten anderen de rommel opruimen die ze hadden achtergelaten."

Er zijn veel Toms en Daisy's in het nieuws. En er valt veel rommel op te ruimen. De oorlog in het Midden-Oosten raakt via hoge olieprijzen de gehele wereld, met name het arme Zuiden.

Maar de Verenigde Staten worden er van alle landen het minst door geraakt. De *pottery barn rule* - als je in de porseleinwinkel iets breekt, dan heb je het gekocht - waarmee generaal Colin Powell tevergeefs waarschuwde vóór de Irakoorlog, lijkt vergeten. Je kunt als een olifant tekeergaan als je om de inboedel noch de eigenaar geeft.

We zien deze onverschilligheid niet alleen in de wereldpolitiek. Techmiljardairs gaan eenvoudig alle digitale grenzen voorbij van privacy, desinformatie en verslaving, omdat ze er in hun bubbel niets van merken. Sterker nog: velen schermen hun kinderen af van de eigen producten. Het is geen wonder dat sommige inwoners van Silicon Valley fantaseren over een kunstmatig eiland in de Stille Oceaan of een kolonie op Mars. Maar denk ook aan de cryptokoningen die virtuele kaartenhuizen bouwen voor kleine beleggers of private-equitybazen die schaarste in wonen en zorg omzetten in financieel rendement.

De groeiende achteloosheid in de geopolitiek en het bedrijfsleven heeft alles te maken met de toenemende ongelijkheid. In een 'plat' land als Nederland tonen we graag onze afkeer van een systeem waarin alle winst naar de winnaar gaat. Toch schuilt er een koele logica in deze filosofie. De kerngedachte is dat uitzonderlijke individuen of bedrijven een onevenredige impact kunnen hebben waarvan uiteindelijk iedereen profiteert. Je hebt maar één Steve Jobs of Jeff Bezos nodig om de hele wereld te transformeren. In dit *trickle down*-model van economische groei sijpelen de middelen die zich in de top verzamelen door naar alle lagen van de maatschappij.

Amerikanen zijn er trots op dat ze, grotendeels dankzij een handjevol techbedrijven, gemiddeld twee keer zoveel verdienen als Europeanen, ook al is die rijkdom uiterst ongelijk verdeeld. Het verhaal in China is niet veel anders. Vandaar dat op vele plaatsen in de wereld de samenleving is vormgegeven als een grote afvalrace. Scholen, universiteiten en bedrijven zijn filters die de zeldzame goudklompjes uit het gruis proberen te zeven.

Onze afkeer van dit model is soms wat hypocriet. Want ook in het meer egalitaire Europa passen we het toe binnen domeinen als sport, cultuur, wetenschap en technologie. Als je als land wereldkampioen voetbal wilt worden of Nobelprijzen wilt verdienen, zul je toptalent extra mogelijkheden en ondersteuning moeten geven. We zijn trots op ASML, maar dit bedrijf kan alleen zo'n succes zijn door de beste apparatuur ter wereld te bouwen. De strategie om alle eieren in één mandje te leggen is niemand vreemd.

Maar er is een moment waarop de winnaar-pakt-alleslogica omslaat en

De oligarchen van vandaag raken losgezongen van de werkelijkheid

morele bezwaren plaatsmaken voor praktische. De ongebreidelde concentratie van macht en geld in de handen van een kleine groep is niet alleen oneerlijk, maar ondermijnt zichzelf door de feitelijke en emotionele ontkoppeling die daaruit volgt. De oligarchen van vandaag raken, net als Tom en Daisy, losgezongen van de werkelijkheid. Daardoor nemen ze slechtere beslissingen, niet alleen voor de rest van ons, maar uiteindelijk ook voor henzelf. Elke regeringsleider, elke ceo, elke elite heeft de samenleving nodig als onmisbaar terugkoppelingsmechanisme. Niet uit idealisme, maar uit eigenbelang.

Wie geen wrijving meer ervaart, verliest zijn houvast en richtingsgevoel. Een top die vervreemd is van de basis, bestuurt in het luchtledige. Het waren de onwetendheid en nonchalance van het *ancien régime* over wat zich buiten de paleismuren afspeelde, die hen destijds naar de guillotine voerden.

De moraal van dit verhaal is niet dat rijkdom of macht intrinsiek slecht is, maar dat succes, wanneer het absoluut wordt, zijn eigen werkelijkheid schept. Onverschilligheid verwordt dan tot incompetentie. En de scherven? Die kunnen anderen opruimen.

Nick, de verteller uit *The Great Gatsby*, verlaat aan het einde van de roman New York en gaat terug naar de Midwest. Gedesillusioneerd door de leegte van de Amerikaanse droom en vol afkeer van mensen die de rekening altijd door anderen laten betalen. Dat is de eigenlijke betekenis van *careless*: niet roekeloos of onachtzaam, maar letterlijk zonder zorg. Voor de ander.

Natuurkundige **Robbert Dijkgraaf** is universiteitshoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

nrc
ZATERDAG 23 MEI & ZONDAG 24 MEI 2026

INTERVIEW **DAISY FANCOURT**
PSYCHOBIOLOOG EN EPIDEMIOLOOG

‘Iedere dag een beetje **creativiteit** inbouwen geeft veel voordelen’

Het belang van kunst voor het menselijk welbevinden is „een bizar goed bewaard geheim”, zegt de Britse hoogleraar Daisy Fancourt. „Er zijn intussen honderden mechanismen geïdentificeerd.”

Door **Marcel aan de Brugh**
Fotografie **Justin Griffiths-Williams**

We worden overspoeld met adviezen over gezond eten en bewegen, maar waarom horen we nooit iets over „een dagelijkse portie kunst”, vraagt Daisy Fancourt (35), hoogleraar psychobiologie en epidemiologie aan University College Londen. Ze doet al vijftien jaar onderzoek naar de gezondheidseffecten van kunst, en weet inmiddels hoe talrijk en breed die zijn. Mentaal én fysiek. Vermindering van stress, vertraging van de veroudering, minder kans op depressie, op dementie, op chronische pijn, op hart- en vaatziekten, op verstoringen van de afweer.

Fancourt noemt kunst zelfs de vijfde pijler onder gezondheid, naast slaap, voeding, bewegen en natuur. En het is een vergeten pijler, want we horen maar zelden over al die voordelen, schrijft ze in haar boek *Art Cure*, waarvan twee weken geleden de Nederlandse vertaling is verschenen, *Kunst als medicijn*. „Het is een bizar goed bewaard geheim”, zegt ze via videoverbinding. „Terwijl kunst een recht is.” Fancourt verwijst naar artikel 27 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948: „Een ieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, om te genieten van kunst…”

U definieert kunst vrij breed. Waarom?
„Bij kunst wordt vaak gedacht aan dans, poëzie, beeldhouwen, schilderen of het bespelen van een instrument. Voor mij is het inderdaad breder. Het gaat er namelijk om wat kunst bewerkstelligt in onze hersenen en ons lichaam. Het moet een aantal artistieke elementen bevatten: creativiteit, verbeelding, het aanspreken van meerdere zintuigen. Die kunnen er ook zijn als je goocheltrucs leert, hout bewerkt, tuiniert, verjaardagskaarten maakt, van alles.”

U schrijft in uw boek dat die artistieke elementen subjectief zijn. Bij de een zijn ze er bij het zingen of het bakken van een taart wel, bij de ander niet. Maar hoe weet je of je die artistieke elementen aanspreekt?
„In het boek geef ik het voorbeeld van een tentoonstelling waar ik iets betoverends zag. Ik weet niet meer precies hoe oud ik was, het moet op de lagere school zijn geweest. Ik stond oog in oog met een schaap. Ze had een gevlekte witte kop en een zwart snoetje. Ze dreef in lichtblauwe vloeistof, in een witte bak. Het was een werk van kunstenaar Damien Hirst. Ik was gebiologeerd. Ik voelde kalmte, en vreugde. Jaren later las ik een kritisch stuk van een recensent over die tentoonstelling. Hij vond het juist niet mooi. Iedereen ervaart dingen anders. Omdat onze karakters, onze herinneringen, onze ervaringen anders zijn. Het snijpunt van wat we waarnemen, en hoe we het verwerken, is waarschijnlijk waar de magie van kunst plaatsvindt.”

U heeft het over een tentoonstelling. Wat is beter voor de gezondheid: kunst beleven of beoefenen?
„Elk heeft z’n eigen voordelen. Voor de mentale gezondheid zijn ze vaak allebei gunstig. Maar voor bijvoorbeeld de fysieke gezondheid is het beter om zelf te dansen dan naar dans te kijken.

„Wat betreft beleving lijkt de bioscoop minder heilzaam dan het theater. En kijken naar een beeldscherm vergelijk ik in m’n boek met ultrabewerkt voedsel dat de voordelen van de ruwe ingrediënten ongedaan maakt of afzwakt.”

Wat is uw advies wat betreft de hoeveelheid kunst die we moeten nuttigen?
„Er is geen hard wetenschappelijk bewijs voor die exacte hoeveelheid, maar ik zou zeggen elke dag tussen de 10 en 20 minuten. En als mensen daarnaast de tijd hebben om elke week iets van een uur naar een cursus of een club te gaan, dan is dat ook heel waardevol. Ik adviseer ook om te variëren in kunstvormen. De ene is goed voor je fysiek, de andere voor sociale interactie. Aan het eind van m’n boek trek ik parallellen met adviezen voor voeding. Geef jezelf veel verschillende ingrediënten.”

Maar is kunst echt net zo belangrijk voor de gezondheid als voeding, of slaap? Als we een week niks eten en drinken zijn we dood. Dat is met kunst niet het geval.
„Voeding is inderdaad fundamenteel voor onze overleving. Maar voeding heeft weer minder impact op andere dingen, zoals een gevoel van betekenis en vervulling. Elk van die vijf pijlers heeft zijn eigen rol in onze gezondheid.”

Fancourt groeide op in Londen en had „een zeer artistieke jeugd”, zegt ze, met ouders die allebei in de muziekwereld zaten. Haar vader, Howard Goodall, was componist van onder meer musicals en koormuziek. Haar moeder was muziekagent voor dirigenten en organisten. „Mijn jongere zus en ik kwamen al op vroege leeftijd in aanraking met instrumenten.” Op haar derde ging Fancourt viool spelen. Op haar vijfde startte ze met piano, dat werd haar favoriete instrument. Samen met haar zus zat ze in veel orkesten en koren. „Terugkijkend herinner ik me dat ik altijd achter de piano ging zitten als ik gestresst of van streek was. Mijn beste vrienden speelden ook muziek. We deden dat vaak samen. Het was een manier om sociale banden te vormen. Onbewust voerde ik al een hoop dingen door waarvan we nu weten hoe voordelig ze zijn voor de gezondheid.”

Fancourt ging muziek studeren aan de universiteit van Oxford. Daarnaast speelde ze pianostukken voor radiozender Classic FM. Op een gegeven moment werd ze op de universiteit uitgenodigd voor een programma dat de gezondheidseffecten van kunst onderzoekt. „Kunst en wetenschap zijn vaak gescheiden. Ik dacht altijd dat ik moest kiezen tussen één van de twee, maar hier werden ze gecombineerd. Dat was precies wat ik wilde.”

Enkele jaren later werkte ze mee aan de herinrichting van allerlei afdelingen in het Chelsea and Westminster Hospital in Londen. Bij de afdeling chirurgie zag ze patiënten die in afwachting van een operatie gespannen en angstig waren. „We ontdekten dat als we rustige muziek afspeelden, de angst sterk afnam en dat paniekaanvallen zelfs stopten.”

Van de spoedeisende hulp herinnert ze zich een jongen die met brandwonden werd binnengebracht, huilend van de pijn en smekend om pijnmedicatie. „Ik wist dat er een theatergroep in het ziekenhuis was. Ik haalde ze erbij en ze gaven een optreden voor hem. Hij stopte met huilen en vroeg niet meer om medicatie.”

Fancourt promoveerde op onderzoek naar het effect van drumlessen in groepsverband op angst en depressie. Die namen af, en dat effect hield in ieder geval drie maanden aan. Het was ook terug te zien in biologische markers - afname van het stresshormoon cortisol en verhoogde activiteit van bij de afweer betrokken cytokines.

In 2019 schreef Fancourt, samen met collega Saoirse Finn, voor de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) een rapport over de rol van kunst in het bevorderen van gezondheid en welzijn. Ze analyseerden 900 publicaties. „Het was voor mij een belangrijk moment”, zegt Fancourt. „Pas toen realiseerde ik me hoe stevig en divers het bewijs was dat kunst de gezondheid kan bevorderen.” Twee jaar later benoemde de WHO de groep van Fancourt als ‘samenwerkend centrum voor kunst en gezondheid’, en in 2024 startte de WHO in *The Lancet* een serie over het onderwerp.

Het tijdschrift publiceerde in die serie ook een artikel dat kritisch is over de gezondheidseffecten, en over het eerdere WHO-rapport. Sommige meegenomen studies zouden slecht van opzet zijn. Ze waarschuwen voor te brede claims.
„In het rapport hebben we inderdaad kleine studies meegenomen. Maar er zitten ook een heleboel degelijke studies van hoge kwaliteit tussen. En juist de afgelopen jaren zijn er veel studies verschenen die eerdere gaten in het onderzoek hebben gevuld - we hebben het vorig jaar opgeschreven in een update van het 2019-rapport. Er zijn grootschalige studies verschenen met grote aantallen proefpersonen. Studies die in meerdere landen, in verschillende culturen zijn uitgevoerd. Er zijn studies herhaald. De statistische methoden om een oorzakelijk verband tussen kunst en gezondheid aan te tonen, zijn ook uitgebreid. De kwaliteit van het bewijs is alleen maar verder verbeterd.”

> De kwaliteit van het bewijs is alleen maar verder verbeterd

Hoe werkt kunst precies door op de gezondheid?
„Nu is vastgesteld dat kunst allerlei gunstige effecten heeft op gezondheid, richt het onderzoek zich steeds meer op de achterliggende mechanismen. We maken hersenscans, kijken naar de aanmaak van zenuwcellen, volgen afweermoleculen en stoffen die bij emoties en stemmingen betrokken zijn, we kijken naar de expressie van genen. Er zijn intussen honderden mechanismen geïdentificeerd. Sommige zijn psychologisch, andere biologisch, sociaal of ze houden verband met gedrag. Vaak spelen er meerdere mechanismen tegelijkertijd. Als we in een groep zingen, genieten we, trainen we onze longen en stimuleren we sociaal gedrag.

Lees verder op pagina W11 »

Advertentie

› Bekend van de populaire interviewreeks in de krant

› Inspirerend en hoopvol

› Het ultieme cadeauboek, gemaakt door NRC

De mooiste NRC-interviews over die ene grote vraag

Sinds 2020 interviewt NRC mensen met uiteenlopende expertises en levenservaring over die ene vraag waar iedereen een antwoord op zoekt: wat maakt het leven de moeite waard? In dit boek, samengesteld door de bedenkers van de reeks, zijn de beste interviews gebundeld.

Dat wat je niet meteen begrijpt: dat is waar het leven om draait

– filmmaker **Floris van der Pol**

Adviesprijs 22,99
20,99

Scan de QR-code of ga naar
nrcwebwinkel.nl/boek

Verschijnt op 9 juni
Bestel nu alvast bij NRC Webwinkel

nrc› boeken

Terugkijkend herinner ik me dat ik altijd achter de piano ging zitten als ik gestresst of van streek was

» **Vervolg van** pagina W9

„Een van de belangrijke dingen van kunst is dat je er alternatieve werkelijkheden mee kunt scheppen. Het laat ons oefenen met sociale normen en identiteiten. Het laat ons over onszelf nadenken, en over de zin van het leven. We kunnen dingen anders gaan zien, en worden flexibeler.

„Het kan ook emoties losmaken. Blijdschap, maar ook angst of walging. Omdat we weten dat het om een artistieke ervaring gaat, realiseren we ons dat we er niet op hoeven te reageren. We kunnen zo veilig oefenen met onze emoties, en ze leren managen. Mensen met een depressie, die hun negatieve emoties vaak onderdrukken, kunnen zo bijvoorbeeld worden geholpen.”

U besteedt veel aandacht aan muziek. Waarom?

„Omdat het de meest onderzochte kunstvorm is. En omdat het alomtegenwoordig is. Voor velen van ons is het verweven met het dagelijkse leven.”

Muziek speelde ook een belangrijke rol bij de geboorte van uw tweede dochter, Daphne. Het is een erg persoonlijk deel in uw boek. Kunt u erover vertellen?

„Ze werd te vroeg geboren, door een ontsteking in mijn placenta. Daphne lag in een couveuse, en toen ze vijf dagen oud was kreeg ze een hersenvliesontsteking. Er waren dagen dat we niet bij haar mochten omdat de situatie zo kritiek was. Ik voelde me totaal hulpeloos. Op een gegeven moment schoot me onderzoek te binnen waarbij te vroeg geboren kinderen rustiger werden als er kinderliedjes werden afgespeeld. Ik besloot voor Daphne te gaan zingen. Het was rond Kerstmis, dus zong ik kerstliedjes, zoals Stille Nacht. De couveusekamer stond vol met apparatuur, en als ik zong zag ik haar hartslag omlaag gaan, haar ademhaling werd rustiger, de zuurstofverzadiging verbeterde. Ik voelde dat ik me via mijn zang met haar kon verbinden. Ik wilde niet dat ze zich zo alleen voelde dat ze misschien zou stoppen met vechten. En de zang hielp mij ook, om mijn emoties te managen.”

Muziek is ook weer niet zaligmakend, schrijft u. Het idee dat kinderen hun IQ zouden kunnen verbeteren door muziek te luisteren, met name Mozart, haalt u onderuit.

„Dat idee is in de jaren 90 aangewakkerd, met name door het boek *The Mozart Effect* van Don Campbell. Het onderzoek waarop hij zich baseert is zwak. Het laat alleen een correlatie zien tussen muziek luisteren en de verbetering van intelligentie, geen oorzakelijk verband. Daarna is duidelijk aangetoond dat zo'n oorzakelijk verband er niet is. Het is een van de mythes die ik in mijn boek onderuit haal.

„Inmiddels blijkt dat muziek jonge mensen wel bij andere dingen kan helpen. Het aanleren van een taal bijvoorbeeld. Of bij lezen.”

Ondanks alle positieve effecten van kunst, waarschuwt u ook voor negatieve effecten.

„Ik geef voorbeelden waarbij kunst als martelmethode is ingezet. Keihard deathmetal spelen bijvoorbeeld, of K-pop. En als mensen zich down voelen en naar sombere muziek luisteren kunnen ze zich begrepen en gehoord voelen, wat hen kan helpen. Maar als ze keer op keer ernaar luisteren en heel lang in die emotie zitten, kunnen ze zich er ook slechter door gaan voelen. Zo is het ook met verhaallijnen. Je kunt ze inzetten om stigma's en vooroordelen tegen te gaan. Maar je kunt ze er ook mee bevestigen en versterken. In mijn boek geef ik aan het eind van elk hoofdstuk een aantal principes hoe we dingen kunnen implementeren.”

Wordt het daarmee niet heel erg restrictief. Doe dit, doe dat. Kunst gaat toch ook om vrijheid?

„Dat klinkt inderdaad minder leuk hè? Maar ik verplicht niks. Ik geef de wetenschap. Mensen weten zelf wel wat ze nodig hebben. Ik hoop ook dat mensen nu niet opeens kunst gaan bingen, zoals je een radicaal dieet kunt starten. Dat werkt niet. Als we iedere dag een beetje meer creativiteit kunnen inbouwen heeft dat al veel voordelen.”

U laat zich ook kritisch uit over bezuinigingen.

„Als er bezuinigd moet worden gebeurt dat vaak het eerst op kunst. Dat is niet logisch, omdat het zo waardevol is voor ons welzijn. Maar als ik met beleidsmakers praat zeggen ze me dat ze met bepaalde financiële modellen werken waarin kunst, en ook natuur trouwens, moeilijk te waarderen is. De *return on investment* zou nul zijn. Maar wij hebben berekend dat je op gezondheidskosten van alleen al werkende volwassenen jaarlijks vele miljarden kunt besparen. Gelukkig is het niet in alle landen kommer en kwel. In landen als Duitsland, Finland, Frankrijk wordt wel extra geïnvesteerd in kunst.

„Wat ook meespeelt is dat we kunst zien als een hobby, als luxe, als iets voor de rijkeren. Maar het is een noodzaak. En door niet iedereen dezelfde toegang tot kunst te geven, vergroten we de verschillen in gezondheid en in levensverwachting.”

JONG GELEERD

De mens heeft het risico op vloedgolven vergroot

Joris Beemster doorzocht eeuwenoude archieven en zag het verschil tussen eb en vloed op veel plekken toenemen. „Een storm komt in diezelfde trechter terecht."

Joris Beemster woonde vanaf zijn tiende in het piepkleine Zeeuwse dorpje Griete, pal aan de Westerschelde. De modder, de zee, eb en vloed, hij vond het vanaf jonge leeftijd „fascinerend", vertelt hij in zijn werkkamer op de Wageningen Universiteit. Hij herinnert zich bijvoorbeeld hoe zijn laars eens vast bleef zitten in de modder, door het water werd meegenomen en vier maanden later weer aanspoelde, bezaaid met zeepokken. Als het water zich terugtrok uit het getijdengebied van de Schelde, bouwde hij daar zandkastelen. „En als het tij dan opkomt, hoop je dat-ie het houdt."

Tegenwoordig zijn getijden Beemsters academische onderzoeksveld, waarop hij begin volgend jaar hoopt te promoveren. In riviermondingen is het verschil tussen eb en vloed sterk gegroeid, blijkt uit zijn onderzoek. Door klimaatverandering stijgt de zeespiegel overal, maar menselijke ingrepen, zoals het aanleggen van dijken, polders, het baggeren van vaargeulen, hebben in riviermondingen een veel grotere invloed gehad op het rijzend water dan de opwarmende aarde. Dat is de opvallende conclusie uit zijn meest recente studie, die twee maanden geleden verscheen in het wetenschappelijke tijdschrift *Nature Geoscience*. De snel stijgende vloedgolven, die het gevolg zijn van menselijke ingrepen, zijn schadelijk voor planten en dieren. Ze kunnen ook, zo waarschuwt Beemster, voor mensen gevaarlijk zijn.

Is dat eigenlijk al eens misgegaan? „Nou, ik denk dat de Watersnoodramp daar wel een voorbeeld van is", zegt Beemster „Het aanleggen van dijken was toen allang gaande, daardoor krijg je een trechtervorm en heeft het getij minder ruimte om uit te spreiden." Het is slechts één van de manieren waarop mensen vloedgolven vergroten, vertelt Beemster. Gecombineerd met een springtij, zoals het geval was in die februarinacht van 1953, kon het resulteren een van de grootste Nederlandse natuurrampen.

„Sindsdien zijn onze dijken gelukkig ingesteld op het type storm dat maar eens in de tienduizend jaar voorkomt, dat is ten opzichte van andere plekken ter wereld heel veel", zegt Beemster. „In Amerika hebben ze 'high tide flooding'. Daar kan zelfs zonder storm, met springtij, bijvoorbeeld een parkeerplaats onder water lopen." Met zulke kleine marges kan het volgens hem snel misgaan.

Wezenlijk anders in de 17de eeuw

Op het whiteboard op de werkkamer van Beemster hangt een kopie van een kaart van Zeeland uit de zeventiende eeuw. De provincie ziet er dan nog wezenlijk anders uit. Bij gebrek aan moderne dijken, sluizen en dammen, zoekt het water een weg dwars door de nu bekende eilanden. Zeeuws-Vlaanderen, waar de ouders van Beemster wonen, is op de kaart een aaneenschakeling van kleine eilandjes, het omliggende land staat in elk geval een deel van de tijd onder water.

Sindsdien is het landschap ingrijpend veranderd. „Kijk, deze foto stuurde mijn vader toevallig gisteren." Beemster laat zijn mobiel zien, met daarop een vlak akkerland, met aan de horizon een hoge dijk. Achter die dijk: een reusachtige muur van containers. Het is een containerschip op de Schelde. „Dit soort flatgebouwen komen daar tegenwoordig voorbij. Die gaan vooral naar Antwerpen."

Om de commerciële scheepvaart mogelijk te maken, hebben mensen het water op allerlei manieren naar hun hand gezet. „We hebben het voornamelijk veel dieper gemaakt", zegt Beemster. „We hebben vaargeulen gegraven om te zorgen dat schepen zo diep landinwaarts kunnen komen." Dat was zeker nodig bij de oude Europese havens, die destijds relatief ver van zee werden gesticht, juist om het woelige zeewater op afstand te houden. „Dat schip dat ik net liet zien", zegt Beemster verwijzend naar de foto van zijn vader. „Dat had honderd jaar geleden natuurlijk niet zo ver kunnen komen. Daar hebben we veel estuaria voor verdiept."

Maar dat is niet het enige. „Ze willen snel in Antwerpen zijn, of in andere havens die landinwaarts liggen, maar een rivier die gaat normaal gesproken meanderen." Die bochten in een rivier kosten de schippers tijd. „Dat proberen ze dan recht te trekken." En: „Normaal gesproken krijg je een soort van duintjes op de bodem. Die haal je ook weg, de bodem maak je glad." Bovendien zijn langs de riviermondingen steeds meer en hogere dijken gelegd. Dat gebeurde ter bescherming van de bevolking, maar ook voor de landbouw: om land te winnen van het water.

Al die ontwikkelingen hebben ingrijpende gevolgen gehad voor de manier waarop het water zich gedraagt, zegt Beemster. „In riviermondingen zoals de Schelde, of de Eems in het noorden van Nederland, wordt het getij voornamelijk gestuurd door hoe dat estuarium eruitziet. En daar hebben we gigantische veranderingen in aangebracht."

Wat hebben we ons daarmee op de hals gehaald? Beemster stelt voor om ondertussen te gaan lopen naar de universiteitsbibliotheek, waar hij eeuwenoude kaarten van riviermondingen heeft laten klaarleggen. Al lopend vertelt hij hoe alle menselijke ingrepen van de afgelopen eeuwen telkens bijdroegen aan hetzelfde effect.

Natuurlijke trechtervorm

De meeste riviermondingen hebben van nature een soort trechtervorm, legt Beemster uit. Als de monding smaller wordt en het water ondieper, dan wordt de getijgolf hoger. Tegelijkertijd kan weerstand, zoals bochten, heuveltjes en begroeiing, de golven afremmen. „In een natuurlijk systeem krijg je een soort balans tussen die twee krachten", zegt Beemster. „Vroeger waren ze ongeveer gelijk, of was de frictie zelfs iets sterker. Dan doofde de getijgolf langzaam uit."

Maar de mens heeft die balans verstoord, in het voordeel van de golf. Buitendijkse gebieden, die door het sediment natuurlijk waren gegroeid, werden ingepolderd met een nieuwe dijk. „Daardoor haal je weerstand weg en kan je de trechtervorm ook nog wat sterker maken. Als het hoog water zich normaal gesproken over een breed intergetijdengebied kan uitspreiden, dan blijft de golf ook wat lager. Nu kan het niet uitspreiden, dus wordt het hoger."

Het rechttrekken van de meanderende rivieren had eenzelfde effect. „Ten eerste is zo'n bocht langer, dus heb je een langer stuk waarop de stroming weerstand ondervindt. Maar de bochtstroming is ook complexer, het levert gewoon meer weerstand op dan een rechte bak." Dat gebeurde niet alleen in de Schelde, maar ook in Frankrijk, Duitsland, China en Bangladesh. „Eigenlijk overal ter wereld waar mensen zijn, zien we verschillende menselijke invloeden die bijna allemaal ervoor zorgen dat de balans stevig richting die trechter aan het vallen is."

Het verschil tussen eb en vloed is niet alleen groter geworden, het water komt ook sneller en met meer kracht binnenstromen. Omdat het water dan niet zo snel weg kan, stijgt het peil nog verder. Dat vraagt om hogere dijken, maakt het water zouter en verandert de ecologie. Het maakt vloedgolven bovendien gevaarlijker, zegt Beemster, want tijdens een storm wordt het normale effect van het getij verder versterkt. „Die storm komt in dezelfde trechter terecht."

Wat is daartegen te doen? Beemster moet even nadenken. „Het is een goede vraag. Want in Nederland wordt al snel gekeken naar ontpolderen." Beleidsmakers hebben in het verleden geopperd om de dijken in Zeeuws-Vlaanderen door te steken en land terug te geven aan de zee. „Dat helpt op zich wel denk ik. Tegelijkertijd kom ik er ook vandaan en vind ik dat er soms te makkelijk over gedacht wordt. Daar heb ik soms wel moeite mee." Het alternatief is de vaargeul minder diep maken, zegt Beemster, maar dat heeft natuurlijk gevolgen voor Antwerpen.

We zijn ondertussen aangekomen in het archief van de universiteitsbibliotheek, waar eeuwenoude vergeelde kaarten uitgespreid liggen over een ronde tafel. Er liggen kaarten van de Rijn bij Rotterdam, van de Eems bij Groningen en een opnieuw kaart van Zeeland, een origineel dit keer, uit 1681. De eerste dijken staan ingetekend, die soms nog steeds bestaan, en met piepkleine handgeschreven cijfertjes is de diepte van verschillende vaarroutes aangegeven. Het is soms „*humbling*", zegt Beemster: het maakt je nederig als je ziet wat ze toen al konden.

Felix Voogt

FOTO'S SAMMY JO MULLER

WIE IS **JORIS BEEMSTER?**

- ***Woont***
  In Ede samen met zijn vriendin, die uit Limburg komt. Hij verwacht dat ze voorlopig in die omgeving zullen blijven wonen. „Zij ziet zichzelf niet snel in Zeeland wonen en ik vind Zuid-Limburg heel mooi hoor, maar mijn werk is toch logischerwijs een beetje aan de kust gelegen."
- ***Zijn ouders***
  Zijn allebei bioloog en hebben elkaar ontmoet op de Wageningen Universiteit, net als hij en zijn vriendin.

Advertentie

nrc webwinkel›

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/droog

Advertentie

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Binnenland

Gelderland

Familieweekend ? Achterhoek tot 15 pers. Kunstzinnige sfeer. **www.rietberghe.nl**

Vakantieboerderij bij Zutphen landelijk vrij gelegen, rust, ruimte en comfort: 06-53340813 www.debaander.com

Europa

Kastelen en landhuizen www.kasteelovernachtingen.nl Romantiek sinds 2005

Frankrijk

Limousin, schitterend uitzicht, sterrenhemel, vlakbij stadje **www.baanwachtershuis.nl**

Spanje

8 daagse Spaanse Paradores Wereld Erfgoed v.a. € 595 p.p.
Toledo-Madrid-Segovia-Avila- Salamanca
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Italië

Te huur: vrijstaand huis in Italië, Lucca. **www.casa-andrea.nl 06 23434311**

Portugal

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

Amerika

Canada

Consumenten

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.
Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OUDGOUDPRIJS.NL

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Ga naar ZADKINEMEDIA.NL

Kunst & Antiek

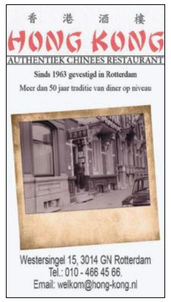
Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.
Bij ons geen gezeur. Direct betaling
Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempt. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

WILT U ADVERTEREN?
Surf dan naar onze website
www.zadkinemedia.nl

Restaurant

Duurzaam vergroenen

Zaken & Transacties

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!
Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)
WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING
Op zoek naar een partner?
mens&relatie
www.mens-en-relatie.nl
BEL 088 - 022 19 00

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH
VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?
Ensemble bemiddelt met verve kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - www.ensemble-relatie.nl

Relatiebureau
Geef de liefde weer een kans!
Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.hetrelatiebureau.nl of 085 – 0765 365

Dating

Extra aandacht?
secondlove
Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Ga naar ZADKINEMEDIA.NL

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!
Ga naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

Advertenties: Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr.

Karel Knip stuit in de alledaagse werkelijkheid op raadsels en onbegrijpelijke verschijnselen.

Deze week:
Om een atoombom te maken is niet per se verrijkt uranium nodig. Hoe kan het wel?

Iran heeft ook nog een andere route naar de bom gevolgd

ALLEDAAGSE WETENSCHAP

Een ampul met zwaar water (deuteriumoxide) in het Zweedse museum voor militaire geschiedenis (Armemuseum) in Stockholm. FOTO IMAGESELECT

En toch moet er af en toe eens op gewezen worden dat Iran niet per se uranium hoeft te verrijken om een kernwapen te ontwikkelen. Het volgde immers óók de plutoniumroute naar de bom, weten we sinds 2002, net als de Amerikanen in de jaren veertig.

Voor de Iraanse plutoniumroute is geen aandacht meer omdat het leek alsof Iran die route in 2015 in de veelomvattende JCPOA-overeenkomst had opgegeven. Door de Israëlische bombardementen van juni 2025 lijkt hij zelfs voor lange tijd onmogelijk geworden. Maar zekerheid daarover is er niet.

Voor de plutoniumroute wordt plutonium in een 'opwerkingsinstallatie' teruggewonnen uit de uraniumhoudende splijtstofstaven van een kernreactor die niet al te lang in bedrijf is geweest. Het plutonium ontstaat uit het uranium onder invloed van de neutronenbestraling, maar als die te lang aanhoudt ontstaan plutoniumvormen die voor een kernwapen minder geschikt zijn.

Het bijzondere is dat dit proces vooral simpel en efficiënt verloopt in reactoren die *natuurlijk*, dat is: onverrijkt, uranium als splijtstof gebruiken. En er zijn kernreactoren in overvloed die onverrijkt uranium gebruiken, het is niets bijzonders. Ze gebruiken niet gewoon water ('licht water') om de vereiste afremming van neutronen tot stand te brengen maar zwaar water of grafiet. Dat kan allebei. Het plutonium voor de Trinity-test en de bom op Nagasaki kwam uit een experimentele reactor die grafiet als neutronenremmer ('moderator') gebruikte. Ook de reactoren die in de jaren vijftig en zestig plutonium voor de Britse en Franse kernwapens produceerden gebruikten grafiet als remmer en lucht of CO_2 als koelmiddel. Zwaar water was aanvankelijk maar mondjesmaat beschikbaar.

Het gebruik van zwaar water in combinatie met natuurlijk uranium is vooral bekend van elektriciteitscentrales met Candu-reactoren die behalve in Canada ook volop in India werden neergezet. ('Candu' staat voor Canada, deuterium en uranium, deuterium is de naam van het zware waterstof in zwaar water.) Canada heeft veel zwaar water geproduceerd met elektriciteit uit waterkrachtcentrales.

Ook Nederland heeft ervaring met zwaar water als moderator. Omdat Nederland met vooruitziende blik al vóór de oorlog een partij uranium had gekocht (als 'yellowcake', U_3O_8) en het Noorse bedrijf Norsk Hydro met even vooruitziende blik al in 1934 zwaar water ging produceren konden de twee landen kort na de oorlog snel tot nucleaire samenwerking komen. De Noors-Nederlandse onderzoeksreactor JEEP bij Kjeller die in 1951 kritisch werd, gebruikte zijn onverrijkte uranium in metallische vorm.

Nu goed, Iran had besloten bij Arak plutonium te gaan produceren met een zwaarwaterreactor, de IR-40, die natuurlijk uranium 'uit eigen bodem' zou gebruiken. Het zwaar water moest uit het buitenland komen maar toen het buitenland niet leverde besloot Iran het zelf te produceren in een industrieel complex, ook bij Arak, dat later de HWPP is genoemd: de *heavy water production plant*. De HWPP kon 16 ton zwaar water per jaar leveren. De IR-40 had bij de start bijna 90 ton nodig en daarna jaarlijks nog geen ton.

Bij de JCPOA-overeenkomst van 2015 kreeg de IR-40 reactor een nieuw ontwerp opgelegd, inclusief toepassing van wél verrijkt uranium, waardoor minder makkelijk bruikbaar plutonium zou ontstaan. Ook de naburige HWPP kreeg beperkingen opgelegd. Voor Israël was het onvoldoende, het heeft beide installaties in juni 2025 vernietigd en deed dat, naar verluidt, onlangs nog eens dunnetjes over. Problematisch is dat het toezichthoudende atoomenergie-agentschap IAEA zijn inspecteurs heeft teruggetrokken waardoor er geen zicht meer is op het lot van het surplus aan zwaar water dat de HWPP had geproduceerd.

Britse kopie in Noord-Korea

Het zou niet juist zijn onvermeld te laten dat het ontwerp van de Iraanse IR-40 sterk overeenkomt met dat van de reactor bij Dimona waarmee Israël het plutonium voor zijn kernwapens produceerde. De in het grootste geheim in samenwerking met Franse technici gebouwde reactor ging in 1962 in bedrijf. Hij gebruikt eveneens onverrijkt uranium (als uraniumdioxide, UO_2) en zwaar water als moderator. Het benodigde zwaar water kocht Israël eerlijk bij Norsk Hydro, maar een flinke partij natuurlijk uranium (als 'yellowcake') heeft het in 1968 gewoon op de Middellandse Zee geroofd.

Al even geheim was het werk aan de reactor waarmee Noord-Korea in 1986 plutonium begon te produceren. De kleine reactor bij Yongbyon modereerde zijn natuurlijk uranium met grafiet en koelde met CO_2. Later is vastgesteld dat het een kopie was van de Britse magnox-reactor bij Calder Hall uit de jaren vijftig.

Op zijn beurt was de in aanbouw zijnde Syrische reactor die Israël in september 2007 bij At Tibnah verwoeste weer een kopie van deze ouderwetse Noord-Koreaanse reactor. Noord-Koreaanse technici waren betrokken bij de bouw.

De Iraakse onderzoeksreactor Osirak (Tammuz-1) bij Tuwaitha die Israël in 1981 verwoeste was niet per se geschikt voor plutonium-productie maar zou geladen worden met zeer hoog verrijkt uranium (93 procent, dat is 'weapons-grade'). Dat was onacceptabel voor Israël, ongeacht de waarborgen die leverancier Frankrijk was overeengekomen.

Lezer, het was eigenlijk de bedoeling vandaag het zwaar water *as such* eens in het zonnetje te zetten want dat gebeurt te weinig. Maar de ruimte ontbreekt. Wij van AW kregen op 28 maart 1989 wat zwaar water van Norsk Hydro te zien bij de herhaling van een experiment met zogenoemde *koude kernfusie* op het Instituut voor plasmafysica in Nieuwegein. Proeven door de elektrochemici Fleischmann en Pons hadden de indruk gewekt dat enorme hoeveelheden energie konden vrijkomen als je met platina- en palladium-elektroden stroom geleidde door zwaar water. En Nieuwegein had nog wat ampullen zwaar water en een autoaccu op zolder staan. De pers is bij elkaar geroepen en de stroom is ingeschakeld. Ook voor de journalistiek is het een groot geluk geweest dar er helemaal *niets* gebeurde.

Karel Knip

DURF TE VRAGEN

Maakt het uit welke tandpasta ik koop?

De keuze is reuze: supermarkt en drogist verkopen tientallen soorten tandpasta's. Online verkoopt het Kruidvat er zelfs 136. Wat is wijsheid?

De bottomline is: *alles is goed, zolang er maar fluoride in de tandpasta zit.* Dat stelt Dagmar Else Slot, mondhygiënist en hoogleraar preventie in de mondzorg aan het Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam. „Tenzij je ook nog een andere werkzaamheid zoekt", nuanceert ze. „Sommige tandpasta's bevatten naast fluoride ook stoffen tegen gevoelige tandhalzen, tandvleesontsteking, slechte adem, erosie of verkleuringen. Daarin maakt je keuze wel uit, want die helpen echt bij dergelijke klachten. Maar voor de brede bevolking is die fluoride het allerbelangrijkst."

Fluoride maakt het glazuur van tanden en kiezen steviger, legt Slot uit. „Daarmee beschermt het tegen gaatjes. En bij gewoon gebruik is het helemaal veilig."

Tandglazuur bestaat vooral uit hydroxyapatiet, een hard mineraal dat is opgebouwd uit calcium, fosfaat en hydroxidegroepen. Wanneer bacteriën in de mond suikers afbreken, ontstaan zuren die het mineraal aantasten. Fluoride remt dat proces. Fluoride-ionen kunnen namelijk een deel van die hydroxidegroepen vervangen. Ze worden ingebouwd in de kristalstructuur van het apatiet. Het resulterende fluorapatiet is harder dan hydroxyapatiet.

Fluoride komt van nature voor in bepaalde gesteenten en daarmee plaatselijk ook in het drinkwater. Niet in Nederland, maar bijvoorbeeld wel op veel plekken in de VS. Daar legde tandarts Frederick McKay begin twintigste eeuw een verband tussen het natuurlijke fluoridegehalte in het drinkwater en de hoeveelheid gaatjes bij de bevolking. Ook andere artsen deden daar al onderzoek naar; de eerste fluoridetandpasta's dateren uit 1907.

Tiel en Culemborg

„In Nederland is in de jaren 50 een groot onderzoek opgezet, de Tiel-Culemborgstudie", vertelt Slot. „In Tiel werd fluoride aan het drinkwater toegevoegd, en in Culemborg niet. In Tiel hadden de mensen veel minder gaatjes." Toch kwam standaard fluoridering van het drinkwater niet van de grond, na uitspraken van de Hoge Raad. Slot: „Het ging om het principe van keuzevrijheid. En uiteindelijk was het een politiek besluit."

Tegenwoordig moet je je best doen om tandpasta zónder fluoride te kopen. „Je vindt die in natuurwinkels", vertelt Slot. „Sommige mensen zien fluoride namelijk als iets onnatuurlijks, als een toevoeging. Maar ja, er zitten zo veel stoffen in tandpasta - en fluoride vind je dus wel gewoon in de natuur." Fluoride is niet giftig, benadrukt ze. „Alleen als je enorme hoeveelheden tandpasta zou doorslikken zou dat niet gezond zijn. Maar ja, dat geldt ook voor water."

Het Ivoren Kruis, de verenigingen voor tandartsen (KNMT) en Mondhygiënisten, en de Wereldfederatie van Tandartsen bevelen het gebruik van fluoridetandpasta aan, benadrukt Slot. „De Wereldgezondheidsorganisatie heeft fluoride zelfs op de lijst gezet van essentiële medicijnen. En dat predicaat wordt niet gemakkelijk gegeven, daar is echt een reden voor."

Waarom moeten wij eigenlijk de evolutie corrigeren - oermensen poetsten toch ook niet met fluoridetandpasta? „Maar die hadden een heel ander dieet dan wij", antwoordt Slot. „Ze aten lang niet zoveel suikers, en maar één of twee keer per dag. Het zijn die suikers en dat voortdurende grazen die onze gebitten zo kwetsbaar maken."

Fluoride, besluit de hoogleraar streng, ontslaat je overigens niet van eigen verantwoordelijkheid: „Twee keer per dag goed poetsen, ook tussen je tanden reinigen, en maximaal zeven keer op een dag iets eten. En: iedere mond is anders. Vraag je tandarts of mondhygiënist om een instructie op maat."

Nienke Beintema

Twee keer per dag poetsen wordt aanbevolen. FOTO PATRICIA REHE/ANP

▷ Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

OPHEF

Arxiv treedt op tegen AI-gegenereerde nepwetenschap

Wetenschappers die betrapt worden op door AI gegenereerde fouten in artikelen op 'archiefsite' Arxiv mogen een jaar lang geen nieuwe artikelen meer op die site zetten. Na dat jaar moeten de eerste drie artikelen van deze betrapte onderzoekers geaccepteerd zijn door een gerenommeerd peerreviewed tijdschrift voordat ze weer op Arxiv mogen. Pas daarna kunnen ze vragen of ze van de zwarte lijst af mogen. Dat schreef Thomas Dietterich, hoofd van de afdeling computerwetenschappen van Arxiv, op X.

Het is niet de eerste maatregel van Arxiv om vervuiling van de wetenschap door AI-gegenereerde troep (*AI slop*) tegen te gaan. Begin dit jaar stelde de Arxiv in dat mensen die voor het eerst iets plaatsen een mailadres van een wetenschappelijke instelling moeten hebben én co-auteur moeten zijn van een artikel dat al op Arxiv staat. Anders moeten ze voorgesteld worden door een reeds geregistreerde wetenschapper. Want *AI slop*zou voornamelijk komen van nieuwelingen.

Arxiv is een openaccesswebsite waar geregistreerde wetenschappers inmiddels bijna drie miljoen artikelen op hebben gezet, onder meer om commentaar van hun collega's mee op te halen; die kijken er graag om te kijken wat er speelt in hun vakgebied.

Arxiv doet zelf niet aan peerreview: de artikelen worden niet voor publicatie door andere onderzoekers op hun wetenschappelijke waarde beoordeeld. De site checkte altijd alleen of de artikelen geen ongepaste taal bevatten en of het wel wetenschap was. Dat verandert dus nu. Als een artikel onweerlegbaar bewijs bevat dat de auteurs een *large language model* (zoals ChatGPT) hebben gebruikt en de uitkomsten ervan niet hebben gecheckt, dan kan niets in dat artikel meer vertrouwd worden, aldus Dietterich. Dat is bijvoorbeeld zo, schrijft hij, als er niet-bestaande (door AI 'gehallucineerde') artikelen in de literatuurlijst staan, of als het artikel duidelijk nog opmerkingen van een LLM bevat (zoals „hier is een samenvatting van 200 woorden; wil je dat ik er iets aan verander?"). Kennelijk komt dat laatste voor.

Niet-bestaande artikelen in een literatuurlijst, dat komt zeker voor: zelfs, en steeds vaker, bij artikelen die door de peerreview van wetenschappelijke tijdschriften zijn gekomen. Een team onderzoekers schrijft in *The Lancet* van 9 mei dat ze in ruim 97 miljoen op het oog correct uitziende bronnen in literatuurlijsten van bijna 2,5 miljoen biomedisch-wetenschappelijke artikelen meer dan vierduizend verzonnen bronnen in 2.810 artikelen ontdekten. En die verzonnen bronnen waren op het oog onherkenbaar: correct geformatteerd, toegeschreven aan echt bestaande onderzoekers, plausibele publicatiedatum. Dit probleem neemt snel toe: in 2023 had 1 op de 2.828 artikelen minstens één verzonnen bron, in 2026 gold dat voor 1 op de 277 artikelen.

Ellen de Bruin

GOED BETER BEEST

Alston's zingende muis in het lab. FOTO COLD SPRING HARBOR LABORATORY

Doedelmuis / *Scotinomys teguina* / Alston's zingende muis

Er zijn muizen die niet alleen piepen, maar ook zingen. Veruit de beste zanger onder deze zingende muizen is Alston's zingende muis (*Scotinomys teguina*), een soort die in hoger gelegen bossen in Centraal-Amerika leeft. Zijn 'liedjes' duren makkelijk 10 seconden, dat is al snel vijf keer zo lang als bij andere zingende muizen. Daarnaast bevat een lied makkelijk 100 noten, ook vijf keer zoveel als bij menige andere zingende muis. Verder is het zingen geen eenrichtingsverkeer. Individuen voeren tjilpende gesprekken, waarbij ze op elkaars beurt wachten.

Wetenschappers hebben nu ontdekt dat deze muis fluit via een opblaasbare luchtzak in het strottenhoofd. Ze voerden allerlei proeven uit op geëuthanaseerde muizen. Ze namen CT-scans en bliezen lucht door de strottenhoofden.

Het principe doet denken aan een doedelzak, waarbij lucht in een zak wordt geblazen, en vervolgens door de melodiepijp wordt gedrukt. Die pijp (de fluit) zorgt voor verschillende geluiden. Hoe de muis via de luchtzak verschillende geluiden maakt, is nog niet helemaal duidelijk. De onderzoekers denken dat er een spier bij betrokken is waarmee de muizen de opening van de glottis (bij de mens de stemspleet) manipuleren.

Marcel aan de Brugh

Punt.